

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA
ÖLÜM KAVRAM ALANINA AİT SÖZ VARLIĞI

Yüksek Lisans Tezi

Ümmügülsüm BİÇER

Çorum - 2021

**TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA
ÖLÜM KAVRAM ALANINA AİT SÖZ VARLIĞI**

Ümmügülsüm BİÇER

**Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. İsa SARI

ÇORUM - 2021

KABUL VE ONAY

Ümmügülsüm BİÇER tarafından hazırlanan "*Türkiye Türkçesi Ağızlarında Ölüm Kavram Alanına Ait Söz Varlığı*" adlı tez çalışması 25/11/2021 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Erkan HİRİK

.....

Doç. Dr. İsa SARI

.....

Dr. Öğr. Üyesi Erol KUYMA

.....

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun 02/12/2021 tarih ve E-66860060-302.14.06-2100069442 sayılı kararı ile Ümmügülsüm BİÇER'in Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans derecesi alması onanmıştır.

Prof. Dr. Muhammed Asıf YOLDAŞ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

Ümmügölsüm BİÇER

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA
ÖLÜM KAVRAM ALANINA AİT SÖZ VARLIĞI

Ümmügülsüm BİÇER
ORCID: 0000-0002-7106-9713

HİTİT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Kasım 2021

ÖZET

Bir dilde, aynı yer ve zaman diliminde dilin konuşurları arasında konuşma farklılıkları bulunması doğaldır. Seslik farklılıklar başta olmak üzere biçimsel farklılıklar, söz varlığı düzeyinde çeşitlenmeler ve hatta bazı durumlarda söz dizimsel farklılaşmalar ağızları oluşturur. Bu noktada ağızlar, bir üst dilin konuşulduğu coğrafyanın daha küçük yerleşim birimlerinde varlığını sürdüren, yazı diline kıyasla birbirinden az çok ayrılan konuşma biçimleri olarak genel itibarıyla tanımlanabilir.

Yaklaşık bir asır öncesinde diyalektolojik farkındalığı oluşmaya başlayan Türkiye Türkçesi ağızları üzerine bu zamana değin pek çok araştırma ve çalışma yapılmıştır. Derleme faaliyetlerinin yaygın olduğu bu araştırmalar arasında müstakil bir konu üzerine yapılan ağız çalışmalarının sayısı oldukça azdır. Bu nedenle var olan çalışmalara ek olarak hazırlanan ve "ölüm" temasının esas alındığı bu çalışmada, Türkiye Türkçesi ağızlarında yakın tarihsel süreçte kullanılmış ya da hâlihazırda kullanılmaya devam eden ölüm kavramı alınan ilişkin mevcut söz varlığının dokümantasyonu ve incelemesi yapılmıştır. Var olan çalışmalar esas alınarak derlenen söz varlığı unsurlarının özgün biçimlerine bağlı kalınmış, bunlar ilgili buldukları başlıklar altında sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Çalışmada yer alan söz varlığı unsurları arasında madde başı olarak verilen sözcükler ve diğer söz varlığı unsurları köken bilgisi itibarıyla araştırılmaya çalışılmış, tarihsel süreç içerisindeki gelişimleri dikkate alınmış ve bu doğrultuda tanım ve izahı yapılarak hemen ardından ağız çalışmalarından temin edilen ilgili bağlamlar alfabetik sırayla sunulmuştur.

Anahtar Kavramlar: Türkiye Türkçesi, Anadolu ağızları, söz varlığı, ölüm.

Bilim Kodu: 30103

**THE LEXICON RELATED TO THE CONCEPTUAL
FIELD OF DEATH IN TURKISH DIALECTS**

Ümmügülsüm BİÇER

ORCID: 0000-0002-7106-9713

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science Thesis

November 2021

ABSTRACT

In a language, it is natural that there may be differences in speech between speakers of the language in the same place and time period. Morphological differences, as well as phonetic differences, variations of vocabulary and even syntactic differences in some cases form dialects. Dialects are forms of speech that are more or less different from each other when compared to written language, and dialects survive in smaller settlements of the geography where a parent language is spoken.

Until this time, many researches and studies have been carried out on the dialects whose dialectological awareness started to emerge about a century ago. Among these studies, in which compilation activities are common, the number of dialect studies on an independent subject is quite few. In this study, which was prepared in order to contribute to fill this deficiency and based on the death theme, the current vocabulary related to death, which has been used in Turkey Turkish dialects in the recent historical process or is currently being used, has been compiled. The original form of the vocabulary elements, compiled on the basis of existing studies, are adhered to and classified under the relevant headings. Among the vocabulary elements in the study, the origin information of the words and word groups given as subtitle item are researched and their development in the historical process are taken into account, and their definition and explanation are made in this direction and also later the relevant contexts obtained from the dialect studies are presented in alphabetical order.

Key Words: Turkey Turkish, Anatolia dialects, vocabulary, death.

Science Code: 30103

TEŞEKKÜR

Bu çalışmamın hazırlık sürecinde ihtiyacım olan her vakitte bilgi birikimi ve tecrübesini benden esirgemeyen, akademik ve manevi anlamda her daim yanımda bulunan ve bana olan inancını hiçbir zaman yitirmeyen danışman hocam Doç. Dr. İsa SARI başta olmak üzere, Yüksek Lisans eğitimime başlamama vesile olan ve başarıyla tamamlayabileceğime dair inancını bana aşıl原因 kıymetli hocam Prof. Dr. Emre GÜLER'e, bilimsel araştırma yapmayı bana sevdiren, fikir ve kaynaklarını öğrencilerinden esirgemeyen Bölüm Başkanı ve Dekanımız Prof. Dr. Özer ŞENÖDEYİCİ'ye ve ayrıca saygıdeğer jüri başkanı Doç. Dr. Erkan HİRİK ve jüri üyesi Dr. Öğr. Üyesi Erol KUYMA hocalarıma katkılarından dolayı minnet ve teşekkür borçluyum.

Hayatımın son 16 senesine ışık tutan, hayallerimin peşinden gitmem için tüm sabrıyla çabalayan, bu zorlu süreçte maddi ve manevi tüm desteğini koşulsuz olarak gösteren, şartlar ne olursa olsun sevgi ve saygısını hissettirmekten asla vazgeçmeyen, tüm başarılarımın mimarı olan sevgili eşim Ali BİÇER'e, yaşamımın her döneminde tüm varlığıyla bana destek olan en iyi arkadaşım, ablam Tuğba SARIYÜCE'ye, maddi ve manevi her hususta yanımda bulunan ağabeyim Dr. Fatih İNAN'a ve son olarak da sevgi ve merhametiyle her zaman kıymetli olduğumu hissettiren, eğitimim konusunda son nefesinde dahi ısrarını sürdürerek akademik başarıların hayalim ve heyecanım olmasını sağlayan, örnek kişiliğine her daim hayranlık duyduğum, varlığımın sebebi rahmetli anneciğim de dahil olmak üzere ayrı ayrı teşekkür eder sevgilerimi sunarım.

Ümmügülsüm BİÇER

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xi
HARİTALAR DİZİNİ.....	xii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	2
Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	3
Araştırma Yöntemi.....	4

1. BÖLÜM

DİYALEKTOLOJİ, AĞIZLAR VE ÖLÜM KAVRAMI

1.1. Diyalektoloji.....	7
1.2. Ağız Kavramı ve Terimi.....	8
1.3. Türkiye Türkçesi Ağızları.....	8
1.3.1. Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalar.....	9
1.3.2. Türkiye Türkçesi ağızlarının sınıflandırılması.....	12
1.4. Ölüm Kavramı ve Algısı.....	15

2. BÖLÜM

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA ÖLÜM İLE İLGİLİ TEMEL SÖZ VARLIĞI

2.1. İnsanlarda Ölüm Kavram Alanına Ait Genel Söz Varlığı.....	16
--	----

2.1.1. Doğrudan ölüm olgusunu ifade eden kavramlar.....	16
2.2. Ölüm Olgusu İle İlgili Fiiller.....	21
2.2.1. Basit fiiller.....	21
2.2.2. Türemiş fiiller.....	28
2.2.3. Birleşik fiiller ve kalıp ifadeler.....	33
2.3. Öldürme Eylemini Karşıl原因an Fiiller.....	59
2.3.1. Basit fiiller.....	59
2.3.2. Türemiş fiiller.....	63
2.3.3. Birleşik fiiller ve kalıp ifadeler.....	67
2.4. Ölümle İlgili Zaman Kavramları.....	78
2.5. Ölüm Manası Taşımayan Fakat Ölümle İlişkili İfadeleri İçeren Kalıplaşmış Sözler.....	89

3. BÖLÜM

İNSANLARDA ÖLÜM SÜRECİNE AİT SÖZ VARLIĞI

3.1. Ölüm Öncesi.....	94
3.1.1. Ölümün belirtileri ve bunları uzaklaştırma inanç ve uygulamaları	94
3.1.2. Kişinin ölüm öncesi durumuna ilişkin söz varlığı.....	94
3.1.3. Ölümü yakın olan kişiye yapılan uygulama ve ritüeller.....	101
3.1.4. Ölüm öncesi kişinin yaptığı hazırlıklar.....	103
3.2. Ölüm Anı.....	105
3.2.1. Ölmek üzere olan kişi için kullanılan sıfatlar.....	105
3.2.2. Ölüm şekilleri ile ilgili söz varlığı.....	108
3.2.3. Ölümüne neden olabilecek durumlar.....	116
3.2.4. Ölüm yeri.....	124
3.2.5. Ölümüne sebep olan varlıklar.....	125
3.3. Ölüm Sonrası.....	128

3.3.1. Ölen kişiye verilen adlar.....	128
3.3.2. Ölümün duyurulması.....	157
3.3.3. Defin ile ilgili söz varlığı.....	160
3.3.3.1. Defin için kullanılan malzemeler.....	160
3.3.3.2. Defin için yapılan hazırlıklar.....	165
3.3.3.2.1. Ölünün yıkanması.....	166
3.3.3.2.2. Ölünün kefenlenmesi.....	170
3.3.3.2.3. Cenaze töreni.....	174
3.3.3.2.4. Ölünün kabre taşınması.....	179
3.3.3.2.5. Cenaze törenine katkı sağlayan kişiler ile ilgili söz varlığı.....	181
3.3.3.3. Ölünün defnedilmesi.....	183
3.3.3.4. Ölünün defnedildiği mekâna ait söz varlığı.....	186
3.3.4. Taziye ile ilgili söz varlığı.....	211
3.3.4.1. Taziye mekânı.....	212
3.3.4.2. Taziye gelen misafirlere sunulan ikramlıklar.....	215
3.3.4.3. Yakınları tarafından cenaze evi için yapılan ikramlıklar.....	216
3.3.4.4. Cenaze evinde yas tutma.....	219
3.3.4.5. Ölen kişi için iyi dileklerde bulunma.....	225
3.3.4.6. Ölen kişi için kötü dileklerde bulunma.....	228
3.3.4.7. Ölen kişinin aile efradına teselli için söylenen kalıp sözler.....	228
3.3.4.8. Defin sonrası ölen kişi için yapılan âdet ve ritüeller.....	229
3.3.4.9. Ölen kişiyi yâd etmek için yapılan eserler.....	241

4. BÖLÜM

ÖLEN KİŞİNİN GERİDE KALAN HAYATINA DAİR SÖZ VARLIĞI

4.1. Ölen Kişinin Aile Efradına ve Mekânına İlişkin Söz Varlığı.....	244
4.2. Ölen Kişinin Ardında Bıraktığı Mal Varlığına İlişkin Söz Varlığı.....	248

5. BÖLÜM

AHİRET HAYATI İLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

5.1. Ahiret Hayatında Mekân.....	252
5.2. İnsanların Ahiret Hayatındaki Durumları.....	259
5.3. Ahiret Hayatına Ait Varlıklar.....	261

6. BÖLÜM

HAYVANLARDA ÖLÜM KAVRAM ALANINA AİT SÖZ VARLIĞI

6.1. Ölen Hayvanla İlgili Söz Varlığı.....	266
6.2. Ölen Hayvana Verilen Adlar.....	267
6.3. Hayvanlarda Ölüm Süreci.....	269
6.3.1. Ölüm öncesi.....	269
6.3.1.1. Ölümüne neden olan hastalık ve durumlar.....	269
6.3.2. Ölüm anı.....	272
6.3.2.1. Hayvanlarda ölüm şekilleri.....	272

7. BÖLÜM

ÖLÜMLE İLGİLİ KALIPLAŞMIŞ SÖZLER

7.1. Ölümle İlişkili Söylenen Kalıplar.....	274
7.1.1. Ölümle ilgili dualar ve iyi dilekler.....	286
7.1.2. Ölümle ilgili ilençler.....	290
7.1.3. Ölümle ilgili atasözü ve deyimler.....	297
7.1.3.1. Ölümle ilgili atasözleri.....	297
7.1.3.2. Ölümle ilgili deyimler.....	307
SONUÇ VE BULGULAR	313
KAYNAKÇA.....	321

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil

Sayfa

Şekil 1.1. TTA'da ölümlle ilişkili söz varlığının illere göre dağılım grafiğı 316

HARİTALAR DİZİNİ

Haritalar	Sayfa
Harita 1.1. TTA'da ölümlle ilişkili söz varlığının illere göre dağılımı	313
Harita 1.2. TTA'da ölümlle ilişkili dualar, ilençler, atasözü ve deyimlerle ilgili sayısal verilerin illere göre dağılımı	314
Harita 1.3. Derleme Sözlüğü'ne göre TTA'da ölüm kavram alanına ait söz varlığı	315

SİMGELER VE KISALTMALAR

Simgeler

(ː)	ünlüler üzerindeki uzunluk işareti
(~)	ünlüler üzerinde genizsilleşme (nasalisation) işareti
(˘)	ünlüler üzerinde kısalık (süreksizlik) işareti
(_)	ikiz ünlü işareti
(_)	iki kelime arasında bağlantı (liaison) işareti
(.)	ünsüzler altında belirsizlik (düşmek üzere oluş) işareti
(°)	ünlülerde yuvarlaklık işareti
(^)	ünlüler üzerinde bulanıklık işareti
(-)	alçalan ton işareti
(_)	h ünlüsü altında hırıltılı oluş işareti
(_)	ünsüzler altında yarı sızıcılık işareti
(`)	ünlüler ve ünsüzler üzerinde ön damaksıllık (incelme) işareti
(´)	ünlüler üzerinde genişlik, yarı uzunluk ve hafif vurgu işareti
(.)	k ünsüzü ve g ünsüzü altında art damaksıllık (kalınlık) h ünsüzü altında nefeslilik; e ünlüsü üstünde kapalılık işareti
(.., .. ^u)	normalden kısa ünlüler
(^k , ^t , ^y , ^h , ⁿ , ^r)	zayıf ve kısa ünsüzler
(˘)	u ünlüsü altında hem daraltıcı hem inceltici işaret
(*)	varsayımsal/tasarlanan biçim
(>)	dil bilgisinde çıkma işareti
(<)	dil bilgisinde ters yönde gelişme işareti
(/)	bölük, eğik çizgi

Ünlüler

ā	uzun a
---	--------

ă	daralmış, kısa a (a ile ı arası)
á	yarı art a (a ile e arası)
à	kapalı a (a ile ı arası)
à	kapalı a
ą	kapalı a
â	ön a
å	yuvarlak a (a ile o arası)
ā	uzun, yuvarlak a
ã	genizsil a
ǎ	uzun, ön a
á	uzun, ön a
‘a	ayınlı a
ä	yarı kapalı e
ǎ	yarı kapalı, uzun e
è	dar, kapalı e
ę	kapalı e
ę	kapalı e
é	kapalı e (e ile i arası)
é	kısa kapalı e
ē	uzun, kapalı e
ē	uzun, kapalı e
ē	uzun e
è	yarı uzun e
ě	uzun ön e
ě	kısa e
ē	uzun, yuvarlak e
ě	yuvarlak e (e ile ö arası)

ë	yarı yuvarlak (e ile ö arası)
ę	normalden açık e (e-a arası)
ē	genizsil e
ę	yarı art e (e ile a arası)
ə	ı'ya yakın art e
ī	uzun ı
ĩ	kısa ı
í	ı ile i arası, yarı ön veya yarı art ı
ì	ı-i arası ünlü
ĩ	ortadamaksıl uzun i
ĩ	kısa i
ī	uzun i
ĩ	genizsil ı
ĩ	yuvarlak ı (ı-u arası)
ĩ	yarı art i (i-ı arası)
ı	yarı art ı (i-ı arası)
ı̇	yarı geniş (i-e arası)
ĩ	akıcı i
ō	uzun o
ò	yarı geniş o (o-u arası)
o	ön o ya da art ö (o-ö arası)
ó	yarı art o (o-ö arası)
o	yarı art o
ô	yarı geniş, ön o (o-ö arası)
õ	uzun ön o
o	ön o
õ	kısa o

õ	genizsil o
ö̇	yarı art ö (ö-o arası)
ō	uzun ö
ó	uzun ö
ū	uzun u
ũ	uzun ön u
ű	kısa u
ũ	genizsil u
û	yuvarlak u (u-ı arası)
ú	yarı incelmış ünlü (u-ü arası)
ū	uzun ü
ű	kısa ü
ű̇	yarı ön ü (u-ü arası)

Ünsüzler

đ	ön boğumlanmalı d
ḍ	ötümlü d
ḡ	ön damak g'si
Ḅ	orta damak g'si
ḡ	art damak g'si
ḡ	art damak g'si
ḡ	dip damak g'si
ḡ	patlayıcı gırtlak ünsüzü
ḡ	katı, yarı sızıcı ön damak ünsüzü
ḡ	hırıltılı ön damak ünsüzü
ḡ	sızıcı, sert damak ünsüzü
ḡ	hırıltılı, arka damak h'si

ħ	art damak h'si
h̄	orta damak h'si
ħ̣	düşmek üzere olan h
ќ	ön damak k'si
ĥ	ön damak k'si
ķ	dip damak k'sı
k	sert damak k'sı
ķ̣	yarı belirsiz düşmek üzere olan k
ķ̄	orta damak k'si
ķ̇	arka damak k'sı
ł	ön damak l'si
ł̣	ön damak n'si
ł̇	ön boğumlamalı l ünsüzü
ł̄	yarı belirsiz düşmek üzere olan l
ł̣̇	yarı belirsiz düşmek üzere olan l
ṃ	düşmek üzere olan m
ŋ	damak n'si
ṅ	düşmek üzere olan n
ñ	düşmek üzere olan n
ṇ	yarı belirsiz, düşmek üzere olan n
ṇ̃	genizsil n
ñ̇	süreklileşmiş g'ye yakın geniz n'si
ṙ	tonsuzlaşmış, ön damak r
ř	akıcı, yumuşak r
ṛ	ötümsüz, düşmek üzere olan r
ṛ̇	ötümsüz, düşmek üzere olan r
ṛ̣	düşmek üzere olan r

ś	yarı ötümlüleşmiş s (s-z arası)
ṭ	yarı ötümlüleşmiş (t-d arası)
ṭ	yarı ötümlüleşmiş t (t-d arası)
ṭ	düşmek üzere olan t
ṽ	yarı belirsiz, düşmek üzere olan v
ṽ	düşmek üzere olan y
ṽ	yarı ötümsüz z
k	yarı belirsiz k
t	yarı ötümlü t
y	yarı belirsiz y
i	yarı belirsiz i
h	yarı belirsiz h
n	yarı belirsiz n
u	yarı belirsiz u

Kısaltmalar

AD	Anadolu Dialektleri
Ar	Arapça
bk.	Bakınız
çev.	Çeviren
DİA	TDV İslâm Araştırmaları Merkezi ansiklopedi hazırlık kurulunu temsil etmektedir.
ET	Eski Türkçe
Far.	Farsça
haz.	Hazırlayan
hlk.	Halk ağzında
İbr.	İbranice

mec.	Mecaz
TTA	Türkiye Türkçesi Ağzları
Tü.	Türkçe
vb.	ve benzeri.

GİRİŞ

Dil, insanlığın var oluşundan itibaren toplumsal yaşamın bir parçası olarak sınırsız anlam boyutlarıyla insanlar arasındaki iletişimi sağlamak amacıyla kullanılan, her toplumun değer yargılarına göre şekillenmiş, kendi içerisinde bir bütünü oluşturacak biçimde birbirine bağlı unsurların teşekkül ettirdiği, çok yönlü gelişmiş bir sistemdir. Doğanın ayrılmaz bir parçası oluşuyla dil, sürekli değişim ve gelişim içerisinde. Dilin değişimi coğrafya, toplumsal etkileşim, fiziksel ve sosyal mesafeler ve zaman gibi değişkenlere bağlı olarak ses, biçim ve anlam yönünden farklılaşmalar yoluyla gerçekleşir.

Bir dil, kendi yapısında bulunan karmaşık örüntülerle birlikte pek çok alt dili, diğer bir ifadeyle varyantı da içerisinde barındırabilir. Doğası gereği varyantlaşma potansiyeli bulunan dil, toplumların kültürel yapı, coğrafya, sosyo-ekonomik durum ve konum, yaş, cinsiyet gibi yaşantısal nedenlere dayalı olarak ölçünlü dile oranla farklılaşmalar göstermektedir. Türkiye Türkçesinin konuşulduğu sınırlar içerisinde yaygın olarak görülen bu farklılaşmaların ve varyantlaşmaların temel nedeni, tarihsel süreç içerisinde aynı dile hakim olan Türk milletinin farklı coğrafyalarda yaşamış farklı boylarının eskiden kalma söyleyiş biçimlerini beraberinde getirerek etkileşim içerisinde ortak bir yöresel dil oluşturmalarıdır. Türkçenin söz varlığının önemli bir kaynağı durumundaki ağızlar, bugün hâlâ Anadolu'nun büyük bir kesiminde etkin olarak kullanılmakta ve varlığını sürdürmektedir. Zaman, teknoloji, sosyal ve kültürel hayatın etkisiyle konuşur sayısında azalmaların görüldüğü de aşikârdır. Bu sebeple kıymeti zamanla anlaşılan Türkiye Türkçesi ağızları üzerine çalışmalar, kaybolmaya yüz tutmuş olan bu söz varlığını ortaya çıkarmak, tanımlamak ve belgelemek amacını gütmektedir. Aynı amaç ile ortaya çıkan bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde konuşulan ağızlarda, ölüm kavramına dair oluşan söz varlığının imkânlar ölçüsünde bir araya getirilmesiyle meydana gelmiştir.

Yedi kısımdan oluşan çalışmanın birinci bölümünde Diyalektoloji, Ağız Kavramı ve Terimi, Türkiye Türkçesi Ağızları ve Ölüm Kavramı ve Algısı olmak üzere birbirleriyle ilintili dört ana başlık yer almaktadır. Her bir başlığın kendi içerisinde genel olarak kısa bir izahının yapıldığı bu bölümde ayrıca Türkiye Türkçesi Ağızları başlığı altında, ağızlar üzerine yapılan çalışmalar ve ağızların tasnifi konusunda genel bilgilere yer verilmiştir.

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalardan derlenmiş olan ölümle ilişkili söz varlığı unsurları, ikinci bölümde *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Ölüm İle İlgili Temel Söz Varlığı*, üçüncü bölümde *İnsanlarda Ölüm Sürecine Ait Söz Varlığı*, dördüncü bölümde *Ölen Kişinin Geride Kalan Hayatına Dair Söz Varlığı*, beşinci bölümde *Ahiret Hayatı İle İlgili Söz Varlığı*, altıncı bölümde *Hayvanlarda Ölüm Kavram Alanına Ait Söz Varlığı*, yedinci bölümde *Ölüme İlgili Kalıplaşmış Sözler* başlıkları altında tasnif edilmiş, izah ve açıklamaları yapılarak ağızlarda kullanılmakta olan fonetik varyasyonları ve bulunabilen bağlamları alfabetik biçimde sıralanmıştır.

Sonuç kısmında, çalışmanın neticesinde tespit edilen bulgu ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Yaklaşık 100 yılı aşkın bir süredir yerli ve yabancı Türkologlar, dil bilimciler, diyalektologlar ve diğer araştırmacılar tarafından üzerinde önemle durulan ve hâlihazırda kullanım açısından geniş bir alana yayılmış olan ağızlar, dil bilim alanında uzun ve zahmetli çalışmaların yapıldığı bir alt disiplin durumundadır. Ağız araştırmaları, dar bir bölgeyi ele alan bir ilin ağzına ait derleme metinler, gramer ve sözlük kısmından oluşan çalışmalar, belli bir dil konusunun bütün ağızlarda incelenmesi, sınıflandırma ve karşılaştırma çalışmaları, bölgesel ağız incelemeleri ve müstakil bir konu üzerine yapılan ağız araştırmaları yapıldığı gibi geniş çaplı bir çalışma alanına sahiptir.

Türkiye Türkçesinin hâkim olduğu coğrafyada ve bu coğrafyanın kıyısında, çeşitli oranlarda birbirinden ve ölçünlü dilden farklılaşan pek çok ağız bulunmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızları üzerine çok sayıda nitelikli ve ciddi çalışmalar yapılmış olmasına rağmen özel veya belli bir dil olgusunu ağızlar düzeyinde ele alır nitelikteki çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, ilgili çalışmalarda henüz istenilen seviyeye ulaşamadığı da bilinen bir gerçektir. Yapılan çalışmalar arasında Türkiye Türkçesi ağızlarının tamamının müstakil bir konu üzerinden araştırılıp incelenmesiyle birlikte ortaya konularak hazırlanan söz varlığı çalışmalarının azlığı bu düşünceyi kanıtlar niteliktedir. Bu eksikliğin giderilmesine yönelik yapılan araştırmalara katkı sağlayabilmek amacıyla hazırlanan bu çalışma, Türkiye Türkçesi ağızlarında ölüm kavram alanına ait söz varlığının derlenip detaylandırılmasıyla oluşturulmuş bir çalışma durumundadır. Bu çalışmanın amacı, gerek insanın gerek diğer canlıların hayatının belki de en önemli olgularından biri kabul edilen ölüm olgusunun, halkın zihnindeki tasavvurlardan yola çıkarak yerel konuşma dilinde yer aldığı şekliyle tematik söz varlığını belgeleyip ortaya koymak ve bunların kayıt altına alınıp sınıflandırılması yoluyla gelecek nesillere aktarılmasına yardımcı olmak, ağızlar üzerine yapılacak kültürel ve bilimsel çalışmalara kaynaklık etmektir.

Türkiye Türkçesi ağızlarında ölüme ve ilişkili kavramlara ait söz varlığının tanıklarıyla ortaya konulması, ağızların konuşulduğu sınırlar içerisinde yaşamakta olan kimselerin ölümü ve ölümlerle doğrudan veya dolaylı ilişkili hususları nasıl algıladığı, ölümün çeşitli süreçlerini, ölüm öncesini ve sonrasını ve ilgili unsurları nasıl adlandırdığı gibi noktalarda faydalı veriler sunacak ve dolayısıyla yaşaman en önemli evrelerinden olan ölümü tanımlamada bir veri kaynağı ortaya çıkacaktır. Bu yönüyle mevcut çalışma, Türkçenin farklı tarihsel veya modern varyantlarının yanı sıra Türkiye Türkçesi ağızlarında ölüme dair her türlü söz varlığının örnekli ve açıklamalı dökümünü vermeyi amaçlamaktadır. Ölümü ve ilişkili kavramları ifade etmede ağız konuşurlarının hangi dilsel araçlardan faydalandığı, hangi mekanizmalarla ilgili

kavramları karşıladığı gibi hususların ortaya konulması da bu çalışma ile amaçlananlar arasındadır.

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Türkiye Türkçesi ağızları doğuda Azerbaycan, güneyde Irak ve Suriye Türkmenleri, kuzeybatıda Rumeli ve Balkan ağızları ile bağlantılıdır ve daha geniş ölçekte bu bölgelerde konuşulan Türkçe ağızları da kapsar. Böylesine geniş bir coğrafi yayılım alanı bulunan Türkiye Türkçesi ağızları, ölçünlü dilden söyleyiş, bazen de ses ve şekil açısından farklılıklar gösteren yerel konuşma biçimleridir. Kendine özgü yapısıyla konuşulduğu coğrafyada sözlü iletişimin temelini oluşturan bu dil varyantları üzerine yapılan çalışmaların önemli bir kısmı, dar bir bölgeyi ele alarak bir ilin, ilçenin veya mahallenin sınırları içerisinde konuşulan ağzın, günlük yaşantıda kullanılan sözlü iletişimdeki hâlinin derlenip yazıya aktarılıp daha çok ses ve şekil bilgisinin incelenmesine yöneliktir. Bir kısmı da ağızlardaki genel dilsel olguların araştırılması, sınıflandırılması noktasında ya da yapılan önceki araştırmaları tamamlayıcı yönde bir nitelik sunan ve ağız atlası hazırlamanın gerekliliği üzerinde duran makale, bildiri, monografi vb. çalışmalardır.

Ağızlarda ölüm kavram alanına ait söz varlığının incelendiği bu tezde, ağızlar üzerine yapılan çalışmaların önemli bir kısmından farklı olarak müstakil ve tematik bir konu ele alınmıştır. Dünyaya gelen tüm canlı varlıkların mutlak olarak tecrübe edeceği bir gerçek olan ölümün Türkiye Türkçesi ağızları konuşurları tarafından algılanma biçimi ve ifade edilmiş şekilleri esas alınarak ağızlarda ölüm olgusunun detaylı bir incelemesine gidilmiştir. Bu amaçla, konuşulduğu coğrafyanın ağzı ile ilgili verileri kapsayan kitap veya özel ve genel sözlüklerden veri taramaları yapılmış ayrıca çalışmaya kaynaklık edebilecek makale, bildiri ve elektronik kaynaklar da incelemeye tabi tutulmuştur.

Bu çalışmanın amacı Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde bulunan 81 ilin tamamının yerel söyleyiş biçimlerinin konuşulduğu coğrafyada doğrudan incelenerek ölümle ilişkili bulunan dil malzemesinin sahadan derlenmesi üzerine değildir. Çalışma için tayin edilen süre, sınırlamalar ve ağız derleme faaliyetlerinin zahmetli oluşu göz önünde bulundurulduğunda böyle bir çalışmanın gerçekleştirilebilmesi mümkün görünmemektedir. Bu denli hacimli bir sahadan derleme çalışması için öncelikle detaylı bir proje çalışması, yeterli süre ve derleme faaliyetini gerçekleştirmek üzere alanında uzman olan ve tüm gereksinimleri karşılanmış bir çalışma ekibi gerekmektedir. Gerekli tüm şartların olanaksızlığı göz önünde bulundurulduğunda, bu çalışma için toplanan tüm veriler, bölgesel ya da bir il esas alınarak hazırlanmış ve büyük oranda bilimsel yöntemlerle derlenmiş metinlerin yer aldığı ağız çalışmalarından temin edilmiştir.

Bu çalışmada, daha önce hakkında dil bilimsel bir araştırma yapılmamış ve var olan çalışmaların da sayısal yetersizliği nedeniyle ölümle ilişkili bulunan, ölçünlü dilde

kullanımına rastlanılmayan fakat ağızlarda kullanılmakta olan pek çok sözcük ve sözcük grubunun, daha geniş bir ifadeyle söz varlığı unsurunun öncelikle köken itibarıyla hangi dile ait olduğu ve ağızlarda anlam bakımından bir dönüşüme uğrayıp uğramadığı konusunda ayrıntılı bir incelemeye gidilmiştir. Çalışmada, ağızlarda ölüm olgusu ile ilgili tespit edilebilen sözcük ve sözcük gruplarının Standart Türkiye Türkçesindeki anlamı ve ağızlarda kullanıldıkları biçimler verilirken, dile ödünçleme yoluyla girmiş olan sözcük ve sözcük gruplarının köken bilgisine kısmen de olsa değinilmişse bile burada amaç elde edilen veriler üzerinde detaylı bir köken bilgisi çalışması yapmak değildir. Amaç, Türkiye Türkçesi ağızlarında ölüm kavram alanına ait söz varlığının derlenerek bu çalışmadan sonra yapılacak ölüm temalı ağız çalışmalarına bilimsel anlamda kaynaklık etmektir.

Çalışmada değerlendirmeye esas veriler Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde konuşulan ağızlar üzerinden toplanmaya çalışılmıştır. Ancak bazı il ve ilçelerimize ait ağız malzemesi bulunmadığından veya çok sınırlı olduğundan, çalışmanın temasıyla ilgili söz varlığı unsurlarına ulaşamadığı durumlar ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan çalışmanın kapsamı 81 il ve illere bağlı küçük yerleşim birimleri olsa da, eldeki mevcut veri kaynakları itibarıyla çalışmanın genelinde bu noktada olanaklar dâhilinde veriler ortaya konulmuştur.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Veri Toplama Yöntemi

Türkiye Türkçesi ağızlarında ölüm kavram alanına ait söz varlığını derlemek amacıyla öncelikle Türk Dil Kurumu tarafından 2009 yılında yeni baskı olarak yayımlanan 8 ciltlik *Derleme Sözlüğü*'nden faydalanılmıştır. Bu sözlük, onlarca yılda toplanan ağızlara ilişkin söz varlığını kapsamı bakımından önemlidir. Bu söz varlığı içerisinde ölümle doğrudan veya dolaylı olarak ilişkili söz varlığı unsurları ayrı ayrı fişlenmiş, söz varlığı unsurlarının toplandığı yerleşim yerleri de fişlemeye dâhil edilmiştir. Dolayısıyla ilgili söz varlığı unsurlarının hangi il, ilçe ve köy/mahallede elde edildiği bilgisi korunmuştur.

Derleme Sözlüğü'nün yanı sıra Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde bulunan 81 ilin ağzının tamamına ait monografik çalışmalar veya derlenmiş metinler bulunmaması nedeniyle yalnızca 76'sının ağzı üzerine kitap, sözlük, tez ve makale gibi çoğunlukla bilimsel olarak hazırlanan çalışmalar, fiziki olarak ya da elektronik ortamlardan temin edilerek taranmıştır. Çalışmada yer alan söz varlığı unsurlarının önemli bir kısmını oluşturan atasözü ve deyimlerin temini için Türk Dil Kurumu'nun 2019 yılında yayımladığı *Bölge Ağızlarından Atasözü ve Deyimler* adlı eser taranmış ve ölümle ilişkili bulunan veriler derlenmiştir. Bunların yanı sıra ağızlar üzerine yazılmış kitap (66), tez (38) ve makale (5) gibi bilimsel çalışmalar incelenerek ölümle ilişkili bulunan veriler varsa örnek bağlamları ile bir araya getirilmiş ve ardından bu veriler titiz bir inceleme süreci ile gözden geçirilmiş, sonrasında daha detaylı incelemeler ve yorumlar yapılmak üzere tez çalışmasına dâhil edilmiştir.

Veri Çözümleme Yöntemi

Türkiye Türkçesi Ağızlarında Ölüm Kavram Alanına Ait Söz Varlığı adlı bu çalışmada, ilgili söz varlığı unsurları toplamda 6 ana başlık altında değerlendirilmiş ve her bir başlık altında alt başlıklar oluşturulup sözcükler ve diğer söz varlığı unsurları bu alt başlıklar altında daha detaylı incelemeye tabi tutulmuştur. Dolayısıyla bu çalışmanın esasını oluşturan ölümle ilgili derlenen veriler, ilk etapta konu, sonrasında ise yapı bakımından incelenerek tasnif edilmiş ve ölümle ilişkili olarak belirlenen başlıklar altında düzenlenmiştir. Örneğin, 2.2. Ölüm Olgusu İle İlgili Fiiller > 2.2.1. Basit Fiiller başlığı altında *avuş-*, *dımı-*, *geber-* ve *gevre-* gibi yapım eki almamış eksik durumda olan fiiller yer almaktadır. Bu yönüyle gerek tematik gerek biçimsel sınıflandırma yöntemiyle bir sınıflandırma tesis edilmiştir.

Çalışmada, tespit edilen 1064 adet verinin %48,77'si (519) madde başı (eğik yazı ile) olarak verilmiş, her birine ait detaylı bir tanım ve açıklamalar sunulmuştur. Ayrıca bu tanım ve açıklamalar dahilinde mevcut bulunan her madde başı ve fonetik varyasyonlarının yanına hangi yerleşim merkezinde konuşulduğu yay ayrıç içerisinde, *vasıyat* (*Yayladağı -Hatay) ~ *vasıyat_iT-* (Katırlı, *Alaşehir -Manisa) örneklerinde olduğu gibi sırasıyla mahalle-köy (varsa), ilçe ve il adları olmak üzere *Derleme Sözlüğü* model alınarak belirtilmiştir. Derleme yeri, mahalle ya da köy ise başına hiçbir işaret konulmamış; ilçe merkezi ise başına * işareti, il merkezi ise - işareti algısal ayırt edilebilirliğin sağlanması amacıyla eklenmiştir. Bu noktada *Derleme Sözlüğü*'nde izlenen yöntem tercih edilmiştir.

Çalışmanın %51,23'üne (545) tekabül eden kısmında, ölümle ilişkili bulunan dualar, ilençler, atasözleri ve deyimler gibi kalıplaşmış sözler yer almaktadır. Bu kalıp sözlerin önemli bir kısmının ölçünlü dildeki karşılıklarının tespit edilmesinin güçlüğü nedeniyle güncel kullanımları aktarılmamış mümkün olduğunca ağızlardaki özgün biçimlerine sadık kalınmıştır. Ancak yine de ağızlardaki bu verilerinin anlaşılabilirliği gözetilmiştir.

Veri niteliği taşıyan sözcük ve yapılarda yer alan unsurların kökenine dair bilgiler çeşitli kaynaklardan derlenerek aktarılmaya çalışılmıştır. Çalışmada temel kaynak olarak Türk Dil Kurumunun yayımladığı *Türkçe Sözlük* (2011) ve *Derleme Sözlüğü* (2009) esas alınmış olmakla birlikte bu sözlüklerin birinde ya da ikisinde tespit edilemeyen veriler için ayrıca Tietze, Clauson, Eren ve Gülensoy'un etimolojik sözlüklerinden ve *Dîvânü Lugâtî't Türk'ten* faydalanılmış ayrıca Farsça ve Arapça bazı sözcüklere kaynak olarak da *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat* kullanılmıştır. Temel kaynakların yanı sıra çalışmada sıklıkla A. Tietze'ye ait olan *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*'nin tercih edilme nedeni, Türkiye Türkçesi ağzlarından verileri içeriyor olmasıdır. Bu sebeple, ağızlarda yer alan bazı ifadelerin gerek yapısal gerekse etimolojik açıklamalarında Tietze'nin *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*'ne başvurulmuştur.

Madde başlarının izahına dair bilgiler, yukarıda adı geçen kaynaklar ve kaynakçada belirtilen diğer eserlerden tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak *geş ol-*, *gongoyu dik-* ve *iki qarış dört*

barmağ yere gir- gibi kökeni/anlamı belirsizlik arz eden ve etimolojik sözlüklerde de yer almayan unsurların kökenlerine dair izahlara bu sebeple yer verilememiş fakat tespit edildiği kaynaktan açıklama ve örnek bağlam verilmeye çalışılmıştır.

İlgili söz varlığı unsuru ile ilgili örnek bağlam bulunması hâlinde özgün biçimine sadık kalarak bağlamlar aktarılmıştır. Bu durumunun aksinde *Derleme Sözlüğü* gibi örnek bağlamlar barındırmayan veri kaynaklarında tespit edilebilen unsurlarda örnek bağlam verilmemiştir. Bununla birlikte ilgili söz varlığı unsurlarının başlıca çalışmalarda yer aldığı durumlarda tespit edilebilen örnek bağlamlar aktarılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada, tanımı veya izahı verilen madde başlarının büyük bir kısmında en az bir kere olmak üzere tespit edilebilen örnek bağlamları verilmiştir. Bu durumun aksine çalışmanın en hacimli örneklerinden olan *rahmetli*, *rahmetlik* ve *vefat et-* gibi verilerin, fonetik varyasyon ve örnek bağlamlarının hacimce fazla olmaları, bu sözcük ve sözcük yapılarının Türkiye Türkçesi ağızlarında yaygın oluşu ve kullanım sıklığından kaynaklanmaktadır.

Çalışmada yer alan *rahmetlik*, *Allah rahmet etsin*, *Allah rahmet eylesin* gibi birden fazla anlam içeren kalıp sözcük ve sözcük grupları, sözlük anlamlarına göre ilgili buldukları başlıklara yerleştirilmiştir. Örneğin *rahmetlik* kalıbı, *Ölen Kişiye Verilen Adlar* ve *Ölüm ile İlişkili Söylenen Kalıplar* başlıkları altında, *Allah rahmet etsin* kalıp sözü ise *Ölen Kişi İçin İyi Dileklerde Bulunma*, *Ölüm ile İlişkili Söylenen Kalıplar* ve *Ölen Kişi için İyi Dileklerde Bulunma* vb. gibi başlıklar altında ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

Örnek bağlamların aktarılmasında kullanılan transkripsiyon harflerinin yalnızca bir yazı tipi (Cambria) ile ifade edilebilmesinin oluşturduğu güçlükten dolayı harflerin gösteriminde uygun olan başka yazı tipleri (Gentium Plus, Times Turkish Transcription) de kullanılmıştır. Bu transkripsiyon işaretlerinin ve diyakritikli biçimlerin gösteriminde veri kaynağındaki yazımlar esas alınmış, bu yazımlarda ve transkripsiyon işaretlerinin kullanımında herhangi bir genelleme veya düzenlemeye gidilmemiştir.

Çalışmanın son kısmında, Türkiye Türkçesi ağızlarından kullanılmakta olan, anlamca ölümle ilişkili fakat biçim bakımından *öl-*, *ölüm* gibi sözcüklerinden herhangi birini içermeyen, kalıp sözlerin yer aldığı alfabetik sıraya göre yerleştirilen ve tanımları yapılan 104 maddelik kısmi bir sözlük sunulmuştur.

1. BÖLÜM

DİYALEKTOLOJİ, AĞIZLAR VE ÖLÜM KAVRAMI

1.1. Diyalektoloji

Fransızca kökenli bir kelime olan diyalektoloji (lehçe bilimi), belirli bir dilin lehçe ve yazı dilinden farklı olarak içerisinde yer alan bölge dili gibi dil oluşumlarını araştırarak bunların ayrıntılı bir biçimde derlenmesi, incelenmesi, sınıflandırılması ve yazıya aktarılmasıyla uğraşan dil bilgisi dalına denilmektedir (Karaağaç, 2018, s. 582).

Dünyada diyalektoloji adına yapılan ilk çalışmalar, XIX. yüzyılın sonlarına doğru oluşturulan ve ilk ağız atlasları olarak da kabul edilen 1876 tarihli 'Alman Dil Atlası' ve 1902 yılında yayınlanan 'Fransız Dil Atlası' ile başlamıştır (Adıgüzel, 2013, s. 388). Türkiye'deki çalışmalarının ilki Rus Türkolog A. Maksimov'un 1867 yılında, Hüdavendigâr ve Karamanlı ağızları üzerine yazmış olduğu *Opit ızslédovanija tjurskich dialektov u Chudavendgarë i Karamanii* adlı denemesidir. Bu tarihten sonra J. Thúry, I. Kúnos, M. Hartmann, K. Foy, V. Pisarev, Balkanoğlu, Balhassanoğlu, L. Bonelli, F. Giesse, F. Vincze, T. Kowalski, J. Deny ve M. Räsänen gibi pek çok doğu bilimci, Türkiye Türkçesi ağızları üzerinde incelemelerde bulunarak hazırladıkları deneme ve metinleri yayınlamışlardır. 1926 yılında Karadeniz ve çevresinde araştırmalarına başlayan Finlandiyalı Türkolog Marti Räsänen'in ağız çalışması (1926-1942), Türk lehçe bilimi adına önemli bir yayın olma özelliği taşımaktadır (Korkmaz, 1975, s. 144).

Türkiye'de 1932 yılında gerçekleştirilen dil devriminin neticesinde Türk Dil Kurumu (Türk Dili Tetkik Cemiyeti) kurulmuş ve ilk günden itibaren Atatürk'ün isteği üzerine Türk dili üzerine çalışmalara başlanmıştır. Bu tarihten sonra Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalar, bir bölgenin dil özelliklerini belirlemek, bu özellikler doğrultusunda etnik yapı hakkında sonuçlara ulaşmak, tespiti yapılan ağzın diğer ağızlarla olan benzer ve farklı noktalarını ortaya koymak ve dilin söz varlığındaki zenginliklerini gözler önüne sererek gelecek nesillere aktarmak amacıyla gerçekleştirilmiştir (Gülsevin, 2010, s. 21). Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan yerli çalışmalardan ilki, tüm bölge ağızlarından söz varlığı derlemesi yapmak suretiyle bir derleme seferberliği oluşturularak *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*'nin hazırlanmasıyla gerçekleştirilmiştir.

Anadolu'nun batısından doğusuna kadar uzanan ayrıntılı çalışmasıyla Ahmet Caferoğlu, yirmi yıla yakın bir zamanda tamamladığı dokuz ciltlik ağız çalışmasını yayınlayarak Türkiye'de lehçe bilimi üzerine çalışmalar yapan araştırmacılara öncü olmuştur (Korkmaz, 1975, s. 147). Ahmet Caferoğlu'ndan sonra Zeynep Korkmaz, Türkiye Türkçesi ağızları üzerine metodik ve sistemli çalışmalar hazırlayarak Türk lehçe bilimine önemli ölçüde katkılar sağlamıştır. 1970'li yıllardan sonra ağızlara yönelik çalışmaların hız kazandığı bu dönemde Ömer Asım Aksoy, Efrasiyab Gemalmaz, Sadettin Buluç, Selahattin Olcay, Ahmet Bican Ercilasun, Ahmet Buran, Tuncer Gülensoy, Leyla Karahan, Mukim Sağır, Nurettin Demir, Erdoğan Boz, Ali Akar

ve burada teker teker anlamayan araştırmacılar ağızlar üzerine önemli çalışmalar ortaya koymuşlardır ve pek çoğu da diyalektoloji alanında çalışmalarını sürdürmektedirler.

1.2. Ağız Kavramı ve Terimi

Ağız, geleneksel çalışmalarda "Bir dilin veya bir lehçenin yazı diline oranla ve çoğunlukla ses, bazen de Şekil, anlam ve söz varlığı bakımından birbirinden az çok ayrılan yerel konuşma biçimleri olarak tanımlanmaktadır (Korkmaz, 2017, s. 67). Bir dil bilimi terimi olarak da *ağız* (Alm. *lokalsprache / mundart*, Fr. *parler local*, İng. *local dialect / local language*) bir dilin veya lehçenin konuşulduğu coğrafi sınırlar içerisinde bulunan belirli bir bölge yahut insan toplulukları arasında gelişen, ölçünlü dilden farklı olarak kendine özgü bir sözlü anlatım yolu geliştiren yerel varyanttır.

İnsan toplulukları arasında iletişimi sağlamak amacıyla evrensel bir görev üstlenen dil, yaşamın mühim bir parçası olarak her toplumda değişik görünümsergilemiş ve zaman içerisinde toplumların sosyo-ekonomik durumları, coğrafi şartları ve etnik yapılarına göre Őekillenerek toplumun yapısına özgü bir konuşma sistemi oluşturmuştur. Bu noktada ağızlar da, aynı kökenden geldiği ölçünlü dille ilişkilendirilmiş olarak teşekkül eden ve konuşulduğu coğrafyaya göre değişiklik gösteren, resmî ortamlarda konuşulmaktan kaçınılan, iletişim alanı sınırlı, yazılı bir geleneği bulunmayan ve ayrıca konuşulduğu coğrafyada anlaşılabilirliği yüksek olan yerel konuşma biçimleridir (Demir, 2002, s. 154).

1.3. Türkiye Türkçesi Ağızları

Anadolu, Asya kıtasının batıya doğru bir uzantısı biçiminde olan 755.688 km²'lik bir yarım adadır. Kuzeybatıda Marmara Denizi ile Çanakkale ve İstanbul Boğazları, Kuzeyde Karadeniz, Batıda Ege Denizi ile kuşatılan bu yarım ada doğuda Asya Kıtasına bağlıdır (Tuncel, 1991, s. 106).

"Anadolu ve Rumeli ağızları, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde, Türkiye Türkçesi yazı dilinden ses bilgisi, Şekil bilgisi özellikleri ve söz varlığı açısından birçok yönde ayrılıklar gösteren bir ağızlar topluluğudur" (Korkmaz, 2007, s. 88). Bugün hâlihazırda kullanılmakta olan Türkiye Türkçesi ve ağızlarının, dil yapısının temeli Oğuzcanın son halkası kabul edilen Eski Anadolu Türkçesi'ne dayanmaktadır. Türk kültür tarihinin başlangıcından bu yana boy olarak varlığını sürdüren Oğuzların daha çok Eski Anadolu Türkçesi olarak tanımlanan döneme kadar müstakil bir yazı dili geleneklerinin olmadığı bilinmektedir. Türkiye Türkçesi ve Türk lehçelerinin oluşumunun temeli kabul edilen Oğuz Türkçesi, ilk kez bu dönemde Anadolu ve Rumeli'de bir yazı dili olma özelliği kazanmıştır. 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'yu yurt edinen Oğuz boylarının burada beylikler kurarak kendi dillerini

koruyup gözetmeleri Oğuz Türkçesinin sağlam temeller üzerinde yayılmasını kolaylaştırmıştır (Korkmaz, 2007, s. 89).

Bugün Türkiye'nin coğrafi sınırları içerisinde konuşulan, ölçünlü dilden ses ve şekil bilgisi bakımından, ayrıca söz varlığı yönüyle bazı ayrılıklar içeren ve bölgelere göre değişiklik gösteren yerel söyleyiş özelliğine genel itibarla Türkiye Türkçesi ağızları denilmekte, diğer bir ifadeyle Türkiye Türkçesi ağızları bu ayrılıkları içeren varyantları bir bütün olarak karşılamaktadır. Oldukça zengin bir söz varlığına sahip olan Türkiye Türkçesi ağızlarının, aynı coğrafyayı paylaşan toplum bireyleri arasında söyleyiş farklılıkları oluşturmanın en temel nedenlerinden biri, XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya yerleşen Oğuz boylarının farklı ağız özelliklerine sahip olmaları ve yerleşik durumda olan ve sonradan göç eden yabancı unsurlardan etkilenmiş olmalarıdır.

1.3.1. Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalar

Ağızlarla ilgili yapılan çalışmaları çok farklı amaçları bulunabilir: dilin söz varlığı envanterinin ortaya konulması, dil bilimsel özelliklerinin daha verimli ve etkili olarak betimlenmesi, yerleşim tarihinin ve etno-kültürel yapının belirlenmesi, üst dilin yeniden kurulması (rekonstrüksiyon) vb. Bu noktada, bir üst dil olarak Türkçenin ağızları/diyalektleri üzerinde yapılan araştırma ve çalışmaların başlangıcı Kaşgarlı Mahmud'la beraber XI. yüzyıla, Türkiye Türkçesinin ağızlarıyla ilişkili çalışmaları ise XIX. yüzyıla dayandırmak mümkündür.

Türkiye'de dil devriminin/dilde özleştirme hareketlerinin ortaya çıkışıyla birlikte bilhassa söz varlığı düzeyinde olmak üzere dil alanında yenileşme ve sadeleşme çalışmaları hız kazanmıştır. Türkçeyi yüzyıllar boyunca etkisi altında kaldığı yabancı sözcüklerden arındırmak, ayrıca konuşma ve yazı dili arasındaki büyük farklılığa son vermek amacıyla dilde bulunan yabancı sözcüklerin Türkçe karşılıklarının bulunabilmesi için bir derleme seferberliğine girişilmiştir. Anadolu'nun hemen hemen her bölgesinden gönüllülerin katkılarıyla derlenen sözcük ve diğer söz varlığı unsurları, Türk Dil Kurumu tarafından *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi* (1939-1949) adıyla dört cilt hâlinde yayınlanmıştır. Dilde uzmanlığı olmayan kişilerin halk ağzından derledikleri veriler bilimsel anlamda güvenilir bulunmadığından Türk Dil Kurumu tarafından 1952 yılında yeni baştan derleme ve düzeltme çalışmalarına başlanmıştır. Sekiz yıl süren bu derleme faaliyeti sonucunda ortaya çıkan *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, Türkiye'de ağız üzerine yapılan söz varlığı odaklı ilk çalışmalardan biri kabul edilmektedir (Korkmaz, 1975, s. 145).

Yabancı dil bilimcilerden A. Maksimov J. Thúry, I. Kúnos, M. Hartmann, K. Foy, V. Pisarev, Balkanoğlu, Balhassanoğlu, L. Bonelli, F. Giesse, F. Vincze, T. Kowalski, J. Deny ve M. Räsänen'in Türkiye Türkçesi ağızları üzerinde incelemelerde bulunarak hazırladıkları çalışmaların yanı sıra Türkiye'deki ilk bilimsel temele dayanan çalışmaların Ahmet Caferoğlu ile başlamış olduğu bilinmektedir.

Türkiye Türkçesi ağızlarını üzerine yapılan araştırmalar, belirli bir il, ilçe ya da bölge temel alınarak gerçekleştirilen derleme ve gramer çalışması, belli bir gramer konusu üzerinden il, ilçe veya bölge ağızlarının incelenmesi, müstakil bir konu üzerine ağızların bölgesel ya da genel olarak incelenmesi vb. gibi çalışmaları kapsamaktadır.

Türkiye'de ağızlar üzerine yapılan ilk yerli çalışmalar Ahmet Cafeoğlu ile başlamıştır. Kendisi tarafından 1940'lı yıllarda ilk derli toplu derlemeler gerçekleştirilir. Caferoğlu'nun o yıllarda yaşadığı tüm zorluk ve imkânsızlıklara rağmen Batı Anadolu'dan başlayarak Doğu Anadolu'nun sınır boyuna kadar uzanan Kuzey ve Güney Anadolu bölgelerini de içine alan geniş çaplı yayın serisi, bu tarihten sonra ağızlarla ilgili çalışma yapacak olan araştırmacılara da öncülük etmiştir (Korkmaz, 1975, s. 145) Caferoğlu'nun çalışmaları, *Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme I* (1940), *Anadolu Dialektolojisi Üzerine Malzeme II* (1941), *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar* (1942), *Anadolu Ağızlarından Toplamalar* (1943), *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar* (1944), *Güneydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar* (1945), *Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar* (1946), *Orta-Anadolu Ağızlarından Derlemeler* (1948), *Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler* (1951) başlıkları altındaki 9 ciltlik bir metin külliyatıdır.

Ömer Asım Aksoy'un 1945-1946 yılları arasında yayımladığı *Gaziantep Ağzı*, müstakil olarak bir ilin ele alındığı ilk önemli ağız çalışmasıdır. Aksoy'un üç cilt hâlinde yayınladığı bu çalışmasının birinci cildinde, Gaziantep ağzının fonetik, morfolojik ve sentaktik özellikleri incelenmiş, ikinci cildinde ağız bölgesinde kullanılmakta olan deyimler, atasözleri, dua ve ilençler gibi kalıp sözlerin derlemesi yapılmış, son olarak üçüncü cildinde ise ölçünlü dilde kullanılmayan fakat Gaziantep ilinin ağzına özgü olan sözlerin sözlüğünü hazırlanmıştır.

Sonraki yıllarda Zeynep Korkmaz'ın, ağız çalışmalarına katkı sağlayacak önemli yayınları bulunmaktadır. 1956 yılında yayımladığı *Güney-Batı Anadolu Ağızları* adlı eseri, ağız araştırmalarında bu zamana kadar yapılmış en sistemli ve düzenli çalışma olarak kabul edilmektedir. Bir ilin ağzı üzerine müstakil bir çalışma olarak hazırladığı *Nevşehir ve Yöresi Ağızları* (1963) ve (önce makale olarak yazılan ve sonra kitap olarak yayınlanan) *Bartın ve Yöresi Ağızları* (1964-1965) eserlerinde, derlemeye dayalı metin incelemesi yaparak diyalektoloji alanında önemli çalışmalara imza atmıştır (Akar, 2006, s. 43).

Efrasiyap Gemalmaz, Atatürk Üniversitesi'nde bir doktora öğrencisiyken hazırladığı ve 1973 yılında tamamladığı doktora tezi olan *Erzurum İli Ağızları* çalışması 1978 yılında üç cilt hâlinde yayınlanmıştır. Bu çalışmanın birinci cildinde Erzurum ilinin ağız incelemesi yapılarak ses ve şekil bilgisi hakkında ayrıntılı bilgi verilmiş, ikinci cildinde kaynak kişilerden derlenen metinler sunularak üçüncü cildinde bu metinlerden hareketle ayrıntılı bir sözlük hazırlanmıştır.

Ahmet Bican Ercilasun'un doktora tezi olarak hazırladığı *Kars İli Ağızları* (1971) adlı çalışmasında Kars ağzının ses ve biçim bilgisi hakkında detaylı bir inceleme yaparak bölgeden

derlediği metinleri 1977 yılında yayımlamıştır.

Tuncer Gülensoy'un 1988 yılında yayınladığı *Kütahya ve Yöresi Ağızları* adlı çalışması ses bilgisi, şekil bilgisi, metinler ve sözlük olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Gülensoy, çalışmanın bazı bölümlerinde, Kütahya ağzının başka illerin ağızlarıyla olan benzerlik ve ayrılıklarını ses ve şekil bilgisi açısından kıyaslayarak karşılaştırmalı bir incelemesini yapmıştır. *Tunceli Yöresi Ağızlarından Derlemeler* (1992) ve *Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler* (1994) adlı çalışmalarında (Ahmet Buran ile) daha önce yapılan ağız çalışmalarından farklı olarak ses ve şekil bilgisi gibi ayrıntılara yer vermeden doğrudan derleme metinler ve sözlük kısmını yayınlamıştır.

Necati Demir, Orta ve Doğu Karadeniz bölgesinden *Ordu İli ve Yöresi Ağızları* (2001), *Tokat İli ve Yöresi Ağızları* (2006) ve *Trabzon ve Yöresi Ağızları* (2006) ve Orta Anadolu bölgesinden derlediği *Sivas İli ve Yöresi Ağızları* (2006) (Ülker Şen ile) adlı çalışmalarında öncelikle ağızların konuşulduğu coğrafyanın etnik yapısı hakkında detaylı bilgi vermiştir. Demir'in bu yayınları, incelenen ağızların ses ve şekil bilgisi, halk ağzından derleme metinler ve sözlük olmak üzere üç kısımdan oluşmuştur.

Selahattin Olcay'ın 1966 yılında yayınladığı *Erzurum Ağzı ve Doğu Trakya Yerli Ağzı* adlı çalışmaları, ses ve şekil bilgisi, derleme metin ve sözlük olmak üzere üç kısımdan oluşmuştur. *Arpaçay Köylerinden Derlemeler (Ahmet Bican Ercilasun ve Ensar Aslan ile)* (1988) eserinde Kars'ın Arpaçay ilçesinin köylerinden geniş çaplı bir söz derlemesi yapılarak sözlük kısmı ile birlikte yayınlanmıştır.

Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar (1975) adlı makalesinde Zeynep Korkmaz, bugünün Türkiye sınırları içerisinde ve ayrıca dışında kalan Rumeli ve Balkan ağızları üzerine de yapılan yerli-yabancı pek çok çalışma hakkında bilgi vererek yayınları eleştirel bir bakış açısıyla incelemeye tabi tutmuştur. Anadolu ağızlarıyla ilgili yapılan çalışmalarda karşılaşılan sorunlardan bahseden Korkmaz, bundan sonra yapılacak olan araştırmalarda planlı ve programlı bir derleme faaliyetinin gerçekleştirilebilmesi için de fikir ve önerilerini paylaşmıştır.

Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri (1999) adlı bildirisinde Ahmet Bican Ercilasun, ağız araştırmalarında kullanılan transkripsiyon işaretlerinin kullanımındaki istikrarsızlıklara ve nedenlerine değinerek bu konunun uzmanlarıyla birlikte oluşturduğu transkripsiyon sistemi ve bu sistemin dayandığı ilkeler hakkında detaylı bilgi vermiştir.

Ağız Araştırmaları Alanında Yapılması Gereken Çalışmalar (1999) adlı bildirisinde Leyla Karahan, dil ve ağız çalışmaları için uzman yetiştirme, bibliyografya, derleme, inceleme, karşılaştırma, sınıflandırma yapma, dil atlası ve gibi temel meseleler hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir.

Ağız Terimi Üzerine (2002) adlı makalesinde Nurettin Demir, ağız teriminin kaynaklarda geçen karşılıklarını ele alarak araştırma ve çalışmalarda kullanılmak üzere dil bilimsel ölçütler eşliğinde ağız teriminin bilimsel bir tanımını yapmıştır.

Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları (2006) adlı makalesinde Ali Akar, Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmalarda derleme ile ilgili sorunlar, transkripsiyon harflerindeki tutarsızlık, inceleme yöntemi, ağız-etnik yapı ilişkisi, bilgi ve belge gibi sorunlara değinerek bu sorunların nasıl aşılacağı üzerine yorumlarda bulunmuştur.

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmaların tarihi çok eskiye dayanmamakla birlikte bugün ağızlarla ilgili yapılmış çalışmaların sayıları yüzleri aşmaktadır. Burada metodolojik olarak ilk ve önemli olmaları hasebiyle bahsi geçen çalışmalar, diyalektoloji adına yapılan tüm araştırmaların ancak küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Bu eserlerin yanı sıra Türkiye'nin pek çok ilinin ağızları, üniversitelerde görev yapan Türkologlar, diyalektologlar ve öğrenciler tarafından çalışmalara konu olarak makale, bildiri, tez, sözlük ve kitap gibi materyaller şeklinde yayımlanmıştır. Günümüzde Türk Dil Kurumu ve üniversitelerin destekleriyle hız kesmeden sürdürülen ağız çalışmaları, Türk dilinin zengin söz varlığını ortaya koyarak var olan eksiklik ve problemlere çözüm bulmak ve bu dil zenginliğini gelecek nesillere aktarmak amacıyla devam ettirilmektedir.

1.3.2. Türkiye Türkçesi ağızlarının sınıflandırılması

Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili yapılan ilk sınıflandırma Macar Türkolog Ignác Kúnos tarafından yazılan *Kisazsiai Török Dialektusairai* (1896) eserinde yer almaktadır.

Ignác Kúnos tasnifi

1. İzmir ile Bursa arasında Zeybekçe
2. Kastamonu ağzı
3. Karadeniz'in doğu kıyılarına doğru Lazca
4. Harputça
5. Güneydoğu Anadolu'da Mersin ile Konya arasında Karamanlıca
6. Kızılırmak havzasında Ankara ağzı
7. Anadolu'da dağınık olarak yaşayan Yörük ve Türkmenler (Buran, 2011, s. 42).

İkinci tasnif ise Ahmet Caferoğlu tarafından, çalışmaları esas alınarak 1946 ve 1959 yıllarında iki kez yapılmıştır.

Caferoğlu'nun ilk tasnifi:

1. Doğu illeri ağızları (Kars, Elazığ, Van ve Civarı, Malatya) bölgesi
2. Erzurum, Trabzon, kısmen Rize ağızları bölgesi
3. Sivas, kısmen Tokat illeri ağızları bölgesi

4. Amasya, Çorum, Ankara, kısmen Yozgat ağızları bölgesi
5. Orta Anadolu (Kayseri başta olmak üzere) ağızları bölgesi
6. Gaziantep (ve kuzey sınır ağızları) bölgesi
7. Batı illeri ağızları (Eskişehir, Balıkesir, Manisa, İzmir, kısmen Afyon, Aydın ve Antalya'ya kadar) bölgesi
8. Konya ağız bölgesi
9. Kastamonu ağız bölgesi

Caferoğlu'nun ikinci tasnifi:

1. Güneybatı ağızları (Bandırma'dan Antalya civarlarına kadar)
2. Orta Anadolu ağızları (Afyon'dan Elazığ ve Erzurum'a kadar)
3. Doğu ağızları (Elazığ ve Erzurum'dan doğu sınırına kadar)
4. Kuzeydoğu ağızları (Samsun'dan Rize'ye kadar)
5. Güneydoğu ağızları (Gaziantep, Adana, Antalya ve civarı)
6. Kastamonu

"Fundamenta'da yayınlanan (Caferoğlu, 1959; 239-260) bu tasnif, eksiklikleri olmakla birlikte bir öncekine göre daha tutarlıdır. Caferoğlu'nun iki tasnifinde de Kúnos'ta olduğu gibi Rumeli ağızlarına yer verilmemiştir" (Buran, 2011, s. 43).

Leyla Karahan, bilimsel temele dayandırdığı kapsamlı tasnifinde (2017) Anadolu ağızlarını üç grup altında toplamıştır.

1. DOĞU GRUBU AĞIZLARI: Ağrı, Artvin merkez ile Şavşat, Ardanuç ve Yusufeli, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Mardin, Muş, Siirt, Tunceli, Urfa (Birecik ve Halfeti hariç), Van ağızları.

Alt Gruplar

I. Grup: Ağrı, Van, Muş, Bitlis, Bingöl, Siirt, Diyarbakır, Mardin, Hakkâri, Urfa (Birecik ve Halfeti hariç), Palu, Karakoçan (Elazığ) ağızları

II. Grup: Kars (Ardahan, Posof hariç) Erzurum merkez, Aşkale, Ovacık, Narman, Pasinler, Horasan, Hınıs, Tekman, Karayazı, Erzincan merkez, Tercan, Çayırılı, Kemah, Refahiye, Gümüşhane ağızları

III. Grup: Ardahan, Posof (Kars), Artvin merkez, Şavşat, Yusufeli, Ardanuç (Artvin), Oltu, Tortum, Olur, Şenkaya, İspir (Erzurum) ağızları

IV. Grup: Kemaliye, İliç (Erzincan), Elazığ merkez, Keban, Baskil, Ağın, Harput (Elazığ) Tunceli ağızları

2. KUZEYDOĞU GRUBU AĞIZLARI: Hopa, Borçka, Arhavi (Artvin), Rize ve Trabzon ağızları

Alt Gruplar

I. Grup: Trabzon, Rize merkez, Kalkandere, İkizdere, Gündoğdu, Büyükköy ağızları

II. Grup: Çayeli, Çamlıhemşin, Pazar, Ardeşen, Fındıklı (Rize) ağızları

III. Grup: Arhavi, Hopa, Borçka, Kemalpaşa, Muratlı, Ortacalar, Göktaş, Camili, Meydancık, Ortaköy (Artvin) ağızları

3. BATI GRUBU AĞIZLARI: Adana, Adıyaman, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bartın, Bilecik, Bolu, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Hatay, Isparta, İçel, İzmir, İzmit, Kahramanmaraş, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Muğla, Nevşehir, Niğde, Ordu, Sakarya, Samsun, Sinop, Sivas, Tokat, Uşak, Yozgat, Zonguldak ağızları

Alt Gruplar

I. Grup: Afyon, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Burdur, Bursa, Çanakkale, Denizli, Eskişehir, Isparta, İzmir, Kütahya, Manisa, Muğla, Uşak ve Nallıhan (Ankara) ağızları

II. Grup: İzmit ve Sakarya ağızları

III. Grup: Bolu (Göynük, Mudurnu, Seben, Kıbrısçık hariç), Zonguldak, Bartın, Kastamonu, (Tosya hariç), Ovacık, Eskipazar (Çankırı) ağızları

IV. Grup: Beypazarı, Çamlıdere, Kızılcahamam, Gündül, Ayaş (Ankara), Göynük, Mudurnu, Seben, Kıbrısçık (Bolu), Çankırı (Ovacık, Eskipazar ve Kızılırmak hariç)

V. Grup: Sinop (Boyabat hariç), Samsun (Havza, Ladik hariç), Ordu (Mesudiye hariç), Giresun (Alucra ve Şebinkarahisar hariç), Salpazarı (Trabzon) ağızları

VI. Grup: Havza, Ladik (Samsun), Amasya, Tokat, Sivas (Şarkışla ve Gemerek hariç), Mesudiye (Ordu), Şebinkarahisar, Alucra (Giresun), Malatya merkez, Hekimhan, Arapkir ağızları

VII. Grup: Tarsus (İçel), Ereğli, Konya merkez ilçesinin bazı yöreleri, Adana, Hatay, Kahramanmaraş, Gaziantep, Adıyaman, Darende, Akçadağ, Doğanşehir (Malatya), Birecik, Halfeti (Urfa) ağızları

VIII. Grup: Ankara merkez, Haymana, Bâlâ, Şereflikoçhisar, Çubuk, Kırıkkale, Keskin, Kalecik, Kızılırmak (Çankırı), Çorum merkez ilçesi ile güneyindeki ilçeler, Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Kayseri, Şarkışla, Gemerek (Sivas), Yozgat ağızları

IX. Grup: Konya (merkez ilçenin bazı yöreleri ve Ereğli hariç), İçel (Tarsus hariç) ağızları. Bilimsel anlamda Türkiye Türkçesi ağızları üzerine Ignác Kúnos (1896), Caferoğlu (I. tasnif 1946-II. tasnif 1959), Banguoğlu (Türkçenin Gramerinde ve TDE Ansiklopedisinde) (1974), Kral, Hayashi ve Karahan gibi araştırmacılar tarafından tasnif çalışmaları yapılmıştır. Ignác Kúnos, Ahmet Caferoğlu ve Leyla Karahan'ın tasnifleri yalnızca Anadolu ağızları üzerineyken diğer araştırmacıların tasnifleri bölgeseldir (Buran, 2011, s. 45-46).

1.4. Ölüm Kavramı ve Algısı

Ölüm, bir insan, hayvan veya bitki gibi canlıların yaşam fonksiyonlarının tam ve kesin olarak sona ermesi durumudur (Gürkan, 2007, s. 32). Hayatın akışı içinde beklenmedik bir biçimde somut bir neden ve buna dayalı bir müdahale olmaksızın gerçekleşen ölüm, doğal ölüm olarak adlandırılır. Örneğin, ölüm yaşlanmanın doğal bir sonucudur dolayısıyla yaşlı bir kimsenin yaşına bağlı olarak gelişen sebeplerden ötürü yaşamını yitirmesi doğal ölüm olarak kabul edilir. Doğal olanın aksine kişinin kendisi ya da bir başkası tarafından, yaşam fonksiyonlarına müdahale edilerek (şiddete maruz kalma, kaza geçirme, hastalık ya da intihar gibi nedenler) son verilmesine de doğal olmayan nedenlerle gerçekleşmiş ölüm denilmektedir (Zafer, 2019, s. 73).

Canlı yaşamının var olmasıyla birlikte ortaya çıkan ölüm olgusu, toplumlar ve inançları doğrultusunda yüzyıllar boyunca farklı şekillerde anlamlandırılmıştır. Eski Türklere göre korkulacak bir olgu olmayan ölüm, insanın hastalık ya da savaş nedeniyle yaşamını yitirmesiyle birlikte ruhunun dünyadaki hayatının bir benzerini yaşayacağı öbür dünyaya göç etmesini sağlayan hadisedir. Ölümün insan hayatının doğal bir parçası olduğuna inanan Türkler için, insan öbür dünyada aynı bu dünyadaki gibi hatta bazen de çok daha iyi şartlarda yaşar, öbür dünyaya gitmekte acele edilmese de orada dünyanın tüm zorluk ve sıkıntılarından kurtulunur (Tryjarski, 2011, s. 108).

İnsan hayatının önemli iki olgusu doğum ve ölümdür. Doğan her canlının bir gün yaşamının son bularak ebedî hayatının başlayacağına olan genel kanı, ilahi dinlerin pek çoğunda yer almaktadır. Fakat her insanın bir gün tecrübe edeceği mutlak bir gerçeklik olduğu noktasında fikir birliğine varılan ölümün insanlar tarafından algılanmasında kişinin mensup olduğu dinin etkisi de büyüktür. Kimi dinlerde ölümün, yaratıcının bir gazabı olduğu düşünülmekteyken kiminde ölüm bir geçiş olarak görülüp bedenini veya ruhunu çeşitli biçimlerde başka alemlerde hayatını sürdürdüğü ya da tamamen yok olduğu inancı mevcuttur (Gürkan, 2007, s. 32-34). İslam inancına göre ölüm, Allah tarafından belirlenmiş iki zaman dilimine ayrılan dünya ve ahiret hayatının arasında, birinden diğerine geçmek ve ebediyete ulaşmak için aşılması güç olan zaruri bir merhaledir (Topaloğlu, 2007, s. 34-35).

Canlı varlıkların tamamı için mutlak gerçeklik olan ölüm, hangi dinden ya da inanıştan olursa olsun tüm insanlar için beklenmedik bir zamanda vuku bulan ve elem, keder veren menfi bir olaydır. Geri dönülemez bir olgu olması ölümün insanlar arasında hayatın en acı gerçeği olarak algılanıyor olmasında en büyük etkidir.

2. BÖLÜM

TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDA ÖLÜM İLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

2.1. İnsanlarda Ölüm Kavram Alanına Ait Genel Söz Varlığı

2.1.1. Doğrudan ölüm olgusunu ifade eden kavramlar

çökel

'Ölüm, yokluk' (DS, 2009, s. 1281)

Çök 'hastalıktan veya yaşlılıktan kötü hale gelmek', *çökek* 'yaşlılıktan çökmüş' (Tietze, 2002, s. 533)

Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati'nde *çök* ve *çökek* kelimeleri, 'hastalıktan veya yaşlılıktan kötü bir hale gelme' ve bu durumun neticesinde kişinin yaşam fonksiyonlarında bir çökmenin yaşanması anlamlarını vermektedir. *Çök-* kelimesinin anlamı itibarıyla yaşlılık döneminin, sağlıkta bozulmaların yaşandığı dolayısıyla vücutta da yapısal yıkıma neden olan olumsuzlukların meydana gelmesi ve *çökel* kelimesinin ölüm kavramını karşılıyor olması, bu iki kelimenin arasında doğrudan bir ilişki olabileceğini göstermektedir. *Çök* kelimesinin, anlam bakımından ölüm olgusunun gerçekleşmesinde ilk aşama olduğu düşünülürse, *çökek* kelimesinin, bu oluşumun ikinci aşaması ve en nihayetinde de *çökel* kelimesinin ebedî sonsuzluğa ulaşmada son merhaleyi karşılamış olduğu görülmektedir. *Çök > çökek > çökel* (Tietze, 2002, s. 533).

Ölüm olgusu, tüm canlılar için yaşamda var olma süresinin son bulmasıyla yaşanacak olan kaçınılmaz bir sondur. İnsanlar için kabullenilmesi zor bir durum olması, ölüm sözcüğü için pek çok, güzel adlandırmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamına rastlanılmayan *çökel* kelimesinin, *Derleme Sözlüğü*'nden elde edilen verilere göre ölüm ve yokluk ile ilişkili güzel adlandırma olarak Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Safranbolu -Karabük; *Baltasarılar -Yozgat) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

emrihak ~ emrihağ

'Ölüm' (TS, 2011, s. 796)

'Ölüm, asıl manası: Tanrının emri' (Tietze, 2002, s. 718)

Emrihak, Türkiye Türkçesine Arapçadan ödünçlenen ve ana dilin ses dizgesine uymayan *emr* ve *hakk* kelimelerinin bir araya gelmesiyle 'Allah'ın emri' anlamına gelen birleşik bir addır. *Emrihak*, Allah'ın kulları için planlamış olduğu ömrün, zamanı geldiğinde O'nun emri ile son bularak tecelli etmesini ifade etmektedir.

Arapça kökenli kelimelerde, söz sonunda bulunan ikiz ünsüzlerin yalın durumda tekleşmesiyle meydana gelen *hak (hakk)* kelimesiyle yine Arapça kökenli olan *emr* kelimesinin birleşerek anlam genişlemesine uğramadan oluşturduğu *emrihak* kelimesi, Standart Türkiye Türkçesinde ölüm olgusunu ifade etmektedir (Eker, 2017, s. 234). Türkiye Türkçesi ağızlarında ölüm olgusu karşılamak amacıyla kullanılan *emrihaḥ* kelimesi, Standart Türkiye Türkçesinde yer alan *emrihak* kelimesinin fonetik varyasyonudur.

Emrihak > Emrihaḥ

Emrihak kelimesinin sonunda bulunan süreksiz seslerden birisi olan 'k' ünsüzünün, sızıcı 'h > ḥ' sesine dönüşmesiyle meydana gelmiştir. *Emrihaḥ* kelimesi, Türk kültüründe insanları ölümün menfi etkilerinden korumak amacıyla nezaket, saklama ve uzaklaştırma maksatlı olarak ölüm olgusunu karşılamak için kullanılan güzel adlandırmadır. Bu kelimenin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Erzurum) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ErİA III.C., 1995, s. 96).

karaçıkın

'Ölüm, kötü haber' (DS, 2009, s. 2642)

"Kara kelimesi Türkçe olup, Türkçenin bilinen en eski yazılı belgeleri olan Orhon yazıtlarından beri kullanılmaktadır" (Bayraktar, 2004, s. 57). Tietze'ye (2002) göre kara renk uğursuzluk sayılır ve acı kayıpları için yas tutan insanların sıklıkla kullandıkları bir renktir (s. 119). Bu renk, eskiden beri pek çok kültürde olduğu gibi Türk kültüründe de matem rengi olarak kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesi döneminin önemli eserlerinden biri olan *Dede Korkut Hikayeleri*'nde Beyrek'in ölümünün üzerine kızının ak çıkarıp kara giyinmesi, kırk elli yiğidin kara giyinip gök sarınması yaşadıkları acı kaybın neticesinde yakınlarının yas tutma amacıyla yaptıkları önemli bir ritüeldir (Özcan, 2018, s. 275).

Tarihi eski zamanlara dayanan *kara* kelimesi, başka kelimelerle birleşip yapı ve anlam bakımından değişikliğe uğrayarak yapılan benzetmelerle olumlu ve olumsuz roller üstlenmiştir (Memiş ve Kara, 2018, s. 800). Türk kültüründe ölümle de ilişkilendirilen bu kelimenin üstlendiği olumsuz rollerden biri, doğrudan ölüm kavramını karşılıyor olmasıdır. *Kara* kelimesinin başka bir kelimeyle birleşmesiyle birleşik ad oluşturan *karaçıkın* kelimesi güzel adlandırma yapılarak ölümü ve ölüm dolayısıyla ölen kişinin yakınlarına verilecek olan kara haberi ifade etmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *karaçıkın* kelimesinin, *Derleme Sözlüğü*'nden elde edilen veriler neticesinde Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Pınarbaşı -Kayseri) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

karadeve

'Ölüm, ecel' (DS, 2009, s. 2643)

Tarihin eski zamanlarından bu yana Türkçenin söz hazinesinde varlığını koruyarak farklı anlamlar üstlenmiş olan *kara* kelimesi pek çok kez ölümle ilişkilendirilerek olumsuz roller üstlenmiştir (bk. *karaçıkın*). *Ölüm bir kara deve dir ki, herkesin kapısına çöker* atasözünde geçen *kara deve* tamlamasının, gerçek anlamda ölümle doğrudan bir ilişkisi görülmemekle birlikte metaforik anlamda bu atasözünden, ölümün kimsenin takdirinde olmadığı ve herkesin bir gün mutlak olarak ölümü tadacağı anlamı çıkarılabilir (Kesik, 2018, s. 833). Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *kara deve* tamlamasının *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Çiftepınar -Mersin) ölümü ve yaşam süresinin sonunu temsil eden eceli ifade etmek amacıyla *karadeve* biçiminde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

karayazı

'Kötü yazıldığına inanılan alın yazısı, kara talih, kara baht' (TS, 2011, s. 1324)

"Kader, Allah'ın nesnelere ve olayları özellikle sorumluluk doğuran beşerî fiilleri, ezelde planlayıp zamanı gelince yaratması anlamında terim" (Yavuz, 2001, s. 58). Kader, ahiret ve dünya hayatı için, her şeyin Allah tarafından tertip edilip belirli bir ölçüyle sınırlandırılması anlamına gelmektedir. İnsanoğlunun kaderi daha dünyaya gelmeden belirlenmiştir. Kader kelimesinin sözlük anlamı 'yazgı'dır. Bir diğer anlamı ise mecaz olarak kullanılan kaçınılmaz olan 'kötü talih'tir. Bundan dolayı yaşamlarında talihsizlik yaşayan insanların dillerinden düşmeyen kötü kader, kara talih, kara yazı gibi söylemler sıklıkla kullanılmaktadır.

Ölüm olgusu, insanoğlu tarafından beklenmedik elim bir durum olarak karşılanır. Bilhassa halk arasında, genç ölümlerin yaşanması bir talihsizlik ve kötü kader olarak tanımlanmaktadır. Ölümün zamanı ve oluşum şekli, kaderde tayin edilene göredir. Dolayısıyla kader ve ölüm arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Bu ilişkinin söz varlığına yansıyan bir örneği olan *karayazı* kelimesi; 'kötü gerçekleşen kader, alın yazısı' olarak Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta iken anlam genişlemesine uğrayarak ölüm kavramını karşılamak amacıyla da Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Çorum) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ÇAS, 2015, s. 230).

karayol

'Ölüm' (DS, 2009, s. 2656)

Kara kelimesi, tarihin çok eski dönemlerinden beri farklı anlamlar için kullanılmış ve günümüzde de kullanılmaya devam etmektedir (bk. *karaçıkın*). Türk lehçelerinde 'siyah, koyu, kasvetli, hüznü, bahtsız' anlamlarıyla kullanılan *kara* kelimesi, bütün Türk boylarında yas ifadesi olarak kullanılmıştır. Oğuzlar, ölüm olgusu meydana geldiğinde, matem ifadesi

olarak kara renkli elbiseler giymişlerdir (Hacıgökmen, 2013 s. 399). Eski zamanlardan beri ölüm ile ilişkilendirilen kara rengi, zamanla biçimsel olarak da değişime uğrayarak ölümle ilgili farklı anlamlar kazanmıştır. Anadolu'nun pek çok yerinde *öl-* eylemi yerine çeşitli kullanımlar yer almaktadır. Ölümün hissettirdiği olumsuz duyguları pekiştirmemek ve yaratacağı menfi etkiyi azaltmak amacıyla ölüm kelimesi kullanılmayarak bunun yerine güzel adlandırmalar tercih edilir. *Kara* kelimesi, birebir ilişkisi bulunan ölüm olgusu ile birlikte pek çok güzel adlandırmada kullanılmıştır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamına rastlanılmayan *karayol* kelimesinin, Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Gümüşhane) ölüm olgusunu karşılayan bir ifade olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kırgın ~ kırgan ~ kırğan

'Toplu ölümlere yol açan bulaşıcı hastalık' (TS, 2011, s. 1414)

'Toptan ölüme götüren, bulaşıcı hastalık' (DS, 2009, s. 2823)

Kırgın kelimesi, *Türkçe Sözlük ve Derleme Sözlüğü*'nde geçtiği üzere ölüme neden olan bulaşıcı salgın hastalıklara ortak bir ad olarak kullanılmaktadır.

İnsan hayatının son bulması için sayısız neden bulunmaktadır. Bu nedenlerin en önemlilerinden biri, tarihi insanlık tarihinden daha eski ve büyük kıyımlara neden olan salgın hastalıklardır. Eski zamanlardan beri süregelen ve toplu ölümlere neden olan bulaşıcı hastalıklara, Standart Türkiye Türkçesinde *kırgın* gibi genel bir adlandırma verilerek bu kelimenin, *kırgan ~ kırğan* biçimindeki fonetik varyasyonları Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmıştır. Elde edilen veriler neticesinde sözlük anlamı, ölüme neden olan bir bulaşıcı hastalığı ifade etmiş olsa da anlam genişlemesine uğrayarak *kırğan* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla da kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYA, 2006, s. 153).

ölüm ~ elim

'Ölüm, bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi, ahiret yolculuğu, ebedî uyku, emrihak, irtihal, memmat, mevt, vefat' (TS, 2011, s. 1847)

'Ölmek' (DS, 2009, s. 1725)

Ölüm kavramı, insanın hayatına biçilen ömrü tüketmesiyle birlikte zamanla yaşam fonksiyonlarının zayıflayarak durmasıyla meydana fizyolojik bir durumu temsil etmektedir. İnsanlık tarihinin başlangıcından beri insanlığın kaçınılmaz bir yazgısı kabul edilen ölüm olgusunu ifade eden *mevt* ve *vefat* kelimeleriyle aynı anlamı veren *ölüm* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında, tespit edilebilen tek varyantı *elim* (-Trabzon) şeklindeki kullanımıdır.

Ayrıca, bazı ağızlarda (-Erzurum) Standart Türkiye Türkçesiyle aynı sesletime sahip bulunan *ölüm* olgusunun yine *ölüm* kelimesiyle karşılanmakta olduğu tespit edilmiştir (ErİA III. C., 1995, s. 252), (TYADS, 2015, s. 137).

sın ~ sin

'Ölü gömülen yer, gömüt, mezar, kabir, meften, makber.' (TS, 2011, s. 2115)

'Ölü gömülen yer, kabir' (DS, 2009, s. 3639)

Eski Uygur Türkçesi metinlerinde geçen *sın* kelimesi 'mezar, kabir' anlamına gelmektedir (Caferoğlu, 1968, s. 205). Eski Türkçeden beri anlamında herhangi bir değişiklik olmadan günümüz Türkiye Türkçesinde de kullanılmaya devam eden *sın > sin* kelimesinin, Türkiye Türkçesi ağızlarında (Sugeçti *Arapgir -Malatya) anlam değişmesine uğrayarak doğrudan *ölüm* kavramını karşılayacak biçimde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (bk. *ölüm*) (MİA, 2000, s. 418).

daha önce vermeden önce o oğlannan Kızı getirip te konuşurmazzıh ya verilmezse o, ona bi "sın" olur (MİA, 2000, s. 312).

vefat ~ befat ~ befet ~ máfat ~ mefat ~ mefāt ~ meFāt

'Ölüm, bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi, ahiret yolculuğu, ebedî uyku, emrihak, irtihal, memat, mevt, vefat' (TS, 2011, s. 1847)

'Ölüm' (DS, 2009, s. 3150)

Arapça'da 'mevt ve vefat' kelimeleriyle karşılanan ölüm kavramı, tüm canlı varlıkların bir gün hayatının sona ermesini ifade eden doğal bir hadiseyi anlatmaktadır. Bu kavramın Standart Türkiye Türkçesindeki karşılığı ise ölümdür. İlahi dinlerin pek çoğundaki inanışa göre dünya hayatının son bularak ebedî yaşamın başlayacağı ve ahiret hayatına geçişteki son merhale olan ölüm, hayatın en acı gerçeklerinden birisi olarak kabul edilir. Bu yüzdendir ki üzüntü vermesi hasebiyle insanlar tarafından pek mevzu bahis edilmez. Dolayısıyla söylendiğinde kötü bir izlenim bırakmaması ve ölen kişinin yakınlarını daha fazla kederlendirmemek amacıyla güzel adlandırma yapılarak *ölüm* kelimesi yerine ölüm olgusunu karşılayan *vefat* kelimesinin kullanımı çoğunlukla tercih edilmiştir. Tüm insanlığı ilgilendiren bir kavram olan ölüm olgusunu ifade eden *vefat* kelimesi, Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında ise 'ölüm' anlamına gelen *vefat* kelimesinin, *befat ~ befet* (Samikale *Narman -Erzurum) ~ *máfat ~ mefāt* (Dereköy *Çiftlikköy -Yalova) ~ *mefat* (-Bilecik; Sarıcalar -Bolu; -Erzurum; -Giresun; -Kırıkkale; -Ordu) ~ *mefāt* (Çengeller *Gölpazarı -Bilecik) ~ *meFāt* (Tekke *Kazan -Ankara) ~ *vefāt* (*Karahallı -Uşak; Şenköy *Çınarcık -Yalova)

~ *vefât* (-Erzurum) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ErİA III.C., 1995, s. 39), (KİAT, 1994, s. 335), (KıA, 2016, s. 591), (OASV, 2017, s. 344).

üç oğlé varidé, hıanasında. gızé, gızlaré köşmés, befat_etmés (ErİA II. C., 1995, s. 102).

râmetliyi bilirdin di mi ēy máfaT_eTdi sekis sene oluyo (YİYA, 2020, s. 436).

bi sene durdum gaynatamnan. gaynatam elli dört yaşında mefât_étđi (BoİA, 2019, s. 335).

orda meFât, burda evci kıyúnde meFât_it'miş, şurda yahın bize evci kıyü var (AİA, 2012, s. 267).

benim_annem zaten genç ben on beşimdeydim mefâT_eTdi (YİYA, 2020, s. 373).

göTdülē işde, gēdi ombeş gün mü durdu, ombeş gün durdu. mefâT_itđi işde bu (BİAİ, 2009, s. 538).

kelâ mustafa efendi denen eşraf vefât ettikten sonra, oulları o oduyu son zamanda kapattılar (UİA, 2002, s. 287).

ben de haca giTdim hacım götürdü beni ondan sora vefât_eTdi (YİYA, 2020, s. 325).

yitim ~ itim

'Yok olmak, kaybolma, kayıp, zayi' (Gülensoy, 2018, s. 943)

Yitir- 'yakın birini ölüm sonucu kaybetmek' (TS, 2011, s. 2597)

Yitir- 'kaybetmek' (DS, 2009, s. 4283)

Yit- kelimesi Türkçe olup Orhon yazıtlarında 'yitmek, kaybolmak' anlamlarında geçmektedir (Tekin, 2020, s. 190). Bir varlığın ya da nesnenin yok olması, onun varlığının son bulması ya da ortadan kalkması anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla yok olma kavramı, nesnelere ilgilendirdiği gibi canlılar için kaçınılmaz bir durumu, bu dünyadaki biyolojik yaşamlarının son bulmasını ifade edebilmektedir.

Varlık kavramının zıddı yokluktur. Felsefenin önemli düşünürlerinden birisi olan Epikür'ün "Ben varken ölüm yok, ölüm geldiğinde ise artık ben yokum." söylemi, varlık ile yokluğun zıt olduğu yargısını önemli ölçüde desteklemektedir (Çakmak, 2017, s. 364). Epikür'e göre bir canlının hayatta olması varlığı, ölümü ise yokluğu temsil etmektedir. Bu bağlamda *yit-* kelimesi, ölüm açısından izah edildiği gibi bir yok oluşu temsil etmektedir. Bu kelimedenden türemiş olan *yitir-* kelimesi de bir kimsenin hayatında var olan, kan bağı ile bağlı olduğu kimse ya da yakın çevresinde bulunan insanları ölüm sonucunda kaybetmesi anlamına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına pek rastlanılmayan *yitim* kelimesi de *yit-* fiilinden meydana gelmiş, ölüm gibi soyut bir kavramı karşılayan türemiş bir addır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Erzurum), 'yitmiş olma' ve 'ölüm' kavramlarına karşılık gelen *itim* kelimesinin halen kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ErÍA III.C., 1995, s. 188).

2.2. Ölüm Olgusu İle İlgili Fiiller

2.2.1. Basit fiiller

avuş-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 396)

'Ölmek' (HDSDS, 2018, s. 8)

Derleme Sözlüğü'ne göre *avuş-* fiili, 'ölmek' anlamında kullanılmaktadır. Türkler, eski zamanlardan beri ölümlerle, yaşamları gereği sıkça karşılaşmış ve inançları doğrultusunda ölümlerine kıymet vererek bu menfi durumu yaşamın doğal bir döngüsü olarak kabul etmişlerdir. Ölüm, doğası gereği insanoğlunu etkilemiş üzüntü ve keder vermesi hasebiyle de konuşulmaktan kaçınılan bir durum hâline gelmiştir. Pek çok kültürde olduğu gibi Türk kültürü de ölümlerle ilgili sözleri bu kaçınmadan dolayı saklama eğilimindedir (Ögel, 1989, s. 513). Bunun için de Türkler ölümlerle ilgili pek çok sözcüğü metaforik anlamda yumuşatarak kullanmayı uygun görmüşlerdir. Ölümle ilişkili metaforik olarak bir ilişkisi olduğu düşünülen 'sevilen bir kimseyle bir araya gelmek' anlamına gelen *kavuş-* fiilinin söz başındaki k ünsüzünün düşmesiyle meydana gelmiş olan *avuş-* fiilinin *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Doğlat, *İscehisar -Afyonkarahisar) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

dımı-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 1460)

Derleme Sözlüğü'nden edinilen verilere göre *dımı-* fiili, 'ölmek, can vermek' anlamlarında kullanılmaktadır. İnsanlık tarihinden beri korkulan ve üzüntü duyulan bir olay olan ölüm, halk arasında farklı adlandırmalarla kullanılmıştır. Bunlardan biri olan *dımı-* fiilinin kullanımına Standart Türkiye Türkçesinde rastlanılmamıştır. Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Edirne; *Avanos, *Sarılar, *Ürgüp -Nevşehir; Hasanlar *Mecidiye -Kırşehir) ise ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

dıngıl-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 1464)

Derleme Sözlüğü'nden edinilen verilere göre *dingil-* fiili, 'ölmek' anlamında kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan bu fiilin Türkiye Türkçesi ağızlarında (İğneciler *Mudurnu -Bolu) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

geber-* ~ *cıbar-* ~ *ciber-* ~ *gober-* ~ *göber-* ~ *keber-* ~ *köber-

'Sevilmeyen bir kişi ölmek.' (TS, 2011, s. 911)

'Ölmek (hayvan hakkında; kaba ve aşağılayıcı konuşmada insan için de kullanılır)' (Tietze, 2002, s. 112)

Standart Türkiye Türkçesinde, kıymet görmeyen hayvanlar ve sevilmeyen insanların ölümü üzerine kullanılmakta olan *képer-* > *geber-* fiilinin en eski biçimine Eski Uygur Türkçesi metinlerinde karşılaşılmıştır (Şen, 2018, s. 130). *Kaçan ölüm yağı kelse tolp et'özin ıdıtip sasıtıp içi içegüsi taşılıp karnı képerip bagırsukları salınıp kan yiring arıgsız birle katı üzüksüz akar* (Gabain, 1959, s. 36-38). *Ne zaman ölüm (denen) düşman gelse, bütün bedenini kokutup iç organları dışarı çıkıp karnı şişip, bağırsakları sallanıp kan irin iğrenç biçimde hiç kesilmeden akar* (Şen, 2018, s. 130). Alıntıda görüldüğü üzere Eski Uygur metinlerinde geçen *képer-* (*geber-*) fiili 'şişmek' anlamında kullanılmıştır. Ölümle bu şekilde ilişkilendirilen *geber-* fiili, Eski Türkçede ölümün neticesinde meydana gelen şişme, çürüme ve kokma gibi fiziki bir olayı ifade etmektedir. Eski Türkçede, gerçekleşmiş bir ölüm olayı için hoş olmayan fiziki durumların yaşanmasını anlatan bu kelime, Standart Türkiye Türkçesinde, sevilmeyen bir kişinin ölümü ya da ölmesini arzu etmeyi ifade eden bir söylemdir. Kelimenin, ölüm olgusunu bu denli olumsuz bir şekilde karşılıyor olmasında Eski Türkçede geçen anlamının etkisi yadsınamaz. Standart Türkiye Türkçesi ve ağızlarında, hoşnut olunmayan insanlar için kötü temennide bulunmak amacıyla 'ölmek' anlamlarında kullanılmakta olan *geber-* fiilinin (Epçiler *Nallıhan -Ankara; -Bartın; İsmailköy, Ömerbey, Serban -Çorum; Tepeköy *Palandöken -Erzurum; *Mihalıççık -Eskişehir; Koyunbaba, *Pınarhisar -Kırklareli) ~ *gebēr-* (Hamzakafalı *Ereğli -Zonguldak) ve *cıbar-* ~ *ciber-* (-Sivas) ~ *geber-* (Erkilet *Kocasınan -Kayseri) ~ *gober-* ~ *keber-* ~ *köber-* (Kuruçam *Akçaabad -Trabzon) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir. (SİYA, 2006, s. 579), (AİA, 2012, s. 463), (ÇAS, 2015, s. 157), (KİAT, 1994, s. 333), (TYADS, 2015, s. 163), (TYA, 2006, s. 146).

bi başdan bi başa sırtıñdá yúk. ya öldüñ ya gebēdüñ (ZBKİA, 1997, s. 115).

...ha demiş ben bunnarı yēm de sen geber aşlıktan demiş; aşlık oldu gızanım çok aşlık oldumu? (KİMİKA, 1990, s. 98).

yaho, dedi, bu gebereceg^h (ErİA II.C., 1995, s. 28).

âh **geberesi** gâltaklâ, pâdişah ışıvıyızı gördü yafdayı onuñ uçun yapışdudu (BYA, 1994, s. 30).

cibime goydular mısır darısı

goynuma virdiler kedi yavrusu

bâa diller şu çocuğun garısı

*ilaha çocuğ **geberesiñ** ölesin*

yılan olup deliqlere ğiresin (OAAAD, 1995, s. 76).

*gazmayı filladıyoğ, geriye kendisi **geberiyorğ**, oruya ölüyoğ* (AİA, 2012, s. 234).

*bademlerde burc vardı, unnarı yidik, çarık yedim, **gebermiş** deve yedim, öküz götüzyeydim* (DTYA, 1995, s. 39).

*yâh u dimiş bunun boynunu bükün de dimiş, bu ğadâ ağ âli yanacâna dimiş, bi böbek **gebersin*** (EİMİYA, 2008, s. 283).

***keberen keberiyî** êlen êliyi, gidiyi* (TYA, 2006, s. 164).

gevre-

'Ölmek, gebermek anlamında kullanılır.' (DS, 2009, s. 2014)

'''İncelmek, kurumak' < ET. *Kevre-* 'zayıflamak' Clauson 691. AD. 'Ölmek, gebermek' DS 2014" (Tietze, 2002, s. 140)

Gevre- fiili, sözlüklerde verilen bilgilere göre Eski Türkçeden bu yana kullanılmaktadır. Kelimenin ilk kullanıldığı eser net olarak bilinmemekle birlikte Clauson'a göre XI. yy.da Hakaniye Türkçesiyle yazılmış olan *Dîvânu Lugâti't-Türk'te anıñ kü:çi: kevre:di:* (onun gücü zayıfladı) cümlesinde *kevre-* fiili zayıflamak anlamında kullanılmıştır (Clauson, 1972, s. 691). *Kevre-* fiili k > g ötümlüleşmesine uğrayarak *gevre-* şekline dönüşmüş ve zamanla anlam genişlemesiyle birlikte farklı anlamları üstlenmiştir. Eski Türkçede 'incelmek, kurumak, zayıflamak' anlamına gelen bu fiil Türkiye Türkçesi ağızlarında 'ölmek, gebermek' anlamlarına kullanıldığı görülmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *gevre-* fiilinin, Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Keban -Elazığ; *Tirebolu -Giresun; *Şiran -Gümüşhane) ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (EYSV, 2008, s. 85), (GYAS, 2018, s. 151), (GİYASV, 2018, s. 195).

göç- ~ goç-

'Ölmek' (TS, 2011, s. 955)

'Vefat etmek' (Tietze, 2002, s. 167)

Göç- fiili, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati'*nde: *Siz sağ olun, karısı göcdi veli, O*

*Bašīrī el- ħumār éyüdü*r şeklinde geçtiği üzere Türkçenin tarihi dönemlerinde dahi 'vefat etmek' anlamıyla kullanılmış olduğu görülmektedir. *Öl-* fiili, zihinlerde yarattığı olumsuz çağrışım nedeniyle çoğu zaman, içerisinde 'ölüm, ölmek' kelimeleri geçmeden çok geniş bir ifade biçimiyle dile getirilmiştir. Bu durumun bir neticesi olarak Türkçenin tarihi dönemlerinde de kullanıldığı üzere *göç-* fiili ile ölüm arasında bir anlam ilişkisi kurulmuş ve böylelikle ruhun ebediyete göçüşü olarak tasavvur edilen ölüm olgusu *göç-* fiili ile karşılanmıştır. Standart Türkiye Türkçesinde 'ölmek' anlamıyla kullanılmakta olan *göç-* fiilinin, *goç-* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Çorum; -Trabzon) da aynı anlamı ifade edecek biçimde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 163).

hemen nasıl geliyomuş öyle göçüp giden! (ÇAS, 2015, s. 174).

herren-

'Kurban olmak, ölmek' (ÇİMİKKA, 2013, s. 140)

Herren- fiili, 'kurban olmak, ölmek' anlamlarına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (Kuyucak, *Mecitözü -Çorum), ölüm olgusunu karşılamak amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

keç- ~ geç-

'Geçmek, aşmak, ölmek; uykuya dalmak; bilincini yitirmek; sönmek' (Gülensoy, 2018, s. 275)

Keç- fiilinin 'ölmek, vefat etmek' anlamlarıyla kullanımı Türkçenin tarihi dönemlerinde dahi görülmektedir. Orhon yazıtlarında *keç-* şeklinde geçen bu fiil 'geçmek' anlamında kullanılmışken, İslami dönemin ilk eserlerinden biri olan *Kutadgu Bilig'de* 'geçmek, ölmek' anlamlarıyla kullanılmıştır (Besli ve Çalış, 2016, s. 78). Eski Türkçede varlığına rastlanılan fakat Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *keç-* fiili (Çambaşı *Çaykara -Trabzon) ve *geç-* (-Adana; -Osmaniye; Çambaşı *Çaykara -Trabzon) biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında 'ölmek, vefat etmek' anlamıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AOİA II.C., 2006, s. 471).

şimdi bu müdür olan gümüş ħanede dokuz ayluk idu bobasi geçince (TYA, 2006, s. 371).

öl- ~ el- ~ él- ~ öl- ~ öļ- ~ ol- ~ ol- ~ hol- ~ hól- ~ yöl-

'Ölmek durumu, yaşamaz olmak, hayatı sona ermek, can vermek.' (TS, 2011, s. 1846)

'Hayatı sona ermek, vefat etmek' (Tietze, 2002, s. 211)

Öl- fiili verilen sözlüklerde, 'yaşamın sona ermesi, can verme ve ölüm' anlamlarına gelmektedir. Canlıların vücut fonksiyonlarının durarak kimyevi işlevini yitirmesiyle meydana gelen ve dönüşü olmayan kaçınılmaz olaya ölüm denir.

Tarihi insanoğlunun yaratılışı kadar eski olan ölüm olgusuna Türklere ait en eski kaynaklardan birisi Orhon yazıtlarında rastlanılmaktadır. *Özüm saķındım. Öd teñgri yaşar. Kişi oğlı kop ölgeli törümüş* (Kendim düşünceye daldım. Zamanı Tanrı yaşar. İnsanoğlu hep ölmek için türemiş) (Ergin, 2009, s. 27). Eski yazıtlarda geçtiği üzere ölüm, tüm canlılar için kaçınılmaz olan sondur. Canlılar; yaşamın döngüsü gereği doğar, kendisine verilen ömür kadar yaşar ve nihayetinde ölüm olayı gerçekleşir ve hayatı sona erer. Dolayısıyla yadsınamayacak bir olgu olan ölüm, tüm canlıları, yaşamın her döneminde önemli ölçüde etkilemiştir.

Standart Türkiye Türkçesi ve ağızlarında 'vefat etmek, can vermek' gibi anlamlara gelen *öl-* fiilinin (*Çüngüş *Çermik -Diyarbakır; -Erzurum; *Mihalıççık -Eskişehir; -Gaziantep; *Karakoyunlu -İğdır; Küçük Kılıçlı *Silivri -İstanbul; Kurudere *Kiraz -İzmir; Yenyapan *Göksun -Kahramanmaraş; Akçaalan -Karaman; *Arpaçay -Kars; -Kastamonu; Ceceli *Keskin -Kırıkkale; Düğerek -Muğla; *Edremit -Van) ve *el-* (Sütlüce -Rize) ~ *el-* (*Sürmene -Trabzon) ~ *el-* ~ *hol-* ~ *höl-* (-Adıyaman) ~ *öl-* (Çaykenar *Korkuteli -Antalya) ~ *ol-* (-Erzurum) ~ *ól-* (Lalahan *Elmadağ -Ankara) ~ *ól-* (*Elmadağ -Ankara; *Çüngüş *Çermik -Diyarbakır) ~ *ül-* (*Çüngüş *Çermik -Diyarbakır; Gazi Mehmet *Uzunköprü -Edirne; *Pınarhisar -Kırklareli; Balı *Ereğli -Zonguldak), ~ *yöl-* (-Tunceli) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının belirtilen anlam doğrultusunda Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AAT, 1994, s. 246), (AİKİYA, 2017, s. 236), (AİYASV, 2018, s. 134), (DİÇÇYA, 2001, s. 246), (ERİA III.C., 1995, s. 252), (GDİAT, 1995, s. 300), (TYAD, 1992, s. 187).

tabī koc'aka'riyi haş'ladi, koc'a'kari 'eldi, koc'a'kari 'eldi (RİA, 2003, s. 218).

tilki ağacın altında eldi (KİAT, 1994, s. 154).

ondan sōna bu adam öldü, öldükden sōna burāy gayserillere neyīm saTdılar (AİA, 2012, s. 184).

o da ne yapsın? birisi öldü zaman cenaze önce biz camiye getirüydük, bizim kendi hocamız yıkıyudu (SiA, 2019, s. 169).

benim beyim öldü, çok oldu öleli (İİÖKBİA, 2020, s. 186).

babam öldü. anneminen bēn işde allahıñ yazgısı burıyá düşdüm (KYA, 2011, s. 391).

eñ soñraki ayşe halañıdı, o da öldü yā, emmiñi dedim gonyadan getirivermemişler de deriñ, hafız emmiñi orda goydular (KİAAAAY, 2011, s. 192).

asgere gitdi. asgere gidince ordan haberi geldi, künyesi geldi, öldü diye (EİMİYA, 2008, s. 265).

bunun oğlannarı da ölüf, arvadı da ölüf (DİAT, 1995, s. 4).

vezir ğarannıh tüşende ğağdı, deği, nası olsa ejderha ölüfdü (AKD, 1998, s. 38).

bir aslan bey varıdı, kim iyi adam vurıomuş, zalimidi de ğalmadı kimse öldü (KİA, 2016, s. 213).

*yayla suyi yan ahar
gözelliğın şan vemiş
ölürem begim ölürem* (AİAD, 1995, s. 47).

dereye düşence dabanca atıyorlā birbirlēne. samıdōlu ölüyoru, davrayız sā ğalıyoru (MYA, 2013, s. 195).

*...kocağarı da demiş, hindi ineK yēceK otu demiş, çocā südü verceK, emiceK demiş, ineK de ölsün,
kocağarı da ölsün, zāti vaKdi yeTmiş demiş* (AİKİYA, 2017, s. 236).

urda ekmē beş lokma yapanı gördüm. ekme yeyen üldü açlıktan (DTYA, 1995, s. 40).

bubamız gene benim bubam duksan işte tabi yaş yüz yaşında geçen sene üldü (EİA, 1998, s.249).

ümmed aşlıkdan üledi (ZBKİA, 1997, s. 102).

öt-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 3360)

Derleme Sözlüğü'ne göre *öt-* fiili 'ölmek' anlamında kullanılmaktadır. Türk kültüründe, ölüm lafzını insanlardan uzaklaştırmak ve meydana gelebilecek olumsuz etkiyi azaltmak için örtmecelere başvurulmaktadır. *Öt-* fiili de bu amaçla kullanılmakta olan ölümle ilgili örtmecelerden biridir.

Standart Türkiye Türkçesinde *öt-* fiilinin ölüm olgusuna karşılık olabilecek biçimde kullanımına rastlanılmamıştır. *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Tekkekebir, *Ereğli -Zonguldak) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

uç-

'Ölmek' (Tietze, 2002, s. 311)

'Ölmek' (Clauson, 1972, s. 19)

"İnsanların ölümüyle ilgili Türkçe kavramlar Orhun, Selenga, Ongin ve Tola'daki eski Türk yazıtlarından öğrenilmiştir." (Tryjarski, 2012, s. 117). Tarihi çok eski zamanlara dayanan *uç-* fiiline 'uçmak, vefat etmek' anlamlarıyla eski Türk Yazıtlarında rastlanılmaktadır (Tekin, 2020, s. 180). Türk kültürünün, töresinin ilk vesikası olan Orhon yazıtlarında geçen *Kaŋgım kağan uçduŋda inim Kül Tigin yiti yaŋda ƣaltı...* (Babam kağan uçtuğunda küçük kardeşim Kül Tigin yedi yaşında kaldı...) söylemi, *uç-* fiilinin ölümle olan ilişkisini göstermektedir. (Ergin, 2009, s. 18). Orhon yazıtlarında da görüldüğü üzere Türkler, ölümü insanın nefesinin kesilmesi sonucunda ruhun bedeni terk etmesi şeklinde tasavvur ederek insanlar için 'öldü' yerine bazen 'uçtu' kelimesini kullanmışlardır (Kafesoğlu, 1972, s. 24). Eski Türkçe döneminden beri varlığını sürdüren *uç-* fiili, zamanla anlam genişlemesine uğrayarak farklı anlamlar kazanmış olsa da 'ölmek ve vefat etmek' anlamlarını hiçbir zaman kaybetmemiştir.

Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir kullanımına rastlanılmayan *uç-* fiilinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYA, 2006, s. 238).

zıbar-

'Ölmek, gebermek' (TS, 2011, s. 2654)

'Gebermek' (Devellioğlu, 1980, s. 161)

Zıbar- fiili *Türkçe Sözlük* ve *Türk Argosu* sözlüğünde geçtiği şekliyle 'ölmek, gebermek' anlamlarında kullanılmaktadır. Argoda, ölüm olgusunu ifade etmek için kullanılan *zıbar-* fiilinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Bayburt; -Erzurum; *Görece, *Eynesil, *Tirebolu -Giresun) da aynı anlama gelecek biçimde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (BİASV, 2019, s. 116), (ErİA III.C., 1995, s. 349), (GYAS, 2018, s. 291).

2.2.2. Türemiş fiiller

dindir-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 1501)

Derleme Sözlüğü'ne göre *dindir-* fiili, 'ölmek' anlamında kullanılmaktadır. Ölüm, eski zamanlardan beri insanoğlunun, acı ve üzüntü vermesi hasebiyle, konuşmaktan sakındığı bir konu hâline gelmiştir. Bundan dolayı da doğrudan mevzu bahis edilmek istenmeyen ölüm olgusunu ifade etmek için örtmecelere başvurulmuştur. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *dindir-* (-Çorum) fiilinin, *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında ölüm olgusunu karşılayarak 'ölmek, vefat etmek' anlamlarında örtmece olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

her şeyi dünyada bıraktı **dindirdi** gitti.

dürü-

'Yok olmak, ölmek' (UA, 2010, s. 218)

Derleme Sözlüğü'ne göre *dürü-* fiili, 'ölmek, yok olmak' anlamlarına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *dürü-* fiilinin, Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Uluborlu -Isparta) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

dürtül-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 1635)

Derleme Sözlüğü'ne göre *dürtül-* fiili, 'ölmek' anlamında kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *dürtül-* fiilinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Bor -Niğde), ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

gadak-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 1889)

Derleme Sözlüğü'ne göre *gadak-* fiili, 'ölmek' anlamında kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *gadak-* fiilinin, *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Mersin) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

geçin- ~ geçin ~ keçin-

'Ölmek' (TS, 2011, s. 915)

'Ölmek' (DS, 2009, s. 1962)

Geçin- fiili sözlüklerde geçtiği şekliyle 'ölmek' anlamına gelmektedir. Bir kimsenin bu dünyadaki zamanının dolmasıyla birlikte yaşam fonksiyonlarının geri dönülemez bir şekilde kaybetmesi sonucu maddi hayatın sona ermesini ifade eden bir eylemdir. Yaşamın önüne geçilemez bir unsur kabul edilen ölüm, acı ve üzüntü vermesi hasebiyle en az tercih edilen sohbet konularından biridir. Dolayısıyla ölümü kendinden uzaklaştırmaya çalışan insanoğlu bu olguyu farklı şekillerde ifade ederek güzel adlandırma yoluna gitmiştir. *Geçin-* fiili de

'ölmek, vefat etmek' anlamlarında kullanılan, ölümün soğuk yüzünü örtmek amacıyla oluşturulmuş bir güzel adlandırmadır. Standart Türkiye Türkçesinde 'ölmek, vefat etmek' anlamlarında kullanılan bu fiil, ağızlarda da aynı anlamı karşılamaktadır. *Geçin-* fiilinin (-Adıyaman; -Elazığ; -Kaymakçı *Ödemiş -İzmir; -Konya; Dedeyazı *Doğanşehir -Malatya) *geçin-* ~ *keçin-* biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Bayburt; *İnegöl -Bursa; -Gaziantep; *Kandıra -Kocaeli; -Sivas; Ayvadere *Araklı -Trabzon; *Erciş -Van) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir. (AİYASV, 2018, s. 97), (BİASV, 2019, s. 49), (BAS, 2019, s. 106), (EA, 2019, s. 183), (EYAD, 1994, s. 233), (GA I.C., 1945, s. 236), (İİÖKÖİA, 2020, s. 361), (KKA, 2019, s. 157), (KAÜA, 2012, s. 44), (SİYA, 2006, s. 616), (TYA, 2006, s. 101).

biz esKidan altı gardaşTıh birısı geçindi (EYSV, 2008, s. 83).

nerden dursun gızım. geçineli oldi elle_sene. dört_tane yetim bakmış (TYA, 2006, s. 284).

yalanızım benim adam da geçindi göçtü (MİA, 2000, s. 359).

gümbürde-

'Ölmek' (TS, 2011, s. 1000)

'Ölmek' (DS, 2009, s. 2221)

Gümbürde- fiili, sözlüklerde geçtiği şekliyle 'ölmek' anlamına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde 'ölmek' anlamını karşılamak amacıyla örtmece olarak kullanılan *gümbürde* fiili, *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında da (*İnegöl *Mudanya -Bursa) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (BAS, 2019, s. 117).

dev gibi adam gümbürdedi (DS, 2009, s. 2221).

gümle- ~ gümüle-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 2223)

'Ölmek; yok yere heder olmak' (Devellioğlu, 1980, s. 89)

Gümüle- fiili, sözlüklerde geçtiği şekliyle 'ölmek' anlamında kullanılmaktadır. Fiilin aslı *gümle-* şeklindedir ve Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmamakla birlikte argoda ölme eylemini karşılamakta olduğu görülmektedir. Türkiye Türkçesi ağızlarında ise biçim ve anlam bakımından değişime uğrayıp *gümle-* > *gümüle-* biçimini alarak *öl-* fiilini ifade etmek için kullanılmıştır. *Gümüle-* fiilinin, *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Bor -Niğde) belirtilen anlam doğrultusunda

kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

hadla-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 2250)

Derleme Sözlüğü'ne göre *hadla-* fiili, 'ölmek' anlamına gelmektedir. Ölüm, insanoğlunun engelleyemediği ve yaşamak zorunda olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Geri dönüşü olmayan bu durum insanlar tarafından konuşulmaktan kaçınılan bir mevzu hâline gelmiştir. Bunun için de ölümün menfi etkisini biraz olsun azaltmak adına örtmecelere başvurulmuştur. *Hadla-* fiili de ölümle ilgili kullanılan örtmecelerden yalnızca biridir. Standart Türkiye Türkçesinde bu fiilin kullanımına rastlanılmamakla birlikte *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre *hadla-* fiilinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Yeşilova -Burdur) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kaykıl-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 2703)

Derleme Sözlüğü'ne göre *Kaykıl-* fiili, 'ölmek' anlamına gelmektedir. Ölümün menfi etkisini uzaklaştırmak için kullanılan örtmecelerden biri olan *kaykıl-* fiilinin, Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmamaktadır. *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre *kaykıl-* fiilinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Edremit -Balıkesir; Külâh *Alaca -Çorum; *Karşıyaka -İzmir; *Lüleburgaz -Kırklareli; *Bafra -Samsun) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ÇAS, 2015, s. 235), (KİASV, 2013, s. 178).

kıkırda-

argoda 'Ölmek' (TS, 2011, s. 1406)

'Ölmek' (DS, 2009, s. 2792)

'Ölmek' (Devellioğlu, 1980, s. 108)

Kıkırda- fiili, sözlüklerde geçtiği şekliyle 'ölmek' anlamında kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde farklı anlamları da ifade eden bu fiil, Türkiye Türkçesi ağızları ve argoda ölüm olgusunu karşılamak için kullanılmaktadır. Bir topluluğun kültürel zenginliğini gösteren ve değişken bir yapıya sahip söz varlığı olarak kabul edilen argo, dilin çeşitliliğini göstermesi bakımından önem arz etmektedir (Kefeli, 2016, s. 199). Ölümle ilgili de geniş söz dağarcığına sahip olan argoda, ölmek fiiline karşılık gelen *kıkırda-* fiilinin *Derleme Sözlüğü*'nden elde

edilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Amasya; -Düzce; -İstanbul; *Lüleburgaz Kırklareli; *Kandıra Kocaeli; -Malatya; *Bor -Niğde) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kırıl- ~ ğırıl ~ kırıl-

'Savaş, bulaşıcı hastalık sebebiyle çok sayıda insan ölmek' (TS, 2011, s. 1415)

'Öldürülmek; mahvolmak, hep beraber ölmek' (Tietze, 2002, s. 280)

Kırıl- fiili, savaş ve hastalıklar neticesinde toplu ölümlerin yaşanmasını ifade etmektedir. Ölüm, insanoğlunun önleyemediği ve kabullenmek zorunda olduğu kaçınılmaz bir sonudur. İnsanın var oluşu ile birlikte ortaya çıkan ölüm olgusu için en önemli nedenlerden sayılan savaşlar ve salgın hastalıklar tarihin eski zamanlarından beri toplu ölümlerin en büyük sebepleri arasında yer almaktadır. *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*'ne göre 'öldürülmek ve hep beraber ölmek' anlamlarında kullanılan *kırıl-* fiilinin herhangi bir neden belirtmeksizin ölüm olgusunu karşılamak amacıyla kullanılmakta olduğu belirtilmiştir. Standart Türkiye Türkçesinde toplu ölümlerin bir nedeni belirtilerek kullanılan *kırıl-* fiilinin, *ğırıl* (Dodurga, *Bozüyük -Bilecik) ~ *kırıl-* (Harabeşehir *Ahlat -Bitlis) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

erzurumda çok ğırılmış, donmuş bütün asger (BİAİ, 2009, s. 334).

e diyir bizim asgerin yarısı orda kırıldı yarısı gene kırıldı (AASV, 2017, s. 124).

mortla- ~ mürtle-

argoda 'Ölmek' (TS, 2011, s. 1697)

'Ölmek, gebermek' (DS, 2009, s. 3211)

'Ölmek (Hristiyanlar için) (DS, 2009, s. 3231)

Mortla- fiili sözlüklerde geçtiği şekliyle 'ölmek, gebermek' anlamlarında kullanılmaktadır. Bazı yabancı kelimeler, anadilde bulunan bazı eklerle birleşerek hiçbir dilde var olmayan yeni kelimelerin oluşmasına zemin hazırlar. Yeni türeyen bu kelimeler, argonun söz varlığına dahil olarak dilde söz varlığı itibarıyla genişlemeyi sağlar. Fransızca 'ölü' anlamına gelen '*mort*' sözcüğünden türeyen ve argoda 'ölmek' anlamında kullanılan *mortla-* fiili bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Arslan, 2015, s. 204). *Mortla-* fiilinin bir fonetik varyasyonu olan *mürtle-* fiili ise *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında, Hristiyan halkından bir kimsenin ölümünü anlatmak amacıyla kullanılan argonun söz varlığına ait olan bir fiildir.

Standart Türkiye Türkçesinin bir dil malzemesi olan argoda yer bulan *mortla-* fiilinin, *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Honaz -Denizli; *Akyazı -Sakarya) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

sorut-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 4705)

Derleme Sözlüğü'ne göre *sorut-* fiili, *öl-* eylemini karşılamak için kullanılmaktadır. *Sorut-* fiilinin Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamına rastlanılmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Uşak) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

tımla-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 3916)

Derleme Sözlüğü'ne göre *tımla-* fiili, 'ölmek' anlamına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *tımla-* fiilinin *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Düzce) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

tüne-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 4013)

Derleme Sözlüğü'ne göre *tüne-* fiili, 'ölmek' anlamında kullanılmaktadır. Ölümün acı yüzünü gizlemek amacıyla örtmece olarak kullanılan *tüne-* fiilinin, Standart Türkiye Türkçesinde ölüm olgusuna ilişkin bir anlamına rastlanılmamıştır. *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Alaattin *Acıpayam -Denizli) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

2.2.3. Birleşik fiiller ve kalıp ifadeler

acıyı ye-

'Birinin yakını ölmek' (BAAD, 2019, s. 441)

Acıyı ye- kalıbı, insanların kendilerine yakın olan bir kimseyi kaybetmeleri üzerine söylenmiş bir deyimdir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu deyim, Türkiye

Türkçesi ağızlarında (*Güney *İkizdere -Rize) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

allah'ın rahmetine kavuş-* ~ *allahın rahmetine gouş-* ~ *allahıñ irāmetine ğavuş-

'Allahın rahmetine kavuşmak, ölmek.' (EİMİYA, 2008, s. 473)

Allah'ın rahmetine kavuş- kalıp sözü 'ölmek, vefat etmek' anlamlarına gelmektedir. Ölüm, insanların yaşanmasından korku duyduğu ve engellenmesinin mümkün olmadığı en nihai durumdur. Dolayısıyla çekinilen bir hâl alan ölüm olgusu için halk kültüründe pek çok ifade şekli meydana gelmiştir. Bunlardan büyük bir kısmını güzel adlandırma sözleri içerir. *Allah'ın rahmetine kavuş-* kalıp sözü; toplumda sevilen bir kimsenin ölününü ifade etmek, onun için güzel temennilerde bulunmak, ölüm olgusunun menfi etkisini ortadan kaldırmak ve ayrıca ölen kimseyi ve yakınlarını incitmemek adına kullanılmakta olan güzel adlandırmalardan yalnızca biridir.

Standart Türkiye Türkçesinde ölüm olgusu ile ilişkili kalıp bir söz olarak kullanılan *Allah'ın rahmetine kavuş-* kalıp sözünün, *allahıñ irāmetine ğavuş-* (Otluk *Mihalıççık -Eskişehir) ~ *allahın rahmetine gouş-* (Şuğul *Darende -Malatya) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

*ayrı kōlerden de bi' duyu 'dulā mı, irahmetli, **allahıñ irāmetine ğavuşmuş** falanca, sölellē o kōden buraya gidēsın* (EİMİYA, 2008, s. 396).

allahın rahmetine gouşmağ *istiyoh ğardaşım dedim* (MİA, 2000, s. 376).

ander kal-* ~ *andır gal-* ~ *andır ğal-* ~ *andır kal-

'Miras kalmak, ölüden arta kalmak, yok olmak, olmaz olmak' (DS, 2009, s. 259)

'Sahibinin ölümünden sonra artakalmak, sahipsiz kalmak' (Tietze, 2002, s. 176)

Ander kal- fiili, sözlüklerde geçtiği şekliyle 'miras kalmak, yok olmak, sahipsiz kalmak' anlamlarına gelmektedir. *Derleme Sözlüğü ve Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*'ne göre farklı anlamları ifade eden bu fiilin ölümle ilgili dolaylı yoldan bir ilişkisi bulunmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanmayan bu fiilin ağızlara özgü bir kullanımı mevcuttur. Giresun ağızında 'kahrolmak, ölmek' anlamıyla kullanılan *andır kal-* fiilinin Ordu ağızında, ölümle ilişkili üç anlamda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir. Bunlar: '1. kahrolmak, ölmek, 2. miras kalmak, ölüden artakalmak (ilenç olarak kullanılır)' 3. olmaz olsun, yok olsun (ilenç olarak kullanılır) şeklindedir. Sözlüklerde verildiği üzere genel kanı, ölen kimsenin ardında bıraktığı eşya ya da miras olduğu yönündedir. Fakat bu fiil, Giresun

ağzında ölüm olgusunu doğrudan karşılarken Ordu ağzında halkın kullanım şekline bağlı olarak hem ölüm olgusunu ifade eder hem de kişinin ölümünün gerçekleşip yok olma ve ardında mal bırakmasını temenni eden bir ilenç şeklindedir. *Ander kal-* fiilinin, *andır_gal-* (-Giresun; -Ordu) ~ *andır gal-* ~ *andır kal-* (-Ordu) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (KİAT, 1994, s. 306).

andır kalsın *senin verdiğin ekmek* (OASV, 2017, s. 48).

andır kalsın *öyle insan* (OASV, 2017, s. 48).

boyu bat-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 747)

*Derleme Sözlüğü'*nde geçtiği şekliyle *boyu bat-*, *boyu boyan-*, *boyu boyarhı ol-* kalıp sözleri, halk arasında 'ölmek' anlamında kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir kullanımına rastlanılmayan *boyu bat-*, *boyu boyan-*, *boyu boyarhı ol-* kalıplarının *Derleme Sözlüğü'*nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Bor -Niğde; *Erciş -Van) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

can ver-

'Ölmek' (TS, 2011, s. 437)

İnsanın öz varlığı yani ruh anlamına gelen *can* kelimesi, Türkçenin söz varlığına Fars dilinden ödünçlenmiştir. *Can* kelimesi, zaman içerisinde '*ver-*' fiili ile birleşerek *can + ver-* > *can ver-* anlamca kaynaşmış (deyimleşmiş) birleşik fiilini meydana getirmiştir. *Can vermek* deyimini Standart Türkiye Türkçesine göre 'ölmek' anlamına gelerek kişinin ölüm vakti geldiğinde ruhun bedeni terk etmesiyle meydana gelecek olan olguyu ifade etmektedir.

Toplum içerisinde bahsedildiğinde insanlarda kötü izlenim bırakmaması ve üzüntüye neden olmaması amacıyla ölüm olgusunu ifade etmek için kullanılan güzel adlandırmalardan biri olan *can ver-* deyiminin, Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkiye Türkçesi ağızlarında da (-Edirne; -Trabzon; *Muratlı -Tekirdağ) 'ölmek' anlamına gelecek şekilde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 97).

az veriyor çok veriyor

yüksek konak dil veriyor

hacı_beyi öldürmüşler

meyvalıkta can veriyor (DTYA, 1995, s. 45).

bu da kendini camdan atarak uvalıkta **can vermiş** u da (EİA, 1998, s. 136).

canı çık- ~ canı çık-

'Ölmek' (TS, 2011, s. 438)

Standart Türkiye Türkçesinde 'ölmek' anlamına gelen *canı çıkmak* deyimini Farsça *can* kelimesi ve *çık-* fiilinin iyelik eki olarak birleşmesiyle meydana gelen anlamca kaynaşmış (deyimleşmiş) bir birleşik fiildir (bk. **can ver-**). Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunan *canı çık-* deyiminin *canı çık-* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 97).

çene kapa-

'Çene kapatma, ölme' (AİA, 2012, s. 528)

Çene kapa- kalıbı, *Ankara İli Ağızları*'nda ölüm olgusunu karşılamak için kullanılmakta olan kalıp bir ifadedir. Bu kalıbın Standart Türkiye Türkçesinde *öl-* fiilini karşılamak amacıyla herhangi bir kullanımına rastlanılmamıştır. *Çene kapa-* kalıp ifadesinin, kişinin yaşamsal fonksiyonlarının durarak hayatının sona erme ve neticede ölüm olgusunun meydana gelmesini ifade etmek için Türkiye Türkçesi ağızlarında (Yakupabdal *Çankaya -Ankara) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ğalbimine ikrār, dilim_ile tasdīk_eyledim, haqqıñ gerçeyidir. diyereKden çene kapamayı nāsib_eyle yā rabb ī (AİA, 2012, s. 152).

çilesi tamam_ol-

'Ölmek' (EriA III.C., 1995, s. 66)

Çile (> Fa.) 'Zahmet, sıkıntı' (TS, 2011, s. 547)

Çile, *Türkçe Sözlük*'te verilen ilk açıklamaya göre 'zahmet, sıkıntı ve güçlük' anlamlarına gelmektedir. Kişinin, fiziksel veya ruhsal sağlığının bozulması, huzursuz ve sıkıntılı bir durumda bulunması yaşamını olumsuz yönde etkileyen unsurlardır. Toplumun anlayışına göre *çile*, kişinin sağlık durumunun bozulması neticesinde çektiği sıkıntı ve güçlükleri, ayrıca katlanmak zorunda bulunduğu zahmetleri ifade etmektedir. *Çilenin* sona ermesi ise zahmetlerden kurtulma, sağlığa kavuşma ya da ölme neticesinde mümkündür. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *çilesi tamam ol-* kalıp ifadesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Erzurum) ölme eylemini karşılamak amacıyla kullanılmakta olduğu

tespit edilmiştir. Bu kullanıma göre kişinin çektiği zahmetlerin ve sıkıntıların yok olması ancak ölmesiyle mümkündür. Bunun içindir ki *çilesi tamam ol-* kalıp ifadesi, ağızlarda ölüm olgusunu karşılamak amacıyla kullanılmış fakat *çile* kelimesinin bu kalıp ifade içerisinde hastalık veya sıkıntı durumlarından herhangi biri için kullanıp kullanılmadığı hakkında bir veri bulunamamıştır.

darağacına çık-* ~ *daraya çık-

Dâr 'İdam mahkûmlarını asmak için dikilen direk' (TS, 2011, s. 594)

Darağacı 'İdam cezası alanları asmak için kurulan sehpa, yağlı ip' (TS, 2011, s. 594)

Dâr kelimesi, *Türkçe Sözlük*'e göre Eski Osmanlıca'ya Fars dilinden ödünçlenilmiştir. İdam mahkûmlarını asmak için dikilen direk anlamında kullanılan bu kelime, *çık-* yardımcı eylemini alarak *daraya + çık-* kalıplaşmış birleşik fiilini oluşturur. *Daraya çık-* birleşik fiili, *dâr* kelimesinin anlamıyla bakılacak olursa 'idam edilecek mahkûmun asılmak için dikilen direğe çıkması' anlamını ifade etmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde, idama mahkûm edilen insanların infazı için kullanılan *darağacı*, ölme ve öldürme eylemlerinin gerçekleştirilebilmesi için kurulan bir düzenek olarak bilinmekle birlikte *Türkçe Sözlük*'te *darağacına çık-* birleşik fiilinin kullanımına rastlanılmamıştır. *Darağacına çık-* kalıplaşmış birleşik fiilinin, *daraya çık-* biçimindeki fonetik varyasyonun Türkiye Türkçesi ağızlarında (Kumgedik *Gömeç -Balıkesir) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

*temsil hani kimi **daraya çıkmış**, kimi gâçak, kimi anasınıñ iPlîni satmış, perşen, meselâ merhemetsiz, cıdava gâyı pezevenK* (BİA, 2008, s. 645).

dârı dünyadan dârı ahrete git-

dâr (> Ar.) 'hane, ev' Fa. izafet terkiplerinde: *dâr-ı dünya* 'bu dünya' (Tietze, 2002, s. 561)

Dârı dünyadan dârı ahrete git- kalıp sözünde bulunan *dâr* kelimesi, Farsça *dârı dünya* ve *dârı ahret* izafet terkiplerinde (isim tamlaması) tamlanan olarak kullanılmaktadır. *Dâr-ı dünyadan dârı ahrete git-* 'bu dünyadan (bu) ahirete gitmek' biçimindeki yapı Türkiye Türkçesi ağızlarında ölüm olgusunun gerçekleşmesini ifade eden bir söylem olarak kullanılmaktadır.

İnsanoğlunun, dünya hayatından sonra başlayan ve ebediyen sürecek olan ikinci hayata yani ahirete olan inancı, iptidai kavimler dahil, tanrının varlığını kabul eden tüm din ve düşünce sistemlerinde mevcuttur (Topaloğlu, 1988, s. 543). Ölümünden sonraki hayatın varlığına olan inanç, din ve topluluklar tarafından farklı şekillerde algılanmış olsa da temelde aynı esaslara dayanmaktadır. İnsanın yaşam fonksiyonlarını yitirerek ruhunun bedeni terk etmesiyle birlikte ahirete intikal etmesi ancak ölüm olayının gerçekleşmesiyle mümkündür. Bu inanca

göre kişinin bu dünyadaki hayatının son bulmasıyla gerçekleşen ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla Standart Türkiye Türkçesi ve ağızlarında çeşitli kalıp sözler kullanılmıştır. Bunlar arasında ölümle ilişkili kullanımlardan biri olan *dāri dünyadan dāri aḥrete git-* kalıp ifadesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Erdoğan, Kocakoç -Tunceli) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

... "kapı komşular, akrabalar bu mevteyi **dāri dünyadan dāri aḥrete gidiyor** siz bundan *hakkınız varsa helāl edin*" helālliğini aldıktan sonra defn ederler (TYAD, 1992, s. 25).

dereyi doldur-

'Ölmek' (BAAD, 2019, s. 455)

Bölge Ağızlarında Atasözü ve Deyimler eserinden edinilen verilere göre *dereyi doldur-* kalıp sözü ölme eylemini ifade etmek amacıyla kullanılan deyimlerden biridir. Bu deyim Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili kullanımına rastlanılmamıştır. Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Bayat, *Emirdağ -Afyonkarahisar) ise ölüm olgusunu ifade etmek için kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

don deĝiş-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 1559)

Derleme Sözlüğü'ne göre *don deĝiş-* ifadesi 'ölmek' fiilini karşılamak amacıyla kullanılan kalıp bir sözdür.

'Ruh göçü' anlamına gelen tenasüh inancını ifade eden kavramlardan biri olan *don* kelimesi Âdem donu, Ali donu gibi terkiplerde yer almakta ve ruhun girdiği bedeni temsil etmektedir (Ocak, 2005, s. 190). Ruh ve beden bütünlüğünden meydana gelen insan, kendisi için takdir edilen hayat süresini tamamlar ve sonunda ölür. Ölüm, pek çok din ve inanış için bir son değil yeni bir başlangıçtır. Canlı varlıkların hayatının sonlanmasını ifade eden ölüm durumunda, ruh bedeni terk ederek başka bir âleme göç eder buna da tenasüh inancına göre *don deĝistir-* denilmektedir.

Alevi kültürüne göre de ölüm, bir yok oluştan ziyade ruhun, misafir olarak kaldığı bedeni terk ederek yer deĝistirmesi ya da görünür âlemden görünmez âleme geçişi olarak algılanmaktadır (Yıldız, 2004, s. 2). Ölümün, insan varlığının bu dünyadaki yaşamının sonu olarak kabul edilmesi, ölen kişinin ruhunun başka bir âlemde yaşamını sürdüreceğine olan inancı doğurmaktadır. Bu inancın da etkisiyle Alevi kültürüne göre ölüm, ruhun göçmesi olarak algılandığından ölüm sözcüğünün kullanımına pek rastlanılmaz bunun yerine 'kalıp deĝistir-, don deĝistir-' gibi ölüm olgusunu ifade eden kalıp sözler kullanılmaktadır (Yıldız,

2004, s. 2).

Standart Türkiye Türkçesinde *don değiş-* kalıp sözünün kullanımına rastlanılmamakla birlikte Alevi ve Bektaşî kültüründe yer bulan bu terkinin, Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Gürün -Sivas) ölme eylemini ifade eden kalıp bir söz olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

dünyadan geç- ~ dünyadan geş-

'Gitmek, ölmek' (KİAAAAY, 2011, s. 521)

'Vefat etmek' (BİA, 2008, s. 673)

Dünya, 'Üzerinde yaşadığımız toprak ve denizler, yeryüzü' (TS, 2011, s. 736)

İnsanoğlu, yaşamını sürdürdüğu fiziki dünyada doğar, büyür, gelişir ve yaşam döngüsünün nihayetinde mevcudiyeti son bularak ölür. Ölüm olayı neticesinde ruh bulunduğu bedeni terk ederek, pek çok din ve düşünce sistemlerinde yer bulan, ahiret inancı gereği ölümden sonraki hayatına başlamak için ruhani boyuta geçiş yapar. Metafizik boyutta olan bu geçişin temelinde insanın dünyaya gelerek yaşamını sürdürmesi ve kendisine verilen ömrü tüketerek yaşam döngüsünün son bulması yatar.

Standart Türkiye Türkçesinde ölümlle ilişkili bir anlamı bulunmayan *dünyadan geç-* kalıp sözünün, Türkiye Türkçesi ağızlarında (Tahtacı *Burhaniye -Balıkesir; Akçaalan -Karaman), ölüm olgusu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

sen dünyada ağıllanmadan dünyadan geçeceñ mi dedi (KİAAAAY, 2011, s. 202).

onuñ hanımı burda öldü, sōna beker geşdi dünyadan ğari (BİA, 2008, s. 406).

dünyası değiş-

'Ölmek' (AİYASV, 2018, s. 73)

Dünya denilince akla, insan ve cümle mahlukatın yaşamını sürdürdüğu yeryüzü (arz) gelmektedir. İnsanoğlu için iki dünyanın varlığı söz konusudur. İlki yaşamın ilk evresinden son evresine kadar canlı mevcudiyetinin yer aldığı maddi âlem (dünya), ikincisi ise dünya hayatının sona ermesiyle birlikte başlayacak olan ebedî yaşamın devam edeceği ahiret anlamına gelen öteki dünyadır.

İnsan vücudunda bulunan yaşamsal organların biyolojik fonksiyonlarını yitirerek çalışamaz duruma gelmesiyle birlikte meydana gelen ölüm olayının neticesinde insanın dünya hayatı son bulur ve neticede ebedî yaşamını sürdüreceği ahiret (öteki dünya) hayatı başlamış olur. Dolayısıyla ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla ağızlarda kullanılmakta olan *dünyası değiş-*

kalıp sözünün de insanın yaşadığı dünyadaki ömrünün son bularak başka bir âleme geçişini temsil ettiği söylenilebilir.

Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *dünyası değiş-* kalıp sözünün, Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Adıyaman) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olan güzel adlandırma olduğu tespit edilmiştir.

emrihak vaki ol- ~ emrihağ vaği ol-

'Ölmek' (TS, 2011, s. 796)

Emrihak, 'Ölüm, asıl mânası: Tanrının emri' (Tietze, 2002, s. 718)

Vaki olmak, 'Vuku bulmak, gerçekleşmek' (TS, 2011, s. 2466)

Emrihak kelimesi, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*'ne göre yalnız başına kullanıldığında ölme eylemi ve Tanrı'nın istek ve buyruklarını ifade eden birleşik isim olarak kullanılmaktadır (bk. ***emrihak***). *Emrihak* kelimesi 'vuku bulmak, gerçekleşmek' anlamlarına gelen *vaki olmak* birleşik fiili ile birleşerek *emrihak vaki ol-* kalıp sözünü meydana getirir. Tanrının emrinin gerçekleşmesini ifade eden *Emrihak vaki ol-* kalıp sözü, Standart Türkiye Türkçesinde ölüm olgusunun menfi etkisini uzaklaştırmak maksatlı kullanılan güzel adlandırmadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında ise *emrihak vaki ol-* kalıp sözünün *emrihağ vaği ol-* (Kuşburnu *Horasan -Erzurum) biçimindeki fonetik varyasyonunun ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ErİA III.C., 1995, s. 96).

*...yarebbi, ben ké mömin oldum, günahlarım effoldi, beni **emrihağ vaği olsun**, ölim, cennetine, beni cenneten goy; daha günah işlemim* (ErİA II.C., 1995, s. 136).

gebere kal- ~ gebere gal-

'Ölmek, vefat etmek (BİAİ, 2009, s. 666)

Geber- 'Sevilmeyen bir kişi ölmek.' (TS, 2011, s. 911)

Geber- kelimesi hayvanlar ve sevilmeyen insanların ölümü için kaba söz olarak aşağılama amacıyla kullanılmaktadır (bk. ***geber-***). *Gebere kal-* birleşik fiili de ölme eylemini karşılamak amacıyla 'ölmek ve vefat etmek' anlamlarına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde *gebere kal-* biçiminde bir kullanıma rastlanılmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (Üzümlü, *Gölpazarı -Bilecik) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

geş ol-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 2007)

Derleme Sözlüğü'ne göre *geş ol-* birleşik fiili 'ölmek' anlamında kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kalıbın, *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Akseki -Antalya) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

gongoyu dik-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 2101)

Derleme Sözlüğü'ne göre *gongoyu dik-* birleşik fiili, 'ölmek' anlamında kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kalıbın Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Bayburt; *Sarıkamış -Kars), ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

gorundan ewüne get-

'Uzun süre ağır hastalık çekmiş birisi için ölmek' (ErİA III.C., 1995, s. 142)

Gor 'mezar' (DS, 2009, s. 2103)

Gûr 'Mezar, kabir' (Devellioğlu, 2015, s. 338)

Gûr, Türkiye Türkçesine Fars dilinden ödünçlenen ve 'mezar, kabir' anlamına gelen bir kelimedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kelimenin ağızlarda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir. *Derleme Sözlüğü*'ne göre *gor* (< *gûr*) kelimesi, ölünün gömüldüğü yer olarak bilinen 'mezar' anlamına gelmektedir. Organizmada birtakım değişikliklerin meydana gelmesiyle sağlığın bozulması durumu olarak bilinen hastalık ve rahatsızlık durumu neticesinde ölüm olayının gerçekleşmesi mümkün olabilmektedir (TS, 2011, s. 1055). Pek çok din ve inanışlarda mevcut bulunan ahiret inancına göre canlı hayatının sonlanması neticesinde gidilecek yer olan öteki dünya, insan için yeni bir başlangıç olarak görülmektedir. Dolayısıyla ölüm sonrası ölen kişinin gömüldüğü mezarın, ölenin yeni evi olarak algılanmış olması da mümkündür. Ağır hastalık sonucunda meydana gelen ölüm olgusu için Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olan *gorundan ewüne get-* kalıp sözünde bulunan *gor* kelimesi mezar anlamına gelir. Böylelikle *gorundan ewüne get-* kalıp sözünü 'mezardan evine git-' şeklinde çevirmek mümkündür. İnsan hayatının son bulmasıyla birlikte sonunda gidilecek olan yer, yeni evi yani mezarı olacaktır. Dolayısıyla 'ölmek' anlamına gelen bu kalıbın, Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Erzurum) ifade edilen anlamlar doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

göç et- ~ köç et-

'*mec.* Ölmek' (TS, 2011, s. 954)

Göç- fiili, *Türkçe Sözlük*'e göre 'ölmek' anlamına gelmektedir. *Et-* yardımcı fiili ile kalıplaşarak ölme eylemine karşılık olarak *göç et-* biçiminde kullanılmaktadır (bk. *göç*). Standart Türkiye Türkçesinde, metaforik anlamda ölüm olgusunu karşılamak amacıyla kullanılan bu kalıbın, Türkiye Türkçesi ağızlarında da anlam bakımından bir farklılık gözetmeksizin *göç et- > köç et-* (-Trabzon) biçimindeki fonetik varyasyonunun kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 163).

güme git- ~ gume git-

'Boşu boşuna ölmek, hiç uğruna ölmek' (TS, 2011, s. 1000)

'Boş yere ölmek' (Devellioğlu, 1980, s. 89)

Güme git- birleşik fiili, ölüm olayının boşuna ve lüzumsuz yere gerçekleşmesini ifade eden bir deyimdir. İnsanın en temel korkularından biri kabul edilen ölüm, canlı yaşamı son bulana dek devam edecek olan kaçınılmaz bir olgudur. İnsanlık tarihi kadar eski olan ölüm konusu, ne kadar yaşanmışlık olursa olsun halen mevzu bahisten kaçınılan bir konu olarak etkinliğini sürdürmektedir. Bunun içindir ki ölüm, gerçek manasının yanı sıra pek çok metaforik kullanıma da malzeme olmuştur. Bu duruma örnek teşkil edebilecek olan *güme git-* deyiimi de ölümü alaycı bir şekilde ifade etmek amacıyla kullanılmakta olan argo bir kalıptır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunan bu kalıbın *gume git-* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında da (-Trabzon) aynı anlamı ifade edecek şekilde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 174).

hakkın rahmetine kavuş- ~ hağğın ıraħmetine ğavuş-

'Ölmek, vefat etmek' (Çotuksöken, 2004, s. 216)

'Birisinin vefat ettiğini bildirmek için söylenebilecek bir söz' (Gökdayı, 2020, s. 220)

Rahmet, sözlük anlamı olarak 'merhamet etmek, severek, acıyarak korumak ve şefkat göstermek' anlamlarına gelmektedir (Bırışık, 2007, s. 419). Dil, menfi bir durum olan ölüm konusunu insanlara kabul ettirme ve en güzel şekilde adlandırma amacıyla işlevini yerine getirmektedir. Türkçe de bu yönden ölümle ilgili zengin bir söz varlığına sahiptir. Örneğin, ölme eylemini karşılamak amacıyla kullanılan *hakkın rahmetine kavuş-* kalıp sözü ölen kişinin ölünce kötü bir yere gitmediğini göstermeye yönelik kullanılan güzel adlandırmalardan yalnızca biridir (Demirci, 2008, s. 27). Standart Türkiye Türkçesinde sıklıkla kullanılmakta olan bu ifade, korku ve üzüntü veren ölüm fikrini yumuşatmak, insanlar için psikolojik bir

rahatlama sağlamak ve ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında *hakkın rahmetine kavuş-* > *hağğın ıraħmetine ğavuş-* (Deliktaş *Kangal -Sivas) biçimindeki fonetik varyasyonunun, ölme eylemini karşılamak amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

hağğın ıraħmetine ğavuşduysa yardım ederiz (SİYA, 2006, s. 372).

iki qarış dört barmağ yere gir-

'Ölmek, mezara girmek' (AİYASV, 2018, s. 142)

Ölüm, ölen kişinin dünya yaşamını sonlandıran ahiret yaşamı için ise bir geçiş görevi gören kaçınılmaz bir olaydır. Ölüm olayının neticesinde ölen kişiye son görev olarak yerine getirilmesi gereken uygulamalar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi ölünün gömülmesi olayıdır. Ölünün gömüldüğü yer olan mezarın uzunluğu 2 metre, eni 80 santimetre, derinliği de en az 1.5 metre kadardır. (Resmî Gazete, 2010). 'Ölmek, vefat etmek' anlamlarına gelen *iki qarış dört barmağ yere gir-* kalıp sözü de az çok mezarın boyutları kast ederek ölme eylemini ve insanların önünde sonunda gidecekleri yer olan mezarı temsil eden bir deyimdir. Standart Türkiye Türkçesinde 'ölmek ve sonucunda mezara' girmek anlamlarını ifade eden *iki qarış dört barmağ yere gir-* deyiminin kullanımına rastlanılmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Adıyaman) ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

innalillah gediğini aş-

'Ölmek' (BAAD, 2019, s. 467)

İnnâ lillah (Allah'tan geldik) ve *innâ ileyhi raciun* (Allah'a döneceğiz) (Bakara, 2/156) ayeti, belirtildiği üzere insan ve cümle mahlukatın Allah'tan geldiğini ve tekrar O'na döneceği bildirir (Türkoğlu, 2015, s. 1445). İslam dininde ölen kişinin ardından yerine getirilmesi gereken hususların en önemlilerinden biri, Peygamberin Hadîs-i Şerif'inde belirtildiği üzere ölen kişinin yakınları vefat haberini aldıkları zaman "İnnâ lillah ve innâ ileyhi raciun" demeleridir (Koca, 2014, s. 126). Dinî inanış ve sosyal hayat açısından son zamanlarda dikkate değer bir ilgi gören bu ayetin ölümle ilişkili yaygın bir kullanımı bulunmaktadır.

İnnalillah gediğini aş- kalıp sözünde bulunan *gedik* kelimesi mecaz anlamda güç bir durumu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olan bir deyimdir. (TS, 2011, s. 919). Ölüm olgusu da insanoğlu için aşılması zor bir merhale olması hasebiyle ölümle ilişkili bulunan "İnnâ lillah ve innâ ileyhi raciun" ayeti kısaltılarak güçlüğü ifade eden *gedik* kelimesiyle birleştirilmiş ve oluşturulan *İnnalillah gediğini aş-* kalıbı, ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kalıbın, Türkiye Türkçesi

ağızlarında (-Niğde) ölme eylemini karşılamak amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (BAAD, 2019, s. 354).

kanyla öde-

'Yaptığı iş hayatına mal olmak' (Aksoy, 1984, s. 765)

'Yaptığı iş yüzünden hayatını kaybetmek, hayatına mal olmak' (TYADS, 2015, s. 215)

Kanyla öde- kalıp sözü, bir kimsenin yaptığı işin menfi neticesinden dolayı hayatını kaybetmesini ifade eden bir deyimdir.

Kan, metaforik anlamlarıyla bazı atasözü ve deyimlerde şiddet, acı ve ölüm gibi kavramları karşılayarak toplumda üzüntü, eziyet, keder vb. olumsuz çağrışımlar uyandırmaktadır (Kuzay Demir, 2016, s. 27). *Kanyla öde-* deyimini, bir insanın yaptığı bir iş veya davranış neticesinde zarara uğraması ve hayatını kaybetmesi olayını metaforik anlamda ifade etmektedir. Ölüm olgusunu bir nedene bağlayarak anlatan bu deyim, Standart Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kaybet- ~ ğaybêt-

'Yitirmek' (TS, 2011, s. 1362)

'Yitirmek' anlamına gelen *kaybet-* birleşik fiili, Arapçadan ödünçlenen *ğayb* kelimesinin fonetik değişikliğe uğrayarak *et-* yardımcı fiilinin de eklenmesiyle (*ğayb + et-*) birlikte meydana gelen ölüm olgusunu karşılayan kalıp bir sözdür (bk. *yitim*). *Yitir-* 'yakın bir kimseyi ölüm hadisesinin neticesinde kaybetmek' anlamına gelmektedir (TS, 2011, s. 2597). Dolaylı yoldan ölümle bir ilişkisi bulunan *kaybet-* fiili, ölüm olayının gerçekleşmesi neticesinde bu elim durumun etkisini azaltmak, ölen kişinin ruhunu incitmemek ve yakınlarının üzüntüsünü arttırmamak amacıyla güzel adlandırma olarak kullanılmıştır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili kullanımına rastlanılan *kaybet-* fiilinin, *ğaybêt-* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (Çakırlı *Aybastı -Ordu) da kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

bobam genc_ İdi. aslında bî kıtú hastalığa dutuldu. işde undan ğaybêttük. yani (OiYA, 2001, s. 191).

kepeği kesil- / kepeği tüken-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 2746)

Eşrefoğlu Rûmî'ye göre rızkı ve eceli takdir eden Allah, kulları için rızık ve ecel kapısını yaratmış ve insanoğlunun doğumundan ölümüne kadar geçen süre zarfında ihtiyacı olan tüm besinleri takdir etmiştir. Allah'ın takdir ettiği rızkın miktarında ve ölümün zamanında herhangi bir değişiklik söz konusu olamaz ve emrihak vaki olunca bu kapılar kapanarak artık ölen insanın bu dünyada rızkı inmez olur (Demirtaş, 2019, s. 1446). Rızık ve ölüm arasında belirtildiği üzere dikkate değer bir ilişki söz konusudur. Rızkı ve eceli takdir eden Allah'tır. İnsanın ölüm vakti gelip çatığında rızık kapısı kapanır ve yaşamı son bulur.

Kepek, unun elenmesinden sonra elekte kalan kabuk kırıntılarına verilen addır (TS, 2011, s. 1392). Kepek kelimesi, ölüm olgusunu ifade eden *kepeği kesil-* / *kepeği tüken-* kalıp sözlerinde rızık anlamına gelecek biçimde kullanılmıştır. Eşrefoğlu Rûmî'nin de bahsettiği üzere insanın ecel vakti geldiğinde rızkı da kesilir. Dolayısıyla kepeğin kesilmesi ya da tükenmesi ancak insanın ölümü neticesinde mümkün olmaktadır.

Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanmayan bu kalıp sözün, *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen veriler neticesinde Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Ankara; -Çorum; -Gaziantep; -Kırşehir) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kepeğin tükenir su da içmezsin
hep deryalar senin olsa ne fayda (ÇAS, 2015, s. 239).

kergek bol- > kerçek bul- ~ gergek bul-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 2000)

'Ölmek' (Clouston, 1972, s. 742)

Sözlüklerde de belirtildiği üzere *kergek bol-* kalıbı 'ölmek, vefat etmek' anlamlarını ifade etmektedir. *Kergek bol-* kalıp ifadesine, ilk olarak Türklere ait en eski kaynaklardan biri olan Orhon yazıtlarında değinilmiştir. *Kül Tigin yok erser, kop ölteçi ertigiz. İnim Kül Tigin kergek boldı. Özüm sakındım* (Kül Tigin olmasa hep ölecektiniz. Küçük kardeşim Kül Tigin vefat etti. Kendim düşünceye daldım) (Ergin, 2009, s. 27). Yazıtlarda geçtiği üzere *kergek bol-* birleşik fiili 'ölmek, vefat etmek' anlamlarına gelmektedir. Önemli şahsiyetlerin vefatlarına hürmet göstererek bildirmek amacıyla kullanılmakta olan bu kalıp, önemli bir devlet adamı olan Kültigin'in ölümünü ifade etmek için ağabeyi Bilge Kağan tarafından kullanılmıştır.

Standart Türkiye Türkçesinde *kergek bol-* ifadesinin kullanımına rastlanılmamıştır. Eski Türkçeden itibaren ölüm olgusunu saygın bir şekilde bildirmek amacıyla kullanılmakta olan *kergek bol-* ifadesi fonetik değişikliğe uğrayarak zamanla *gergek bul-* biçimine dönüşmüştür. Anlam bakımından herhangi bir değişikliğe uğramadan kullanılmakta olan *gergek bul-* ifadesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Mustafakemalpaşa -Bursa) halen kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (BAS, 2019, s. 107).

kıran gir- ~ gıran gir-

'Kısa bir zaman içinde çok sayıda ölmek' (TS, 2011, s. 1413)

'Yok olmak, ölmek' (DS, 2009, s. 2053)

Kıran, bir topluluğu ve özellikle hayvanların büyük bir bölümünü yok eden salgın hastalık olarak bilinmektedir (TS, 2011, s. 1413). Tarihi çok eski zamanlara dayanan salgın hastalıklar, yayıldıkları toplumlarda insan ve hayvanları kısa sürede etkisi altına alarak toplu ölümlerin yaşanmasına neden olmaktadır. *Kıran gir-* ifadesi de salgın hastalık neticesinde ölümlerin yaşanmasını ifade etmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili olarak kısa sürede toplu ölümlerin gerçekleşmesi olayını ifade etmek amacıyla kullanılan bir deyimdir. *Derleme Sözlüğü*'nden elde edilen verilere göre *kıran gir-* deyiminin fonetik değişikliğe uğrayarak *kıran gir- > gıran gir-* biçiminde, neden belirtilmeksizin 'yok olmak, ölmek' anlamlarıyla ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla (Ovacık, *Tavas -Denizli.; *Bahçeli *Bor -Niğde; *Ermenek -Karaman) Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

merhum ol- ~ mehrum ol-

'Ölmek' (TS, 2011, s. 1658)

Merhum, hayatını kaybetmiş Müslüman bir erkeği ifade etmek için kullanılmaktadır (TS, 2011, s. 1658). *Merhum ol-*, birleşik fiili de Müslüman bir erkeğin ölümünü, ölen kişiyi ve yakınlarını incitmeden ifade etmek için kullanılır. Standart Türkiye Türkçesinde ölme fiilini karşılamak amacıyla kullanılan *merhum ol-* birleşik fiilinin, *mehrum ol-* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Erzurum) ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (EriA III.C., 1995, s. 221).

mort murt ol-

'İmansız ölmek' (DS, 2009, s. 4600)

Mort, 'ölü, ölmüş kimse' (Devellioğlu, 1980, s. 122)

Mort kelimesi argonun söz varlığında: hayatı son bulmuş, yaşamayan insanı ifade eden ölü, ölmüş kimse anlamında kullanılmaktadır. *Mort murt ol-* sözü ise bir kimsenin imanı olmadan yaşamının son bulmasını argoda küçümseyici bir tavırla ifade eden kalıp bir sözdür. Standart Türkiye Türkçesinin dil malzemesinden biri olan argoda kullanımına rastlanılan bu kalıp sözün, *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Uluşiran, *Şiran -Gümüşhane) inancı olmadığı düşünülen insanların vefatını bildirmek üzere söylenen bir kalıp ifade olduğu tespit edilmiştir.

mort ol-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 4600)

'Ölmek' (Devellioğlu, 1980, s. 122)

Mort ol- birleşik fiili, Fransızcadan Türkçeye ödünçlenen ve ölme eylemini karşılamak amacıyla kullanılmakta olan argonun söz varlığına ait kalıp bir sözdür. Bedenin fiziki fonksiyonlarını yitirerek ruhun bedeni terk etmesiyle meydana gelen ölüm olayını küçümseyici bir tavırla ifade etmek için kullanılır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan ve argonun söz varlığına ait olan bu ifadenin Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Kula -Manisa) ölme eylemini karşılamak amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ölümüne susa- ~ elimine susa-

'Ölümlle sonuçlanabilecek davranışlarda bulunmak' (TS, 2011, s. 1848)

'Yapmakta olduğu tehlikeli işle sanki ölümünü aramak' (Aksoy, 1984, s. 839)

Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan *ölümüne susa-* deyimini insanın, sonucunda ölüm olgusunun gerçekleşme olasılığı bulunan tehlikeli işleri yapmasını ifade etmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde *ölümüne susa-* biçiminde bulunan bu deyim, Türkiye Türkçesi ağızlarında fonetik değişikliğe uğrayarak *elimine susa-* (-Trabzon) biçiminde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 137).

ölüp ölüp diril- ~ elup elup diril-

'Çok sıkıntı, acı çekmek veya çok ağır hastalık geçirmek' (TS, 2011, s. 1846)

'Birkaç kez umutsuz evreye giren hastalığından kurtulmak, sonunda geçmiş olan üst üste pek sıkıntılı ve üzücü durumlara düşmek' (Aksoy, 1984, s. 839)

Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan *ölüp ölüp diril-* deyimini, cefalı ve eziyetli elim bir hastalığa tutularak acı çekmeyi ve sonunda şifa bularak hastalıktan kurtulmayı ifade etmektedir. Bu deyim, *elup elup diril-* (-Trabzon) biçimindeki fonetik varyasyonunun da izah edilen anlam doğrultusunda Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 139).

patrav ol-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 3415)

Patrav ol-, ölme eylemini karşılamak amacıyla kullanılmakta olan birleşik bir fiildir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan bu kalıbın *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Bitlis) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

rahmete kal- ~ rāmete kal-

'Ölmek' (KİASV, 2013, s. 229)

Rahmet, 'birinin suçunu bağışlama, yargılama, merhamet etme' (TS, 2011, s. 1961)

Rahmet kelimesi, isim olarak şefkat ve merhamet anlamlarında kullanılmaktadır (Birişik, 2007, s. 419). Elmalılı Hamdi Yazır'a göre Allah'ın rahmeti boldur ve yarattığı tüm varlıklara rahmet etmekle yükümlü olduğunu bildirerek rahmetle muamele etmeyi kendi zatına zorunlu kılmıştır (Yılmaz, 2006, s. 109). Dünyaya gelen her canlı bir gün yok olmakla mükelleftir. Bu yok oluş ancak yaşamın nihayete ermesiyle gerçekleşir. İnsanın şefkat ve merhamete muhtaç olduğu ahiret hayatında varlıklara rahmetle muamele edecek olan da Allah'tır.

Rahmete kal- kalıp sözünün ölümle ilişkilendirilmesi, ölümün neticesinde insanın Allah'ın rahmetine olan muhtaçlığı ile ilgilidir. Neticede insan hayatı son bulur ve ölen kişinin artık ihtiyacı olan tek şey Allah'ın kendisine göstereceği rahmettir. Aslı *Allah'ın rahmetine kal-* biçiminde olan bu kalıp sözün, Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmamıştır. *Rahmete kal-* kalıbının, *rāmete kal-* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Kırklareli) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

rahmete git- ~ reḥmet gét- ~ raḥmete gét-

'Ölmek' (UMA, 1997, s. 266)

Rahmet kelimesi, sözlük anlamı olarak şefkat ve merhamet anlamına gelmektedir (bk. ***rahmete kal-***). Allah'ın şefkat ve merhametine muhtaç olan ölmüş kişi için iyi dileklerde bulunmak, yaşanan elim olay karşısında yakınlarının kederini biraz olsun azaltmak ve ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olan güzel adlandırmalardan biri olan *rahmete git-* kalıp sözünün aslı *Allah'ın rahmetine git-* şeklindedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *rahmete git-* kalıp sözünün, *reḥmet gét-* (Hayriye *Siverek -Şanlıurfa) ~ *raḥmete gét-* (-Şanlıurfa) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

demek o günü reḥmet gétti (SMA, 2009, s. 173).

bunu yazan bu işlerin meftunu olan arhadaşımızdı. **rahmete gëttí** (UMA, 1997, s. 158).

rahmetlik ol- ~ rahmedlig_ol- ~ rāme'li_ol ~ rāmetlig_ol- ~ rehmetlik ol-

'Ölmek' (TS, 2011, s. 1962)

Rahmetlik, 'merhum, merhume' (TS, 2011, s. 1962)

Rahmetlik, 'merhum (ölmüş Müslüman erkek) ve merhume (ölmüş Müslüman kadın)' anlamlarına gelen ölen kişiyi cinsiyet ayrımı yapılarak ifade etmek amacıyla kullanılmakta olan Arapçadan ödünçlenmiş bir kelimedir. Standart Türkiye Türkçesinde ve ağızlarda, ölen kişileri adlandırmak amacıyla kullanılmaktadır.

Rahmetlik ol- kalıplaşmış sözü, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin yaşamı son bulan insan ya da insanların ölümlerini ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. İnsan yaşamının kaçınılmaz sonu olan ölüm, insanoğlu üzerinde menfi bir etki oluşturmaktadır. Bundan dolayı hassas bir konu olan ölüm olgusu, biraz olsun yumuşatılarak veya güzelleştirilerek ifade edilmeye çalışılmıştır. Ölen kişiye verilen değeri de gösteren *rahmetli ol-* kalıp sözü, ölümün bir son değil yeni bir başlangıç olduğu algısını yaratmak ve ölenin yakınlarını incitmemek adına kullanılmakta olan güzel adlandırmalardan biridir. Standart Türkiye Türkçesinde ölme eylemini karşılamak için kullanılan *rahmetlik ol-* kalıp sözünün, *rahmedlig_ol-* (Ahmetsaray *Ladik -Samsun) ~ *rehmetlik ol-* (Rabat *İliç -Erzincan) ~ *rāme'li_ol-* (Turgutlar *Senirkent -Isparta) ~ *rāmetlig_ol-* (Koğa *Ladik -Samsun) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

o ermeniyé dedem şilah gullaniyór öldü bahanasıyla yánına giderken ölmémış, o da silānı çekiyór, dedemi orda vuruyór ve ölüyó, rahmedlig_oluyór (LA, 2020, s. 155).

hace getmişdi. rehmetlik oldi (ErYA, 1995, s. 271).

canım durmō_ amma, çoban arhadaşımız vā, o da rāme'li_ oldu, kázım_ emmi, suvacını çobanıydı (SA, 2015, s. 398).

babam da ermenni arif dayı vardı rāmetlig_ oldu (LA, 2020, s. 424).

ruhunu teslim et-

'Ölmek' (TS, 2011, s. 1986)

Ruh, 'dinlerin ve dinci felsefelerin insanda vücuttan ayrı bir varlık olarak kabul ettiği öz, tin, can kuşu' (TS, 2011, s. 1985)

Felsefede, 'bedeni etkin kılan canlılık ilkesi, bedeninin hayat gücü' olarak bilinen *ruh*, insan ve diğer canlıların hayatının temelini oluşturan en önemli unsurdur (TS, 2011, s. 1985). 'Ruhun bedende yaratılan ve ondan ayrılabilen bir öz olduğunu kabul eden âlimlerin çoğunluğuna göre ölüm, ruhun meleklerce bedenden alınması ve bedenle ilgisinin tamamen kesilmesinden ibarettir' (Yavuz, 2018, s. 190). Buna göre *ruhunu teslim et-* kalıp sözü, insanın varoluş unsuru olan ruhun, ölüm vakti geldiğinde bedenini terk ederek öteki aleme geçme eylemini ifade etmektedir. İlahi dinlerin tamamında yer bulan ölüm meleği, Allah tarafından vakti geldiğinde tüm ruhları teslim almakla görevlendirilmiştir. *Ruhunu teslim et-* kalıp sözü ölmek üzere olan insanın, ruhunu can alıcı meleğe teslim etmesini yani yaşamının son bulmasını sağlayacak canlılık ilkesini yitirmesini temsil eden ve ölme eylemini en güzel şekilde ifade etmeyi amaçlayan güzel adlandırmalardan biridir. Standart Türkiye Türkçesinde ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılan bu kalıp sözün, Türkiye Türkçesi ağızlarında (Kazancı *Osmaneli -Bilecik) da aynı anlama gelen bir deyim olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

hasdalanmış, bazardan ölüsünü getdil, cumey gün ruhunu teslim itmiş, şek hasdalıyı vâdı unun (BİAİ, 2009, s. 594).

sakalı yıldıza dik-

'Ölmek' (ÇAS, 2015, s. 325)

Sakalı yıldıza dik- kalıp sözü, ölüm olgusunu karşılayan metaforik bir söylemdir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kalıp sözün Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Çorum) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

dabanı güneşletti, sakalı yıldıza dikti (ÇAS, 2015, s. 325).

sesi semadan gel-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 3594)

*Derleme Sözlüğü'*ne göre, *sesi semadan gel-* kalıp sözü, ölme eylemini anlatmak amacıyla kullanılan bir söylemdir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kalıbın, Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Bor -Niğde) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

sirasını sav-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 3617)

Derleme Sözlüğü'ne göre, *sırasını sav-* kalıp sözü, ölme eylemini karşılamak amacıyla kullanılmaktadır. Allah tarafından tüm canlılar için tayin edilen bir yaşam süresi bulunmaktadır. Bu sürenin tükenmesiyle birlikte meydana gelen ölüm olgusunun zaman kavramını müphem bir şekilde anlatmak için kullanılan söylemlerden biri olan *sırasını sav-* kalıp sözü, insanın bu dünyadaki vaktinin tükenip ölüm olayının gerçekleşmiş olduğunu bildirir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kalıbın *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Bor -Niğde) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

şahâdet ~ şehâdet ~ şadet ~ şehedet ~ şedet

'Yüksek bir ülkü uğrunda ölme, şehit olma' (TS, 2011, s. 2211)

'Şahadet; şehit olma; şahit olma' (ErİA III.C., 1995, s. 291)

"Sözlükte 'bir olaya şahit olmak, bildiğini söyleyip tanıklık etmek, bir yerde hazır bulunmak' gibi anlamlara gelen *şehâdet* (*şühûd*) mastarından türeyen *şehîd* (çoğulu *şühedâ*) dinî bir terim olarak Allah yolunda öldürülen Müslümanı ifade eder" (Atar, 2010, s. 428). Türkiye Türkçesine Arapçadan ödünçlenen *şehâdet* kelimesi, 'tanıklık ve kutsal bir amaç uğruna ölme, şehit olma' anlamlarında kullanılmaktadır.

Standart Türkiye Türkçesinde, inanç yolunda ölme eylemini ifade etmek için kullanılmakta olan *şehadet* kelimesinin *şahâdet > şehâdet ~ şadet ~ şehedet ~ şedet* biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Erzurum) aynı anlama gelecek şekilde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

tabanı genişle-

'Ölmek' (DS, 2009, s. 3799)

Derleme Sözlüğü'ne göre, *tabanı genişle-* kalıp sözü, ölme eylemini karşılamak amacıyla kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kalıbın Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Çorum) ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

tabanı güneşlet- ~ dabanı güneşlet-

'Ölmek' (ÇAS, 2015, s. 93)

Tabanı güneşlet- ifadesi 'ölmek' anlamına gelen bir söylemdir. Standart Türkiye Türkçesinin dil malzemesi olan ve kendine özgü bir yapı oluşturan argonun söz varlığı içerisinde ölümü

ifade eden sözler bulunmaktadır. "Bu tür sözler ölüm vaki olduğunda değil günlük hayatta ölüm mevzusu açıldığında öbür dünya ile ilgili yeterince hazırlık yapılmadığı durumları hicvetmek için tercih edilmektedir" (Ergun, 2013, s. 137). *Tabanı güneşlet-* de argonun söz varlığında bulunan ölüm olgusunu karşılayan bir kalıptır. Standart Türkiye Türkçesinde argonun dil malzemesinden biri olan *tabanı güneşlet-* kalıbının, *dabanı güneşlet-* (-Çorum) biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında ölme eylemini karşılamak amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

dabanı güneşletti, sakalı yıldıza dikti (ÇAS, 2015, s. 93).

tahtada git- ~ tahtada gêt-

'Tabutta gitmek, ölmek' (ErYA, 1995, s. 426)

Tabut, 'ölünün içine konulduğu sandık biçiminde araç, sal, ölü salı' (TS, 2011, s. 2240)

Eski Türklerin ölülerine son görevlerini yerine getirme amaçlı yaptıkları uygulamalardan biri olan tabut içinde ağaca asma veya ağaç dalları üzerine tabutu yerleştirme uygulamaları, tabut kullanım tarihinin ne denli eski olduğunu gözler önüne serer niteliktedir (Çoruhlu, 2004, s. 246). Ölünün yıkanma, kefenlenme vb. gibi hazırlıklarından sonra içine konulduğu ahşap sandık olan tabutun işlevi din ve inanışlara göre çeşitlilik göstermektedir. Kimi inanışta gömülme zamanına dek ölü, tabut içinde bekletilirken kiminde tabutla birlikte defnedilmektedir.

İslam dininde ölünün, defin işlemine dek yapılacak uygulamalar esnasında içinde bekletildiği bir araç olan tabut için Standart Türkiye Türkçesinde ve ağızlarda; 'ağacat, sal ve ölü salı' gibi adlandırmalar kullanılmaktadır. Ayrıca yapım malzemesi olarak da kullanılan tahta, Erzincan ağızlarında, tabutu ifade etmek için kullanılan adlandırmalardan biridir. *Tahtada git-* kalıbı, bir insanın ölümünü ve ölüm olayının ardından yıkanıp kefenlendikten sonra tabuta konularak defnedileceği yere götürülmesini ifade eden bir söylemdir.

Standart Türkiye Türkçesinde, *tahtada gêt-* kalıbının kullanımına rastlanılmamakla birlikte *tahtada gêt-* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (Doğanbeyli *Kemah -Erzincan) ölüm olgusu ve sonrasında taşınma işlemini ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ële bi gèdem tahtada. bële durmadanse gètmesi ëyi (ErYA, 1995, s. 293).

toprak ol- ~ toprağ ol-

'Ölmek; ölümünün üzerinden çok zaman geçtiği için artık çürümüş olmak, toprağa karışmış olmak' (TS, 2011, s. 2371)

Toprak ol- birleşik fiili, ölüm olgusunu ve ölüm neticesinde mezara gömülen cesedin belirli bir zaman sonra çürüyüp kokuşarak toprağa karışması olayını ifade eden bir söylemdir.

Ölüm, insan vücudunun canlılık özelliklerini geri gelmeyecek biçimde yitirmesi olayıdır. Ölümün gerçekleşmesinden kısa bir süre sonra yaklaşık 1,5-2 gün; sıcak ve nemli koşullarda 10-12 saat sonra çürümeye başlayan ceset, zaman içerisinde iskeletleşerek toprağa karışır (Arslan ve Koç, 2016, s. 13). Standart Türkiye Türkçesinde ölüm olgusunu ve bedenini, ölümden sonra çürüyüp toprağa karışmasını ifade etmek için kullanılan *toprak ol-* kalıp sözünün, *toprağ ol-* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Yerköy -Yozgat) ölümle ilişkili güzel adlandırma olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ğaynanam çoğ gözeldi rameTlik önce bi avraT almış da bırağmış. bu eşler böyle devam eTTi. hepicijde toprağ oldu allah rameT etsin (YeYA, 2003, s. 134).

vadesi yet- ~ madesi yet- ~ vāde yet- ~ vādesi yēt-

'Ölmek' (TS, 2011, s. 2463)

'Süresi dolmak, günü yetmemek; ömrü bitmek, eceli gelmek, günü gelmek' (Çotuksöken, 2004, s. 345)

Ecel, Allah tarafından canlılar için takdir edilen yaşam süresini ve yaşamın sonunda gerçekleşecek olan ölümün vaktini temsil etmektedir. *Vade* kelimesi, bir işin yapılması veya var olan bir borcun ifası için tanınan süre, mühlet, mehil anlamlarına gelmektedir (TS, 2011, s. 2463). İnsanoğlunun bu dünyadaki yaşam döngüsüne göre yaşadığı hayatın mutlak bir sonu bulunmaktadır. Bu son da Allah tarafından insanın kaderinde takdir edilen zaman ölçüsünde gerçekleşir.

Vadesi yet- kalıp sözü, Allah tarafından insana bahşedilen yaşam süresinin tükenerek neticede ölüm olayının gerçekleşmesini ifade eden bir deyimdir. Standart Türkiye Türkçesinde ölüm olgusunu ifade etmek için kullanılan bu kalıp sözün, *maresi yet-* (-Çorum) ~ *vāde yet-* (*İskilip -Çorum) ~ *vādesi yēt-* (Torun *Andırın -Kahramanmaraş) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında, ölümle ilişkili bir güzel adlandırma olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ÇAS, 2015, s. 275).

agī aḷlah ğurban_ olduḡm aḷlah işde öldü yavrım aḷḷā ıramat éylesiñ öldü vādesi yētdi öldü (KYA, 2011, s. 265).

...

vādesi yetmeden ölen yiğitler,

amane_da pādişāhim haḷ_ oldu bize (ÇİYA, 2004, s. 108).

vefat et- / *vefat ol-* ~ *befat et-* ~ *befat _et-* ~ *befat et-* ~ *befat ol-* ~ *befât _ét-* ~ *beyfat et-* ~ *mafat et-* ~ *mafât ét-* ~ *máfâat ol-* ~ *mâfaT_eT-* ~ *máfât ét-* ~ *máfâat et-* ~ *mâfât_iT-* ~ *meafât _et-* ~ *mefaat _ét-* ~ *méfaat ét-* ~ *méfâat _ét-* ~ *mefâd _éd-* ~ *mefad _éd-* ~ *mefâd _éd-* ~ *mefat et-* ~ *mefaT et-* ~ *mefat _et-* ~ *mefat eT-* ~ *mefat _ét-* ~ *mefat _ét-* ~ *mefat et-* ~ *mefaT _et-* ~ *mefât et-* ~ *mefât et-* ~ *mefât _et-* ~ *mefât ét-* ~ *mefât _ét-* ~ *mefât _ét-* ~ *mefât _ét-* ~ *mefât _ét-* ~ *meFaT_eT-* ~ *mefat it-* ~ *mefât it-* ~ *mefa:t it-* ~ *mefat iT-* ~ *mefâT_it-* ~ *meFât_it-* ~ *meFâd_it-* ~ *mefet ol-* ~ *meyfât _ét-* ~ *méfât _ét-* ~ *méFât _ét-* ~ *méfât _ét-* ~ *mifâat ol-* ~ *meħak _ét-* ~ *memfât _et-* ~ *vafat et-* ~ *vefad ét-* ~ *vefat _ét-* ~ *vefât et-* ~ *vefât_eT-* ~ *vefâT_ét-* ~ *vefât _ét-* ~ *vefaT_et* ~ *vefâT_ét-* ~ *vefât_it-* ~ *vevat _et-* ~ *wefat ét-*

'Ölmek' (TS, 2011, s. 2476)

'Ölmek' (Tietze, 2002, s. 176)

Türkiye Türkçesine Arapçadan ödünçlenen *vefat* kelimesi, ölüm olgusunu karşılamak için kullanılan bir ifadedir. Ölüm, *Türkçe Sözlük*'te 'canlı hayatının tam ve kesin olarak sona ermesi, ahiret yolculuğu, ebedî uykuya yatma' anlamlarında *mevt* ve *vefat* kelimeleriyle karşılanmaktadır (2011, s. 1847). *Vefat* kelimesine getirilen *et-* ve *ol-* yardımcı fiilleri ile oluşturulan *vefat et-* / *vefat ol-* birleşik fiilleri, sözlüklerde verildiği şekilde 'ölmek' anlamına gelmektedir. *Ölme* eylemi, kişinin beyin ve vücut fonksiyonlarının dönüşümsüz olarak durarak tüm yaşamsal işlevinin son bulmasını ifade eder. *Ölme* eylemi, insanların zihinlerinde olumsuz bir algı oluşturur. Bundan dolayı *öl-* fiili yerine kullanılmakta olan pek çok ifade şekli meydana gelmiştir. Bu ifadeler arasında en sık karşılaşılan *vefat et-* ve *vefat ol-* birleşik fiilleri, ölüm olgusunun olumsuz algısını ortadan kaldırmak, ölen kişiyi ve yakınlarını incitmemek adına kullanılan güzel adlandırmalardır. Standart Türkiye Türkçesinde genel anlamda yaygın bir kullanımı bulunan *vefat et-* ve *vefat ol-* birleşik fiilinin, *befat et-* (Kötek, Paslı *Kağızman -Kars) ~ *befat _et-* (Güzelhisar *Pasinler -Erzurum) ~ *befat et-* (Kineği *Arpaçay -Kars) ~ *befat ol-* (Kaçardoğanşalı -İğdır) ~ *befât _ét-* (Kısanta *Demirözü -Bayburt) ~ *beyfat et-* (Söğütveren *Poshof -Ardahan) ~ *mafat et-* (*Akçakoca -Bolu) ~ *mafât ét-* (Evren *Mut -Silifke) ~ *mâfaT_eT-* (Dereköy *Çiftlikköy -Yalova) ~ *máfâat ol-* (Dağlıca *Afşin -Kahramanmaraş) ~ *máfât ét-* (Ortaköy *Aybastı -Ordu) ~ *máfâat et-* (*Hekimhan -Malatya) ~ *mâfât_iT-* (Omurca *Ulubey -Uşak) ~ *meafât _et-* (Ahmeddanişmend *Artova -Tokat) ~ *mefaat _ét-* (Kalealtı *Elbistan -Kahramanmaraş) ~ *méfaat _ét-* (Dağdere *Elbistan -Kahramanmaraş) ~ *méfâat _ét-* (Arslanbeyinçiftliği *Göksun -Kahramanmaraş) ~ *mefad _éd-* (Efendiköy *Keskin -Kırıkkale) ~ *mefâd _éd-* (Köprüköy *Keskin -Kırıkkale) ~ *mefat et-* (Küçükören *Ödemiş -İzmir; Çakmaklar *Kandıra -Kocaeli) ~ *mefaT et-* (Uzundere *Ödemiş -İzmir) ~ *mefat _et-* (Göktaş *Eğirdir -Isparta; Kayalaksolaklısı *Keskin -Kırıkkale) ~ *mefat eT-* (Madenli *Gelendost -Isparta) ~ *mefat _ét-* (Arpalıksaniye *İzmit -Kocaeli) ~ *mefat et-* (Bostanözü -Karaman) ~ *mefât _ét-* (Çamlıköy *Ladik -Samsun) ~ *mefaT _et-* (Yurtbaşı *Kula -Manisa) ~ *mefaT_eT-* (Kargın *Ahmetli -Manisa) ~ *meFaT_eT-* (Cumhuriyet *Senirkent -Isparta) ~ *mefat _ét-* (Aşağıgölyazı *Ladik -Samsun) ~ *mefât et-* (Ören *Akçadağ -Malatya) ~ *mefât et-* (*İskilip -Çorum; *Dörtöyol

-Hatay; *Beydağ, Yağcılar *Urla -İzmir; Kayalı -Kırklareli; -Sivas; -Karayaka *Erbaa -Tokat; Yaylabaşı *Maçka -Trabzon) ~ *mefāt_et-* (Hamit *Kaman -Kırşehir; Gümüşçevre *Zara -Sivas) ~ *mefāt_ēt-* (Akçaalan -Karaman) ~ *mefāt_eT-* (Denizçalı *Çiftlikköy -Yalova) ~ *mefāt_éT-* (Çimeli *Karataş -Adana) ~ *mefāt_ét-* (-Balıkesir; Sarıcalar -Bolu; Ortaköy *Aybastı -Ordu) ~ *mefāt_ét-* (Akdere *Silifke -Mersin; Akçukur *Ferizli -Sakarya; Kirazpazarı *Ladik -Samsun) ~ *mefāt_it-* (Sarıhasanlı *Ağaçören -Aksaray) ~ *meFaT_eT-* (Cumhuriyet *Senirkent -Isparta) ~ *méfāt_ét-* (Değirmendere *Göksun -Kahramanmaraş) ~ *méFāt_éT-* (Yukarımülk *Pazarcık -Kahramanmaraş) ~ *meFād_it-* (Çiçektepe *Sincan -Ankara) ~ *meFāt_it-* (Tekke *Kazan -Ankara) ~ *mefat_it-* (Doğala *Derinkuyu -Nevşehir) ~ *mefat iT-* (Körüklü *Karaisalı -Adana) ~ *mefāt_it-* (-Aksaray; Yazılı -Karaman) ~ *mefāt_it-* (Çengeller *Gölpazarı -Bilecik) ~ *meFād_it-* (Çiçektepe *Sincan -Ankara) ~ *mefa:t_it-* (Alacaatlı *Yenimahalle -Ankara) ~ *mefed_ol-* (Aşağıbarak *Hacıbektaş -Nevşehir) ~ *mefāt_it-* (Karacakaya *Yenimahalle -Ankara; Doğala *Derinkuyu -Nevşehir) ~ *meḥak_ét-* (Karaman *Kurucaşile -Bartın) ~ *memfāt_et-* (Yeniköy *Ortahisar -Trabzon) ~ *mevfāt iT-* (Kongurca *Savaştepe -Balıkesir) ~ *mēfāt_ét-* (Topçalı -Kahramanmaraş) ~ *mifat oł-* (Katırlı *Alaşehir -Manisa) ~ *vafat et-* (*Kale -Malatya) ~ *vefat_et-* (Dağyurdu *Aşkale -Erzurum; Alibey *Silivri -İstanbul) ~ *vefaT_et* (Gölağzı *Erciş -Van) ~ *veFat_et-* (Büyük Kılıçlı *Silivri -İstanbul) ~ *vefat_ét-* (Kulaksız *Ahlat -Bitlis) ~ *vefāt et-* (Erenköy *Of -Trabzon; *Karahallı -Uşak) ~ *vefāt_ét-* (Bahşi *Ladik -Samsun; Erdoğan *Kocakoç -Tunceli) ~ *vefāt_et-* (Kavaklar *Adapazarı -Sakarya) ~ *vefāt_eT-* (Şenköy *Çınarcık -Yalova) ~ *vefāt_éT-* (-Afyonkarahisar) ~ *vefat_it-* (Yollarbaşı -Karaman) ~ *vefāt_it-* (-Kayseri) ~ *vevat_et-* (Sarimeşe *Kartepe -Kocaeli) ~ *wefat_ét-* (Hayriye *Siverek -Şanlıurfa) biçimlerdeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AİA, 2012, s. 542), (İİÖKBİA, 2020, s. 422), (KİBMA, 2018, s. 791).

buraya ğazma vuran iki ğardaşların biri befat edİR, biri ğalİR; ismi Dumuymuş, onun da bir oğlu olmuş Mürteze (KİA, 2020, s. 194).

memmed_aĝa befat_etdiyhliyin ehmed_aĝa galir (ErİA II.C.,1995, s. 178).

bu ğırĝ ğaş tarihinde befat etdi (AKD, 1998, s. 118).

heş kimsem yoĝ. annem babam befat olmuş (DİAT, 1995, s. 101).

benim kız kardeşim aburda berber var, berbere gelmişdim o befāt_étdi (BDİA, 2014, s. 119).

onnar yemeye başladılar. padişahın bir tene adamı beyfat etdi (DİAT, 1995, s. 108).

yüz otuz yaşında mafat etmiş. hükümet tarafınnan resmini almışla (AİAD, 1995, s. 170).

bura geldiğidig, ğadın buralıydı zaten bâbası burda mafāt étdi (SMSBYA, 2009, s. 321).

dünyasını değşdi máfāt oĝuĝdu. eęgi adı marabız geğcerdi (KYA, 2011, s. 195).

bobam da máfāt étdi (OİYA, 2001, s. 194).

rāmetliyi bilirdin di mi ēy **máfaT_eTdi** sekis sene oluyo (YİYA, 2020, s. 436).

oğlan **máfat etti**. ...şimdi asir eyle ayrılaḥ, ev alaḥ, düzek diyolar (MİA, 2000, s. 276).

bānim alt_ōlum 'vādi. altısı da **māfāt_iTdi** (GBAA, 1994, s. 34).

bizi nerden allāḥ yaratdı, buraya, burdan işde **meafāt_etmiş**, ğalmış burda (TİYA, 2005, s. 280).

saña ömür ğendi de **mefaāt_étđi** on sene oļucu, doḥuz sene bitdi (KYA, 2011, s. 334).

om beş yaşında evlendim çocuklarım oļandan keri hériFim_öldü işde. **méfaāt_étđi**, bēn de ğedicijm (KYA, 2011, s. 313).

öldüünü ana ğurban şurdan_ēzen oḥuyōlar selā veriyōlar. filāniñ filāni ölmüş. **méfāat_étmiş** (KYA, 2011, s. 349).

ğırşēr'inde bekir ā'lar varıdı, **mefad_édmiş** ölu iki öldü ya (KıA, 2016, s. 268).

onnariñ yanda **mefād_édđi** de yalıñız benim hanım çoğ severdi anamı babamı üsdünü başını o çekerdi (KıA, 2016, s. 310).

işde ailemiz de gečen sene ocaañ onunda **mefat etđi**, dostlā sav ōsuñ (İİÖKBİA, 2020, s. 225).

bi tek vā burda, diğerleri dışda, ğocam felc_öldü, **mefat_etTi** (EYA, 2011, s. 257).

ori çatince **mefat etmiş** (KKA, 2019, s. 101).

ğırığğale'de işde hepisi memur, altı_olan varıdı biri **mefat_edđi** sözlere_ömür, otuz_iki yaşında (KıA, 2016, s. 250).

şindi hatTa ufaK gardeşi **mefat eTdi** bayramda (GeA, 2017, s. 154).

bir tane amcamın ğız çocu **mefat_étđi** (LA, 2020, s. 186).

bubam doḥsan yedi yaşında **mefat_étđi**. burda **mefat_étđi** (KİBMA, 2018, s. 213).

bin doḥuz yüz_otuS sekizdē sahat doḥuzu beş geÇē atatürK **mefāt_étđi** diyéreg onu anardığ yāni (LA, 2020, s. 265).

cenāze amma ğaramanda amma burda **mefat_ēdebilir** (KİAAAAY, 2011, s. 219).

ordan o yanımda, e bubasını on bir sene oluyo beyim öleli, **mefaT_edeli** (İİÖKBİA, 2020, s. 242).

eñ küçüñ dūn pırtısını kestirdim, dūne on sekiz ğün ğala böyüK olan da **mefaT_etti** aynı bobası gibi, o da ğağp ğırızından öldü (MA, 2017, s. 808).

bi dene dā **mefaT_eTTi** o bekir yamanlar var (MA, 2017, s. 636).

şurda bi yaşlı nine varıdı, bu haliliñ_anası, allā_emroldu **meFaT_eTdi** burda (SA, 2015, s. 281).

*bi müddet sōna pātışāhın hanımı **mefāt ediy** (ÇİYA, 2004, s. 115).*

*yācılı, yācılar doğum yerim burası. annem **mefāt etdi** dā babam vā burda (İİÖKBİA, 2020, s. 170).*

*birisī deyzeñiz diyelim, ğadı ğızı rahmetli, biri de bu_ ünkü ölen **mefāt eden** ğadın, şerife (KİAAAAAY, 2011, s. 201).*

*amcam size ömür **mefāt etti** (DöA, 2006, s. 75).*

*bacım ordan öldi **mefāt etti** (MİA, 2000, s. 339).*

*bir buçuk sene_de beyim_ñnen ūraşdı. bir buçuk sene dēyinci **mefāt etdi** (TİYA, 2005, s. 319).*

*ķurt_dedem ölmüş, **mefāt etmiş** (TYA, 2006, s. 194).*

*çoğ ğadın öldü, òle **mefāt_etti** (KıYA, 2000, s. 396).*

*bi sene durdum ğaynatamnan. ğaynatam elli dört yaşında **mefāt etdi** (BoİA, 2019, s. 335).*

*bobam, allah raħmet etsin, bobam **mefāt etti** (OİYA, 2001, s. 194).*

*bēnim ğızım **mefāt_etti**, burda (SMSBYA, 2009, s. 255).*

*ondan sonra tāret temizlemeK dēmek hanı. temizlig, tıraş- öldü **mefāt_etti**, ğózlerini yūmdüm (LA, 2020, s. 369).*

*şindi ben kendi kendimi emekli èTdim, ğardişimiziñ biri **vefāt_èTdi**, bi ğardişimiz vā hasta fīlan, ticāreT yapıyōduK... (AMA, 2006, s. 206).*

*bobam gene aynen çifçiliklen meşķul oldular yani, burda **mefāt etti** (KİMİKA, 1990, s. 84).*

*benim_annem zaten ğenç ben on beşimdeydim **mefāt_eTdi** (YİYA, 2020, s. 373).*

*babam yo^g_udu o zaman, size ömür **mefāt_èTmişdi** (AOİA II.C., 2006, s. 279).*

*yüz iki yaşına ğadar_da yaşamış bir zātdı. yetmiş_altı senesinde **mefāt_etTi** (SİYA, 2006, s. 324).*

*burda bizim çadırımız vā bābam çadırda **mefāt_etti** bōrda biñ_dokuz_yüz kırk_dört senesiniñ nisan_ayında (SİA, 2004, s. 164).*

***mefāt_etti** ğızım ğurbanım (KYA, 2011, s. 355).*

*üş de ğızım varıdı biri dē saña ömür **mefāt_èTdi** (KYA, 2011, s. 542).*

*hē benim anam bābam öldü ben **mefāt_etti** (KYA, 2011, s. 498).*

*babam da orda şehit oluyor, **mefāt idiyir**, ğahıyr (AYA, 2012, s. 713).*

*çocuk eliñ óper bēş dene dúnyada var. üç dānesi **mefāt iTdi** (AOİA II.C., 2006, s. 96).*

onuñ horantası **mefat_itdi** (NYA, 1994, s. 140).

dedem seksen_altı yaşında **meFād_itdi** (AİA, 2012, s. 222).

sekiz dokuz tâneydi biri ufāka **mefāt ittī**, biri de dört sene oldu **mefāt ideli** (KİAAAAY, 2011, s. 309).

ķóyümüzde muğallit bi arħadaş vardı, **mefāt_itdi** (AİA, 2012, s. 170).

bi yür_ārsına dutuldu. üş ğuñden soğna **mefāt_itdi** (NYA, 1994, s. 140).

ğöTdülē işde, ğēdi ombes ğün mü durdu, ombes ğün durdu **mefāT_itdi** (BİAİ, 2015, s. 538).

orda meFāt, burda evci ķóyünde **meFāt_it'miş**, şurda yaħın bize evci ķóyü var (AİA, 2012, s. 267).

babamı da daa ille bi **mefa:t itdi** yeni gaybetdik (AÖAB, 2013, s. 157).

ğadınnar öli, doğurami. çocuğ getiremīler **mefed_olup** ğidīler (NYA, 1994, s. 206).

orđan çocū ğucāmīza aldúķ **meħaķ_ētdi**, öldü (ZBKİA, 1997, s. 152).

babam **mevfāt_iTdi** işde. babam olaydı, yoķlardı beni (BİA, 2008, s. 473).

dutuyo ğası **mifat oluj** mafat_idiyo (GBAA, 1994, s. 16).

raħmetli bobam_da atmış_üç senesinde **memfāt_etdi** (TYA, 2006, s. 219).

babamız **vafat ederken** bizde bu mıntıkada olmuşuz. bilmiyoruz kaç sene olduğundan beri aħa bu kadár (MİA, 2000, s. 315).

ħá yaş doldurmamışTım babam **vefāt_edince** ben ğaktım onu ğörmemiştim (SİA, 2004, s. 1).

bi_de benim_ağabeyim vardı bele işlere meraħ. o da allah reħmet_etsin **vefat_etdi** (ErİA II.C, 1995, s. 195).

ğēldi benim yanımda hatta hepsi bilirler benim ğollarımda **vefat_etti** ikisi de (SiA, 2019, s. 176).

erciş'de hiç bişey ğalmamışdı, ğaynım **vefaT_etdi** işda o sırada artıh ne yapacağımızı şaşırtdıh... (EA, 2019, s. 130).

babam doķsan doķuzda **veFat_etti** (SiA, 2019, s. 180).

ordan arħadaşlarımız vardı. allah reħmet_etsin bi kısmi **vefat_ētdi** (AASV, 2017, s. 134).

yoķ. annem doķsan_dört yaşında öldi. seksen_beşde **vefāt etdi** (TYA, 2006, s. 403).

kelā mustafa efendi denen eşraf **vefāt ettikten** sonra, oulları o oduyu son zamanda kapattılar (UİA, 2002, s. 287).

ben de haca giTdim hacım götürdü beni ondan sora vefāt_eTdi (YİYA, 2020, s. 325).

yédisinde evdē hani oğundurdu sonradan bī hoca geldi vezirköprüden, dā yédisinde dedi işde vezirköprüde hátda bu bizim evin ninesi vefāt_étmişdi (LA, 2020, s. 414).

vefāt_étTikten sonra de herkes; kapı komşu olsun, çevre komşulardan olsun, banacı köylerden olsun, dost akraba olsun gelip kâbrini kazarlar (TYAD, 1992, s. 25).

yollarbaşınıñ ismini ben hatırladım kadarıylā yaşlı birkaç ihtiyar burda oturuken allah rahmet etsin, şimdi vefat ittiler onlar... (KİAAAAY, 2011, s. 321).

arhadışımıñ babası vefāt_itmiş (KMİA, 2000, s. 58).

dedemin_ismi benim_ismim. dedem vevat_etmij (KİBMA, 2018, s. 283).

olaylardan önce yétmiş altıda vefat etti (SMA, 2009, s. 171).

2.3. Öldürme Eylemini Karşıllayan Fiiller

2.3.1. Basit fiiller

ās-

'Bir kimseyi boğazından ip vb. geçirip sallandırarak öldürmek, idam etmek.' (TS, 2011, s. 169)

'Asmak' (DLT, 2018, s. 559).

Divānu Lugāti't Türk'te ās- fiili 'asılan ya da çarpmıha gerilen birini ifade etmek' veya *Türkçe Sözlük*'teki şekliyle 'bir şeyi aşağı sarkıtacak bir biçimde bir yere iliştirip sarkıtmak' anlamlarında yer almıştır (TS, 2018, s. 169), (DLT, 2005, s. 154). Eski Türkçede geçtiği şekliyle *as-* fiili, bir kimsenin işlediği bir cürüm ya da başka bir sebepten ötürü boğazına ip vb. geçirilip sallandırılması suretiyle meydana gelen idam olayını ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde bir öldürme şeklini belirtmek için kullanılan *as-* fiilinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Karatepe *Kalecik -Ankara; Bafa, *Milas -Muğla; Güneyce *Mesudiye -Ordu) da aynı anlamsal içerikle kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AİA, 2012, s. 343), (AA, 2002, s. 117).

asma emrini viriyo, virince **asarhan** diyolar kine, hanı gonusduruyolar ya *asarhan soñ sözüñ ne diyi* (AİA, 2012, s. 221).

köpe asmış.yanı idam étmiş köpē (OİYA, 2001, s. 287).

buralar hep gávurumuş, kúffar asmiya başlamışlar bunnar da yaru asıncık müslüman olmuşlar da Yaras demiş uā (AA, 2002, s. 71).

hepte borda bir öğretmen vardı. sahda kendini astı ya o çocuk, gaybolup gitti (MYA, 2013, s.

246).

kes-

'*mec.* Vahşice öldürmek' (TS, 2011, s. 1400)

Kes- fiili bir kimseyi kesici bir araç vasıtasıyla ikiye ayırmak, parçalamak ya da doğramak suretiyle vahşice öldürmek anlamlarına gelmektedir. Türkçenin söz varlığına ait olan *kes-* fiilinin tarihi Yenisey Yazıtları'na kadar uzanmaktadır (Arnazarov, 2008, s. 32). *Sen oğlan vérgil baña, öz oğlumu keseyim yoluñda ħurbān-içüñ* (Sen bir oğul ver bana, öz oğlumu keseyim, yolunda kurban diye) (Ekici, 2019, s. 155). *Dede Korkut Hikayeleri*'nin 13. boyunda da geçtiği üzere *kes-* fiili gerçek anlamda bir kimseyi parçalamak yahut doğramak suretiyle öldürmek anlamına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde *kes-* fiili, bir kimsenin herhangi bir canlıyı merhamet duygusu hissetmeden vahşice öldürmesini ifade eden bir öldürme biçimi olarak kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında (Seyhan -Adana; Yolüstü -Elazığ; Gaziler, *İspir -Erzurum; Pazar *Uluborlu -Isparta; Karahıdır -Kırşehir; Kuzluk -Muğla; Erikliman *Derepazarı -Rize; Korulu *Niksar -Tokat) ise *kes-* eyleminin Standart Türkiye Türkçesinde verildiği biçim ve anlamda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

baħcada baħmiş ki öliş, orda bizim köwün ħobani süleyman var; o baħmiş ki gıdıgı öliş. gıdıgı kesmiş _orda (ErİA II.C., 1995, s. 88).

..*ķóyünde kestiler dedemi* (KıYA, 2000, s. 265).

duvara bıça _ı bi vurdu, duvardan ħān ħıķā mı? gözümüle gördüm. "şētanı kesdim." dedi adam (UA, 2010, s. 153).

bu ħumandanların başını _de kes. buleri idam _ēt (EYAD, 1994, s. 155).

"vazifeni dōri yap," dedi, "yoksa seni da," dedi, "uçururum." dedi, "ķelleni ķeserum." dedi, "baltalan." dedi (RİA, 2003, s. 228).

senin kálleñi isdilār, padişak öli, ben sana kállemi verim, senin _üçün kállemi verim, gine _de u adama kállesini kesdüri (TİYA, 2006, s. 349).

bovaz kesiyoru tam hızına (MYA, 2013, s. 211).

başaramıyanıñ sonu gafası kesilecek, cellát (AOİA II.C., 2006, s. 122).

kır- ~ gır- ~ ħır- ~ kır-

'Öldürmek, yok olmasına neden olmak' (TS, 2011, s. 1419)

'Toptan öldürmek, imha etmek' (Tietze, 2002, s. 273)

Kırım; 'kitle hâlinde öldürme; katliam, jenosid' (ErİA III.C., 1995, s. 138)

Kır- fiili, bir topluluğun tamamını öldürmek, katliam ya da soykırım yapmak anlamlarında kullanılmaktadır. 'Suçların suçu olarak nitelendirilmiş olan soykırım; genel ve hukuki olmayan manada bir grubun kısmen veya tamamen yok edilmesidir' (Alpyavuz, 2009, s. 50). İnsanların topluca öldürülmesi olarak kabul edilen soykırım ve katliam gibi menfi olaylar; milli, etnik, ırki ve dini grupların bir kısmına veya tamamına yönelik yok etme kastı ile gerçekleştirilmektedir (Alpyavuz, 2009, s. 54). Standart Türkiye Türkçesinde, toptan öldürme, katliam, soykırım vb. anlamlarda kullanılmakta olan *kır-* fiilinin, *gır-* (Tepeköy *Palandöken -Erzurum; Kangal -Sivas; -Tokat) ~ *gır-* (Büyüksır -Kahramanmaraş; *Aybastı -Ordu) ~ *kır-* (Dulkadir İnlımurat -Kırşehir) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında öldürme eylemini ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (OASV, 2017, s. 233), (STİAT, 1994, s. 237).

başladı türki gırmıya artıh, köwleri. ermeni; urusun bi_tene yoĥ; gırmah yoĥ (ErİA II.C., 1995, s. 27).

alaman geldi, Yonan'ı ğırdı ğırdı bize gelinci, Edirni'yi de boşaltdılar bizimkiler (AA, 2002, s. 81).

ğumandanları da bir_evde yátmış misál sabālın gelmiş_asgerleriñ tamāmı ğırmış ölmüş (KYA, 2011, s. 427).

osmannı bunnarı kırmıya başlamış (KıYA, 2000, s. 275).

kıy- ~ kıy-

'Acımayıp öldürmek' (TS, 2011, s. 1433)

'Kesmek, biçmek, öldürmek' (Tietze, 2002, s. 295)

Kıy- fiili, bir kimseye merhamet göstermeden, acımasız bir ruhla ölümüne sebebiyet vermek anlamında kullanılmaktadır. İnsanlığın oluşumundan beri var olan ölüm olgusu için pek çok sebep bulunmaktadır. "Kasten adam öldürme, açıkça en eski suçtur; çünkü insanlığın varlığından beri, insanlar birbirlerini öldürmüşlerdir" (Demirbaş, 2016, s. 3347). Dinî anlatılarda ve tarihte bahsi geçen en eski ölüm nedeni cinayettir. menfi bir durum olan cinayeti gerçekleştirme biçimlerinden yalnızca biri olan kesip biçerek zarar verme ve kişinin yaşamının son bulması amacıyla yapılan bu eylemin neticesi ölümdür. Standart Türkiye Türkçesinde, verilen açıklamalar doğrultusunda kullanılmakta olan *kıy-* fiilinin, *kıy-* (Derinkuyu (Fadılcı) -Muğla) biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında öldürme eylemini ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ışan énişdesini kıyar mı

al kıannara boyar mı?

... (MYA, 2013, s. 238).

vur- ~ fur- ~ hur- ~ ur- ~ wur-

'Silahla yaralamak, öldürmek' (TS, 2011, s. 2492)

'Vurmak, öldürmek' (AİKİYA, 2017, s. 338)

Vur- kelimesi, bir kimseyi silahla (savunma veya saldırmak amacıyla kullanılan araç) ateş ederek yaralama veya öldürme eylemini ifade etmek için kullanılmaktadır. Eski zamanlardan beri varlığını sürdüren bu fiil, *-ur-* > *vur-* biçiminde varyantlaşarak günümüze kadar ulaşmıştır. *Dîvânu Lugâti't Türk'te ur-* fiili 'vurmak, dövmek' anlamlarında *Ol kulun ürdü* (O kölesini dövdü) şeklinde kullanılmıştır (DLT, 2018, s. 86). Zamanla anlam genişlemesine uğrayan *ur-* > *vur-* fiili önceleri fiziksel şiddeti ifade etmek için kullanılırken daha sonra silahla yaralama ve öldürme olaylarına karşılık olarak kullanılmıştır.

Standart Türkiye Türkçesinde pek çok anlamda kullanılan *vur-* fiilinin ölümle ilişkili olan anlamı silahla yaralamak yahut öldürmektir. *Vur-* fiilinin, *fur-* (Çetibeli *Marmaris -Muğla) ~ *hur-* (Çıvgalar, *Korkuteli -Antalya; Karasath *Keşan -Edirne; Derinkuyu -Muğla) ~ *ur-* (Beğendik *Keşan -Edirne) ~ *vur-* (Uzundere *Ödemiş -İzmir; *Arpaçay -Kars;) ~ *wur-* (Eylek, *Olur -Erzurum) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında öldürme eylemini ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (İİÖKBİA, 2020, s. 492).

bu bekir dayıyı hu evde furdular (MYA, 2013, s. 314).

râmaTlık nēşe, dāv_ eTdilē huracân, gıracân dēdi (AİKİYA, 2017, s. 261).

bi tánesi iç hurulmadân kaçıy (EİA, 1998, s. 137).

u arada gâficalı hacı gümüşü huruyoru, bıça^klēyuru. ödu öldürüyuru (MYA, 2013, s.238).

ertesı saba urulmuş_örda o (EİA, 1998, s. 151).

atdan endiler. atın birini vurdu gebertdiler (AKD, 1998, s. 30).

dul gızım var yanımda, gocasını vuruldular. hani gâvede vurulmadılar mı? (İİÖKBİA, 2020, s. 242).

bi saatın içinde, iki tene, üş tenesini wur^rruh (ErİA II.C., 1995, s. 47).

ye-

'Öldürmek' (DS, 2009, s. 4243)

'Öldürmek, yok etmek' (Aktunç, 2019, s. 312)

Derleme Sözlüğü'ne göre *ye-* fiili Türkiye Türkçesi argosu ve ağızlarında öldürmek eylemini metaforik anlamda ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan bu fiilin, *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) öldürme eylemini ifade etmek için kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

yut-

'Öldürmek, yok etmek' (KİAAAAY, 2011, s. 788)

Yut- fiili 'öldürmek, yok olmak' anlamlarına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *yut-* fiilinin, Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Karaman) anlam genişlemesine uğrayarak öldürme eylemine karşılık olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

...dünyada hiç şanı duyulmamış on_ eskeriñ. yutulmuş, cavır yutmuş hiç (KİAAAAY, 2011, s. 193).

2.3.2. Türemiş fiiller

bıçakla- ~ bıçağla- ~ bıça ^klê-

'Bıçakla kesmek, bıçakla yaralamak' (TS, 2011, s. 327)

'Bıçaklamak, birisini bıçakla yaralamak ya da öldürmek' (AİA, 2012, s. 365).

Kesme işlerinde kullanılan keskin bir araç olan bıçak aracılığıyla kişinin vücut bütünlüğüne zarar vermek amacıyla gerçekleştirilen eylem bıçaklama işlemidir. Bu eylem kişiyi yaralama veya öldürme kastı ile yapılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde bıçakla kişiyi kesme ve yaralama eylemi olarak kullanılan *bıçakla-* fiilinin, *bıçağla* (Koparan *Gölbaşı -Ankara) ~ *bıça^klê-* (Derinkuyu -Muğla) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında öldürme eyleminin bıçak aracılığı ile gerçekleştiğini ifade etmek için kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

para vir didiler, adamda para çıhmadı dah didiler bıçağladılar (AİA, 2012, s. 230).

u arada gaficalı hacı gümüşü huruyoru, bıça ^klêyoru. õdu öldürüyoru (MYA, 2013, s. 238).

boğazla- ~ boğazla- ~ poğazla-

'Boğazlamak, hayvan veya insanı boğazından keserek öldürmek, *mec.* gaddarca kan dökerek öldürmek' (TS, 2011, s. 371)

'Boğazından keserek, sıkarak öldürmek' (Tietze, 2002, s. 365)

Boğazla- eylemi, bir kimsenin vücut bütünlüğüne zarar verme ve öldürme kasıtlı olarak boğaza yapılan sıkma veya kesme biçiminde acımasız müdahaledir. Ölümün taammüden yahut irticalen gerçekleşen yaygın nedenlerinden biri olan kasıtlı olarak adam öldürme tarihi eski zamanlara dayanan ve günümüzde etkinliğini koruyan menfi bir eylemdir.

Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılan *boğazla-* eyleminin *boğazla-* (-Şanlıurfa; -Trabzon; Küçükçekirgen, *Alaplı -Zonguldak) ~ *poğazla-* (-Trabzon) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında bir öldürme biçimini ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYA, 2006, s. 39).

artık kelölan zâten 'édecēni étmişdir, vârucaz kelölanı dutücaz öldürecēcez, boğazlayca'z delle (ZBKİA, 1997, s. 122).

çocığını boğazlamasın ha bu koçı orada boğazlasın (UMA, 1997, s. 146).

çuğundur-

'İdam etmek' (DS, 2009, s. 1301)

*Derleme Sözlüğü'*ne göre *çuğundur-* fiili, 'idam etmek' anlamına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *çuğundur-* fiilinin *Derleme Sözlüğü'*nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Yayladağı -Hatay), öldürme eyleminin bir biçimini ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

dımit-

'Öldürmek' (DS, 2009, s. 1461)

*Derleme Sözlüğü'*ne göre *dımit-* fiili, öldürmek anlamına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu fiilin, *Derleme Sözlüğü'*nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Nevşehir; *Bor -Niğde) öldürme eylemini ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

gamle-

'Diri olanı öldürmek' (ÇAS, 2015, s. 150)

Gamble- fiili, öldürmek anlamına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan bu fiilin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Çorum) öldürme eylemini karşılamak amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

gebert-* ~ *geberd-* ~ *gebert-

'Öldürmek' (TS, 2011, s. 911)

Geber- hayvanın veya sevilmeyen insanların ölümünü ifade ederken aşağılama niyetiyle kullanılan bir söylemdir (bk. ***geber-***) (Tietze, 2002, s. 112). Tarihi eski zamanlara dayanan bu fiil, öldürme eyleminin menfi bir biçimde hoş olmayan fiziki bir netice ile sonuçlanması dolayısıyla kullanılmaktadır. 'Öldürmek' anlamına gelen *gebert-* fiili kişi ya da kişilerin canına kast edilerek herhangi bir şekilde hayatına son verilmesini anlatmaktadır. Toplum içerisinde hoş görülme veya sevilmeyen insanların öldürülmesi yönünde yapılan tehdidi de içeren bu kelime, Standart Türkiye Türkçesinde öldürme eylemini aşağılayıcı bir tavır sergileyerek ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında da 'öldürmek' anlamına gelen *gebert-* (Kasaplar -Bolu; -Çorum; *Arpaçay -Kars; Kemer, *Çayeli -Rize; Gümüşdüğün *Altınyayla -Sivas; *Muratlı -Tekirdağ) ~ *gebert-* (Hastek * -Malatya) fiilinin yaygın bir biçimde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

gebertmiş ama iş aradan çıkmış (DTYA, 1995, s. 31).

*sen buriya nasıl geçdin diyişin ā devi öldürdüm. seni de öldürecēm, **geberdecēm** demiş* (SİYA, 2006, s. 414).

*k'āfir óle bağıra bağıra, bağıra bağıra, oyle **geberttiler*** (RİA, 2003, s. 268).

gebertsinnē onları o talebeleri hepüsini öldürsünlē (BoİA, 2019, s. 322).

*atdan endiler. atın birini vurdu **gebertdiler*** (AKD, 1998, s. 30).

*deve bir gılıç vurur, **geberdir*** (GDİAT, 1995, s. 30).

*elime geçti bir kere. **gebertmeden** bırakır mıyım hiç* (ÇAS, 2015, s. 157).

gölert-

'Öldürmek' (DS, 2009, s. 2144)

Derleme Sözlüğü'ne göre *gölert-* fiili, 'öldürmek' anlamına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu fiilin *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (İlyas, *Keçiborlu -Isparta) öldürme eylemini karşılamak amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ihart-* ~ *ihır-

'Boğazlamak, öldürmek' (DS, 2009, s. 2460)

Derleme Sözlüğü'ne göre *ihart-* ~ *ihır-* fiili, bir kimseyi boğazlayarak öldürmeyi ifade eden bir söylemdir (bk. ***boğazla-***). Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu fiilin *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarda *ihart-* (*Bor -Niğde) ~ *ihır-* (-Bursa) biçimlerinde öldürme eyleminin bir çeşidi olarak ifade edilmekte olduğu tespit edilmiştir.

keşert-

'Öldürmek' (DS, 2009, s. 2771)

Derleme Sözlüğü'ne göre *keşert-* fiili, 'öldürmek' anlamına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu fiilin, *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Yalak -Kayseri) öldürme eylemini karşılamak amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kıkırdat-

'Öldürmek' (DS, 2009, s. 2792)

Derleme Sözlüğü'ne göre *kıkırda-* kelimesi, ölme eylemini ifade etmek için kullanılan argonun söz varlığına ait bir kelimedir (Aktunç, 2019, s. 184). *Kıkırda-* fiili 'ölmek' anlamına gelmekte iken *kıkırdat-* fiili ise öldürme eylemini karşılamak amacıyla kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan bu fiilin, *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Bor -Niğde) öldürme eylemini ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

tepele-

argoda 'Öldürmek' (TS, 2011, s. 2325)

'Vurup öldürmek' (DS, 2009, s. 4754)

Tepele- fiili argonun söz varlığına ait öldürme eylemini ifade etmek amacıyla kullanılmakta olan bir söylemdir. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *tepele-* fiilinin *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Uluşiran *Şiran -Gümüşhane) öldürme eyleminin bir çeşidi olarak ifade edilmekte olduğu tespit edilmiştir.

zıbart-

'Öldürmek' (DS, 2009, s. 4835)

'Ölmek, gebermek' anlamlarına gelen *zıbar-* fiili, toplum içerisinde hoş karşılanmayan ve sevilmeyen insanların ölümünü aşağılayıcı bir dille anlatmak için kullanılmaktadır (TS, 2011, s. 2654). *Zıbart-* fiili ise bir kimseyi yaşamına son vermekle tehdit etmek ve öldürme eyleminin gerçekleştirilmesini ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde 'ölmek, gebermek' anlamına gelen *zıbar-* kelimesinde bu eylemin gerçekleştirilmesini ifade eden *zıbart-* fiilinin, *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Kayseri; -Sivas) doğrudan 'öldürmek' anlamıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (SİYA, 2006, s. 719).

2.3.3. Birleşik fiiller ve kalıp ifadeler

adam öldür-

'Birinin canına kıymak.' (AASV, 2017, s. 197)

Öldürmek 'Bir canlının hayatına son vermek' (TS, 2011, s. 1845)

İnsanoğlunun birbirine karşı işlediği en eski ve en ağır suçlardan bir olan haksız yere kasten adam öldürme suçunda, canlı ve masum bir insanın, yaşamına son verilmesine neden olan fiilin işlenmesi esastır (Bardakoğlu, 2002, s. 45). *Adam öldür-* kalıp sözü, bir insanın vücut bütünlüğünü bozma ve canını alma kastı ile gerçekleştirilen menfi bir durumu ifade etmek için kullanılmaktadır. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan fakat Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan bu kalıbın, Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Ahlat -Bitlis) da 'bir cana kıymak' anlamıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

eski şeleri unuttun adam öldürmek, hırsızlık etmek, zina etmek çeşitli bunnar hepsi de faizli para alma (AASV, 2017, s. 162).

boynunu vur- ~ boyni vur- ~ boynu bur-

'Başını keserek öldürmek' (TS, 2011, s. 390)

Boynunu vur- kalıp sözü, bir kimseyi haksız yere ya da işlemiş bulunduğu suç yüzünden başını keserek infaz etme anlamına gelmektedir. *Dede Korkut Hikayeleri*'nde *Oğlan kırk yigidin boynuna aldı, At depdi, ceng ü şavaş etdi. Kiminüñ boynın urdı, kimini tutsak eyledi* şeklinde geçen bağlamda *boynun urdı* kalıbının, bir öldürme biçimi olarak ifade edilmiş olması bu söylemin ne denli eski bir kullanımı olduğunu gözler önüne serer niteliktedir (Kaçalın, 2017, s. 49). Standart Türkiye Türkçesinde de bir öldürme biçimini ifade etmek için kullanılmakta olan

boynunu vur- kalıp sözünün, *boyni vur-* (Başpınar *Kemaliye -Erzincan) ~ *boynu bur-* (*Mihalıççık -Eskişehir) ~ *boynü vur-* (Dulkadir, İnlimurat -Kırşehir) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında bir öldürme şeklinin adı olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

u da:

-boynunu burmıyam da dimiş (EİMİYA, 2008, s. 282).

ondan sōra bunun boynūnu vurduhtan sōra da amcazādesi olan şehsuvar ali beyi de... (KıYA, 2000, s. 276).

ğılıcını çekmiş, İğci Baba gelir gelmez boynini vurmuş (ErYA, 1995, s. 232).

boynuñ cellat* ~ *boynun cellet

Cellat, 'Ölüm cezasına çarptırılanları öldürmekle görevli olan kimse' (TS, 2011, s. 450)

Arapçada 'kırbaçlamak' anlamına gelen *celd* mastarından türeyen *cellat* kelimesi, kırbaçlayan, çeşitli eziyetler uygulayan, verilen cezaların infazını gerçekleştiren kimse olarak bilinmektedir (İpşirli, 1993, s. 270). Cellatlık mesleğinin ne zaman ortaya çıktığı hakkında net bir bilgi bulunmamakla birlikte resmî cellatlık görevinin XIX. yüzyıla kadar devam etmiş olduğu tahmin edilmektedir (Yüksel, 2017, s. 83). Cellatlar, devrin önemli kişileri tarafından görevlendirilerek suç işleyenlerin aldıkları cezaların infazını yerine getirmekle yükümlü kimselerdir.

Standart Türkiye Türkçesinde *boynun cellat* kalıbının kullanımına rastlanılmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında, infaz edilecek kişinin cellat tarafından boynunun yay, kiriş veya kementle boğulması ya da keskin bir araçla kesilmesini ifade eden *boynun cellat* (Bucak, *Kozan -Adana; -Sivas) ve *boynuñ cellat* (Alay -Niğde) ~ *boynunu cellet* (Hastek *Arapgir -Malatya) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının suç işleyen ya da hoş görülmeyen bir durumun meydana gelmesini sağlayan kimsenin, ölüm cezasının infazının gerçekleştirilmesini ifade eden bir söylem olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

yaparım diyen, yapmazsa āsının sülālesinin boynunu cellat yapacām (STİAT, 1994, s. 45).

oğlum sāa bir teklifim var, benim otülūñ oñüne bir otül yapdıracağsıñ, gıg ğunde yapdırırsāñ ne aía, yapdırmassañ boynuñ cellat demiş (OAAD, 1995, s. 21).

bunu söündürürseñiz işim tamam, söüdürmesseñiz boynuñuz cellat (AOİA II.C., 2006, s. 18).

pātşa dellalı çağırttırır, kim pātşàn garısı at perdesi doğurdu dēşe, boynunu cellet eýlerim (GDİAT, 1995, s. 29).

boyun (boynunu) bük-

Bükmek, 'Vücudun bir bölümünü yanındaki bölüm üzerine kıvrırma' (TS, 2011, s. 422)

Gövdenin baş ile omuz arasında kalan bölümü olan boynun, sert bir şekilde yana veya arkaya doğru kıvrılması neticesinde meydana gelen ölüm olayını anlatmak amacıyla kullanılan *boyun bük-* kalıbı, bir öldürme biçimini ifade etmek amacıyla kullanılan bir söylemdir. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *boyun (boynunu) bük-* kalıbının, Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Mihalıççık -Eskişehir) öldürme eyleminin bir biçimi olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

-yāhu dimiş bunun boynunu bükün de dimiş, bu gadā aḫāli yanacāna dimiş, bi böbek gebersin (EİMİYA, 2008, s. 283).

can as-

Can, 'Kişi, birey' (TS, 2011, s. 437)

As-, 'Bir kimseyi boğazından ip vb. geçirip sallandırarak öldürmek, idam etmek.' (TS, 2011, s. 169)

Can as- kalıbı, bir kimsenin işlediği bir suç nedeniyle ölüm cezasına çarptırılıp dar ağacında asılarak idam edilmesini ifade etmek amacıyla kullanılan bir söylemdir (bk. *as-*). Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kalıp ifadenin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Erzurum), Hallâc-ı Mansur'un idamına telmih yapılarak bir öldürme biçimini ifade etmek için kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

neçe mansur çibi can asmışam ben bu teḫe
ne reva zülfi siyahın aḫ dōcūle beḫden beḫe
seni şeyfa gıllaram ol ḫudayı lemyezele (DİAT, 1995, s. 207).

cellat et- ~ cellat et- ~ cellat et- ~ cellat_éd- ~ cellet eḫlet- ~ cellet ét- ~ cellet eḫtir- ~ cellet eyle- ~ cellat eḫ-

'İdam etmek' (Tietze, 2002, s. 426)

Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati'ne göre *cellat et-* birleşik fiili 'idam etmek' anlamına gelmektedir. *Cellat*, eskiden yargı makamı tarafından verilen ölüm cezalarının infazını gerçekleştirmekle yükümlü kimselerdir. *Cellatların* görevi, işlediği suç nedeniyle ölüm cezasına çarptırılan mücrim kimsenin yay, kırış veya kementle boğulması ya da boynunun balta, kılıç gibi keskin bir aletle vurulmasıdır. Eski zamanlarda uygulanmakta olan ölüm cezasını ifade etmek amacıyla kullanılan *cellat et-* kalıbının Standart Türkiye

Türkçesinde kullanımına rastlanılmamakla birlikte, *cellat et-* (-Niğde; Burunucu *Ünye -Ordu) ~ *çellat et-* (*Yıldızeli -Sivas) ~ *çellat_éd-* (Kirazpazarı *Ladik -Samsun) ~ *cellet ellet-* (*Çıldır -Kars) ~ *cellet ét-* (Işıktepe *Gürgentepe -Ordu) ~ *cellet ettir-* (Recep Bey *Araç -Kastamonu; -Malatya) ~ *cellet eyle* (-Malatya) ~ *çellat_éd-* (Burunucu *Ünye -Ordu) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında bir öldürme biçimini ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

*pātişah-da: ben annamam ya bulip getüreceksiz ya sizi **cellad_ēdecem*** (KİAT, 1994, s. 10).

*oğlum, s̄aa bir teklifim daha var, ğideceksiñ, ğıñ tayların anasını tutup ğeleceksiñ, eğer ğetirmesseñ boynuñ **cellat_ētdiririm*** (OAAAD, 1995, s. 22).

*diȳi Ki, şunu dutun diȳi, hazireti peğamber şu kişiyi dutun, ğótürün **çellat_ēdin** dediydi, öldürüñ, bunu* (LA, 2020, s. 374).

*emme_ki, söyledemezseñ buynuñ **çellat_ettiririm**, diyor* (STİAT, 1994, s. 4).

*bu doğurunca zabah bir gun pādīşah bizi **cellet_ēder** demişler* (AAT, 1994, s. 62).

*hindisdan şahı duydusa, bizi **cellet_ēletdiri*** (DİAT, 1995, s. 35).

*bilemiyrsan demiş_ya bileni getürçēn bana büldürçēn yañud_da seni **cellet_ēttürüp** asdurucam demiş* (OİYA, 2001, s. 250).

*pātşa dellalı çağirttırır, kim pātşān garısı at perdesi doğurdu derse, boynunu **cellet_eylerim*** (GDİAT, 1995, s. 29).

defterini dūr-

'Öldürmek' (TS, 2011, s. 606)

'Öldürmek' (Devellioğlu, 1980, s. 75)

Defterini dūr- kalıbı Standart Türkiye Türkçesi ve argoda 'öldürmek' anlamında kullanılan bir deyimdir. Türkiye Türkçesi ağızlarında da (Üç Harman, *Ayrancı -Karaman) öldürme eylemini karşılamak amacıyla 'öldürmek, yok etmek' anlamlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (KİAAAAY, 2011, s. 499).

*bi adam dir yā bizim orda bir kedi var. kediyi getirelim, bunlarī **defterini dūrer** dir* (KİAAAAY, 2011, s. 347).

elini kana bula-

'Öldürmek.' (TS, 2011, s. 778)

'Birini yaralamak ya da öldürmek' (Aksoy, 1984, s. 635)

Kan, atardamar ve toplardamarların içinde dolaşarak hücrelerde özümleme, yadımlama görevlerini sağlayan plazma ve yuvarlardan oluşmuş canlı yaşamı için hayati önem taşıyan kırmızı renkli sıvıdır (TS, 2011, s. 1292)

Bir kimseye karşı kasten saldırı yöneltmek ya da zarar verici bir davranışta bulunmanın neticesi, yaralama ya da ölüm ile sonuçlanmaktadır. Her ikisinde de çoğunlukla kanın dışarı akması söz konusu olabilmektedir. Böylelikle şiddete uğramış kimsenin vücudundan sızacak kanın mücrim kimsenin eline bulaşması da söz konusu olabilmektedir. Öldürme eylemini bildiren bir kalıp ifade olan *elini kana bula-* deymi de bahsedildiği üzere gerçek anlamda, ölüm olayının kanlı bir şekilde gerçekleşme eylemini ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Metaforik anlamda da öldürme eylemini ifade eden bu kalıp sözün Standart Türkiye Türkçesi ve ağızlarında (-Trabzon) aynı anlamda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 138).

idam et- ~ idam ét- ~ idam_ét- ~ idām_it- ~ iğdam_et-

'Verilen ölüm cezasının hükmünü yerine getirmek' (TS, 2011, s. 1150)

İdam cezasının tarihi çok eski zamanlara dayanmaktadır. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu ölüm cezasının ilkinde, Antik Babil Hükümdarlığı'nın (M.Ö. 1728-1686) Kralı Hammurabi'nin hazırladığı kanunnamede rastlanılmıştır (Seçgin, 2019, s. 1). Tarih boyunca pek çok kültürde yer bulan idam cezası, Eski Türklerde, adam öldürme, bağlı atı çalma, isyan, vatana ihanet ve zina gibi suçlar dolayısıyla verilerek halka açık yerde boyun vurma (baş kesme) biçiminde infaz edilmiştir (Seçgin, 2019, s. 18).

Osmanlı hukukunda idam cezası, had suçları (zina, yol kesme, irtidat, devlete isyan), cinayet suçu ve ta'zir cezalarında uygulanmaktaydı. İdam cezaları, boğma (yay, kiriş ya da kemetle), boyun vurma (baş kesme), recm (taşa tutma, taşlama), salb (asma, darağacına çekme) biçimlerinden herhangi biriyle infaz edilirdi (Maşalı, 2007, s. 41-43). Eski Türklerde ve Osmanlı geleneğinde hanedan üyelerinin kanları kutsal kabul edildiğinden kanları akıtılmamış ve idam cezaları boğulmak suretiyle gerçekleştirilmiştir (Tunç, 2014, s. 1159). Günümüzde uygulanması yasaklanan idam cezası 2002 yılında kaldırılmıştır.

Standart Türkiye Türkçesinde verilen ölüm cezasının infazının gerçekleştirilmesi anlamını taşıyan *idam et-* birleşik fiilinin, *idam ét-* (Güneyce, *Mesudiye -Ordu) ~ *idam_ét-* (Küçükklü *Korkuteli -Antalya; Yolüstü -Elazığ) ~ *idām_it-* (Kazanpınar, *Dinar -Afyonkarahisar) ~ *iğdam_et-* (Kötek, Paslı, *Kağızman -Kars) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

idam_édecen kendimi diye beni korkuTma uçu beni (AİKİYA, 2017, s. 322).

burda bî_de benim gız ğardaşım vardı. u asmış bunu. dedim ben_de seni as im. köpe asmış. yanı idam étmiş köpē (OİYA, 2001, s. 287).

bu kumandanların başın_de kes. buleri idam_ét (EYAD, 1994, s. 155).

buña dimiş: "şâyā yaparsañ, duyurursañ ālāmā, sāni idām_idārim" dimiş (GBAA, 1994, s. 43).

diyir "yoğ, ifādesiz kimse iğdam_olmaz. ifāдеми alırsığız. onnan sora suçum varısa beni iğdam_etsin." bu da bir_ısdida yazır (KİA, 2020, s. 193).

ipe as-

As- 'Bir kimseyi boğazından ip vb. geçirip sallandırarak öldürmek, idam etmek.' (TS, 2011, s. 169)

İntihar 'Bir kimsenin toplumsal ve ruhsal nedenlerin etkisi ile kendi hayatına son vermesi' (TS, 2011, s. 1199)

İpe as- eylemi bir kimseyi boğazına ip geçirerek öldürmek anlamına gelmektedir. Yalnızca bir kimsenin canına kıymasını ifade amaçlı kullanılmayan *ipe as-* eylemi, bir kimsenin hayatına son verme niyetiyle boynuna ip ya da başka bir araç geçirerek boğmak suretiyle o kimsenin canına kıyılmasını ifade etmektedir (bk. *as-*). Standart Türkiye Türkçesinde bulunan *ipe çek-* eylemiyle aynı anlama gelen *ipe as-* eyleminin kullanımına rastlanılmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (Baykal *Çermik -Diyarbakır) kendini ya da bir başkasını asarak öldürme eylemini anlatmak amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

dēdi vallā bīzim kıral paşamız gendiyi asmış, ipe asmış gendiyi (DİÇÇYA, 2001, s. 133).

ipe geçirt-

İp, 'mec. Asarak öldürme cezası' (TS, 2011, s. 1200)

Osmanlılar'da, adam öldürme gibi ağır suçların infazında uygulanan en yaygın ceza yöntemlerinden biri, önceden hazırlanan bir düzenek vasıtasıyla mücrim kimsenin boynunu geçirilen ipe asılarak hayatına son verilmesidir (bk. *darağacına çık-*) Burada mücrim kimsenin idam ile infaz edilmesinde, öldürülen kişinin hayat hakkının aynıyla telafi etme düşüncesi esastır (Maşalı, 2007, s. 41-43).

Standart Türkiye Türkçesinde *ip* kelimesi metaforik olarak asarak öldürme cezasını ifade ederken *ipe geçirt-* biçimindeki bir kalıbın kullanımına rastlanılmamıştır. Türkiye Türkçesi ağızlarında (Düğerek -Muğla) ise *ipe geçirt-* kalıbı, idam cezasının infazı sırasında kullanılan düzeneği ve mücrim kimsenin boynuna ipin geçirilip asılması ve böylece hayatına son

verilmesini temsil eden bir söylem olduğu tespit edilmiştir.

dedem de bārımış ki gāri "bu hınzır olanlara, eyer ki yémeK çeki-batiseñ, seni de gurşunnarıñ, onnarı da ipe geçiTirriñ hökümete (MYA, 2013, s. 195).

kan dök-

'Ölüme yol açmak, cana kıymak' (TS, 2011, s. 1292)

Kan 'atardamar ve toplardamarların içinde dolaşarak hücrelerde özümleme, yadımlama görevlerini sağlayan plazma ve yuvarlardan oluşmuş canlı yaşamı için hayati önem taşıyan kırmızı renkli sıvıdır' (TS, 2011, s. 1292)

Canlı vücudu için elzem olan kan, insanın vücut bütünlüğünü bozabilecek herhangi bir davranışla karşılaşılması sonucunda sızma ya da akma eğilimindedir. Gerçek anlamda, yaralanma yahut ölüm olayının gerçekleşmesinde ekseriyetle akan kan, metaforik anlamda ölüm ve öldürme gibi eylemleri ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır.

Kan dök- deymi, *Dede Korkut Hikayeleri*'nde *Egrek eydür: "Mere, Ters Uzamış, baş kesüp kan tökmek hünermidür" dedi, eydür. "Belî, hünerdür yâ!"* şeklinde geçtiği üzere eski zamanlardan beri öldürme eylemini ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır (Kaçalın, 2017, s. 177). Anlam bakımından herhangi bir değişikliğe uğramadan günümüz Standart Türkiye Türkçesinde yer bulan *kan dök-* deyiminin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) da aynı biçim ve anlamda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 214).

kan et- ~ ganet-

'Cinayet işlemek' (DS, 2009, s. 1911)

Kan, 'kan dökme, adam öldürme, cinayet' (Tietze, 2002, s. 92)

Kan kelimesi, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*'ne göre, 'adam öldürme, cinayet işleme' ve dolayısıyla 'kan dökme' anlamlarında kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *kan et-* birleşik fiilinin *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre *ganet-* biçimindeki fonetik varyasyonunun, bir insanın canına kast ederek kanını dökmek suretiyle hayatına son vermeyi, öldürme eylemini ifade eden kalıp bir söz olarak Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Bayburt; *Selim -Kars; Peşman, *Daday -Kastamonu; -Trabzon) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 214).

kanına gir-

'Birini öldürmek veya öldürtmek' (TS, 2011, s. 1293)

'(Birini gerçekten ya da mecazen) Öldürmek' (Tietze, 2001, s. 92)

Tarih boyunca kutsal sayılması ve canlı yaşamı için önem arz etmesi hasebiyle kanın, sözlü ve yazılı kültürde önemli bir yeri bulunmaktadır. Türkçede *kan* kelimesinin, *Türkçe Sözlük*'te geçen ilk anlamı, atasözleri ve deyimlerde karşıladığı metaforik anlamlarıyla zengin bir kullanım alanının bulunması, Türk toplumları için ne denli mühim bir unsur olduğunu gözler önüne sermektedir. *Kan* kelimesi atasözü ve deyimlerde genellikle hayatiliği ve rengi dolayısıyla bir kullanılmıştır. Bir kimsenin doğrudan ya da dolaylı yoldan başka bir insanın hayatına son verme eylemi *kanına gir-* deyiimiyle metaforik bir kullanımla öldürme eylemini karşılamaktadır. Ölümün gerçekliğiyle ilgili bir ifade gücüne sahip olan bu deyim, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*'ne göre, Türkiye Türkçesi ve ağızlarında (-Trabzon) öldürme eylemini gerçek veya metaforik anlamda açıklayan bir kullanımının olduğu tespit edilmiştir.

adamın kanına girdiler güzelim insan gitti (TYADS, 2015, s. 215).

katl / katlet- ~ katlet- ~ ketlet-

'İnsan öldürmek' (TS, 2011, s. 1353)

Katl 'Öldürme' (Devellioğlu, 2015, s. 570)

Arapçadan ödünçlenen *katl* kelimesi, *et-* yardımcı fiili ile birleşip dilin ses ve kurallarına uyum sağlamak için *katl+et-* biçiminde yüklemleşerek Türkçenin söz varlığına girmiştir (Baydar, 2013, s. 58). *Katlet-* birleşik fiili, bir insanın vücut bütünlüğüne kasıtlı ve planlı bir şekilde zarar vererek hayatının sonlanmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirilen menfi bir eylemdir. Standart Türkiye Türkçesindeki karşılığı 'adam öldürme' olan *katlet-* birleşik fiilinin, *ketl* (Harabeşehir, *Ahlat -Bitlis) ~ *katlet-* (Çaldere, *Akkuş -Ordu) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında da, ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (bk. *adam öldür-*).

bizim duydūmuza göre burda kırkğızları katletmişler (OİYA, 2001, s. 179).

diyir ki dedi béle olmuşlar dört kitaba göre bunnarın ketli helaldır diye ruhsat vèrmış (AASV, 2017, s. 118).

katliam yap- / katliam ol- ~ katlām yap- ~ kātliam ol- ~ ketli'am yap- ~ katliam yap-

Katliam 'Kırım' (TS, 2011, s. 1353)

Katliam 'Topluca öldürme, kırım' (Tietze, 2002, s. 171)

Savunmasız insanların veya tutsakların toplu bir biçimde öldürülmesini ifade eden *kırım*,

katliam kelimesi ile anlamdaştır (TS, 2011, s. 1416). *Katliam*; öldürme isteğiyle yaşayan mücrim kimse ya da toplumlar tarafından milli, ırki, dini grup ve etnik gruplara yönelik acımasızca bir duyguyla toplu ölümlerin gerçekleştirilmesiyle meydana gelen menfi bir olaydır. Türkiye Türkçesi ağızlarının söz varlığında yer alan *katliam yap-* / *katliam ol-* birleşik fiilleri bu menfi olayın gerçekleştirilme eylemini ifade etmek amacıyla kullanılmakta olan bir kalıplardır. *Katliam* kelimesi, doğrudan toplu ölümlere neden olma durumunu izah etmekteyken Türkiye Türkçesi ağızlarında, *katliamın* gerçekleştirilme eylemini ifade etmek amacıyla kullanılan *katliam yap-* / *katliam ol-* kalıplarının, Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına gereksinim duyulmamış olması kuvvetle muhtemeldir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *katliam yap-* / *katliam ol-* kalıplarının, *katlām yap-* (Karasatlı *Keşan -Edirne) ~ *katlām ol-* (Çarşı -Rize) ~ *ketli ‘am yap-* (Kulaksız, *Ahlat -Bitlis) ~ *katliam yap-* (Günebakan *Dernekpazarı -Trabzon) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

İranlılar tarafından katlām yapılmış söylendi (EİA, 1998, s. 136).

padişah bi emir daa verdi: "herkes sarāyimin oğunden geç'ec'ek; eger her kim evine bulunusa katliam olac'ak, kesilec'ek ka'fasi" (RİA, 2003, s. 199).

ruslar nāpmişlar nasıl ketli'am yapmışlar, türklere neler yapmışlar, onlar ruslari herbde nasıl geri götürmüşler onnari annatırdi biz dinnerdik (AASV, 2017, s. 129).

ermineler burda katliam yapdiler (TYA, 2006, s. 387).

kelle kes-* ~ *källe kes-* ~ *kelle kes-

Kelle kes- kalıp sözü bir kimsenin boynunun kesici bir aletle kesilerek başının koparılması suretiyle öldürülmesini ifade etmektedir (bk. *kelle uçur-*). *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan bu ifadenin, *källe kes-* (Korulu *Niksar -Tokat) ~ *kelle kes-* (Erikliman, *Derepazarı -Rize) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında bir öldürme biçimini ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

"vazifeni dōri yap," dedi, "yoksa seni da," dedi, "uç'ururum." dedi, "kelleni keserum." dedi, "baltalan." dedi (RİA, 2003, s. 228).

senin källeni isdilār, padişak öli, ben sana källemi verim, senin için källemi verim, gine de u adama källesini kesdürî (TİYA, 2006, s. 349).

kelle uçur-

'Kafasını keserek koparmak' (TS, 2011, s. 1382)

Kellesini uçur- 'Kafasını kesmek' (Çotuksöken, 2004, s. 256)

En eski ve en yaygın ölüm cezalarından biri, mücrim kimsenin cellat tarafından gerekli gereçler vasıtasıyla başının kesilerek hayatına son verilmesini ifade eden boyun vurma cezasıdır. "Osmanlılar'da adam öldürme suçunun kısas yoluyla ölümle cezalandırılmasında infaz genellikle kılıçla gerçekleştirilmiş, diğer suçlarda ölüm cezasının infazı için asma, boyun vurma, ikiye biçme gibi yöntemler kullanılmıştır" (Maşalı, 2007, s. 43).

Teklifsiz konuşmada (resmî olmadan konuşma ve davranma) 'baş, kafa' anlamlarına gelen *kelle* kelimesiyle oluşturulan *kelle uçur-* kalıbı, eski zamanların ölüm cezalarından biri olan boyun vurma cezasıyla anlam bakımından birebir örtüşmektedir. Boyun vurma eyleminde kişinin başının kesilerek gövdesinden ayrılması söz konusu iken *kelle uçur-* eyleminde herhangi bir yöntem ve gereç belirtilmeksizin aynı ölüm hadisesinin gerçekleşmesi mümkündür.

Türkçe Sözlük'te varlığına rastlanılmayan *kelle uçur-* deyiminin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Aksu *İmranlı -Sivas), bir öldürme biçimini ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

olan geliyodiyo ki gidip diyo bu ğanadın diyo ğuşunu bulup bana getirecēn diyor. yoksa diyo kelleni uçururum diyor (SİYA, 2006, s. 349).

kılıçtan geçir- ~ ğılışdan geçir-

'Çok sayıda insanı kılıçla öldürmek' (TS, 2011, s. 1408)

'Doğramak, katletmek' (Tietze, 2002, s. 265)

Kılıç, 'uzun, düz veya eğri, ucu sivri, bir veya her iki yüzü keskin, kın içinde bele takılan, çelikten silah' (TS, 2011, s. 1408)

Eski Türklerde, bir memleketi ele geçirmek ve insanların kendisine ya da bir başkasına yöneltilmiş haksız bir saldırıyı bertaraf edebilmek için kullanmakta oldukları en önemli araçlardan biri kılıçtır. Yusuf Has Hacıb'in, *Kutadgu Bilig* eserinde geçen bahsinde *Eğer memleket tutulursa, kılıç ile tutulur; eğer memlekete hüküm etmek icap ederse, kalem ile edilir* söylemi, kılıcın Eski Türkler için önemini açık bir şekilde ifade etmektedir (Göksu, 2009, s. 269). Toplumların yaşam biçimleri, kültür ve gelenekleri dillerine yansarak dilin söz varlığında geniş anlamda yer bulur. Dolayısıyla Türkler tarafından kutsal kabul edilen, kültür ve geleneğinde önemli bir yeri bulunan kılıcın, Türk dilinin söz varlığında yer bulması da kaçınılmazdır. Türkçenin kültür öğelerinden atasözü ve deyimler, önemli dil malzemeleridir. Eski Türkler için hem bir savaş aracı hem de bir kültür malzemesi olan kılıç için Türkçede pek çok söylem mevcuttur. Bunlardan öldürme eylemini temsil eden bir kullanımı bulunan *kılıçtan geçir-* deyiminin tarihi çok eskilere dayanmaktadır. *Dede Korkut Hikayeleri*'nde *On iki biñ kâfir kılıçdan geçdi, beş yüz Oğuz yigitleri şeh id oldı* cümlesinde, *kılıçtan geçir-* söylemiyle pek çok kafirin kılıç darbesiyle öldürülmüş olduğu ifade edilmektedir (Kaçalın, 2017, s. 67).

Standart Türkiye Türkçesinde, kılıç vasıtasıyla gerçekleştirilen çoklu ölümleri anlatma amacıyla kullanılan *kılıçtan geçir-* deyiminin, *gılışdan geçir-* (*Akyurt -Ankara) biçimindeki fonetik varyasyonunun Standart Türkiye Türkçesindeki anlamıyla uyumlu olarak Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

başıyo ki onnar, hemen bosdancıbaşıya işâret veriyo, bosdancıbaşı bunnarı gılışdan geçiriyo (AİA, 2012, s. 194).

kıyım

'Kıyma işi' (TS, 2011, s. 1433).

Türkçe Sözlük'te 'kıyma işi, kıyılma biçimi' anlamlarına gelen *kıyım, kıy-* eyleminin sözlükteki karşılığı olan 'acımasızca öldürme'dir. (TS, 2011, s. 1433). Acımasızca öldürme eylemi de kişinin tasarlayarak, canavarca bir hisle bir başka kimsenin hayati fonksiyonlarını yitirmesine yönelik beden bütünlüğüne verdiği zarar olarak bilinen kasten adam öldürme olgusudur.

Standart Türkiye Türkçesinde 'kıyma işi, acımasızca öldürme' anlamıyla kullanılmakta olan *kıyım* kelimesinin *gıyım* biçimindeki fonetik varyasyonunun, ifade edilen anlamlar doğrultusunda Türkiye Türkçesi ağızlarında (Gümüşçevre *Zara -Sivas) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kaz_ gólünde öldüren en büyük gıyım işte yafıda_ da olmuş (SİYA, 2006, s. 325).

purç iken budan-

'Genç yaşta öldürülmek' (BAAD, 2019, s. 479)

Purç 'Ağaçların ince dalları, yeni sürgünleri' (DS, 2009, s. 3489)

Purç, Derleme Sözlüğü'ne göre ağaçların yeni yetişmiş filizlerine verilen addır. *Purç* kelimesi ile ağacın yeni çıkan sürgünleri, insan yaşamında gençlik dönemini (12-24 yaş arası) ve *budan-* (ağaç dallarını kesmek) eylemiyle de insan hayatının erken dönemlerinde son bulmasını ifade amacıyla bir benzetme yapılmıştır (HUGAUM, 1999). İnsanın genç yaşta hayatını kaybetmesini anlatan *purç iken budan-* deyimine Standart Türkiye Türkçesinde rastlanılmamıştır. *Bölge Ağızlarında Atasözü ve Deyimler* eserine göre *purç iken budan-* deyimini bir insanın genç yaşta yaşamını yitirmesini ifade etmek üzere Türkiye Türkçesi ağızlarında (Yeşilçit, *Mesudiye -Ordu) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (BAAD, 2019, s. 401).

şehit et- ~ şehid_id-

'Şehit etmek' (AİA, 2012, s. 606)

Şehit 'Kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda ölen kimse' (TS, 2011, s. 2211)

"Sözlükte 'bir olaya şahit olmak, bildiğini söyleyip tanıklık etmek, bir yerde hazır bulunmak' gibi anlamlara gelen *şehâdet* (şühûd) masdarından türeyen *şehîd* (çoğulu şüheda) dinî bir terim olarak Allah yolunda öldürülen Müslümanı ifade eder" (Atar, 2010, s. 428). *Şehit* kelimesinin terim anlamı, Allah yolunda ölen Müslümanı ifade eder ve bu olaya ahirette meleklerin şahitlik edeceği rivayet edilmektedir. Dolayısıyla *şehit* kelimesinin, sözlük ve terim anlamı arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Şehitlik olgusu, İslamiyetin yanı sıra diğer ilahi dinlerde de var olan fakat uygulama noktasında İslamiyetten farklılıklar arz eden bir kavramdır (Atar, 2010, s. 428). İslam dinine göre bir kimsenin şehit olabilmesi için kutsal bir ülkü ya da inanç uğrunda ölmesi gerekmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde şehitlik olgusunu ifade edebilmek için *şehit düş-*, *şehit ol-*, *şehit edil-* gibi birden fazla kalıp mevcuttur. Bunların her biri, kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda insanın hayatının sonlanmasını ifade eden kalıplardır. *Türkçe Sözlük*'te yer almayan ve farklı bir amaç için kullanılan *şehit et-* birleşik fiilinde ise şehit olan kişinin inandığı ülkü uğrunda ölmesi söz konusu iken bu eylemi irade ve kasıtlı gerçekleştiren bir tarafın da varlığı söz konusudur. Bu menfi olayın faili, inandığı ideoloji ile hareket ederek karşısındaki insanın yaşamına son verme düşüncesiyle hareket eder ve öldürme eylemini gerçekleştirir. Dolayısıyla fail kişinin, inançları doğrultusunda Allah yolunda olan bir kimsenin ölümüne neden olması İslamiyet inancına göre o kişiyi şehit etmesi anlamına gelmektedir. Türk İslam toplumlarında, olayın failinden ziyade Allah yolunda şehit edilen kişi önemlilik arz eder. Bundan dolayıdır ki *şehit et-* kalıbının *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmamakla birlikte *şehit et-* kalıbının, *şihid id-* (Gökçeyurt, *Mamak -Ankara) biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

bunu burda şihid idiyolar, ordan sōna üsün gāzi didim biriniñ adı üsünümüş, biriniñ adı da baTdal gāzi (AİA, 2012, s. 180).

2.4. Ölümle İlgili Zaman Kavramları

afacan ölümü ~ afilean ölümü

'Ani ölüm' (DS, 2009, s. 68)

Derleme Sözlüğü'ne göre *afacan ölümü* söylemi, ölümün beklenmedik bir zamanda, olağan dışı bir şekilde gerçekleşmesini ifade eden bir tanımdır. Ne zaman öleceğine dair bir bilgisi bulunmayan insanoğlu için yaşanan her ölüm, çoğu zaman ansızın gelen bir olgu olarak karşılanmaktadır. Ölümün gerçekleşme zamanı ile ilgili bir adlandırma olan *afacan ölümü* ifadesine Standart Türkiye Türkçesinde rastlanılmamakla birlikte *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında *afacan ölümü* (Yavuz *Şavşat -Artvin) ~ *afilean ölümü* (Güneyce Rize) biçimlerinde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

(bir) ayagi gorda ol-

'Ölümü yakın olma' (ErİA III.C., 1995, s. 142)

Gûr 'Mezar, kabir' (Devellioğlu, 2015, s. 338)

Gor, 'Mezar' (DS, 2009, s. 2103)

Türkiye Türkçesi ağızlarında 'Mezar, kabir' anlamına gelen *gor* (< *gûr*) kelimesi ile oluşturulmuş *bir ayağı gorda ol-* kalıp sözü, yaşlanmış kimselerin bir ayağının mezarda olması belirtilerek metaforik anlamda ömrünün sonuna gelen insanların ölümüne az bir zaman kaldığını ifade etmek amacıyla Standart Türkiye Türkçesinde kullanılan 'bir ayağı çukurda ol-' deyimiyile yapı ve anlam bakımından benzerlik göstermektedir. *Bir ayağı gorda (ol-)* kalıp sözünün Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında *(bir) ayagi gorda (ol-)* (-Erzurum) biçiminde ölümün yakın olması durumunu ifade etmek amacıyla kullanılan kalıp bir söz olduğu tespit edilmiştir.

ayağı yar kaşında ol-

'Yaşlanıp ölüme yaklaşmak' (BAAD, 2019, s. 444)

Ayağı yar kaşında ol- deyimini, insanın yaşlanıp ölüm vaktinin yaklaşmış olmasını metaforik anlamda ifade eden bir deyimdir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu deyim, *Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler* eserinden elde edilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Yenice, *Simav -Kütahya) ölümle ilgili bir zaman kavramı olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (BAAD, 2019, s. 260).

dârdan indir-

'Alevi inancına göre defnin yıl dönümüne verilen ad' (MGD, 2013, s. 249)

Cem Ayini, 'Mevlevi ve Bektâşi tekkelerinde kadın ve erkeğin birlikte katıldığı, dinî müzikli sohbet töreni, ayinicum' (TS, 2011, s. 4519)

"Dardan indirme cemi, Alevi-Bektâşi geleneğinde Hakk'a yürüyen bir kişinin, yakınları aracılığıyla geride kalanlarla helalleşmesi, onların rızasını alması temeline dayalı bir cemdir" (Çıblak Çoşkun, 2013, s. 271). Alevi - Bektâşi geleneğine göre bir kimsenin ölümünün 7. ya da 40. gününde canının Hakk'a ulaşabilmesi için doğduğu günkü kadar temiz ve saf olması gerekmektedir. Bu temizliğin sağlanması ve ruhun üzerinde kul hakkı kalmadan Hakk'a ulaşabilmesi için herkesin katılımıyla dedenin huzurunda bir tören yapılır. Bu törene de *dârdan indirme* ya da *dârı çekilme* denilmektedir. Tören sırasında ölen kişinin bu dünyadaki tüm alacak ve verecek hesapları kapatılır tanıdıklarından helallik istenir ve böylece üzerinde

kul hakkı kalmadan Hakk'a kavuşur. Bundan sonra ölen için kurban kesilir törene katılan tüm misafirlere yedirilerek törenin gerekleri yerine getirilmiş olur (Çıblak Çoşkun, 2013, s. 273).

Standart Türkiye Türkçesinde *dârdan indir-* kalıp sözünün kullanımına rastlanılmamaktadır. Alevi - Bektaşî geleneğine göre ölen kişinin ölümünün üzerinden geçen 7. veya 40. gününde, bir nevi ruhun temizlenmesi için düzenlenen bir tören olarak bilinmekteyken Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Malatya) ölen kişinin defin yıl dönümünü ifade eden bir kalıp olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

dünya gözüyle gör- ~ dünya gözüyle

'Ölmeden önce görmek' (TS, 2011, s. 736)

Dış dünyaya açılan bir pencere olan gözler, insan bedeninde hayati önemi sahip olan görme duyusudur. Göz, Türkiye Türkçesinin dil malzemelerinden biri olan deyimlerde pek çok kez kullanılmıştır. "Uyku, ölüm, yaşam ve zamanın akışı, göz deyimlerinde ifade edilen fiziksel durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır" (Baş, 2016, s. 31) Ölümle ilgili bir zaman kavramı olarak Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan *dünya gözüyle gör-* deyim, dünya hayatı ile ilgili bir varlık ya da nesneyi ölümden az önceki anda görmek anlamına gelmektedir. Bu deyim Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) da ölümden önceki anı belirtmek amacıyla kullanılmakta olan bir zaman kavramı olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 131).

ecel ~ acel ~ âcel ~ 'ecel

'Hayatın sonu, ölüm zamanı' (TS, 2011, s. 752)

'Kişinin kaderine bağlı ölüm zamanı' (Tietze, 2002, s. 686)

Ecel, Allah tarafından canlılar için takdir edilen yaşam süresi ve bu sürede belirlenen müddetin sonunu ifade eden dinî bir terimdir. *Ecel*, yaratılan her canlının bir gün yaşamının son bulacağı en önemli zaman göstergesidir. İnsan dünyaya gelir, büyür, gelişir ve kendine biçilen ömür müddetince yaşar ve sonunda kaderine bağlı olan vakitte ölüm olayı gerçekleşerek yaşamı son bulur.

Standart Türkiye Türkçesinde, canlılara tecelli edilen ölüm vakti anlamında kullanılan *ecel* kelimesinin, *acel* (-Adana; Sürgü *Doğanşehir -Malatya; Aşağıyaylacık, *Korgan -Ordu) ~ *âcel* (Salur *Ladik -Samsun) *ecel* (*Ağın -Elazığ) ~ *'ecel* (Erkizan, *Ahlat -Bitlis) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında ölüm vaktinin ifade edilmesi amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AASV, 2017, s. 264), (OİYA, 2001, s. 333) (AOİA II.C., 2006, s. 453), (LA, 2020, s. 540).

*aħan size bi kalıp sabun, aħan size kefin al beni vur ney ise **aceli** de yetmiyi* (MİA, 2000, s. 350).

*u ĥasdalin_ da nazarın_ da tezden tedavi edellerdi. étmeSse urda ĥayvan olsun inek sütlerinden veyahut_ da bî ĥadın, bî insan olalaħdan nazar ésabet ederse u_ da **aceli** bunun olmuş oldu. unu_ da u götürüdü* (OİYA, 2001, s. 273).

*ön senedi bu ĥóyde işde, ölmüyé **ācel** yoh_ dirilmüyé meccel yoh_ deyim geñdime* (LA, 2020, s. 480).

*çayda balıħ yan géder
açma yarme ĥan géder
bana doħtor neylesin
ecel gelmiş can gider* (EYAD, 1994, s. 161).

*oldu ki allah '**ecelini** getirmemişdi ĥari ölmedi ĥaħdi, saĥaldi ĥaħdi* (AASV, 2017, s. 165).

ecel çat-

'Ölüm zamanının beklenmedik bir şekilde gelmesi' (KİASV, 2013, s. 126)

Ecel, 'Hayatın sonu, ölüm zamanı' (TS, 2011, s. 752)

Ölüm vakti gelen her canlının, vücut fonksiyonlarında geri dönülmez bir şekilde kayıp oluşur ve vücut kimyevi işlevini yitirerek ölüm olayı meydana gelir. Allah tarafından insanlar için takdir edilen ve insanın kaderine bağlı yaşam süresini belirten *ecel* kavramı, mestur bir zamanı ifade etmektedir. İnsanoğlu için mutlak yaşanacak bir olay olan ölüm olgusunun ne zaman nerede gerçekleşeceğine dair bir malumat bulunmamaktadır (bk. *ecel*).

Ecel çat- kalıp sözü, yaşamın kaçınılmaz bir olayı olan ölümün beklenmedik bir zamanda yaşanması üzerine söylenen bir ifadedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *ecel çat-* kalıbının Türkiye Türkçesi ağızlarında (Erikler -Kırklareli) ölümün ansızın gelmesini ifade eden bir kalıp söz olduğu tespit edilmiştir.

*... ama tam azırlandı u günnerde **ecel çattı** öldü* (KİMİKA, 1990, s. 59).

fücceten git- ~ hücceten git- ~ höcceten git-

'Ansızın (ölmek)' (TS, 2011, s. 894)

'Ansızın ölmeyi anlatır' (DS, 2009, s. 2427)

Arapçada 'birdenbire' anlamına gelen *fac'atan* kelimesinden türemiş olan *fücceten*, ölüm olayının beklenmedik bir şekilde aniden gerçekleşmesini ifade etmek için kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde, ölümle ilgili bir zaman kavramı olarak kullanılmakta olan *fücceten* kelimesinin *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre *höcceten ~ hücceten*

biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Kastamonu) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

göç zamanı ~ goç zamanı ~ köç zamanı

'*mec.* Ölüm vakti' (TYADS, 2015, s. 163)

Göç kelimesi, metaforik olarak 'ölmek, vefat etmek' anlamlarına gelmektedir. Ölümle ilgili bir güzel adlandırma olan *göç* kelimesinden türemiş olan *göç zamanı* kalıp sözü, ölümün gerçekleşme vaktini ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Dünyaya gelen her canlının yaşamının sonlanacağı zaman olan eceli, kaderine bağlıdır. Eski zamanlardan beri menfi bir durum olarak algılanan ölüm konusunda duyguların açık bir şekilde ifade edilmesinden çekinildiği için ölümün acı yüzünü gizlemek amacıyla birtakım güzel adlandırmalara başvurulmuştur. Ölüm vaktini ifade etmek amacıyla kullanılan ecel kelimesi yerine onunla aynı anlama gelen *göç zamanı* kalıbı ölümün zamanı ile ilgili bir güzel adlandırma olarak kullanılmıştır.

Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir kullanımı bulunmayan *göç zamanı* kalıp sözünün, *goç zamanı ~ köç zamanı* (-Trabzon) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında ölümün zamanını bildiren bir söylem olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

goley ol-

'Ölümü yaklaşmış olmak' (DS, 2009, s. 2097)

Derleme Sözlüğü'ne göre *goley ol-* birleşik fiili, bir kimsenin hayatının sonlanacağı zamanın yaklaştığını ifade etmek amacıyla kullanılan bir söylemdir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *goley ol-* kalıbının *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Bursa) ölüm zamanı ile ilgili bir ifade olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

günleri sayılı ol- ~ gunleri sayılı ol-

'Ölümü yaklaşmış olmak' (TS, 2011, s. 1003)

Ölüm, canlı yaşamı için ertelenemez ve kaçınılmaz bir sondur. Tarihin ilk zamanlarından beri ölümün kötü etkisini hisseden ama soğukkanlılıkla da karşılamayı bilen Türkler için ölüm, kutsal bir olgu olarak kabul edilmektedir. Yaşamın her döneminde varlığını sürdüren ölüm olgusu etrafında biçimlenen zengin bir söz varlığı mevcuttur. Ölümle ilgili söz varlığının en

önemli dil malzemelerinden birini de deyimler oluşturmaktadır. *Günleri sayılı ol-* deyimini, ölümle sonuçlanabilecek kadar sağlığı bozulmuş olan ya da ölecek kadar yaşlı olan bir insanın, yaşayacağı gün sayısının azalarak ölümüne az bir zaman kalmasını ifade eden bir söylemdir. Standart Türkiye Türkçesinde bu anlamda yer bulan *günleri sayılı ol-* deyiminin, *gunleri sayılı ol-* (-Trabzon) biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında ölüm zamanı ile ilgili bir ifade olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 175).

hırıltıya düş-

'Ölümün son saatlerine gelmek' (BAAD, 2019, s. 466)

Hırıltı 'Boğazdan herhangi bir nedenle boğuk çıkan ses' (TS, 2011, s. 1093)

Ölüm; insanın beyin, solunum ve dolaşım faaliyetlerinin geri dönülemez bir biçimde durması sonucunda hayatının sona ermesine denilmektedir. Ölümü yaklaşan insanın vücudunda bazı belirtilen meydana gelmektedir. Bunlar: vücut uzuvlarının soğuması, deri renginde değişim, nabız düzensizliği, konuşma güçlüğü, solunumun sesli ve hırıltılı olmasıdır. Ölümün son saatlerini yaşayan kişinin artık iyice güçten düştüğü ve nefesini hırıltılı bir şekilde aldığı görülür. Bu durumu ifade etmek için kullanılan *hırıltıya düş-* kalıbı, ölümün son saatlerinde can çekişen insanın, bu hayattaki vaktinin azlığını belirtmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *hırıltıya düş-* kalıbının Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Gürün -Sivas) ölümle ilgili bir zaman kavramını belirtmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

işi bit-

'Ölmek üzere olan' (TYADS, 2015, s. 207)

İşini bitir- 'argoda öldürmek' (TS, 2011, s. 1221)

İşi bit- kalıbı ölümün eşiğinde olan bir kimsenin son anlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde *işi bit-* kalıbının ölümle ilişkili bir anlamı bulunmamakla birlikte *işini bitir-* kalıbı için argoda 'öldürmek' anlamı bulunmaktadır. *İşini bitir-* kalıbı, öldürme anlamıyla kullanılırken *işi bit-* kalıbının da argoda ve Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon), ölümü yaklaşmış bir kimsenin kalan zamanını ifade etmek amacıyla kullanılan kalıp bir söz olduğu tespit edilmiştir.

kaflan-

'Ölümü yaklaşmak' (DS, 2009, s. 2593)

Derleme Sözlüğü'ne göre *kaflan-* kelimesi, hastalık ya da yaşlılık sebebiyle bir kimsenin ölümünün yaklaşmasını ifade eden bir söylemdir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kelimenin Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Bor -Niğde) ölümle ilgili bir zaman kavramı olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kelleyi kulağı düşür-* ~ *kellē ğulā düşür-

'Hastalanmak, ölmek üzere olmak' (AİKİYA, 2017, s. 362)

Kelleyi kulağı düşür- kalıp sözü, bir insanın hastalanması ya da hastalık neticesinde ölümün eşiğine gelmesini ifade etmektedir. Hastalık, bir insanın ruh sağlığının bozulması veya organizmada birtakım değişikliklerin ortaya çıkmasıyla beden sağlığının bozulması durumudur (TS, 2011, s. 1055). Hastalık veya yaşlılık neticesinde sağlığında bozulmalar olan bir insanın, hayatta geçireceği son anlarını ifade etmek amacıyla kullanılan *kelleyi kulağı düşür-* kalıp sözünün Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmamıştır. Türkiye Türkçesi ağızlarında ise *kellē ğulā düşür-* (*Korkuteli -Antalya) biçimindeki fonetik varyasyonunun kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kepeği tüken-

'Eceli gelmek' (BAAD, 2019, s. 470)

Kepeği tüken- kalıbı, ölüm vakti gelen bir insanın durumunu ifade etmek amacıyla kullanılan bir deyimdir (bk. *kepeği kesil-* / *kepeği tüken-*). *Kepek*, canlı yaşamı için önemli bir besin maddesi olmasının yanı sıra insanoğlunun bu dünyada kendisine verilen rızkını da temsil eden metaforik bir ifadedir. Rızkı veren Allah'tır. İnsanın eceli geldiğinde rızkı da tükenir. *Kepeği tüken-* deyimini de insanın rızkı tükenmesiyle birlikte ölüm vaktinin de geldiğini işaret eden kalıp bir sözdür. Ölüm vakti ile ilişkili bir anlamı bulunan *kepeği tüken-* deyiminin Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmamıştır. *Bölge Ağızlarında Atasözü ve Deyimler* eserinden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Çankırı; -Erzurum) 'eceli gelmek' anlamında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (BAAD, 2019, s. 368).

öleneçek

'Ölene kadar, ölene dek' (AİYASV, 2018, s. 210)

Öleneçek, bir kimsenin ölümünün gerçekleşmesine kadar geçen süreyi ifade etmek için kullanılan bir söylemdir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan bu kelimenin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Adıyaman) ölümle ilişkili bir zaman kavramı olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ölügecelemesi

"Ölüm olayı akşam vaktinde olduğunda gömme işinin ertesi güne bırakılmasına denilmektedir" (ASYYG, 2017, s. 115)

Ölü gecelemesi, Anadolu'nun bazı bölgelerinde ikindi vaktinden sonra vefat eden kimselerin daha uygun bir vakitte gömülmesi veya uzakta oturan yakınlarının cenazeye katılabilmeleri için ölünün bir gece bekletilerek ertesi gün gömülmesi olayına denilmektedir (Örnek, 2000, s. 215). Tahtacı Köyü'nde (*Burhaniye -Balıkesir) ölüm olayı (Hakk'a göçüş) yaşandığında hemen defin işlerine başlanır. Fakat ölüm, akşam saatlerine doğru yaşandıysa Tahtacılar, cenazelerini güneş battıktan sonra defnetmedikleri için defin işlemini yapmaz ve bir gece ölüyü bekletirler. Cenaze, sabaha kadar kendi evinde bekletilir ve sabah olunca defnedilir. Tahtacılar, ölünün bir gece bekletilmesine *ölümün gecelemesi* adını vermişlerdir (aktaran, Aktaş, 2015, s. 32).

Standart Türkiye Türkçesinin söz varlığında *ölü gecelemesi* ifadesine rastlanılmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Antalya; *Burhaniye -Balıkesir; -Samsun) ölümle ilişkili bir zaman kavramı olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ölüler günü

Ölüler günü, Ramazan Bayramı'ndan bir gün önceki güne tekabül eden arife gününde ölülerin yakınları tarafından, lokma dökülür ve halka lokma ile birlikte şeker dağıtılır. Ölülerin ruhu için ritüel uygulamaların yapıldığı bu güne *ölüler günü* denilmektedir (MYA, 2013, s. 390).

Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *ölüler günü* ifadesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Otmanlar *Köyceğiz -Muğla) ölümle ilişkili bir zaman kavramı olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ıramazan bayramında. arifa günü şeker davıdıyoñ, ölüler gününde şeker davıdıyoñ loğma edip davıdıyoñ. ölenleriñ uruhu iç davıdıyoñ unu. namaz gılndı gün davılan ğări ölülere olmayoru bi gün eveli davıdyoru ölülerinki arifa gün (MYA, 2013, s. 390).

ölüm çanlarının çal-

Çan 'Bir olayı duyurma, haberleşme, alarm gibi pratik amaçlar yanında kötü ruhları ve cinleri kovma, halkı ibadete çağırma gibi maksatlarla kullanılan bir alettir (Şahin, 1993, s. 196)

Tarih boyunca pek çok amaca hizmet eden *çan*, bir haberi duyurma, haberleşme ve ibadete çağırma vb. amaçlarla kullanılan içerisinde bulunan sarkacın kenarlara vurmasıyla birlikte ses çıkaran bir araçtır. Çanın bir haberi duyurma amaçlı kullanımı metaforik olarak ölümle ilişkilendirilerek *ölüm çanlarının çalması* kalıbı oluşturulmuştur. Ömrünün sonlarına

yaklaşmış olan insanların, ölümlerine az bir zaman kaldığını ifade etmek amacıyla kullanılmakta olan ölüm çanlarının çalması kalıbının Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmamıştır. Türkiye Türkçesi ağızlarında (Çamyayla -Bolu) ise metaforik bir anlamda ölümün habercisi olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (BoİA, 2019, s. 329).

velhasılı şimdi bu zamana geldük artuk yaşımız bitdi. ölüm çanları çalınmaya başladı bizim artuk (BoİA, 50, s. 329).

sang ölümü

'Birdenbire ölüm' (DS, 2009, s. 3539)

Zamansız ve aniden gerçekleşen ölümü ifade etmek amacıyla kullanılan *sang ölümü* ifadesine Standart Türkiye Türkçesinde rastlanılmamıştır. *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Kula -Manisa; *Emet -Kütahya) ölümle ilgili bir zaman kavramı olarak kullanılmakta olan bir ifade olduğu tespit edilmiştir.

sekaret ~ zekâret

'Ölüm durumu' (DS, 2009, s. 4680)

'Ölmek üzere olunan vakit' (AYA, 2012, s. 786)

Ölüm olayının gerçekleşmesini ifade etmek için kullanılan *sekaret* kelimesinin kullanımına Standart Türkiye Türkçesinde rastlanılmamıştır. Bununla birlikte ağızlarda iki farklı anlama gelecek şekilde kullanılmakta olduğu görülmektedir. Bu kullanımlardan ilki *Derleme Sözlüğü*'nden elde edilen verilere göre *sekaret*, ölüm durumunu ve ölüm olayının gerçekleşmesini ifade eder. İkinci kullanımı ise ölmek üzere olunan vakti bildirmek için kullanılmakta olan *zekâret* (*sekaret* > *zekâret*) kelimesidir. Ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanılan *sekaret* (*Karamanlı, *Tefenni -Burdur) kelimesinin fonetik varyasyonu olan *zekâret* kelimesinin (Kederli, *Ağaçören -Aksaray) Türkiye Türkçesi ağızlarında ölümle ilişkili bir zaman kavramı olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

anam zekârete binmiş. ölüm su içdi miydi inneniñ yerleri ğaralır didi (AYA, 2012, s. 656).

sinnek

'Ölümü yaklaşmış kimse' (DS, 2009, s. 4700)

Her canlı için Allah tarafından belirlenmiş bir yaşam süresi bulunmaktadır. İnsan ömrünün

sona ereceği zamanı ifade eden ve ölüm vakti anlamına gelen *ecel*, ölümle ilgili en önemli zaman kavramlarından biridir. Eceli yaklaşan kimseleri ifade etmek amacıyla kullanılan *sinnek* kelimesine Standart Türkiye Türkçesinde rastlanılmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Çorum) ölümle ilgili bir zaman kavramı olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ÇAS, 2015, s. 342).

sonnuğ

'Ölmeden önce yenen yemek, son yemek' (DS, 2009, s. 4704)

Derleme Sözlüğü'ne göre *sonnuğ* kelimesi, ölüm olayının gerçekleşmesinden hemen önce yenen son yemeğe verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kelimenin *Derleme Sözlüğü*'nden elde edinilen verilere göre ağızlarda (Uluşiran *Şiran -Gümüşhane) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (GİYASV, 2018, s. 347).

vade

'*mec.* Ömrü sona ermek, eceli gelmek' (TS, 2011, s. 2463)

'Ölüm vakti' (DöA, 2006, s. 395)

Vade kelimesi, Arapça 'ecel' anlamına gelmektedir (bk. ***ecel***). Sözlükte 'borç; herhangi bir şey için belirlenen vakit, ölüm vakti, mühlet' gibi anlamlara gelen *ecel*, 'bir yükümlülüğün ifa edileceği zaman veya ifa için belirlenen süre' anlamında bir fıkıh terimidir' (Durmuş, 2012, s. 415). *Ecel*, Allah tarafından, yarattığı canlılar için önceden takdir ettiği yaşam süresini ve bu sürenin sonunda ölüm vaktinin gelmiş olmasını ifade eden bir söylemdir. *Ecel* anlamına gelen *vade* kelimesi de metaforik anlamda insana yaşamı boyunca verilen mühleti, insan ömrünün sonunu ve ecelin gelmesini temsil etmektedir.

Standart Türkiye Türkçesinde ömrün sona erme ve ecelin gelmesini ifade eden *vade* kelimesinin, Türkiye Türkçesi ağızlarında (Çağlalık *Dörtüol -Hatay) 'ölüm vakti' anlamının yanı sıra bağlamda geçtiği şekliyle 'insana verilen yaşam mühleti' anlamıyla da ölümle ilgili bir zaman kavramı olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

*ğaçakçılıñ işi bu yênim dedim her şeyi gözüñe alıcıñ nasıl ki omzuña bi şey aldığın zaman altından kaçmaya çalışıyön ya gaaçakçılıñki da o işde **vaden** yetmezse de bişe olmasıñ ne adama ğurşun dear ne bişe olur* (DöA, 2006, s. 248).

vaktine hazır ol- ~ vağına hazır ol-

'Ölümüne hazırlan-' (ErÍA II.C., 1995, s. 325)

Yaratılan tüm varlıklar için kaçınılmaz bir hakikat olan ölüm, her canlı için Allah tarafından takdir edilen zamanda meydana gelmektedir. İnsanın kaderine bağlı olarak gerçekleşen ölüm olayı insanoğlu için beklenmedik bir zamanda gerçekleşmekte kimi zaman ise insanın yaşı ya da beden sağlığı açısından ölümün beklenen bir olgu olduğu düşünülmektedir.

Yaşlılık ya da ölümcül hastalık durumunda insan için beklenen son çoğunlukla ölümdür. Dolayısıyla *vaktine hazır ol-* kalıp sözü de, ölümün yakın zamanda gerçekleşme olasılığı göz önünde bulundurularak ölüm öncesi hazırlık yapmayı ifade etmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *vaḥdına hazır ol-* kalıp sözünün Türkiye Türkçesi ağızlarında (Kavurmaçukuru *Aşkale -Erzurum) ölümle ilgili bir zaman kavramı olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

bir de baḥdım bir atli çıḥdi. dedi ki, ulan, gariyi götürmeyh deyil, vaḥdan hazır ol gelirim. daha ben, geldi, bunnan birbirimize oḡgeder gemeyinen wurdıḥ ki, ikimiz birbirimizden fena olduḥ (ErİA II.C., 1995, s. 193).

yıldızı düş-

'Ölümü yakın sayılmak' (DS, 2009, s. 4270)

Eski Türklerin inanç ve geleneklerinde tabiat olaylarının etkisi büyüktür. "Ay ve güneş tutulması, yıldız kaymaları, şimşek çakması ve gök gürlemesi gibi olaylarda da halk inanmalarında çoğu zaman ölüme ön belirti sayılmaktadırlar" (Örnek, 1971, s. 24). Yeryüzü ve gökyüzü arasında dinsel ve büyüsel bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişki doğrultusunda yeryüzünde yaşayan her insanın gökte bir yıldız olduğuna inanılır. Böylelikle yıldızın kayması ya da düşmesi ile insan arasında metaforik bir ilişkisi söz konusu olmaktadır. Gökte yıldız kayarsa o yıldızın sahibinin yakın zamanda öleceğine, şayet yıldız düşerse yıldızın sahibinin yaşamını yitirdiğine inanılmaktadır (Örnek, 1971, s. 24).

Türkçe Sözlük'te *yıldızı düş-* kalıbının varlığına rastlanılmamakla birlikte, Anadolu'da, eskiye dayanan ve halen devamlılığını sürdüren inanç ve uygulamalar doğrultusunda her insanın bir yıldız olduğuna dair oluşan inancın varlığına *yıldızı düş-* kalıbının kullanımında rastlanılmaktadır. *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre *yıldızı düş-* kalıbının Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Ünye -Ordu) ölümle ilişkili bir zaman kavramı olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (OASV, 2017, s. 484).

yolcu

'Ölümü yakın' (DS, 2009, s. 4291)

'Ölümü yakın olan, gidici' (Tietze, 2002, s. 414)

İnsan hayatının, istek ve irade dışında gelişen bir neticesi olan ölüm de yaşam gibi insanoğlu için bir *yolculuk* olarak tasavvur edilmektedir. "Kültürümüzde ölüm bir yolculuk olarak kabul edilmiş ve bu yolculukta ölen ve kalan farklı bakışlarla, değişik bağlamlar içinde ele alınmıştır" (Törenek, 2005, s. 130). Dünya hayatındaki yolculuğu ölümlerle birlikte son bulan insan için ölüm yeni bir hayatın başlangıcı sayılmaktadır. 'Ahiret yolculuğu' olarak ifade edilen ölüm olayında, insanın fani dünyadaki ömrü son bularak yalnız başına öteki dünyaya gidişi metaforik olarak *yolculuk* benzetmesi ile ifade edilir.

Ölmek üzere olan bir insanın son durumunu ifade etmek amacıyla kullanılan *yolcu* kelimesi, ölüm vakti geldiğinde metafizik bir yolculuğa çıkarak ahirete intikal edecek olan insan için kullanılan metaforik bir söylemdir.

Standart Türkiye Türkçesinde ölümlerle ilişkili bir anlamı bulunmayan *yolcu* kelimesinin *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Bor -Niğde) ölümlerle ilişkili zaman bildiren bir ifade olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

2.5. Ölüm Manası Taşımayan Fakat Ölümle İlişkili İfadeleri İçeren Kalıplaşmış Sözler

açlıktan öl- ~ acımnan öl- ~ aşıKdan öl-

'Dayanılmaz derecede acıkmak, çok acıkmak' (TS, 2011, s. 22)

Açlıktan öl- kalıp sözü Standart Türkiye Türkçesinde, 'karşı konulmaz derecede acıkmak' anlamına gelen bir deyimdir. Ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan bu deyim, *acımnan öl-* (Erkizan *Ahlat -Bitlis) ~ *aşıKdan öl-* (İki Pınar *İskilip -Çorum) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında, Standart Türkiye Türkçesindeki anlamıyla birebir örtüşen bir kullanımının bulunduğu tespit edilmiştir.

bunnar gidiller, bunnar gidiller bağıllar ki degirman ügüdir, bi tenesi ağzını vèrip degirmanın ununun ğarşına, bu ne ğedde degirman ügüdirse bu yir, diyir acımnan öldüm, acımnan öldüm, gine doymir (AASV, 2017, s. 167).

ben ölmeyince çocuklarıñ aşıKdan ölmez abıla dedi (ÇİYA, 2004, s. 121).

ben umarım bacımdan, bacım ölür acımdan ~ men umerem bacımnan, bacım ölü acımnan

'Yardım beklediğin insanın aslında çok daha kötü durumda olması' (BYDADTAS, 2019, s. 172)

Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *ben umarım bacımdan, bacım ölür acımdan* atasözünün *men umerem bacımnan, bacım ölü acımnan* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Bitlis) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

el elin ölüsüne dın dın diye ağlar ~ el elin ölüsüne dın dın diye ağlar

Dın ~Tın, (menfi cümlede) 'Ses çıkarmamak; aldırış etmemek' (Tietze, 2002, s. 607)

Dın kelimesi *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*'ne göre menfi cümlelerde 'ses çıkarmamak, aldırış etmemek, ilgisiz kalmak' anlamlarında kullanılmaktadır. Ölümle dolaylı yoldan bir ilişkisi olmakla birlikte, genel anlamda bir kimsenin acısının başkalarının umurunda olmadığını ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *el elin ölüsüne dın dın diye ağlar* atasözünün, *el elin ölüsüne dın dın diye ağlar* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (Muşalikaesi *Akdağmadeni -Yozgat) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (OAAD, 1995, s. 196).

gordan ölüleri çıkart- ~ gordan ölüleri çihart-

'Olmayacak lüzumsuz şeyleri ortaya getirmek veya söz konusu etmek' (EriA III.C., 1995, s. 142)

Gûr 'Mezar, kabir' (Devellioğlu, 2015, s. 338)

Gor 'mezar' (DS, 2009, s. 2103)

Türkiye Türkçesi ağızlarında 'mezar' anlamına gelen *gor* (< *gûr*) kelimesiyle oluşturulan *gordan ölüleri çıkart-* deyimini ağızlarda, mümkün olmayan lüzumsuz şeyleri mevzubahis eden kimseleri eleştirmek amacıyla kullanılmakta olan kalıp bir sözdür. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmamakla birlikte *gordan ölüleri çihart-* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Erzurum) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

göstereyim göresin, vermeyeyim ölesin ~ gösterem göresen vermiyem ölesen

'İnsanları boş yere beklenti içine sokmak' (BYDADTAS, 2019, s. 57)

Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan 'insanları boş yere beklenti içine sokmak' anlamına gelen *göstereyim göresin, vermeyeyim ölesin* atasözünün *gösterem göresen vermiyem ölesen* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Bitlis) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kalkanın yerini ölenin avradını alırlar ~ kağanın yerini ölenin avradını alırlar

'Yerinden kalkan kişinin yerine otururlar, ölen kişinin de eşini alırlar' (AİYASV, 2018, s. 150)

Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan 'yerinden kalkan kişinin yerine

otururlar, ölen kişinin de eşini alırlar' anlamına gelen *kalkanın yerini ölenin avradını alırlar* atasözünün *kağanın yerini ölenin avradını alılar* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Adıyaman) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kefen parası et- ~ kefin parasi et-

'Ağır bir hastalığı atlatmak, verdiği parayı helal etmediğini belirtmek konusunda söylenen kargış sözü' (ErİA III.C., 1995, s. 194)

Kefen parası, *Türkçe Sözlük*'e göre bir kimsenin ölüm durumunda, gerekli masrafların görülmesi için bir kenara ayırdığı para anlamına gelen bir söylemdir (TS, 2011, s. 1378). Standart Türkiye Türkçesinde ölüm sonrasında kullanılmak için ayrılan parayı belirtmek için bir kullanımı bulunan bu kalıp sözün Türkiye Türkçesi ağızlarında, ölümle ilişkisi bulunmayan iki farklı anlama gelecek şekilde kullanılmakta olduğu görülmektedir. İlki ağır bir hastalıktan kurtulan bir kimseyi ifade etmek amacıyla ikincisinde ise alan kimse için hak edilmediği düşünülen bir paranın ardından o kişi için beddua edilmesi söz konusudur. *Kefen parası et-* kalıp sözünün *kefin parasi et-* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Erzurum) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

mezar taşları birbirine bak- ~ mezar daşları birbirine baḥ-

'Aynı memleketin insanların birbirlerinden ayırlamayacaklarını, mezarda bile olsa birbirlerine komşu olacaklarını anlatan bir deyim' (AİYASV, 2018, s. 192)

Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *mezar taşları birbirine bakmak* deyiminin *mezar daşları birbirine baḥ-* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Adıyaman) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ölürse örteriz, deliḡe dürteriz ~ ölirse örteriḥ, deliḡe dürteriḥ

'Hiç önemli değil, olay nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın gereḡi yapılır anlamında bir deyim' (AİYASV, 2018, s. 210)

Bir olayın sonucunda ne olursa olsun gereḡinin yapılacağını belirten ve Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *ölürse örteriz, deliḡe dürteriz* deyiminin, *ölirse örteriḥ, deliḡe dürteriḥ* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Adıyaman) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ölmüş eşek arıyor ki nalını söksün ~ ölmüş eşseg ara-

'Çok cimridir. Hiç olmayacak yerden çıkar sağlamaya çalışan bir kişidir' (Aksoy, 1984, s. 839)

'Bir şeyi çok ucuza almak istemek, ona gerçek değerinin çok altında fiyat vermek.' (AİYASV, 2018, s. 210)

Standart Türkiye Türkçesinde, cimri bir insanın mümkün olmayan bir durumdan çıkar sağlamaya çalışmasını ifade etmek için kullanılmakta olan *ölmüş eşek arıyor ki nalını söksün* deyiminin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Adıyaman) *ölmüş eşşeg ara-* biçiminde, yine cimri bir insanın yaptığı alışverişlerde alacağı mal için ederinden daha az bir fiyat vermesini anlatan bir deyim olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ölüm yitim dünyası ~ ölüm itim dünyası

'Ölümlü dünya' (ErİA III.C., 1995, s. 188)

'Ölümlü dünya, 'Üzerinde ölümün var olduğu dünya, fâni dünya' (TS, 2011, s. 1848)

Dünya, canlı ve cansız varlıkların üzerinde yaşadıkları toprak ve denizlerin bulunduğu yeryüzüdür. Dünyaya gelen her canlının biyolojik yaşamının son bularak ölüm olayını yaşaması kaçınılmaz bir sondur. Canlı yaşamının ilk merhalesi dünyaya geliş, son merhalesi ise ölümdür. Doğum ve ölümün kaçınılmaz olarak yaşandığı dünya hayatının faniliği, ölüm olgusunun istek ve irade olmaksızın gerçekleşmesi dolayısıyladır. Üzerinde ölümün var olduğu dünyanın ölümlü dünya yahut fani dünya olarak nitelendirilmesi de bu yüzdendir.

Standart Türkiye Türkçesinde 'ölümlü dünya' anlamına gelen *ölüm itim dünyası* söylemine rastlanılmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Erzurum) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ya kemeri ya hendegi doldur-

'Ya zengin olup refah içinde yaşamak, ya da ölüp gitmek' (ErİA III.C., 1995, s. 330)

Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *ya kemeri ya hendegi doldur-* kalıp sözünün Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Erzurum) 'ya zengin olup bolluk ve ferahlık içinde yaşamalı ya da ölüp gitmeli' anlamına gelen bir deyim olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

yer altında kilitli sandık ~ yer altında kitli sanduk

'Cenâze' (Elçin, 1989, s. 71)

'Tabut, mezar' (Özdamar, 2012, s. 146)

Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan *yer altında kilitli sandık* bilmecesinin birbiri ile ilişkili iki yanıtı bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ölünün gömüldüğü yer anlamına gelen

'mezar' ikincisi ise kefenlenerek tabuta konulan ve gömülmeye hazır olan insan ölüsü anlamına gelen 'cenaze' kelimesidir (TS, 2011, s. 452).

Bu bilmecenin *y r altında kitli sanduğ* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (Safranbolu -Karabük) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AİAD, 1995, s. 201).

yiğidi öldür hakkını yeme ~ yiğidi öldür hakkını yime

Yiğidi  ld r hakkını yeme kalıbı, haklı olana hakkını vermek anlamına gelen bir söylemdir. Hak ve adalet konusu, Türk toplumları için önemli bir değer yargısı olmasının yanı sıra örf ve adetlerinin de en önemli ögesi durumundadır. Bu nedendir ki Türk toplumunda hakkaniyet d şuncesi sürekli olarak dile getirilerek konuşma dilinin söz varlığında yer bulmuş, deyim ve atasözlerine de konu edilerek *yiğidi öldür hakkını yeme* kalıp sözünün oluşumuna neden olmuştur. Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan bu kalıp sözün Türkiye Türkçesi ağızlarında (Poyrazdamları, *Salihli -Manisa) da aynı anlamda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

şindi, yiğidi öldür hakkını yime derl  bi İaf v dir, inönü tedbir_ aldı o zaman (MA, 2017, s. 817).

3. BÖLÜM

İNSANLARDA ÖLÜM SÜRECİNE AİT SÖZ VARLIĞI

3.1. Ölüm Öncesi

3.1.1. Ölümün belirtileri ve bunları uzaklaştırma inanç ve uygulamaları

ayırt

'Hastayı iyileştireceği ya da öldüreceği inancıyla yedirilen yiyecekler' (DS, 2009, s. 443)

Derleme Sözlüğü'ne göre *ayırt* kelimesi, hastayı iyileştireceği ya da öldüreceği inancıyla yedirilen yemeklere verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan bu kelimenin *Derleme Sözlüğü*'nden elde edilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Dereçine, *Sultandağı -Afyonkarahisar) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

can pazarı

'Herkesin kendi canının kaygısına düştüğü ve kendini kurtarmaya çalıştığı bir durum' (TS, 2011, s. 444)

'Canını kurtarmak için uğraş verme, ölüm tehlikesini atlatma savaşı' (TYADS, 2015, s. 96)

Can pazarı, herkesin can endişesine düştüğü bir durumu belirtmek amacıyla kullanılmakta olan metaforik bir kalıptır. İnsanlar, can güvenliğinin olmadığı menfi durumlar söz konusu olduğunda canlarını kurtarmak için uğraşarak ölüm tehlikesinden uzaklaşma eğilimini gösterirler. İnsanların ölme olasılığının yüksek olduğu tehlikeli durumların yaşanması söz konusu olduğunda insanların kendilerini kurtarma gayretlerinin meydana getirdiği kargaşayı betimlemek amacıyla yapılan bir benzetme olan *can pazarı* söyleminin, sözlüklerde verildiği anlamlar doğrultusunda Standart Türkiye Türkçesi ve ağızlarında (-Trabzon) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

3.1.2. Kişinin ölüm öncesi durumuna ilişkin söz varlığı

ağrıklı ~ ağrımık

'Hastalıktan kurtulamıyan kimse, hastalığı, ağrılı sızılı' (DS, 2009, s. 109)

Ağrık, 'Hastalık' (Tietze, 2002, s. 113)

Ağrıç, 'Acı ve hastalıktan muzdarip' (Clouston, 1972, s. 93)

Tarihi çok eski zamanlara kadar dayanan *agrı* kelimesinin görüldüğü ilk eser Türk dili ve tarihinin en önemli vesikalarından biri kabul edilen Orhon yazıtlarıdır. *Uluğ oğlum ağrıp yok*

bolça Kuğ Serigünüg balbal tike birtim (Büyük oğlum hastalanıp yok olunca Ku'yu, generali balbal olarak diki verdim) (Ergin, 2009, s. 54). Orhon yazıtlarında geçtiği üzere *ağrı-* kelimesi 'ağrımak, hasta olmak' anlamlarında kullanılmıştır (Ergin, 2009, s. 83). Eski Uygur Türkçesinde 'ağrı, acı, sızı, hastalık, hastalıktan muzdarip' anlamlarında kullanılmaya devam edilen *ağrığ* kelimesinde, Köktürkçeden farklı olarak *ağrı-g* 'g' sesi türemiş ve *ağrı > ağrığ* biçiminde fonetik varyasyonu oluşmuştur.

Standart Türkiye Türkçesinde fonetik olarak değişen ve anlam kapsamı bakımından da bir daralmaya uğrayan *ağrı* kelimesi, 'vücudun herhangi bir yerinde duyulan acı' anlamına gelmektedir. Fonetik gelişimi *ağrı > ağrığ > ağrık > ağrı* biçiminde olan *ağrı* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında, çeşitli nedenlerden dolayı meydana gelen hastalıkları adlandırmak amacıyla kullanıldığı görülmüştür (DS, 2009, s. 109). *Ağrı* kelimesinden türeyen ve Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *ağrıklı* kelimesinin ağızlarda (-Ordu) hastalıklardan kurtulamayan ve hastalığı ağrılı, sızılı olan kimsenin durumunu belirtmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (OASV, 2017, s. 34).

bacak çekiştir-

'Ölüm durumunda, komada olmak' (DS, 2009, s. 4440)

Derleme Sözlüğü'ne göre *bacak çekiştir-* kalıbı, bir kimsenin hastalık ya da kaza neticesinde komada yahut ölümün eşliğinde olmasını ifade eden bir söylemdir. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan bu kalıbın *Derleme Sözlüğü*'nden elde edilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Dereçine, *Sultandağı -Afyonkarahisar) ölmek üzere bulunan kimsenin son durumunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

bir ayağı çukurda ol-

'Çok yaşlanmış, ölümü çok yaklaşmış olmak' (Aksoy, 1984, s. 531)

'Çok yaşlanmış olmak, ölüme çok yaklaşmış olmak' (TYADS, 2015, s. 86)

Çukur 'mec. Mezar' (TS, 2011, s. 570)

Bir ayağı çukurda ol- kalıp sözüyle bir kimsenin, biyolojik ve psikolojik olarak hayati fonksiyonlarında önlenmesi mümkün olmayan bir gerilemeye sebep olan yaşlılık durumunda ecelinin yakın olduğunu belirtmek amacıyla kullanılan bir deyimdir. Metaforik anlamda mezar kavramı, deyim aktarımı yoluyla çukura benzetilerek, yaşlılık ya da ağır hastalık durumunda olan insanın ömrünün sonlarına yaklaştığını ve yakın zamanda hayatının son bulup mezara girebileceğini ifade etmekte kullanılmıştır.

Standart Türkiye Türkçesinde, bir insanın ölümünden önceki son durumunu belirtmek amacıyla kullanılmakta olan *bir ayağı çukurda ol-* deyiminin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) da kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 86).

bir torba altın götür-

'Acı çeken, yatağa bağımlı olarak yaşayan bir hastanın ölümünün kendisi için bir nimet olduğunu anlatan deyim' (AİYASV, 2018, s. 30)

Bir torba altın götür- deyiminin Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Adıyaman) ağır hastalık geçiren bir kimsenin hayatının son bulmasının kendisi için bir lütuf olduğunu ifade eden bir deyim olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

can çekiş-

'Ölmek üzere bulunmak' (TS, 2011, s. 437)

Can çekiş- kalıbı bir kimsenin, ölümün eşiğinde bulunması, ölümünün gerçekleşmek üzere bulunmasını ifade eden bir deyimdir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan bu deyim Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) da aynı anlamı ifade edecek biçimde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 96)

çokarak düş-

'Ölümüne yakın hastanın gırtlığında hırıltı belirlemek' (DS, 2009, s. 1259)

*Derleme Sözlüğü'*ne göre *çokarak düş-* kalıbı, ölümü yakın olan bir insanın can çekişirken son anlarında nefesinin hırıltıya dönüşmesini ifade etmek amacıyla kullanılan bir söylemdir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kalıbın, *Derleme Sözlüğü'*nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Kavaiçi, Yenice *Simav -Kütahya) ölmek üzere bulunan bir kimsenin ölümünden önceki durumunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

eline ölm geç-

'Acı çeken, hastalıklarla boğuşan bir kimsenin ölmek isteyip de ölememesi (AİYASV, 2018, s. 79)

Eline ölüm geçme- kalıp sözü, ağır bir hastalık neticesinde ölüm döşeğinde acı çeken hastanın ölümü istemesi fakat eceli henüz gelmediği için ölememesini ifade etmek için kullanılan bir söylemdir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kalıbın, Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Adıyaman) ölmek üzere bulunan bir insanın son durumunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

espirle-

'Ölüm derecesinde hasta olanların yüzünde ölümün yaklaştığını gösteren kabarcıklar belirlemek' (DS, 2009, s. 1786) (HSDS, 2018, s. 52)

Espirle-, ölümün eşiğinde bulunan bir hastanın ölümün ön belirtisi olarak yüzünde meydana gelen kabarcıkların belirmesini ifade eden bir kelimedir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan bu fiilin, *Derleme Sözlüğü'*nden elde edilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Niğde) kişinin ölüm öncesi durumuna ilişkin bir söylem olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

hırıltıya düş-

'Ölümün son saatlerine gelmek' (BAAD, 2019, s. 466)

Hırıltı, 'Boğazdan herhangi bir nedenle boğuk çıkan ses' (TS, 2010, s. 1093)

Hırıltı, bir insanın solunum yollarından herhangi bir nedenden dolayı çıkan boğuk sese denilmektedir. Yaklaşan ölümün belirtilerinden biri solunumun gürültülü olması ya da ölüm hırıltısının meydana gelmeye başlamasıdır (Ünsal, 2008, s. 10). *Hırıltıya düş-* kalıbı da ölmek üzere bulunan bir insanın solunumunun hırıltılı bir biçimde çıkmasıyla birlikte artık ölümünün son saatlerini yaşadığını ifade etmek amacıyla kullanılan bir deyimdir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu deyim Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Gürün -Sivas) kişinin ölüm öncesi durumunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (BAAD, 2019, s. 347).

idamlık ~ idamlık

'Ölüm cezası ile cezalandırılmış olan kimse.' (TS, 2011, s. 1150)

Bir kimsenin işlediği ağır bir suçtan dolayı ölüm cezasına çarptırılmış olmasına *idam* denilmektedir (bk. *idam et-*). Bu cezaya çarptırılan kimse, yargı merci tarafından hakkında ölüm kararı verilmiş olan ve idam edilmek üzerine bekleyen kimsedir. Cezası sabit görülen mücrim bir kimsenin ölüm öncesindeki son durumunu belirtmek amacıyla kullanılmakta olan

bu söylemin Standart Türkiye Türkçesi ve ağızlarında (Sinan *Küre -Kastamonu) aynı anlamı ifade edecek şekilde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

On beş senelikler şöyle böyle idamlıklara dayanmaz yürek (AAT, 1994, s. 60).

işi bit-

'Hâli, gücü kalmamak' (TS, 2011, s. 1220)

'Ölmek üzere olan' (TYADS, 2015, s. 207)

Türkçe Sözlük'te 'hâli, gücü kalmamak' anlamlarına gelen *işi bit-* kalıbı, ölümün eşiğinde bulunan bir kimsenin son durumunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olan bir söylemdir. Standart Türkiye Türkçesinde, doğrudan ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan bu kalıbın, Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) kişinin ölüm öncesi durumunu belirtmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kaflan-

'Ölümü yaklaşmak' (DS, 2009, s. 2593)

Derleme Sözlüğü'ne göre *kaflan-* kelimesi, bir kimsenin ölüm vaktinin yaklaşmış olduğunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olan bir söylemdir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kelimenin *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Bor -Niğde) ölmek üzere bulunan bir kimsenin ölüm öncesi durumunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kelleyi kulağı düşür- ~ kellē ğulā düşür-

'Hastalanmak, ölmek üzere olmak' (AİKİYA, 2017, s. 362)

Kelleyi kulağı düşür- kalıbı, bir kimsenin ölümcül bir hastalığa tutulmasıyla birlikte ölümünün her an gerçekleşebileceğini ifade eden bir söylemdir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kalıp sözün Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Korkuteli -Antalya) ölmek üzere bulunan bir kimsenin ölüm öncesi durumunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ölbesek ~ ölmesek ~ ölümsek ~ ölümsel

'Ölümcül, ölecekmiş gibi zayıf, cılız olan' (DS, 2009, s. 3335) (Gülensoy, 2018, s. 537)

Ölmesek ~ ölümsek ~ ölümsel kelimeleri, ölümle sona erme ihtimali bulunun aşırı zayıflık durumunu ifade etmek amacıyla kullanılan söylemlerdir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan bu kelimelerin, Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Çorum; -Sivas; -Ordu) ölüme sebebiyet verebilecek kadar aşırı zayıflık durumunun etkisiyle ölme ihtimali bulunan bir kimsenin ölüm öncesi durumunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ÇAS, 2015, s. 303), (SİYA, 2006, s. 674), (OASV, 2017, s. 370).

ölümse-

'Can çekişmek' (DS, 2009, s. 335)

Derleme Sözlüğü'ne göre *ölümse-*, ölmek üzere olan bir kimsenin ölüm anındaki durumunu belirtmek üzere kullanılan *öl-* fiilinden türemiş bir kelimedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kelimenin *Derleme Sözlüğü*'nden elde edilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Güney *Yeşilova -Burdur) ölmek üzere bulunan bir kimsenin ölüm öncesi durumunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

koyun ölümsemisti, hemen kestik (DS, 2009, s. 335).

ölüm iyiliği

"Çok hasta birinin, birdenbire oldukça iyileşmesi öleceğine yorulur. Bu iyileşmeye "*ölüm iyiliği*" denir" (DHKGD, 2011, s. 154). Psikiyatrik ve nörolojik hastalıklarda, hastalığın genel seyrinin aksine hastanın ölümünden kısa bir süre öncesi, zihninde bir açıklık yaşanması ve hastalık semptomlarındaki iyileşmeyle birlikte fiziksel bakımdan düzelme göstermesi olayına tıp literatüründe *ölüm iyiliği* denilmektedir (Demirkol, 2016, s. 559).

Türkçe Sözlük'te varlığına rastlanılmayan *ölüm iyiliği* kalıbının Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Düzce) ölümü yaklaşmış bir kimsenin son hallerindeki zihinsel ve fiziksel iyiliğinin ifade edilmesi amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

önezi-

'Ölümü yaklaşan hastanın güçsüz kalmak' (DS, 2009, s. 4627)

Önezi- fiili, hasta bir kimsenin ömrünün sonlarına doğru geçirdiği hastalık neticesinde fiziksel ve ruhsal bakımdan gücünü yitirmesini ifade etmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *önezi-* fiilinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Çorum) ölmek üzere bulunan bir kimsenin ölüm öncesi durumunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

bu hastalık beni bi hayli önezitti (ÇAS, 2015, s. 303).

sinnek

'Ölümü yaklaşmış kimse' (DS, 2009, s. 4700)

Sinnek, hastalık ya da yaşlılık nedeniyle ölümü yaklaşmış olan bir kimseyi ifade etmek amacıyla kullanılan bir söylemdir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan bu kelimenin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Çorum) ömrünün sonuna gelmiş bir kimsenin ölüm öncesi durumunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ÇAS, 2015, s. 342).

vaktine hazır ol- ~ vaħdına hazır ol-

'Ölümüne hazırlan-' (ErİA III.C., 1995, s. 325)

Vaktine hazır ol- kalıbı, bir kimsenin ölüm öncesi hazırlıklarını yapmasını ifade etmek amacıyla kullanılmakta olan bir kalıptır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (Kavurmaçukuru *Aşkale -Erzurum) bir kimsenin ölüm öncesi durumunu ifade etmek amacıyla kullanılan bir söylem olduğu tespit edilmiştir.

dedi ki, ulan, gariyi götürmeyh deyil, vaħdan hazır_ol gelirim (ErİA II.C., 1995, s. 193).

ya o yana ya bu yana

'Ölüm döşeğinde olan bir hastanın durumunu bildirmek için söylenen bir söz, o yan öbür dünya, bu yan yaşanan dünya' (TYADS, 2015, s. 345)

Ya o yana ya bu yana kalıbı, ölmek üzere bulunan bir kimsenin son anlarında, ölüm iyiliği göstererek dünyada kalabileceğini ya da ruhunun bedenini terk ederek öteki dünyaya göç edebileceğine dair bilgi vererek ölümün eşiğinde bulunan kimsenin son durumunu bildirmek amacıyla kullanılan bir kalıptır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kalıbın, Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) bir kimsenin ölüm öncesindeki durumunu ifade etmek amacıyla kullanılan bir söylem olduğu tespit edilmiştir.

yıldızı düş-

'Ölümü yakın sayılmak' (DS, 2009, s. 4270)

Halk inancına göre her insanın gökte bir yıldızı bulunmaktadır. Böylece yeryüzü ve gökyüzü arasında bağlantı kurularak, insanlarla yıldızlar arasında yıldızın kayması ve göçmesi yönünden bir benzerlik ilgisinden dolayı halk inancı meydana gelmiştir (Ersoy, 2014, s. 94). "Yıldızların hareketlerinden yola çıkılarak daha çok 'yıldızı kaymak veya yıldızı düşmek' olarak adlandırılan bu inancın temelinde, olumsuz veya uğursuz bir durumla karşılaşılacağı fikri bulunmaktadır" (Kaplan, 2011, s. 35). Bundan dolayı yıldızın kayması, sönmesi ve göçmesi yönünden benzerlik kurularak insanın başına gelebilecek en uğursuz ve menfi durum kabul edilen ölümün gerçekleşebileceğine dair bir işaret olarak görülerek yıldızı kayan veya yıldızı düşen kimselerin yakın zamanda öleceğine inanılmıştır (Ersoy, 2014, s. 94).

Türkçe Sözlük'te varlığına rastlanılmayan *yıldızı düş-* kalıbının Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Ordu) bir kimsenin ölüm öncesi durumunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (OASV, 2017, s. 484).

3.1.3. Ölümü yakın olan kişiye yapılan uygulama ve ritüeller

can suyu

'Ölmek üzere olan kimseye verilen su' (DS, 2009, s. 857)

Derleme Sözlüğü'ne göre *can suyu*, ölmek üzere olan bir kimseye son nefesinde verilen su anlamına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *can suyu* kalıbının, Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Balıkesir) ölümü yakın olan bir kimse için yapılan uygulamalardan biri olduğu tespit edilmiştir.

iki rahmetten birini ver- ~ iki ra:metten birini ver-

'Ölüm döşeğindeki bir hasta için dilenir' (TYADS, 2015, s. 204)

'Çok çeken ağır bir hasta için dilek: Ya iyi olup kurtulsun, ya ölüp kurtulsun' (Aksoy, 1984, s. 739)

İki rahmetten birini ver- deyimini, ağır hastalık yaşayan ve bu sebeple yataktan kalkamayan dolayısıyla şiddetli acılar çeken bir kimse için edilen dualardan biridir. *Rahmet*, 'Allah'ın kullarına şefkat gösterip lütufta bulunması' anlamına gelmektedir (Birişik, 2007, s. 419). Allah'ın, hastalık yüzünden şiddetli acılar çeken kulları için iki rahmeti bulunmaktadır. Bunlardan biri hastanın şifa bularak iyileşmesi diğeri ise ölüm vaktinin gelerek hayatının son bulmasıdır. Bu sebeple ağır hastalara, yakınları ve sevdikleri tarafından iyi dileklerde bulunmak için söylenen bu kalıp zamanla ritüel hâlini alarak deyimleşmiştir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan bu deyim *iki ra:metten birini ver-* biçimindeki

fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

allah iki ra:metten birin versun!

iman suyu

'Ölmek üzere olan hastanın ağızına tülbent ya da pamuk ile damlatılan su' (MGD, 2013, s. 227)

Halk inanışına göre hastalık ya da başka bir sebepten ölmek üzere olan bir kimse ölüm anında su içme ihtiyacı hisseder ve bunu bilen şeytan zehri, su olarak gösterir. Bunun için şeytan, ölecek olan kimseye zehir veremesin diye su verilir. Hastanın ağızına pamuk ya da tülbent ile su damlatılır. Bu suya, *iman suyu* denilmektedir. Neticede ölümünden önce yakınları tarafından su ihtiyacı giderilen hastanın, şeytanın verdiği zehri içmemesiyle birlikte imanı da kurtulmuş olur (MGD, 2013, s. 227-228).

Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *iman suyu* kalıbının, Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Malatya) ölümü yakın olan bir kimse için yapılan uygulamalardan biri olduğu tespit edilmiştir.

kevser suyu

'Ölmekte olan sekarat anındaki kişiye verilen su' (VGHÖG, 2010, s. 97)

Sekaret, 'ölüm durumunda' (DS, 2009, s. 3569)

Ölmek üzere olan bir kimsenin sekarat anında susuzluktan kavrulduğuna inanılır bunun için de şeytanın verdiği suyu içmesin ve imanını kaybetmesin, cennete gitsin diye yakınları ya da yanında bulunan bir imam tarafından dualar edilerek ağızına su verilir, ölecek olan kimseye içirilen bu suya da *kevser suyu* denilmektedir (Güler, 2018, s. 198). Su verme ritüeli, ölmek üzere olan bir kimsenin hem o anki fiziksel ihtiyacını gidermek hem de ahirette huzur bulmasını sağlamak amacıyla uygulanmaktadır.

Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *kevser suyu* kalıbının, Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Van Gölü Havzası), ölümü yakın olan bir kimseye son nefesinde verilen suyun adı olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

sekerat suyu

'Ölmekte olan sekarat anındaki kişiye verilen su' (VGHÖG, 2010, s. 97)

Sekaret, 'ölüm durumunda' (DS, 2009, s. 3569)

Ölüm durumunda olan bir kimsenin son anlarında hem susama ihtiyacını karşılamak hem de vefat durumunda şeytanın onu suyla kandırmasını engellemek ve ahirete intikal ettiğinde imanını kaybetmeden cennete kavuşabilmesi için verilen suya *sekerat suyu* denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kalıbın *Derleme Sözlüğü*'nde 'ölüm durumunda' anlamına gelmekteyken Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Van Gölü Havzası), ölmek üzere olan bir kimse için yapılan uygulama ve ritüelin adı olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

sonnuh

'Ölmeden önce yenen yemek, son yemek' (DS, 2009, s. 4704)

Derleme Sözlüğü'ne göre *sonnuh* kelimesi, ölüm olayının gerçekleşmesinden hemen önce yenilen son yemeğe verilen genel bir adlandırmadır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan bu kelimenin *Derleme Sözlüğü*'nden elde edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Uluşiran *Şiran -Gümüşhane) ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (GİYASV, 2018, s. 347).

3.1.4. Ölüm öncesi kişinin yaptığı hazırlıklar

gorluk kefenlik ~ gorluh kefinnih ~ körlük - kefenlik

'Ölünce kullanılmak üzere saklanan eşya ya da para' (DS, 2009, s. 2105)

Kefenlik 'kefen almak için ayrılmış (para)' (TS, 2011, s. 1378)

Gor 'mezar' (DS, 2009, s. 2103)

Yaşlı ya da ölümü yakın olan bir kimsenin öldüğü zaman cenaze masrafları için kullanılmak üzere kenara ayırdığı paraya (mezar ve kefen parası) *gorluk kefenlik* denilmektedir. "Şanlıurfa'da başkalarına yük olmamak ve kendi helal parasından harcamak maksadıyla ölmeden önce kefeni ve ölüm parasını hazırlamak yaygındır. Buna *körlük-kefenlik* denir (ŞHKÖ, 2006, s. 10). Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *gorluk kefenlik* kalıbının, *gorluh kefinnih* (Uluşiran *Şiran -Gümüşhane) ~ *körlük-kefenlik* (-Şanlıurfa) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (GİYASV, 2018, s. 208).

kefen parası ~ kefen parasi

'Ölüm durumunda gerekli masrafların görülmesi için ayrılmış para' (TS, 2011, s. 1378)

'Cenaze masrafları için biriktirilmiş para' (TYADS, 2015, s. 223)

Kefen parası, bir kimsenin ölüm durumunda yakınlarına yük olmamak adına cenaze masraflarını karşılanması için hayattayken biriktirdiği paraya denilmektedir. *Kefen parası* ifadesiyle ölen bir kimsenin yıkayıp kurulandıktan sonra sarılıp gömüldüğü bez olan *kefen* kelimesi, anlam genişlemesine uğrayarak cenazenin kaldırılması ve gömülmesi için gereken tüm harcamalar için kullanılacak olan paraya ad olmuştur. Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan bu kalıbın *kefen parası* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ölümlük

'Bazı kimselerin, öldüklerinde cenazelerinin kaldırılmasına harcanmak için ayırdıkları para' (TS, 2011, s. 1848)

Türkçe Sözlük'te ölümlük, ölümü beklenen ya da yakın olan hasta veya yaşlı bir kimsenin öldükten sonra cenazesinin kaldırılması için gerekli olan masrafları karşılamak amacıyla belli bir miktarda ayırdığı paraya denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinin söz varlığında yer alan *ölümlük* kelimesinin, Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Gaziantep; -Trabzon) da aynı anlama gelecek biçimde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (GA I.C., 1945, s. 256), (TYA, 2006, s. 187).

vasiyet ~ vasiyat ~ vasiyat_it- ~ vasiyet ~ vasiyèt et- ~ vasiyyet ~ vas'yet ~ vesiyet ~ vesiyet et- ~ vesyet et-

'Bir kimsenin ölümünden sonra yapılmasını istediği şey, vasiyetname' (TS, 2011, s. 2473)

'Bir kişinin öldükten sonra yapılmasını istediği şey' (Tietze, 2002, s. 410)

Arapçadan ödünçlenen *vasiyet* kelimesi, 'talimat, direktif, emir, tavsiye, dilek ve talep' anlamlarına gelmektedir (Albayrak, 2017, s. 4). Bir kimsenin hayatta iken, ölümünden sonra geride kalan yakınları veya tayin ettiği kişiler tarafından yapılmasını talep ettiği öğütlerin tümüne *vasiyet* denilmektedir. *Vasiyet*, daha çok ölümü yaklaşmış olan insanların, evlatları ve mal varlıklarının akıbeti konusundaki tasarruflarının sözlü ya da yazılı biçimde belirtilmesine dayanmaktadır. Bu eylemin, talep ve emirleri yerine getirecek olan kişilere tebliğ edilmesi hususuna da *vasiyet et-* denilmektedir.

Standart Türkiye Türkçesinde ölümden önce ya da sonra yapılması istenilen şey anlamına gelen *vasiyet* (*Çüngüş *Çermik -Diyarbakır) kelimesinin, *vasiyat* (Denizgören *Yayladağı -Hatay) ~ *vasiyat_it-* (Katırlı, *Alaşehir -Manisa) ~ *vasiyet* (Subaşı *Lâpseki -Çanakkale) ~ *vasiyèt et-* (Kurusaray -Kastamonu) ~ *vasiyyet* (-Erzurum) ~ *vas'yet* (-Bolu; -Kahramanmaraş) ~ *vāsiyet* (-Aksaray) ~ *vesiyet et-* (Rabat *İliç -Erzincan; -Erzurum) ~ *vesyet et-* (*Arpaçay -Kars) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının, ifade edilen anlam doğrultusunda Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AİAD, 1995, s. 283), (DİÇÇYA,

2001, s. 250).

örnēn bugünkü parayla yüz bin kağıt vasiyat etmiş ise adam zengin ise bunun geriye kalanını bazı şeylerde kıran kırsularınada verilebilir (YA, 2012, s. 388).

"ah gızım" diyō "sänn anañ bānim vasiyat iTdi, bān sāni ahrım" diyō (GBAA, 1994, s. 16).

bunnar, analarının birinci vasiyēt etdi yerde, bōyükləri galalım demişle (AAT, 1994, s. 44).

bēn, bubam bana rāmetli, gızım dedi ben u parā aldım dedi, ban yaramadı dedi; baķ benden vasiyēt olsun ālma dedi bana (LYA, 2015, s. 291).

benim bubamın vas'yeti evvela hana sabı içe, sora misafir içe, dedi (AİAD, 1995, s. 166).

ölum meṛam ğetmek istiyōñ, üç vas'yetim var. bu vas'yetlerimi dut (GDİAT, 1995, s. 174).

yō, ölum benim vāsiyetim var, ben saña gızım verecām (AYA, 2012, s. 369).

hace getmişdi. rehmetlik oldi. vesiyet etmiş onün suyini çihartdıñ (ErYA, 1995, s. 271).

yoñ ağbeti o gelif babamı açaçahdır. babamdı vesyet etmiş (AKD, 1998, s. 44).

3.2. Ölüm Anı

3.2.1. Ölmek üzere olan kişi için kullanılan sıfatlar

ağır hasta ~ aīr ḥasda

'İyileşmesi güç olan hastalığa yakalanmış kimse' (TS, 2011, s. 41)

'Ölümcül hasta' (EİMİYA, 2008, s. 464)

Ağır hasta, ölümle sona erme ihtimali bulunan iyileşmesi çok güç olan bir hastalığa yakalanmış kimsenin durumunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olan bir söylemdir. Standart Türkiye Türkçesinde, 'iyileşmesi güç olan hastalığa yakalanmış kimse' anlamına gelen *ağır hasta* kalıbının, *aīr ḥasda* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (Mihalıççık -Eskişehir) da aynı anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

bōle aīr ḥasdaları. dā sōra da yollā olmuş, ḥavannan götdüler (EİMİYA, 2008, s. 300).

alacanlı ~ alacannı

'Yarı canlı, ölmek üzere bulunan' (DS, 2009, s. 178), (HSDS, 2018, s. 4)

Ala kelimesi, *Türkçe Sözlük*'te 'karışık, çok renkli' anlamlarında ifade edilmekle birlikte

başkaca bir anlamı da 'yarım kalmak, tamamlanmamak'tır. (Rezaei, 2018, s. 9). *Derleme Sözlüğü*'nde belirtildiği üzere *alacanlı* kelimesi, 'yarı canlı' henüz canını teslim etmemiş, ölümü olayı tamamlanmamış' anlamına gelmektedir. Buna göre *alacanlı*, hayatının son anlarını yaşayan, ölmek üzere bulunan bir kimsenin ölüm öncesinde sağlık durumu hakkında bilgi vermek amacıyla kullanılmakta olan bir ifadedir. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan *alacanlı* kelimesinin, *alacannı* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Adana; -Mersin; -Niğde) 'hayatla ölüm arasında bulunmak, canı henüz çıkmamış olmak' anlamlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AOİA II.C., 2006, s. 454).

aladiri

'Ölecek durumda, can çekişen' (DS, 2009, s. 4415)

'Yarım kalmak, tamamlanmamak' anlamlarına gelen *ala* kelimesinden türetilen *aladiri* birleşik adının, henüz ölümü gerçekleşmemiş can çekişir durumda olan bir kimsenin ölüm öncesi durumunun ifade edilmesinde kullanılmaktadır (Rezaei, 2018, s. 9). *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan *aladiri* kelimesinin *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Dereçine *Sultandağı -Afyonkarahisar) ölmek üzere olan bir kimsenin durumunu ifade etmek için kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

aralık iyisi

'Ölmeden önce, geçici olarak iyileşen hasta, ölüm iyisi' (DS, 2009, s. 297), (HSDSDS, 2018, s. 6)

Bir kimsenin ölümünün gerçekleşmesinden kısa bir süre öncesinde, zihninde bir açıklık yaşanması ve hastalık semptomlarında meydana gelen kısa süreli iyileşme neticesinde fiziksel bir düzelme görülmesine *ölüm iyiliği*, düzelme gösteren hastaya da *aralık iyisi* denilmektedir (Demirkol, 2016, s. 559).

Yılın son ayı olması hasebiyle hastalığın sonu ile ilişkilendirilerek ölümden önce geçici olarak iyileşen hastanın durumunu ifade etmek amacıyla *aralık iyisi* söylemi kullanılmaktadır (Seçkin, 2015, s. 445). Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *aralık iyisi* ifadesinin *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Balıkesir) bir kimsenin ölümden önceki son durumunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

rahmetli geldiğimde ne iyi idi, meğer aralık iyisi imiş (DS, 2009, s. 297).

enez ~ eneze

'1. Cılız, zayıf, kudretsiz. 2. Can çekişen, ölümü yaklaşan' (DS, 2009, s. 1752)

'Cılız, zayıf, güçsüz' (Gülensoy, 2018, s. 254)

Derleme Sözlüğü'ne göre, bir kimsenin fiziksel zayıflık ve güçsüzlüğünü ifade etmek için kullanılan *enez ~ eneze* kelimeleri, aynı zamanda insan vücudunun fiziksel fonksiyonlarının geri dönülmez bir biçimde bozularak işlevini yitirmesi sonucunda ölecek olan kimsenin son durumunu ifade etmek amacıyla kullanılan bir sıfattır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *enez ~ eneze* kelimelerinin, *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Karadamlı *Finike -Antalya) ölümü yakın olan bir kimsenin son durumunu belirtmek amacıyla kullanılan bir sıfat olduğu tespit edilmiştir.

ölgüm

'Ölecek durumda olan, can çekişen' (DS, 2009, s. 3334), (Gülensoy, 2018, s. 537)

Derleme Sözlüğü'ne göre, ölümü yakın olan ve can çekişen bir kimsenin son durumunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olan *ölgüm* kelimesine, Standart Türkiye Türkçesinde rastlanılmamıştır. *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre *ölgüm* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Sinop) ölmek üzere olan bir kimse için kullanılan bir sıfat olduğu tespit edilmiştir.

ölümcül

'1. Ölümle sona erme ihtimali olan veya ölümle sona eren. 2. Can çekişen' (TS, 2011, s. 1848)

'Can çekişen, ağır hasta' (DS, 2009, s. 3335)

Derleme Sözlüğü'ne göre *ölümcül* kelimesi; ağır bir hastalık, yaşlılık ya da geçirilen elim bir kaza sonucu ölmek üzere can çekişen bir kimsenin son durumunu ifade etmek amacıyla kullanılan bir sıfattır. Standart Türkiye Türkçesinde, ölümle sona erme ihtimali olan bir durumu ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Isparta; *Lapseki -Çanakkale; -Kastamonu; *Merzifon -Amasya; -Gaziantep; Bektaş, *Zara -Sivas; *Bor -Niğde; Mahmudiye -Konya; *Kadirli -Adana) ölmek üzere bulunan bir kimsenin son durumunu ifade etmek için kullanılan bir sıfat olduğu tespit edilmiştir.

sinnek

'Ölümü yaklaşmış kimse' (DS, 2009, s. 4700)

Ölüm vakti gelmiş, ölmek üzere olan bir kimsenin durumunu ifade etmek amacıyla kullanılan *sinnek* kelimesinin Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmamıştır. Türkiye

Türkçesi ağızlarında (-Çorum) ise bir kimsenin ölüm öncesi son durumu ile ilgili bilgi vermek amacıyla kullanılan bir sıfat olduğu tespit edilmiştir (ÇAS, 2015, s. 342).

3.2.2. Ölüm şekilleri ile ilgili söz varlığı

açlıktan öl- ~ acınnan öl- ~ ajlıhdan öl- ~ aşıhdan öl- ~ aşıkdan öl-

'Dayanılmaz derecede acıkmak, çok acıkmak' (TS, 2011, s. 22)

Kaza, ihmal ya da kasıt sonucu gelişen dayanılmaz derecede aç olma durumu olarak kabul edilen *açlık*, ileri boyuta geldiğinde ölüme sebebiyet veren bir olgudur. Aç olma durumu anlamına gelen *açlık* kelimesi, Standart Türkiye Türkçesinde *öl-* fiili ile birleşerek *açlıktan öl-* kalıp sözünü oluşturmuştur. Gerçek ya da metaforik anlamda kullanılan bu deyim *acınnan öl-* (Erkizan *Ahlat -Bitlis) ~ *ajlıhdan öl-* (*Çayırılı -Erzincan) ~ *aşıhdan öl-* (Balı *Ereğli -Zonguldak) ~ *aşıkdan öl-* (İki Pınar *İskilip -Çorum) biçimindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında, bir ölüm şeklini ifade etmek için kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

bunnar gidiller, bunnar gidiller bağıllar ki degirman ügüdür, bi tenesi ağzını vèrip degirmanın ununun ğarşına, bu ne ğedde degirman ügüdürse bu yir, diyir acınnan öldüm, acınnan öldüm, gine doymir (AASV, 2017, s. 167).

ajlıklarından öldü. ajlıh ajlıh. (ErYA, 1995, s. 344).

uşağla dedı, "aşlıhdan ölüyalā" bu esger MusTāfa aşıhdan ölüyomuş mizefernen ikisi (ZBKİA, 1997, s. 104).

ben ölmeyince çocuklarıñ aşıkdan ölmez, abıla dedi (ÇİYA, 2004, s. 121).

bağıra bağıra öl- ~ bağıra bağıra (öl-) ~ baıra baıra ül-

'İnsan yüksek ve gür ses çıkarmak' (TS, 2011, s. 228)

'Yüksek ve gür ses çıkarmak' (Tietze, 2002, s. 261)

Ölüm, tüm canlılar için yaşanılması zorunlu ve ne zaman, nerede, ne şekilde gerçekleşeceği bilinmeyen bir gerçekliktir. Kaçınılması mümkün olmayan bu elim durumun her canlı için farklı biçimlerde tecelli ettiği bilinmektedir. Ölüm olgusu, ölmek üzere bulunan bir kimse için korkulan ve acı verici bir durumdur. Ölümün verdiği acı ve korku ile ölmek üzere bulunan bir kimsenin yüksek ve gür bir sesle bağırarak can vermesi olağan bir durumdur. Dolayısıyla *bağıra bağıra öl-* kalıp sözü de ölmek üzere olan bir kimsenin yüksek sesle bağırarak can vermesini temsil eden bir söylem olarak kabul edilebilir. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan bu kalıbın, *bağıra bağıra (öl-)* (Kemer *Çayeli -Rize) ~ *baıra baıra ül-* (Gazi

Mehmet *Uzunköprü -Edirne) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında bir ölüm şeklini ifade etmek için kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

iki sene çekti. baṛa baṛa üldü (EİA, 1998, s. 252).

k'āfir öle baḡıra baḡıra, baḡıra baḡıra, oyle geberttiler (RİA, 2003, s. 268).

boḡul- ~ boḡul- ~ poḡul-

'Havasızlıktan ölmek' (TS, 2011, s. 372)

Boḡul- eylemi su ve likitlere maruz kalan hava yolunun, su altında kalmasıyla birlikte oluşan solunum yetmezliği ile sonuçlanan bir süreçtir (Şimşek, Satar, 2013, s. 82). Havasızlıktan *boḡul-* ise hava yolu solunumunun durması yahut durdurulması neticesinin ölüm olayının gerçekleşmesiyle meydana gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan *boḡul-* eyleminin, *boḡul-* ~ *poḡul-* biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında (Yeşilköy *Gelendost -Isparta) 'suda boḡularak havasızlıktan ölmek' anlamında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYA, 2006, s. 39).

o şekilde getmiş oraya yani siz bilmezsiniz de biz biliriz lōḡmen denizde boḡuldu o adam... (GeA, 2017, s. 209).

damla öndür-

'Korkudan hastalanmak, ölmek' (DS, 2009, s. 1354)

Derleme Sözlüğü'ne göre *damla öndür-* kalıbı korkudan hastalanmak ve hayatın son bularak ölüm olayının gerçekleşmesini ifade etmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kalıbın, *Derleme Sözlüğü*'nden elde edilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Arapkir -Malatya) bir ölüm şeklini temsilen kalıp söz olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

düş-

'Şehit olmak' (OASV, 2017, s. 174)

Düş- fiili, *Türkçe Sözlük*'te verilen anlamlarından (Gerçek olmayan şey, imge, rüya) farklı olarak, 'kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda ölmek, şehit olmak, şehit düşmek' anlamlarına gelmektedir (TS, 2011, s. 739). *Şehit düş-* kalıp sözü Standart Türkiye Türkçesinde, 'yüksek bir ülkü uğrunda ölme, şehit olma' anlamlarına gelmektedir (bk. *şehadet*) (TS, 2011, s. 2211). Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Ordu) ise şehit olma durumunu ifade etmek amacıyla *şehit*

düş- kalıbı yerine yalnızca *düş-* fiilinin kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

garip öl- ~ gerib öl-

Garip 'kimsesiz, zavallı' (TS, 2011, s. 904)

Garip 'Yabancı, gurbete düşmüş olan; kimsesiz, zavallı' (Tietze, 2002, s. 102)

Türkçe Sözlük'te *garip* kelimesi 'kimsesiz, zavallı' anlamlarına gelmektedir. Bir kimsenin yanında anne, baba, yakını veya koruyucusu olmaksızın yalnız ve sahipsiz kalması olarak adlandırılan *gariplik* durumunun insan yaşamının herhangi bir döneminde meydana gelmesi olasıdır. Dünyaya yalnız gelen insanoğlunun fitraten, varlığını tek başına idame ettirmesi mümkün değildir. Dolayısıyla yaşamı boyunca kendisine yakın olan kimselerle fiziki hayatını sürdüren insanoğlu yaşamı son bulduğunda ise ahirete yalnız bir şekilde intikal edecektir.

Ölüm, canlıların geri dönülemez bir şekilde fizyolojik olarak doğal işleyişini yitirerek yaşamının son bulmasıdır. İnsanoğlu, canlı yaşamını sürdüğü fiziki dünyada doğar, gelişir, yaşar ve nihayetinde ölür. Ölüm, çoğu zaman insanlar tarafından, beklenen şekilde ve zamanda gerçekleşmeyebilir. Bu durumu belirleyen en önemli unsur ise Allah'ın yarattıklarına ilişkin planı olan kaderdir. İnsanın kaderinde son nefesini sevdiklerinin yanındayken vermesi olabileceği bu elim durumu yalnız başına yaşamak da vardır. Hiç kimsesi olmayan, yanında yakını olmaksızın, yalnız başına ölen bir kimsenin son durumunu ifade etmek için kullanılan *garip öl-* kalıp sözü ölümün gerçekleşme durumlardan biridir. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan bu kalıp sözün, Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Kars) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ęhtibar olmazmış yüze gülene

canım gurban _olsun gedir bilene

kef'in yetişmezmiş gerib ölene

belki yarın çevresine saralar. (DİAT, 1995, s. 170).

hasret git-

'Özlemine çektiği, sevdiği bir yere ya da bir kimseye kavuşmadan ölmek' (TS, 2011, s. 1054)

Ölüm yaşayan her canlı için yeri ve zamanı belli olmayan kaçınılmaz bir olaydır. Ansızın meydana gelen bu elim olay her zaman insanların beklentilerine göre gerçekleşmez. Ölüm, ölen kimsenin yakınları için olduğu kadar ölen kimse için de menfi bir durum olarak görülmektedir. İnsan, fitrat olarak yalnız yaşayamayan sosyal bir varlıktır. Dolayısıyla ölen kimsenin ardında bıraktığı insanların acısı kadar ölümden önce kendisinin çektiği özlem ve acı da dikkate değer niteliktedir. Bir kimsenin sevdiği bir yere ya da kimseye özlem duyarak

kavuşamadan ölmesini ifade eden *hasret git-* deyimini de bunu açıklar niteliktedir. Ölümle ilişkili bulunan bu deyimın Standart Türkiye Türkçesi ve ağızlarında aynı anlama gelecek şekilde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 189).

intihar > intihar et- ~ intar ~ intihar _ét-

İntihar 'Bir kimsenin toplumsal ve ruhsal nedenlerin etkisi ile kendi hayatına son vermesi' (TS, 2011, s. 1199)

İntihar 'Kendini öldürme' (Tietze, 2002, s. 402)

Sözlükte 'boğazını keserek öldürmek, boğazlamak' anlamına gelen Arapça, nahr kökünden türeyen *intihâr* kelimesi bir kimsenin kendi kendini öldürmesi demektir (Hökelekli, 2000, s. 351). Durkheim'a (1992) göre *intihar*, ölen kişi tarafından, neticesinde ölümün gerçekleşeceği bilindiği halde teşebbüs edilen olumlu veya olumsuz bir eylemin doğrudan ya da dolaylı sonucu olarak yaşanan her ölüm olayıdır (s. 25). Toplumsal baskı ve ailevi sıkıntılar, psikolojik rahatsızlıklar ve yaşama başa çıkamama gibi daha da uzatılacak nedenlerden dolayı bir kimsenin daha önceden planlanmış ya da doğaçlama bir şekilde kendi canına kıyma işine *intihar (intihar et-)* denilmektedir.

Standart Türkiye Türkçesinde bir ölüm şeklini ifade etmek amacıyla kullanılan bu söylemin *intar* (Ahurköy -Eskişehir) ~ *intihar _ét-* (Çıralı, Sütlüce -Tunceli) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

anem tabi, hayli bir zaman geçtikTen sonra, anem diyor hele bî gidiyim, zaten bu adam intihar _etti. hiç olmazsa birkaç kişiyi çağırayım da götürüp defin _etsinler. (TYAD, 1992, s. 38).

kan tut-

'Kalp tutmak, birdenbire ölmek' (SİYA, 2006, s. 644)

'Ansızın ölmek' (Aksoy, 1984, s. 765)

Kalp krizi, 'Kalbi besleyen damarlardan birinin tıkanması ile ortaya çıkan, önlem alınmazsa ölüme yol açan rahatsızlık, kalp aksesi' (TS, 2011, s. 1286)

Kalp tutması, yaşlı veya hasta bir kimsenin bir anda ölümüne neden olabilecek bir kalp rahatsızlığı geçirmesi anlamına gelmektedir. *Kan tut-* kalıbı, kalbin krize girerek beden ölümüne neden olabilecek bir şekilde rahatsızlanması ve ölüm olayının aniden gerçekleşmesini ifade eden bir söylemdir. Standart Türkiye Türkçesinde ölümün ansızın gelişini ifade eden bir deyim olarak kullanılmakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Sivas) ölümün bir şeklini ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kemp-

'Birdenbire ölmek' (DS, 2009, s. 2740)

Derleme Sözlüğü'ne göre *kemp-* kelimesi, ölümün beklenmedik bir anda meydana gelmesini ifade eden bir söylemdir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kelimenin *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Dikili -Adana), bir ölüm şeklini ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kırıl- ~ ğırıl ~ kırıl-

'Savaş, bulaşıcı hastalık sebebiyle çok sayıda insan ölmek' (TS, 2011, s. 1415)

'Öldürülmek; mahvolmak, hep beraber ölmek' (Tietze, 2002, s. 280)

Kırıl- fiili, savaş ve hastalıklar neticesinde toplu ölümlerin yaşanmasını ifade etmektedir. Ölüm, insanoğlunun önleyemediği ve kabullenmek zorunda olduğu kaçınılmaz bir sondur. İnsanlığın var oluşu ile birlikte ortaya çıkan ölüm olgusu için en önemli nedenlerden sayılan savaşlar ve salgın hastalıklar tarihin eski zamanlarından beri toplu ölümlerin en büyük sebepleri arasında yer almaktadır. *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*'ne göre 'öldürülmek ve hep beraber ölmek' anlamlarında kullanılan *kırıl-* fiilinin herhangi bir neden belirtilmeksizin bir ölüm şeklini ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu ayrıca Standart Türkiye Türkçesinde, savaş veya bulaşıcı hastalık nedeniyle pek çok insanın toplu bir şekilde ölmelerinin nedeni olarak *kırıl-* fiilinin, *ğırıl* (Dodurga, *Bozüyük -Bilecik) ~ *kırıl-* (Harabeşehir *Ahlat -Bitlis) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında bir ölüm şeklini ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

erzurumda çok ğırılmış, donmuş bütün_asger (BİAİ, 2009, s. 334).

e diyir bizim asgerin yarısı orda kırıldı yarısı gene kırıldı (AASV, 2017, s. 124).

kim vurduya git-

'Bir kalabalık arasında öldürülen ya da vurulan kimsenin kimin tarafından öldürüldüğü veya vurulduğu anlaşılamamak.' (TS, 2011, s. 1442)

'Bir kalabalık arasında vurulan ya da öldürülen kimseyi kimin vurduğu belli olmamak' (Aksoy, 1984, s. 787)

Ölüm dünya hayatının sonu, ahiret hayatının ise başlangıcı olarak görülmektedir. Dünyaya gelen her canlının yaşamak zorunda olduğu ölüm durumu; hastalık, yaşlılık, kaza, vb. sebeplerden dolayı gerçekleşebilmektedir. Öngörülemeyen bir durum olan ve pek çok oluşum nedeni bulunan ölümün, kalabalık bir ortamda ne zaman ve nasıl gerçekleştiği belli olmayan

bir vaka neticesinde vurulma olayının gerçekleşmesi Standart Türkiye Türkçesi ve ağızlarında *kim vurduya git-* deyimini ile tabir edilmiştir. Bu deyim Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) cinayet failinin, insan kalabalığının oluşturduğu kaostan ötürü bilinmemesi ve beklenmedik bir şekilde, nedensiz yere yaşanmasını ifade eden bir söylem olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 232).

korbakor ol- ~ gorbagor ol-

Korbakor, 'Ölenin arkasından söylenen ilenç' (DS, 2009, s. 4567)

'Korbagor olmak, lanetle ölmek' (TYADS, 2015, s. 165)

Bir kimsenin kendine, ailesine, inançlarına ve ait olduğu topluma zararı dokunan kişilere tepki olarak kötü dilekte bulunmasına ilenç (beddua, ilenme, kargış) denilmektedir (Koçak, 2012, s. 29). İnsanların çaresizlik duygusu ile dile getirdiği bu sözler, çoğunlukla ölümlle ilişkilidir. *Korbakor*, ölen bir kimsenin ardından dünyada yaptığı kötülükler yüzünden ahirette huzur bulmaması için edilen kötü duadır. *Korbagor ol-*, birleşik fiili de 'lanetle ölmek' anlamına gelerek sevilmeyen bir kimsenin, Allah'ın merhametinden yoksun olarak ölmesi için edilen kötü duadır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kalıp sözün Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon), bir kimsenin beddua alıp, lanetlenerek ölmesini ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

murdar öl ~ mundar öl-

'Kimsesiz, yanında dua okunmadan ölmek' (DS, 2009, s. 4602)

Murdar, 'kirli, pis', *Murdar git-* 'murdar bir biçimde ölmek' (TS, 2011, s. 1712)

Farsçadan, Türkiye Türkçesine ödünçlenen *murdar* kelimesi; sözlükte 'kirlenmiş olan, pis' anlamlarında kullanılmaktadır. Temizlikle ilişkilendirilen bu kelime, aynı anlamla *murdar git-* kalıbıyla ölümün bir biçimi olarak da ifade edilmektedir.

Standart Türkiye Türkçesinde 'necis, pak olmayan' anlamlarında kullanılan *murdar* kelimesi ağızlarda *murdar > mundar* biçiminde fonetik varyasyona uğrayarak *mundar öl-* kalıbını oluşturmuştur. *Derleme Sözlüğü*'nden elde edilen verilere göre *mundar öl-* kalıbının *murdar* kelimesinin sözlük anlamından farklı olarak hiç kimsesi olmayan, yalnız başına yanında bir dua edeni bulunmaksızın bir kimsenin ölmesini ifade eden bir söylem olarak Türkiye Türkçesi ağızlarında (Uzuncaburç *Silifke -Mersin) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

murt git-

'Kurban olabilecek hayvanın, İslam kurallarına uygun olmayan biçimde can vermek, imansız

ölmek' (TYADS, 2015, s. 268)

Murt git- kalıbı, bir kimsenin Tanrı'ya inanmadan, imansız biçimde ölmesini ifade eden bir söylemdir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kalıbın Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

sini sal ol- ~ sini_sal ol-

'Şehit olmak' (DİAT, 1995, s. 276)

Sini sal ol- kalıbı, bir kimsenin kutsal bir ülkü veya inanç uğruna ölmesini ifade eden bir söylemdir (bk. ***şehadet***). Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kalıbın Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Kars), bir ölüm biçimi olan şehit olma eylemini ifade etmek için kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

***şehit düş- / şehit ol- ~ şehit düş- ~ şehed_ol- ~ şehit düş- ~ şehid ol- ~ şehid_ol- ~ şehid_ol-
~ şehid düş- ~ şehit_ol- ~ şehid_ol- ~ şehit düş- ~ şehid ol- ~ şeyit ol- ~ şeyiT_ol- ~ şehit tüş-
~ şeyit tüş-***

'Kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda ölmek' (TS, 2011, s. 2211)

'Savaşta ölmek' (Tietze, 2002, s. 575)

Kutsal bir amaç uğruna Allah yolunda öldürülenlere, vatan ve milletini korumak adına savaşa gidip canını veren Müslüman kimseye şehit denir (bk. ***şehadet***). Arapçadan Türkçeye ödünçlenen *şehit* kelimesiyle *düş- / -ol yardımcı* fiillerinin [*şehit* (< Ar.) + *düş- / ol-* (< Tü.)] bir araya gelmesiyle meydana gelen *şehit düş- / şehit ol-* kalıpları, kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda ölmeyi ifade etmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan bu kalıpların, *şehit düş-* (Subatan -Kars) ~ *şehed_ol-* (Yavi *Çat -Erzurum) ~ *şehid düş* (Yavi *Ünye -Ordu; İğdir *Artova -Tokat) ~ *şehid ol-* (Böğürtlen *Yazıhan -Malatya) ~ *şehid_ol-* (Sün -Elazığ) ~ *şehid_ol-* (Küçük kızılçık *Esenköy -Kahramanmaraş) ~ *şehid düş-* (Karaman *Adapazarı -Sakarya) ~ *şehit_ol-* (Çamlıköy *Ladik -Samsun) ~ *şehid_ol-* (Avşar *Dinar -Afyonkarahisar) ~ *şehit düş-* (Tepeköy *Palandöken -Erzurum) ~ *şehiT düş-* (Yukarı Çınarlı *Erciş -Van) ~ *şehid ol-* (Kayalaksolaklısı *Keskin -Kırıkkale) ~ *şeyit ol-* (*Gelendost -Isparta) ~ *şeyiT_ol-* (Şenköy *Çınarcık -Yalova) ~ *şehit tüş-* ~ *şeyit tüş-* (*Arpaçay -Kars) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (GeA, 2017, s. 466).

şehit düşenlerin yerini, "sıçıra" emirini gözlirih ki sıçırayacaqıh, şehit düşenlerin yerini dolduracaqıh ki ateş behlemesin (KİA, 2020, 168).

hesili o günü bizden iki tene yarali, bi_tene şehed_oldi (EriA II.C., 1995, s. 222).

ya rabdi demiş, ben öldüm anda, **şehid düşdüm** anda demiş. beni buriye nasib_ét diye (OİYA, 2001, s. 323).

bórada arķadaşı onā demiş; "senin" demiş, "kelle ķoltuında nasıl savāşırsın" deyincē bórda **şehid düşüyor** (SİA, 2004, s. 30).

ó zaman diyó bi bahdı gi, dişi **şehit_olmuş** (LA, 2020, s. 270).

babamız seferberlikden eskere gētti eskerlikden **şehid oldu...** (MİA, 2000, s. 271).

körpü başında, ħani_ya antabe bu yani şeye taraf, bu ciyhane taraf, körpi var. o körpide **şehid_ oldu** (EYAD, 1994, s. 127).

babam geTmiş sáfärbärli dā sōna ğoya, sōna **şehid_olmuş** (GBAA, 1994, s. 40).

o émmim sorarımış dā dērimiş kine işde filanı ğördüñ mu dēincē o dērimiş **şehid_ oldu** saña ömür dēllerimş, émmime (KYA, 2011, s. 364).

milled var yoğ cocūnu yētişdirio, o vatana ğónderio, allah başa vērmesiñ işde **şehid olıo** gelio (KİA, 2016, s. 252).

o yol boyuna oldi gara meşe, gara meşe. bizim, orda iki tene **şehit düşdi** (ErİA II.C., 1995, s. 28).

bu esgi insannar ħakiqaten çoħ ezilmiş, çoħ faħıllıħ yani he ħālā_ da bah, ezilenner gine aynı, **şehit düşenner** gine bizim bu anadolunun cocū, saf cocū (TİYA, 2006, s. 291).

...menim bi dayım_esgerden ğaşmışdi keşge gidedin ğo esgerde **şehit düşedin**, niye ğaşdın, gelip bi ambarın içinde, buğdanın içinde saħlahıp bi kere o buğdanın içinde urus esgerleri şişlemişdiler dayımi öldürmişdiler (EA, 2019, s. 122).

...osmanlılara ait başı bi tene şey var yani savaşılarımız var karşıda önünde sarı var arkasında tabır askeriyle beraber **şeyit olmuş** (GeA, 2017, s. 159).

...orda mezarlıķda yatan şeyidimiz bizim torunum ilk torunum askerde işTe **şeyit_ oldu** şemdillide allah kahretsin ondan sora yāni üzüntülü bi āyileyiz... (YİYA, 2020, s. 327).

dört köy orda birleştih bir hefte herbeyledih, bir hefteden sonra bizim burdaki **şeyit tüşen** adamın birisini basırırdih (AKD, 1998, s. 207).

yok ölümünde öl-

'Yoksulluk içinde ölmek' (BAAD, 2019, s. 436)

Yoksul, 'Geçinmekte çok sıkıntı çeken (kimse, toplum, ülke), yoksuz, varlıksız, varyetsiz, fakir, fukara, zengin, varsıl karşıtı' (TS, 2011, s. 2601)

Yoksulluk, bir kimsenin yaşadığı zamana göre belirlenen, kendisi ve ailesi için gerekli

bulunan asgari ihtiyaçlarının karşılanamama durumudur. Yoksulluk, fizyolojik ve psikolojik açıdan insanların yaşam kalitesini önemli ölçüde etkileyen menfi bir unsurdur. İnsanların yaşamlarını etkilediği gibi ölümlerine de neden olmaktadır.

Yok ölümünde öl- kalıp sözü, maddi sıkıntı çeken ve ihtiyaç sahibi bir kimsenin yoksulluk içinde hayatının son bulmasını ifade eden bir deyimdir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kalıp sözün Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Isparta) ölümün bir biçimini ifade eden bir deyim olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

zank ölümü ~ zaᅇg ölümü

'Kalp krizinden ölüm' (DS, 2009, s. 4349)

Zank ~ zangadak 'Birdenbire' (DS, 2009, s. 4349)

Zank, sözlükte 'birdenbire, ansızın' anlamlarına gelmektedir. *Zank ölümü* ise bir kimsenin ölümünün aniden gerçekleşmesine neden olabilecek bir rahatsızlık olan kalp krizinin yaşanmasıyla birlikte ölüm olayının gerçekleşmesini ifade etmek için kullanılan bir kalıptır (bk. **kan tut-**). Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kalıbın, *zaᅇg ölümü* biçimindeki fonetik varyasyonunun *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Uşak) bir ölüm şeklini ifade etmek için kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (UİA, 2002, s. 391).

gahrolası, bilmem na yāni, zaᅇg ölümüne gel, dēlē. āniden gebē git. cierinden yansın naha iᅇşallah, bu şekilde (UİA, 2002, s. 250).

3.2.3. Ölümüne neden olabilecek durumlar

alıcısı tut-

'Öldürücü hastalığa yakalanmak' (DS, 2009, s. 216)

Alıcı, 'Azrail' (TS, 2011, s. 92)

Bir kimsenin; yeterince tedavi edilemeyen, iyileşme olasılığı düşük, ölümle sona erme ihtimali olan veya ölümle sonuçlanmasına neden olan rahatsızlığına, ölümcül hastalık denilmektedir. Türkiye Türkçesi ağızlarında 'ölümcül hastalık' anlamına gelen *alıcı* kelimesi anlam değişmesi nedeniyle aynı zamanda *azrail* kelimesi yerine de kullanılmaktadır. Bir kimsenin ölümüne neden olan ölümcül hastalığı o kimsenin ölümünü gerçekleştiren azraili gibi de düşünülebilir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *alıcısı tut-* kalıbının Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Yayladağı -Hatay) ölümüne neden olan bir durumu tanımlamak amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (YA, 2012, s. 664).

ağulan- ~ avula-

Ağu 'Zehir', *Avulan-* 'Zehirlenmek' (DS, 2009, s. 114-395)

Ağu 'Zehir' (Clouston, 1972, s. 78)

Ağu kelimesi Eski Türkçede, organizmaya girdiğinde kimyasal etkisiyle fizyolojik görevleri bozan ve miktarına göre canlıyı öldürebilen madde olan zehir anlamına gelmektedir (TS, 2011, s. 2648). *Ağula-* zehirlenmek, *ağulan-* ise zehirlenme anlamına gelip insan sağlığını bozan maddelerin insan vücuduna girmesiyle birlikte organizmanın bozulmasına denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *ağu ve ağulan-* kelimelerinin, *ağu ~ ağu* (-Erzurum; -Sivas) ~ *avu* (-Ordu) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında ölüme neden olabilecek bir durumu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ErİA III.C., 1995, s. 19), (OİYA, 2001, s. 335), (SİYA, 2006, s. 550).

büzmece

'Yeni doğmuş çocukların topuklarında çıkan bir çeşit yara' (DS, 2009, s. 834)

'Bebeklerin ölümüne yol açan bir çeşit hastalık' (AİA, 2012, s. 386)

Büzmece, yeni doğanların topuklarında çıkan ve ölümüne neden olan bir çeşit yaraya verilen bir addır. Hastalık; insanlarda korku, ürkme, iğrenme gibi menfi duygular meydana getirir. Hastalığın getirdiği menfi duyguları ve uğursuzluğu uzaklaştırmak için halk arasında güzel adlandırmalara başvurulur. *Büzmece* kelimesi de bebeklerde görülen ve ölümlerine sebep olan elim bir hastalığı adlandırmak için kullanılan güzel adlandırmalardan biridir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kelimenin, sözlükte verildiği biçim ve anlamda Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Şereflikoçhisar -Ankara) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

biz gırķ gún çocūη yanna başķ adam gıomazdıķ. pıslı olur dērdiķ, çocā büzmece gelir dērdiķ büzülürdü çocuk, şōle büzülürdü gelirse, büzülürdü. mosmor moralııdı. ölürdü çocuk şōle büzülürdü anasına bişı olmazdı (AİA, 2012, s. 297).

çor ~ çor deg- ~ çorlan-

'hık. Hastalık' (TS, 2011, s. 562)

'Dert, keder, hastalık' (DS, 2009, s. 1269)

Çor deg- ~ çorlan- 'Hastalanmak, hastalık istila etmek, hastalıktan tükenmek' (EYSV, 2008, s. 44)

Çor kelimesi halk ağzında; sağlığın bozulması durumu, rahatsızlık, hastalık anlamlarına gelmektedir. *Çor* kelimesinden türeyen *çor deg-* ~ *çorlan-* söylemleri ise bir kimsenin vücudunu elim bir hastalığın sarması neticesinde bitkinleşip, tükenerek ölüme yaklaşmasını ifade etmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde hastalanmak anlamında kullanılmakta olan *çor* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Elazığ) da aynı anlam ve biçimde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

bizim tavuğlara çor degmiş, heppi öliler (EYSV, 2008, s. 44).

hotalan-

'Zehirlenmek' (DS, 2009, s. 2419)

Canlı vücuduna girdiğinde kimyasal etkisiyle fizyolojik görevleri çalışamaz duruma getiren ve alınan miktara göre de öldürebilen madde, ağı anlamına gelen zehrin insan vücuduna nüfuz etmesiyle zehirlenme olayı meydana gelmektedir (TS, 2011, s. 2648). Zehirlenme, bir kimsenin ölümüne neden olabilecek tehlikeli bir olgu olarak kabul edilmektedir.

Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan ve zehirlenmek anlamına gelen *hotalan-* ifadesinin *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Fili *Biga -Çanakkale) ölüme neden olabilecek bir durumun adı olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

hömürtlek kanseri ~ hümürTlek ğanseri

Hömürtlek ~ hümürtlek, 'Gırtlak' (DS, 2009, s. 2432)

Gırtlak, 'Soluk borusunun üst bölümü, ümük, imik, hançere' (TS, 2011, s. 943).

Gırtlak kanseri, gırtlak bölgesindeki bazı hücrelerin kontrolsüzce bölünüp çoğalmasıyla birlikte tümör hâlini alarak meydana gelen bir kanser türüdür (bk. **kanser**). Türkiye Türkçesi ağızlarında gırtlak kelimesi yerine *hömürtlek* veya *hümürtlek* kelimelerinin kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir. Standart Türkiye Türkçesinde bir kanser türü olarak bilinen gırtlak kanseri kalıbının, *Derleme Sözlüğü*'nden ve *Senirkent Ağzı* adlı tez çalışmasından elde edilen verilere göre ağızlarda (Gençali *Senirkent -Isparta) *hümürTlek ğanseri* biçiminde ifade edilmekte olduğu tespit edilmiştir.

ğocam öleli yirm_iki sene_oldu, hümürTlek ğanserinden_öldü (SA, 2015, s. 443).

ığım ~ ığıma

'Çocuklara aniden gelen öldürücü bir hastalık' (DS, 2009, s. 2457)

İğim, 'Dert, hastalık, ağrı, sızı' (DS, 2009, s. 2457), (Tietze, 2002, s. 344)

'Dert, hastalık' anlamlarına gelen *ığım* kelimesinden türeyen *ığıma*, bebek ve çocuklarda görülen ve aniden ölümlerine neden olan elim bir hastalığa verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu hastalık adının, *ığım* (*Kavak, Başpınar *Tefenni *Yeşilova -Burdur; -Çankırı; Honaz -Denizli; Yılanlı *Aksu, *Atabey *Eğirdir, *Gönen -Isparta; *Ereğli -Konya) ~ *ığıma* (-Isparta) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ince ağrı ~ inceağrı ~ incearğrı

'*hlk. Verem*' (TS, 2011, s. 1188)

Verem, 'Herhangi bir organa ve en çok akciğerlere yerleşen Koch basilinin yol açtığı ateşli ve bulaşıcı bir hastalık, tüberküloz' (TS, 2011, s. 2479)

Tarihi çok eski zamanlara, dinazorlar çağına kadar uzanan tüberküloz (verem), oluşumuna neden olan basile kendi adını veren Robert Koch tarafından 1882 yılında tespit edilmiştir. (Keskinbora, 2016, s. 177). İnsanlık tarihinden beri pek çok insanın ölüm sebebi olan verem hastalığı, çekinilen ve korkulan elim bir hastalık olarak hafızalara kazınmıştır. Halk arasında, adı doğrudan telaffuz edilmeyen verem hastalığı için zihinlerde oluşacak kötü çağrışım ve menfi duyguların meydana gelmesini önlemek amacıyla güzel adlandırmalara başvurulmuştur. Standart Türkiye Türkçesinde de verem hastalığını ifade etmek için kullanılan *ince ağrı* söyleminin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Erzurum) *inceağrı ~ incearğrı* biçimlerinde fonetik varyasyona uğrayarak güzel adlandırma olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ErİA III.C., 1995, s. 181).

ince hastalık ~ ince hestelîg

'*hlk. Verem*' (TS, 2011, s. 1188)

Verem, insan vücudunda herhangi bir organa ya da akciğere yerleşen Koch basilinin yol açtığı bulaşıcı bir hastalığın adıdır (bk. *ince ağrı*). *İnce ağrı* kalıbı, Standart Türkiye Türkçesinde verem hastalığının soğuk yüzünü gizlemek ve halk arasında menfi bir his yaratmasını önlemek için bu hastalığı ifade eden güzel adlandırma olarak kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında ise fonetik varyasyona uğrayarak *ince hestelîg* (-Şanlıurfa) biçiminde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kızımı merak etti üzüntüden ince hestelîğine düştü (UMA, 1997, s. 249).

iñezi-

'Ölümcül hasta olmak' (DS, 2009, s. 4526)

İnezi- bir kimsenin ölümle sona erme ihtimali olan bir hastalığa yakalanması anlamına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu ifadenin *Derleme Sözlüğü*'nden elde edilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Çorum) ölümcül bir hastalığa yakalanmak anlamında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kanser ~ ğanser ~ ğańser ~ kansar ~ anser

'Bir organ veya dokudaki hücrelerin kontrolsüz olarak bölünüp çoğalmasına bağlı olarak yakın dokuları yayılması veya uzak dokulara sıçramasıyla beliren hastalık, amansız hastalık, incitmebeni, dokunmabana' (TS, 2011, s. 1300)

'Bir hastalık adı' (Tietze, 2002, s. 106)

"*Kanser* teriminin ilk defa Hipokrat tarafından (M.Ö. 460-377), organizmanın şifa bulmayan yeni yapılanmaları için kullanıldığı görülür" (Atıcı, 2007, s. 198). Tarihin çok eski zamanlarından beri varlığını sürdüren ve insanoglunun yaşamını olumsuz yönde etkileyen *kanser hastalığı*, bir organ ya da dokuda bulunan hücrelerin düzensiz bir şekilde bölünüp çoğalmasıyla meydana gelen kötü huylu urlara verilen Latince bir hastalık adıdır.

Standart Türkiye Türkçesinde bir hastalık adı olarak kullanılan *kanser* kelimesi ve *ğanser* (Esinyurt *Gelendost -Isparta) ~ *ğanser* (*Güzelyurt -Aksaray; *Dört Yol -Hatay; Kuşkayası *Afşin -Kahramanmaraş; Barakobası *Keskin -Kırıkkale; Ilıca *Boyabat -Sinop; Gölağzı *Erciş -Van) ~ *ğańser* (Yeniköy *Bodrum -Muğla) ~ *kansar* (*kansar munsar*) (Yeniköy *Bodrum -Muğla) ~ *anser* (Küçük Kılıçlı *Silivri -İstanbul) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (İİÖKBİA, 2020, s. 408).

he, benim _adamım da şiyden öldü işde gencikene. ğanserden _öldü yā genççēz. o da öyle gitdi (AYA, 2012, s. 523).

... çocuklar orıya gelenler ğonu ğońşu hısım hepsi yoklamıya geliyilar beni ğanserim diyi ğanserden sora buriya geldik geldim (DöA, 2006, s. 149).

- o rahmetli mi oldu? Senin oğlan mıydı?

- öldü ya_a benim yēniğ gocası **ğanser**_idi öldü (GeA, 2017, s. 194).

hēp bilişisiñiz. bilişli bir adam ğanser olan yerde vatandaşını göyar mı (KYA, 2011, s. 204).

ama şindi doğdurlara varioń, accig yarıe ğanser diő (KıA, 2016, s. 220).

ğardaşımın ğarısı ğocası onun da ğanserden öldü hep ğanserdi. ğız ğardeşim ğanserden öldü. oğlan ğanser, adam bğursağ ğanserinden öldü (SİBİA, 2019, s. 209).

... ğanser kötü bir işdir, onnüç sene sürdi, onnüç sene sora vefat eTdi... (EA, 2019, s. 165).

ğari u irême⁴li çok ço^kmuş. ben de bi dedim ki ölü de ğanser m olurun acaba diye onu geçirdik hasdalık (MYA, 2013, s. 331).

ısrığan otu, dalğan dëriz biz una. toplep, yêkedip dōrep ğavurusuğ. aynı ebigümecini ğavurduğ gibe. bu kansar munsar hasdalına eyi geliyorümüş, bilîman (MYA, 2013, s. 304).

işde diyalizi gidip geliyom. hasdayın, kanser hasdası, memidenä (İİÖKBİA, 2020, s. 220).

buydaynan arpa ekiliyu ādın mı? bi de şey kanola kanola kanola ekûlar. o da insanı kanser yapó dediler ādın mı? (SiA, 2019, s. 169).

kıran ~ ğıran ~ ğıran ~ kıran ~ kıran ğir-

'Bir topluluğun ve özellikle hayvanların büyük bir bölümünü yok eden hastalık veya başka neden, ölet, afet' (TS, 2011, s. 1413)

'Öldürücü salgın hastalık' (DS, 2009, s. 2052)

Kıran, insan ve hayvanlarda görülebilen, öldürücü salgın hastalığa verilen addır (bk. ***kıran ğir-***). İnsanların yaşam tarzlarının oluşturduğu sağlıksız ortamlar, doğal dengenin bozulması, doğal afetler veya başka sebeplerden dolayı meydana salgın hastalıklar, dünya tarihi boyunca insan yaşamından hiç eksik olmamış ve tedavi yöntemleri bulununcaya değin çok sayıda insanın ölümüne neden olarak insanlık tarihini olumsuz yönde etkilemiştir (Kılıç, 2004, s. 11).

Standart Türkiye Türkçesinde, salgın bir hastalık adı olan *kıran* (-Trabzon) kelimesi ve *ğıran* (-Çorum; -Sivas) ~ *ğıran* (-Elazığ) ~ *kıran* (İkikubbe *Ahlat -Bitlis; -Elazığ; Çatak -Karaman) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AASV, 2017, s. 331), (EYAD, 1994, s. 235), (KİAAAAY, 2011, s. 636), (SİYA, 2006, s. 620), (TYADS, 2015, s. 229).

köküne ğıran giresice (ÇAS, 2015, s. 164).

bunlara ğıran mı ğirdi ne hepsi öliler (EYSV, 2008, s. 88).

dedim "kanı somun doğrana" "allah canan sağlıh vërmiye" "içen kıran düşe" "allah seni elimnen ala" "boynun altan kala" "gün görmiyesen murad etmiyese" eskinin bedü'alari (AASV, 2017, s. 176).

kıran ğirescë. ğırıp geçirecek yāni kıran ğiresice ğirdi zaman tümü kökünü kescek (KİAAAAY,

2011, s. 233).

maçca

'Dert, hastalık (frengi, kanser, sıracı gibi ağır hastalıklar)' (DS, 2009, s. 3100)

'Kanser' (AYA, 2012, s. 776)

İnsanın bedensel ve ruhsal bütünlüğünü tehdit eden kanser gibi vb. hastalıkları adlandırmak amacıyla kullanılan *maçca* kelimesinin Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (Altınkaya -Aksaray) yalnızca kanser hastalığını ifade eden bir ad olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

maçca diyim bi hasdelik çıkardı. o da yüzde bir. maçca diyi de bu çanser_imiş çayrı. oña bi çarı var_ıdı, inneyinen dutallardı (AYA, 2012, s. 396).

ölet

'Öldürücü hastalık salgını, kıran' (TS, 2011, s. 1846), (DS, 2009, s. 3333)

'Öldürücü salgın hastalık' (Tietze, 2002, s. 216)

Ölet, insanların yaşadıkları sağlıksız ortamlar, güvenilir olmayan beslenme biçimi, beşeri ve doğal unsurların etkisiyle doğanın dengesinin bozulması, kıtlık vb. sebeplerden dolayı meydana gelen, insan ve hayvanlar için ölümcül olabilen salgın hastalıklara verilen adlardan yalnızca biridir (bk. *kıran*). Standart Türkiye Türkçesinde 'öldürücü salgın hastalık, kıran' anlamlarına gelen *ölet* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Adıyaman; -Elazığ; -Gaziantep) da aynı anlama gelecek şekilde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AİYASV, 2018, s. 210), (GA I.C., 1945, s. 223).

dedelerimiz zamanında malatya terefinde bi ölet çıkmış çoğ insan telef olmuşmuş (EYSV, 2008, s. 164).

taun ~ davun

'Veba' (TS, 2011, s. 2286)

'Taun, veba' (DS, 2009, s. 1383)

Taun, Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenen, kemirgen hayvanlardan insanlara bulaşan öldürücü bir salgın hastalık olan 'veba' anlamına gelmektedir (bk. *veba*). Standart Türkiye Türkçesinde veba anlamına gelen *taun* kelimesinin *davun* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Ordu) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (OİYA, 2001, s.

341).

ter hastalığı ~ ter hasdali

'Verem' (OİYA, 2001, s. 356)

Ter hastalığı (terleme > terletme) olarak bilinen kavram, halk ağzında tifo, zatülcenp, humma ve verem gibi bulaşıcı hastalıklara verilen genel bir addır (DS, 2009, s. 3895). Zatülcenp, verem vb. salgın hastalıklar için *ter hastalığı* ifadesinin kullanılmasının nedeni belirtilen her hastalıkta yüksek ateş dolayısıyla terleme olayının görülmesinden kaynaklandığı söylenilebilir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kalıbın Türkiye Türkçesi ağzlarında (*Aybastı -Ordu) verem hastalığını ifade etmek amacıyla kullanılan bir söylem olduğu tespit edilmiştir.

yani bî adam hasda olsa şimdi vérem dèniyo. ter hasdali dèniyomuş temsili ter. ter hasdali dèniyomuş yaħut _da baş _arısı işde gözlerine vurdu, ölice felan yani (OİYA, 2001, s. 195).

veba ~ baba

'Hasta farelerden insana geçen bir mikrobun oluşturduğu bulaşıcı, öldürücü bir hastalık, taun' (TS, 2011, s. 2475)

Dünya tarihinde ilk kez 541 yılında Mısır'da görülen *veba*, yaşandığı ilk zamanlardan beri insanları önemli ölçüde etkilemiş ve bu durum kesintisiz periyotlarla günümüze kadar süregelmiştir (Parıldar, 2020 s. 22). Kemirgen hayvanlardan geçen bir mikrop dolayısıyla insanlara bulaşan bu elim hastalık, tarih boyunca pek çok insanın ölümüne neden olmuştur. İnsanların yaşam tarzlarının sebep olduğu sağlığa elverişsiz ortamlar, ekosistemin bozulması, hayvanların neden olduğu durumlar, kıtlıklar, doğal afetler ve daha birçok sebepten meydana gelen salgın hastalıklar toplu ölümlere yol açarak insanlık tarihi bakımından önemli bir rol üstlenmiştir (Kılıç, 2004, s. 11).

Türkiye Türkçesine Arapçadan ödünçlenen bulaşıcı ve öldürücü bir hastalığın adı olan *veba* kelimesinin, *baba* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağzlarında (-Sivas) *Türkçe Sözlük*'te verilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (STİAT, 1994, s. 219).

veletden _öl-

Velet, 'Oğul, çocuk' (TS, 2011, s. 2478)

Veled, 'Çocuk, erkek çocuk' (Tietze, 2002, s. 419)

Arapçadan ödünçlenen *veled* kelimesi Standart Türkiye Türkçesinde *velet* madde başıyla 'erkek çocuk, oğlan' anlamına gelmektedir.

Hamile bir kadının gebelik, doğum ve lohusa komplikasyonları gibi nedenlerde hayatını kaybetmesine 'anne ölümü' denilmektedir (Biri, Öztürk, Maral, 2002, s. 142). Kadının gebelik, doğum ya da lohusalık döneminde yaşamını yitirmesini, taşıdığı ya da doğurduğu çocuğa bağlayan bir söylem olan *veledden öl-* kalıbının Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (Darıovası *Andırın -Kahramanmaraş), ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

anamıñ öldüündē anamı şindik anamıñ öldüünü biliyúrur, nası! noğduunu bilemim iyice yañınız veletden öldü anam. yani doğmda (KYA,2011, s. 242).

veremden öl-

'Herhangi bir organa ve en çok akciğerlere yerleşen Koch basiline yol açtığı ateşli ve bulaşıcı bir hastalık' (TS, 2011, s. 2479)

'Tüberküloz' (Tietze, 2002, s. 424)

Verem hastalığına sebep olan basilin (Koch Basili) ilk tespitini 1882 yılında bir kasaba doktoru olan Robert Koch yapmıştır (Keskinbora, 2016, s. 177). Adını verdiği basilin meydana getirdiği verem hastalığı, insan vücuduna girmekle birlikte gerekli şartların oluşması sonucunda teşekkül etmektedir. Eski zamanlardan beri pek çok can alan bu elim hastalığın, Standart Türkiye Türkçesinde '*verem* ve tüberküloz' adlarıyla bilinmesiyle birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (Kafaca -Muğla) *veremden öl-* biçiminde ölüme sebep olabilecek bir durum olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

bi ğadın varmış, bisili. o bisili ğadın da üş dene çocū olmuş. o ğadını u zamanıñ hastalında verem demişlē ğari. veremden ölmüş, verem hasdalı olmuş (MYA, 2013, s. 205).

3.2.4. Ölüm yeri

ölgü yeri

'Bir kimsenin öldüğü yer' (DS, 2009, s. 3334)

*Derleme Sözlüğü'*ne göre *ölgü yeri* kalıbı, bir kimsenin çeşitli nedenlerden dolayı yaşam fonksiyonlarını yitirmesiyle birlikte hayatını kaybettiği yer anlamında kullanılan bir adlandırmadır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu söylemin *Derleme Sözlüğü'*nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Sevinçli *Kozan -Adana) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

3.2.5. Ölüme sebep olan varlıklar

albastı ~ albasti

'Doğum sırasında temizliğe dikkat edilmemesi yüzünden lohusanın tutulduğu ateşli hastalık, lohusa humması, albasma' (TS, 2011, s. 85)

'Lohusalık sırasında, hasta kötü bir ruh tarafından boğucu ve öldürücü krizlere maruz kalmak' (DS, 2009, s. 207)

"Al Ruh, tarihten önceki zamanlarda, tarihî devirlerde olduğu gibi, şerir bir ruh olmamıştır. 'Al' kelimesinin 'Ateş Kültü'yle alakalı olması bilhassa bu ruhun en eski devirlerde hami ruh, ateş ve ocak ilâhesi olduğunu göstermektedir (Aydemir, 2013, s. 63). Yakut, Altay ve Yenisey Türklerinin inançlarında var olan Al Ruh, Türklerin en eski inançlarından biri kabul edilen al ateş adı verilen ve koruyucu ruh olan ateş tanrısıdır (Küçük, 2010, s. 186).

Günümüzden altı bin yıl kadar önce Al Ruh, uzun bir sessizliğe gömülerek sonrasında Erlik avamında bulunan şer ruhlar topluluğuna dahil olmuştur (Aydemir, 2013, s. 63). "Yakut, Altay, Yenisey Türklerinin inançlarında rastladığımız ve izleri bugün Anadolu'da görülen Al ruhuyla ilgili olarak Albastı, Alkarısı, Albız/Albıs, Abası gibi kelimelere rastlarız" (aktaran, Küçük 2010, s. 186). Kırgız ve Kazakların halk inanışına göre yeni doğum yapmış kadınlara musallat olup kötülük yaptığına inanılan *albastı ruhu*, *sarı albastı* ve *kara albastı* şeklinde ikiye ayrılmaktadır (Aydemir, 2013, s. 63). Toplumların buldukları coğrafyalara göre inanç bakımından değişiklik gösteren *albastı* kavramı Standart Türkiye Türkçesinde, bir kadının doğum sırasında, yaşanan menfi durumlar yüzünden hastalanması anlamında kullanılırken Türkiye Türkçesi ağzlarında (-Trabzon), yeni doğum yapmış kadınlara yaklaşan ve bebeklerin ölümüne neden olduğuna inanılan uğursuz, kötü ruhlu cadıyı temsil etmekte olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 53).

*yazbaşı A:medun garisi **albastı** olmışti, onun için yaylaya gidemedi* (TYADS, 2015, s. 53).

cāni

'Cinayet işlemiş olan kimse, kıyacı' (TS, 2011, s. 442)

'Cinayet işlemiş olan kimse, katil' (Tietze, 2002, s. 417)

'Adam öldürme cürmünü işleyen kimse, katil' anlamına gelen *cani* kelimesi, Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenmiştir. İnsanlık tarihinin en eski suçlarından biri kabul edilen haksız yere adam öldürme fiili, tüm din ve inanç sistemlerinin günah sayarak mutabık kaldığı ortak temalardan biridir (bk. *adam öldürme*). Bir kimsenin vücut bütünlüğüne zarar verme kastıyla gerçekleştirilen öldürme eylemine *cinayet*, bu eylemi gerçekleştiren kişiye de *cani* denilmektedir.

Standart Türkiye Türkçesinde, kasıtlı bir biçimde, haksız yere adam öldüren kimseyi ifade etmek için kullanılmakta olan *cani* kelimesinin *cāni* biçimindeki sesletiminin Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Akyurt-Ankara) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AİA, 2012, s. 386).

*rüyāsınî hani şindi biz sinamada oynıyan artisti oynıyan **cāniyi**, oynıyan haydudu görüyoz ya* (AİA, 2012, s. 194).

cellat ~ celat ~ cellad ~ cellad ~ cellat ~ cellát ~ cellát ~ cellát ~ cellât ~ cellát ~ celled ~ cellet ~ çellat

'Ölüm cezasına çarptırılanları öldürmekle görevli kimse' (TS, 2011, s. 450)

'İdam cezasını yerine getiren' (Tietze, 2002, s. 426)

"Arapça 'kırbaçlamak' manasına gelen *celd* masdarından mübalağalı ism-i fail olan *cellât*, 'kırbaçlayan, çeşitli eziyetler uygulayan' anlamına gelmekle birlikte daha çok ölüm cezalarını infaz edenler için kullanılmıştır" (İpşirli, 1993, s. 270). *Cellatlık* görevinin ne zaman ortaya çıktığı hakkında bir bilgi bulunmamakla birlikte eski zamanlardan beri var olduğu bilinmektedir (bk. *boynuñ cellat*). XIX. yüzyıla kadar varlıklarını sürdüren cellatlar, devrin önemli devlet adamları tarafından görevlendirilen ve dönemin kadıları tarafından verilen ölüm cezalarının infazını yerine getirmekle yükümlü can alıcı kimselerdir.

Standart Türkiye Türkçesinde ölüm cezasına çarptırılanları öldürmekle görevli kimseye verilen ad olarak kullanılan *cellat* (-Kastamonu; -Muş) kelimesi ve *celat* (*Ayrancı -Karaman) ~ *cellad* (-Diyarbakır) ~ *cellad* (Hacı Hasanlı *Çiçekdağı -Kırşehir) ~ *cellat* (Kineği *Arpaçay -Kars; -Kastamonu; -Muş) ~ *cellát* (Kozlu kötek *Kağızman -Kars) ~ *cellát* (İzzetiye *Keşan -Edirne) ~ *cellât* (*Mihalıççık -Eskişehir) ~ *cellát* (-Adana) ~ *cellet* (Karamanlar *Altıeylül -Balıkesir; -Elazığ; *Bulanık -Muş; -Ordu; Güneş *Divriği, *Kangal -Sivas) ~ *celleT* (Ulukale *Çemişkezek -Tunceli) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir. (KİAT, 1994, s. 310).

*halbukî vardıkları **celat**, aynı eve gidiyollar. ordan sorā bitirmişler* (KİAAAAY, 2011, s. 345).

*hama **celladi** çağırı. De'yi hama bu oğlanın başını vurun. şindi öldirecahsız* (DA, 2011, s. 72).

*harpadan oturdu. **cellad** gessin, didiler. **cellad** geldi orda vezir vükâfâler dedi ki: gel pâdişâm idme, şah ismâlin canını bize başla, gözlerine mil salah, götürek bi dağın ardına atağ didiler* (KıYA, 2000, s. 361).

alaylar yiharam ordu bozaram

bin düşmanı bir iziye düzerem

gan içmeyen günner gamlı gezerem

men bir can alıcı **cellat** olmuşam (AKD,1998, s. 76).

zavallıların ikisini de, hemen **cellatla** boğup öldümüşlè (AAT, 1994, s. 4).

ay doğar sini sini

şeverem birisini

cellat boynumi vurse

dēmerem doğrisini (AİAD, 1995, s. 75).

veriya **cellatların** eline, atıyalar, kıızı götürüyalar (EİA, 1998, s. 140).

vurun **cellât**, dir. ihi vay neden bõle (EİMİYA, 2008, s. 315).

başaramıyanıñ sonu gafası kesilecek, **cellát** (AOİA II.C., 2006, s. 122).

deyi_ ki padişah_ bi_ tene **cellet** çarıyı padişah_ (SİYA, 2006, s. 365).

esfendiyei öldüren budu dēye, menimi aldadassañ vuruñ lelenin boyunnu dēye **cellet** bağırdı (STİAT, 1994, s. 130).

dinne sözüm ey Mehemmet ümmeti

men ğerip aşığa etseñ hõrmeti

su yerine gan içici **celletin**

ellerindeki zilfigarı dal ola (AİAD, 1995, s. 91).

esğilirse ğendisini **celletlere** öldüttürücem dēdi, ğētti (GDİAT, 1995, s. 97).

"yoğ ana, çocuğun sözünde hēs bi ğata yoğ. Bu ğata hepsi sende. Sen beni kimden aldın?" dēr;
"**cellátlar** yürēr, senin boynunu ğoparēr."...' (KİA, 2020, s. 179).

o zaman nacāñınan **cellet** filimlerde var ya, bizikinner õñde (BİA, 2008, s. 461).

buni **celleTlere** vērile Ki götürele kesele. **celleTlere** dij Ki: padişahá sóleyin hēc ifadesúz kimse kesilmemişTur, herkesın ifadesını alıle, oña göre keserle (TYAD, 1992, s. 94).

kanlı melek ~ gannı melāk

'Cellat' (STİAT, 1994, s. 40)

Ölüm cezasına çarptırılanları öldürmekle görevli olan kimseyi ifade etmek amacıyla kullanılmakta olan *kanlı melek* söylemine Standart Türkiye Türkçesinde rastlanılmamakla birlikte *gannı melāk* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Sivas) *cellat* kelimesi yerine güzel adlandırma olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ben_ nē yitdim Paşıya iştettmiş ğarşısına

çifte dellal nida vērir Halebin çarşısına

zalim cellat göz aldırmiş başımın poşusuna

melâk paşa deşin cellat ben derim gannı melâk (STİAT, 1994, s. 40).

sındırıcı

'Öldüren, katil' (DS, 2009, s. 3612)

Sı- 'Kırmak, koparmak; tahrip etmek, yok etmek, bozmak, vurmak; gereğini yapmamak hiçe saymak; reddetmek; savaşta yenmek, galip gelmek' (Tietze, 2002, s. 290).

Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati'ne göre arkaik bir kelime olan sı- fiili 'kırmak, koparmak; tahrip etmek, yok etmek, bozmak, vurmak; gereğini yapmamak hiçe saymak; reddetmek; savaşta yenmek, galip gelmek' anlamlarına gelmektedir. Bu fiilin tespit edilebilen en eski biçimi 'kırmak' anlamıyla Orhon yazıtlarında görülmektedir. Zaman içerisinde anlam genişlemesine uğrayan sı- fiili 'tahrip etmek, yok etmek, bozmak, vurmak vb' anlamlarını da karşılamıştır.

Türkçede *-(y)IcI* eki fiilin gösterdiği işi sürekli olarak yapan ya da yapma etkisi gösteren adlar türetir (Korkmaz, 2014, s. 153). Sözlük anlamlarından biri 'yok etmek' olan sı- fiilinden türetilmiş olan *sındırıcı* (sı- > *sındırıcı*) ise *Derleme Sözlüğü*'ne göre bir kimsenin hayatına haksız yere son veren, adam öldürme suçunu işleyen kimseyi tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır. Sı- fiilinin 'yok etmek'le 'öldüren, katil' anlamının arasında uzak da olsa bir anlam ilişkisi bulunduğu düşünülebilir. Bir kimsenin vücut bütünlüğüne zarar vererek ölümüne neden olmak, o kişinin tüm yaşamının yok edilmesine neden olmakla eş değerdir. Dolayısıyla *sındırıcı* kelimesinin de 'bir insanın yaşamını yok eden, yok edici' anlamıyla *katil* kelimesi yerine kullanılması olasıdır.

Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *sındırıcı* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Yolüstü *Arduç -Artvin; Duğla *Mecitözü -Çorum) 'öldüren, katil' anlamıyla örtmece olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ÇAS, 2015, s. 337).

3.3. Ölüm Sonrası

3.3.1. Ölen kişiye verilen adlar

ağır

'Vefat eden yaşlı kişi' (DİÇÇYA, 2001, s. 237)

Vefat etmiş yaşlı bir kimseyi ifade etmek için kullanılan *ağır* kelimesinin, Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Çüngüş, *Çermik -Diyarbakır) ifade edilen anlamda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

boklu şehit

'Dikkatsizliği yüzünden bir kaza sonucu ölen' (DS, 2009, s. 733)

Dikkatsizliği nedeniyle vefat eden kişiyi ifade etmek amacıyla kullanılmakta olan *boklu şehit* söylemine ilk kez *Evliyâ Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde* geçen *Bir kerre aklım başımdan gidüp küffâr ile alt üste gelüp çakşır ve don ve uçkur pâ-y-bend gibi ayağıma dolaşıp üstüm başım bok olup boklu şehit ola yazdım* cümlesinde rastlanılmıştır. Evliyâ Çelebi'nin maceraları arasında geçen *boklu şehit* söylemi, bir gün kendisinin katıldığı bir savaşta hacetinin gelmesi üzerine ihtiyacını gidermekteyken düşmanın saldırısına uğramasıyla kıyafetlerinin necasete bulanması üzerine az kalsın bu haldeyken öleceğini ve necasetle kirlenmiş bir halde ancak *boklu şehit* olabileceğini ifade etmesi, bu kalıbın XVII. yüzyılda da kullanılmakta olduğu göstermektedir (Özay, 2012, s. 64).

Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan ve Evliya Çelebi'nin gerçekleşmesi mümkün olabilecek olan ölümünü betimlemek amacıyla kullandığı *boklu şehit* söyleminin, *Derleme Sözlüğü'*ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Bor -Niğde) anlam değişmesine uğrayarak bir kimsenin dikkatsizliği yüzünden, kazara yaşamını yitirmesini ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

cenaze ~ câneze ~ cenaza ~ cenazá ~ cenâze ~ cenâzē ~ cenâzě ~ cenâze ~ cenáze ~ cenázē ~ cena:ze ~ çenaze ~ çenâze ~ cênâze ~ c'ênâze ~ çenâze ~ cenazi ~ ceneze ~ cêneze ~ cênêze ~ cenêze ~ cinaze ~ çenaza ~ çenaze

'Keflenenip tabuta konmuş, gömülmeye hazırlanmış, insan ölüsü' (TS, 2011, s. 452)

'Götürülmeğe ve gömülmeğe hazırlanmış ölü' (Tietze, 2002, s. 448)

Bir canlının hayati fonksiyonlarının geri dönülmez bir biçimde işlevini yitirmesiyle meydana gelen olaya ölüm denilmektedir. Ölüm, maddi şartların çevrelediği fani hayatın ebediyete geçişi sağlamak için işleyen bir mekanizmadır (Şener, 1993, s. 354). Bu mekanizmanın en önemli ögesi olan insanın, ölümünü ifade etmek üzerine çeşitli adlandırmalar mevcuttur. Bunlardan en yaygını Türkiye Türkçesine Arapçadan ödünçlenen *cenaze* kelimesidir. *Cenaze*, ölüm olayının gerçekleşmesinden sonra gerekli hazırlıkların yapılmasıyla birlikte gömülmeye hazır hale gelen insan ölüsüne verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde gömülmeye hazır kimseyi ifade etmek veya ölüm merasimi anlamında kullanılan *cenaze* (Esinyurt *Gelendost -Isparta; Küçük Kılıçlı *Silivri -İstanbul; Bostanözü -Karaman; Ceceli *Keskin -Kırıkkale; Gündüzbey *Yeşilyurt -Malatya; Bafa *Milas -Muğla; Aktaş *Ladik -Samsun; Killik *Boyabat -Sinop) kelimesiyle *câneze* (Yiğitler *Ünye -Ordu) ~ *cenaza* (Dana Veli *Susurluk -Balıkesir; Arslanhane *Arpaçay -Kars) ~ *cenazá* (-Diyarbakır) ~ *cenâze* (-Diyarbakır; Sazak *Mihalıççık -Eskişehir; Bostanözü -Karaman; Ortaköy *Hendek -Sakarya; Şenköy *Çınarcık -Yalova) ~ *cenâzē* (Kılbasan -Karaman) ~ *cenâzě* (Ortaköy *Hendek -Sakarya) ~ *cenâze* (Killik *Boyabat

-Sinop) ~ *cena:ze* (Yüzbeyi *Kalecik -Ankara) ~ *cenázē* (Akyar *Ladik -Samsun) ~ *çenaze* (Yıldızeli -Sivas) ~ *çenáze* (-Çankırı) ~ *cénāze* (Kızılıkaya *Gülşehir -Nevşehir) ~ *c'enāze* (Cevizlik *İkizdere -Rize) ~ *çenáze* (Cacıklar *Kızılırmak -Çankırı) ~ *cenazi* (Aktaş *Ladik -Samsun; Çambaşı *Çaykara -Trabzon) ~ *ceneze* (Hacıbekar *Korkuteli -Antalya; Harabeşehir *Ahlat -Bitlis; Gürışık *Yayladağı -Hatay; -Kahramanmaraş; Oluklu *Selim -Kars; Aşağı Homurlu *Akpınar -Kırşehir; Beşenli -Kilis; -Malatya; Ulaş *Milas -Muğla; Hamidiye *Siverek -Şanlıurfa) ~ *céneze* (Beşenli -Kahramanmaraş) ~ *cénēze* (Büyüksır -Kahramanmaraş) ~ *cenēze* (Baykal *Çermik -Diyarbakır) ~ *cinaze* (Bafa *Milas -Muğla) ~ *çenaza* (*Erciş -Van) ~ *çenaze* (Balaban *Hayrat -Trabzon) biçimlerdeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağzlarında gömülmeye hazırlanmış insan ölüsüne verilen ad olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (DİÇÇYA, 2001 s. 239),(GDİAT, 1995, s. 268).

*biz üş gız iki olan_ıdıķ gızlarıñ ikisi öldü öndü biriniñ **cenazesini** gaķtı o da felç_ idi o ölen önünkü ölen benden büyük eñ böyümüz gardeşimiz o da öldü gızgardeşimiz* (GeA, 2017, s. 196).

*o da ne yapsın? birisi öldü zaman **cenaze** önce biz camiye getirüydük, bizim kendi hocamız yıkiyudu* (SiA, 2019, s. 169).

*orda hic kimse yoğ. bir de **cenaze** var orıeben sennen giderdim* (KİA, 2016, s. 21).

*üç gün **cenazeyi** camıda bekletmişler ki bacısı gelecek diye* (MİA, 2000, s. 267).

*ķōķmuyicā mı?" ağşam bi **cenaze** vā sen sabā be^klesen, bi heybe altın seni" demişlē gocağadala* (MYA, 2013 s. 249).

*köyümüzde bī **cāneze** oldü zaman **cāneze** ilk önce duydümüz an üzerini ilk hedefte çıkarmamız mecburiyetindeyiz* (OİYA, 2001, s. 324).

*ey bizim güvvetimiz çatmēr **cenazada** ağır olar* (AKD, 1998, s. 211).

*onnar burda oturu beKler, kadınnar kadın **cenazaniñ** başında beKler* (BİA, 2008, s. 479).

*ben, sultan'i getirdiler, öli bir **cenazá** koydilar yanıma* (DA, 2011, s. 107).

*nası ğaldırdırılar? **cenāze** öldü, geldi. kövliye selā veriler. kövli **cenāze** geldiini bilir* (EİMİYA, 2008, s. 404).

***cenāze** amma ğaramanda amma burda mefat eğebilir. ğalğdñ, namazdan soñrā sela verilir* (KİAAAAY, 2011, s. 219).

*ondan sōrā ordan **cenāze** ğonduğ ğeri dönüldü mü **cenaze** evine gelinir* (KİAAAAY, 2011, s. 219).

*ayaĝlarımı ğaldırısam **cenāze** gibi öle yatıyüm istirāt_ediyum* (YİYA, 2020, s. 339).

*ordan burdan tahta, gideriz alañā, **cenāzē**, gideller oraya gömeller* (KİAAAAY, 2011, s. 273).

cenāzē işleri de deniştī. äsKiden *cenāzēlédē cenāzelédē* şindī bölē şey_ö'mazdı (SİA, 2004, s. 68).

cenāze koyunca kóylede kimse yó ya. bideyi de misavire daıdıyoła. *cenazeyi* de góyuyyoła (SİBİA, 2019, s. 227).

cena:ze olursa o çocu: alır şóyle gótürüdün yuħarlag. *cena:ze* eviniñ yanına yanaşdırmazdım, *cena:ze* geçiyo ya (AÖAB, 2013, s. 132).

soñbahar eşişti galdım gurbetde
şu ğelip ğeşdīm yollar ālasın
hāsretime ğauşmadan ölürsen
*bənim **çenazeme** eller ālasın* (STİAT, 1994, s. 6).

dar sogag arasında ğarmanmı olu
gurbetde ölene derman mı olu
*gorħarım **çenāzem** meydanda gala*
tez_ evliyin ğıyma bā adana

düğünüm m māsara goma adana (AAT, 1994, s. 90).

*qār **cēnāzeme** yėtişemesseñ, dolan çevren bi vaħıd mezerimiñ başını* (NYA, 1994, s. 200).

*bunun c' **enāze'sini** ğómmēyiler, işte arada şey ğirmiş* (RİA, 2003, s. 255).

*orda haber vērürsün, **cenaziyé** motura bindirürsün gelenleri buriyá getirürsün* (LA, 2020, s. 175).

*ħā. ğoca **cenazisi** var_idi* (TYA, 2006, s. 371).

*şimdi biz ceseret edemedik içeriye, orda bi ağlama caminin üstünnen nasıl ki bir **ceneze** ola bir çoħ kadın erkek hep bereber ağliyalalar* (AASV, 2017, s. 116).

*yāv ğabiri bir_idi iki eTdik **ceneze** de iki oldu dē bullāda yayğara yapmış ğari o zaman da. onuñ **cenezesi** köge ğeTdī mercenceniñ **cenezesi** bura ğondu* (AİKİYA, 2017, s. 262).

ğarşide ulu cami,
*bezdadır **cenezemi**,*
ger tabuda gelmamiş
*ğaldırma **cenezemi*** (KİA, 2020, s. 222).

***cenezeleri** olduğu yerde toplamiya başladığ ama, çünkü bizden **cenezelerin** arasında bir derin dere var, ğenip çıkması çoħ zor* (KMKA, 1993, s. 79).

*...biz senin her zulmüne rāziyıl ğayri, gidek de **cenezeleri** bāri pacadan çektirmesen* (KİYA, 2000, s. 298).

çih̄tım savuşdım ben. yassı oldu. ceneze yerde. askerın ögüne çih̄dih̄ (MİA, 2000, s. 242).

öldü müdüñ elni ayānı bāliyellē. āzına, gözüne yıkallā ahillā gidellē. ceneze önde gidē, arkasından insanna gidē. göallā salıñ üsdüne. gidellē gidellē, ceneze yatan yere varıllā. orda namazını gılallā (MYA, 2013, s. 281).

ondan sora vahtın namazına göre namazdan sora -ceneze ordadır- herkez çihar namazını kılar (SMA, 2009, s. 109).

can güvelii, burada yayladağı kimi küçük bir yerde iki tene ceneze oldu sağ solda (YA, 2012, s. 429).

doğdura saldıydıñ cenezesi geldi (KYA, 2011, s. 414).

biz de cēnēze evine gēdiyödük cēnēze var şorda (KYA, 2011, s. 426).

cenēze odır. evdēse mahşet yañın ‘akraba o evde yas vardır o evi mahşet_ o cenēzeyī alırlar (DİÇÇYA, 2001, s. 129).

şindi esgiden çok korkak bi de koğmaz bi insan varmış. ismini göcağadal dērlēmiş. bi cinaze vāmış (MYA, 2013, s. 249).

*emrahın sevdiği selbi senmisen
sağ elin sinemde gezdirenmisen
ağır çenazami götürenmisen
namazım gılmaya sen sefa geldin* (AİAD, 1995, s. 43).

hē sol etlerum oynadı _mi kene pi yere çenaze olur ama irak yāni (TYA, 2006, s. 429).

cendek ~ cendeyh(g) ~ cendeh̄

'İnsan veya hayvan ölüsü' (DS, 2009, s. 881)

Ölüm, canlıların biyolojik fonksiyonlarının çalışamaz duruma gelerek yaşamlarının son bulması olayıdır. Halk ağzında, yaşamını yitiren ölmüş bir kimseyi tanımlamak için çeşitli adlandırmalar mevcuttur. Bunlardan biri olan *cendek* kelimesi, *Derleme Sözlüğü*'ne göre 'insan ve hayvan ölüsü, ceset' anlamlarında kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *cendek* (-Gümüşhane) kelimesi ve *cendeh̄* (-Kars) ~ *cendeyh* (-Erzurum) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında, ifade edilen anlamda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ErİA III.C., 1995, s. 55), (GİYASV, 2018, s. 68), (KİA, 2020, s. 373).

cesed ~ ceset

'Ölü beden, naaş' (TS, 2011, s. 456)

Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenen *cesed* kelimesi ölmüş bir kimsenin ölümünden hemen sonra bedenini ifade etmek için söylenen bir adlandırmadır. Ölüm; bir kimse için sağlık sorunları, yaşlılık veya başka sebeplerden dolayı ruhun bedenden ayrılmasıyla birlikte maddi yaşamın son bulması anlamına gelmektedir. Ölümün gerçekleşmesinden sonra geride kalan ölü bedeni tanımlamak için kullanılan adlandırmalardan biri olan *ceset* kelimesinin, Standart Türkiye Türkçesi ve ağızlarında (Otluk *Mihalıççık -Eskişehir; Madenli *Gelendost -Isparta; *Kâzımkarabekir -Karaman; *Bulanık -Muş), ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (EİMİYA, 2008, s. 527).

*hüsnün rüyasında bir peri gördüm
meni camalına heyran eyledi
pervanayam şam oduna yanaram
yandırdı **cesedim** büryan eyledi* (AİAD, 1995, s. 96).

*ğulhüsunu mulhüsunu... Bekleriz, gomayız yalnız **cesedi** hiç* (EİMİYA, 2008, s. 396).

*çocuk apdes alır, iki rekat namazdan dördüncü gattan pençereden dâ aşşâ gendini 'bi atâr,
atınca gızgınlila çıkmış, çocũn **cesedine** ilişmiş bulârlar* (KİAAAAY, 2011, s. 388).

*orada bir ceset var yani?
-ha orda bi **ceset** varımış dabanda en soñ dabanda* (GeA, 2017, s. 159).

düşüt

'Şehit' (SİYA, 2006, s. 601)

Düşüt kelimesi, 'kutsal bir ölkü ya da bir inanç uğruna ölen kimse, şehit' anlamına gelmektedir (TS, 2011, s. 2211). Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *düşüt* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Sivas) 'şehitlik' kavramına karşılık olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

gebercik

'Ölü' (DS, 2009, s. 1956)

Geber, 'Sevilmeyen bir kişi ölmek' (TS, 2011, s. 911)

Geber kelimesi, toplum tarafından değer görmeyen insanların ölümü üzerine söylenmekte olan bir menfi bir ifadedir (bk. **geber**). *Gebercik* (*geber+i+cik*) fiiline eklenen CİK/ +CUK (Addan ad türeten ek) küçültme ekinin kalıplaşmasıyla meydana gelen ve ölmüş bir kimseyi tanımlamak için kullanılan bir addır.

Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *gebercik* kelimesinin *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Ağın, *Keban -Elazığ; *Ağlı, *Küre -Kastamonu; -Niğde) 'sevilmeyen bir kimsenin ölmesi' anlamında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

geçen ~ geçen

'Ölmüşler, ölmüş olanlar' (BAS, 2019, s. 106)

Keç 'Ölmek' (DLT, 2018, s. 234)

Geç- 'Geride bırakmak' (TS, 2011, s. 917)

Keç- fiili *Dîvânu Lugâti't Türk'te* 'ölmek' fiilinin yerine kullanılmıştır. Sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde olan dil, söz varlığına yeni kelimeler eklediği gibi zamanla var olan söz varlığını da yitirebilir. Kelime ölümü denilen bu olguya verilebilecek örneklerden biri olan *keç*- fiili, Eski Türkçedeki 'ölmek' anlamından uzaklaşarak anlam genişlemesine uğramış ve Standart Türkiye Türkçesinde, ölme eylemi dışında pek çok yeni anlamlar kazanmıştır (Eker, 2017, s. 330).

Geç- fiili *Türkçe Sözlük*'te 'geride bırakmak' anlamını taşımaktadır. Ölüm, insanoğlu için yaşamını sürdürdüğü fani hayatın son bulup ahirete geçişinde bir köprü vazifesi görmektedir. Dolayısıyla *Türkçe Sözlük*'te *geç*- fiili için belirtilen 'geride bırakmak' anlamıyla dünya hayatının sona erip ahiret hayatının başlamasının söz konusu olduğu söylenebilir.

Eski Türkçeye göre *geç*- fiili ölme eylemini ifade ederken *geçen* kelimesi de ölmüş olan insanları ifade etmek için kullanılan adlaşmış bir sıfattır. Standart Türkiye Türkçesinde *geçen* kelimesinin ölümle ilişkili bir anlamına rastlanılmamakla birlikte fonetik varyasyonu olan *gêçen* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Bursa) ölmüş kimseleri ifade etmek için kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

hert

'Ölü, hortlak' (DS, 2009, s. 2348)

Derleme Sözlüğü'ne göre *hert* kelimesi, 'hayatı sona ermiş, artık yaşamayan, ölü' anlamlarına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *hert* kelimesinin, *Derleme Sözlüğü*'nden elde edilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Şabanözü *Polatlı -Ankara), ifade edilen anlamlar doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

karagünlü

'Ölmüş bir kimse anılır iken söylenir' (DS, 2009, s. 2645)

Kara gün, 'Üzüntülü, sıkıntılı zaman' (TS, 2011, s. 1316)

Kara gün, üzüntü ve sıkıntı ile geçen zamanları ifade etmek için kullanılan bir metafordur. Yaşamları boyunca huzur bulamamış ve çok sıkıntı çekmiş kimselerin ölümleri de yaşamları gibi keder verici olabilmektedir. Böyle kimselerin ölümlerinden sonra gıyabında konuşan insanlara göre *karagünlü* olarak tabir edilmesi, yaşamları boyunca gün yüzü görmemiş ve çok sıkıntı çekmiş olduklarının düşünülmesinden kaynaklanmaktadır (Bayraktar, 2004, s. 69).

Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *karagünlü* söyleminin *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Malatya) ölmüş bir kimseden bahsedilirken kullanılan kalıp bir ifade olduğu tespit edilmiştir.

kebesiz

'Ölü doğan çocuk, duygusuz' (DS, 2009, s. 2715)

Derleme Sözlüğü'ne göre *kebesiz* kelimesi, bir bebeğin ölü doğması üzerine söylenen ölmüş çocuğu ifade etmek için kullanılan bir sıfattır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu söylemin *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Malatya) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kurukan

'Ölü' (DS, 2009, s. 3012)

Derleme Sözlüğü'ne göre *kurukan* kelimesi, ölmüş bir kimsenin varlığını ifade etmek için kullanılan bir adlandırmadır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamına rastlanılmayan *kurukan* kelimesinin *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Çanta *Silivri -İstanbul), ifade edilen anlam doğrultusunda güzel adlandırma olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

maktûl ~ mağdul

'Öldürülmüş, öldürülen' (TS, 2011, s. 1613)

'Katledilmiş, vurulmuş, öldürülmüş (kimse)' (Devellioğlu, 2015, s. 665)

Hukuken can dokunulmazlığı bulunan bir kimsenin ölümüne neden olabilecek bir davranışta bulunarak yaşamının son bulmasına sebep olan kimseye katil, öldürülene de *maktul* denilmektedir (Bardakoğlu, 2002, s. 45). Arapça katil kelimesinden gelişen 'katledilmiş, vurulmuş, öldürülmüş kimse' anlamlarına gelen *maktul* kelimesi Standart Türkiye

Türkçesinin söz varlığında yer bulmakla birlikte *mağdul* biçimindeki fonetik varyasyonunun ise ifade edilen anlamlar doğrultusunda Türkiye Türkçesi ağızlarında (Günkoru *Ladik -Samsun) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (LA, 2020, s. 570).

çalışannar, mağdul ma! satan hesabına kaçan iki gat şükürle yémek vérürle (LA, 2020, s. 308).

mevta ~ mefda ~ mefta ~ mefTa ~ meftā ~ mefte ~ mehte ~ mevtā ~ mevtâ ~ mevte ~ mewta

'Ölü, ölmüş kimse' (TS, 2011, s. 1670)

'Ölü' (DS, 2009, s. 3150)

İslamiyetin kabulüyle birlikte zamanla Türkçeye yerleşen Arapça kelimelerden biri olan 'mevt, vefat, helak' gibi kelimelerle ifade edilen ölüm, hayatın sona ermesi anlamına gelmektedir (Gürkan, 2007, s. 32). Buna göre *mevt* kelimesinden türemiş olan *mevta*; hayatı sona ermiş, ölmüş bir kimseyi tanımlamak için kullanılmaktadır.

Ölüm, ölen kişinin yakınları için katlanılması zor, üzüntü ve keder verici elim bir olaydır. Bu menfi olayın etkisini azaltmak, meydana gelebilecek kötü izlenimlerin önüne geçmek ve bu durumun kolay atlatılabilmesini sağlamak amacıyla güzel adlandırmalara (örtük anlatım) başvurulmuştur. Bundan dolayı hayatını kaybetmiş bir kimse için doğrudan ölü demek yerine *mevta oldu* söylemi daha uygun görülmüş ve ölümlle ilgili güzel adlandırma yapılmıştır.

Standart Türkiye Türkçesinde ölüyü ifade etmek için kullanılan *mevta* kelimesinin, *mefda* (Günkoru *Ladik -Samsun) ~ *mefta* (Kargın -Aksaray) ~ *mefTa* (Çakırgümüş *Ladik -Samsun) ~ *meftā* (Kayaboğazı *Boyabat -Sinop; Dereköy *Çiftlikköy -Yalova) ~ *mefte* (-Erzurum; -Sivas) ~ *mehte* (-Sivas) ~ *mevta* (Gaziler *İspir -Erzurum; Göcer -Karaman; Araç -Kastamonu; Doğançay -Kilis) ~ *mevtâ* (Gaziler *İspir -Erzurum) ~ *mevtā* (Hisarcık *İnhisar -Bilecik; -Karaman; Kayaboğazı *Boyabat -Sinop) ~ *mevte* (Erdoğan, Kocakoç -Tunceli) ~ *mewta* (Siverek -Şanlıurfa) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (LA, 2020, s. 571), (AYA, 2012, s. 776), (ErIA III.C., 1995, s. 220/227), (KİAAAAY, 2011, s. 652), (AAT, 1994, s. 241), (SMA, 2009, s. 290), (SİYA, 2006, s. 665).

bilmioh gi nerde galdını mefdayı neñ. bilmio bi şey de araşdumadıh da biz bı bi şey de aalım yání hiç(LA, 2020, s. 306).

kefinde geldi. de burda soñra öyle didiler. disinler didim. onlara da versin didim. yalan söylediler. gendimiz górdük hani meftamızı (AYA, 2012, s. 426).

yum gózünü diyó yumuyó aynı senin dedin gibi bütün meftalarıñ o halde górdüm mü, bayılıcah dereciye gelje -buna her adam dayanı mı? (LA, 2020, s. 262).

perşembelik yemē diller, burdā. bāzı yerlerde mevtā yemei derler (KİAAAAY, 2011, s. 258).

teK teK teK b le atālā torbalāna, bitTikden s na mezālīye gidelē. orda mevtālāmıza okurlā yaşlā, işde camiden çıkan _erkeklē (BİAİ, 2009, s. 375).

... "kapı komşular, akrabalar bu mevteyi dāri dünyadan dāri aḥrete gidiyor siz bundan ḥaḳınız varsa helāl edin" helālliğini aldıktan sonra defn_ederler (TYAD, 1992, s. 25).

şindi cenāze bırda kim_ölürse meselā mefāt_edenin hısıımı aḲrabası toPlaşır hoca gelir evelā hocayı getiriler hoca gelir soyar eder hoca unu güzelcene yıkar eder temiS meftāyı yıkar (YİYA, 2020, s. 421).

mezarlıḡda atalarımızın başı_ucunda birer ḳur'en bilen okur, bilmeyenler de bilenleri getittirir, okutturur. biz de diñliyenler de Fe'teḥe verir, onlar da sevabını alır. orda yatan mevtalarımızın røhlarına baḡışlarız (KMKA, 1993, s. 4).

biye geldiymi ya şeyin mevtāsında geldiymi. ḥaḷam, ḥaḷamıñ meftāsında geldiymi (SİBİA, 2019, s. 222).

namaz ḳılmaḡ üzere o mewtaları oriya götürüyorlar (SMA, 2009, s. 178).

merhum ~ mehrum ~ merhûm

'Ölmüş Müslüman erkek, rahmetli, rahmetlik' (TS, 2011, s. 1658)

'(birinin) rahmetini uyandırmış olarak, ölmüş Müslüman erkek veya kadın hakkında' (Tietze, 2002, s. 201)

Ölüm, canlılarda yaşamsal fonksiyonların tamamen durmasıyla birlikte meydana gelen, insanoḡlunun içinde yaşadığı dünya için bir son, ölümden sonraki hayatı içinse bir başlangıç olarak tasavvur edilmiştir. Evrensel bir olgu olarak kabul edilen ölüm, toplumların yaşam biçimlerine, kültür ve geleneklerine etki etmesiyle dile yansımış ve dilin söz varlığında geniş anlamda yer bulmuştur.

Kültürel etkileşimin en önemli unsurlarından biri kabul edilen dilde ödünçleme neticesinde, Türkçenin söz varlığına giren *merhum* kelimesi, Arap dilinde yaşamını yitirmiş Müslüman bir erkeği temsilen kullanılan bir adlandırmadır. Standart Türkiye Türkçesinde verilen anlamlar doğrultusunda kullanılmakta olan *merhum* kelimesinin *mehrum ~ merhûm* biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Erzurum) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ErİA III.C., 1995, s. 221).

meyyit ~ meyyit ~ meyyit

'Ölü' (TS, 2011, s. 1674)

'Ölü' (Tietze, 2002, s. 216)

Yaşamını yitirmiş, ölmüş bir kimse; Arapçada *meyyit*, meyt ve müteveffa kelimeleriyle ifade edilmektedir (Öğüt, 2007, s. 31). Arapçadan Türkiye Türkçesinin söz varlığına giren ölümle ilgili pek çok kelime bulunmaktadır. Bu kelimelerden biri olan *meyyit* kelimesinin kullanımı sıklıkla olmamakla birlikte ölüm bahsinde cinsiyet belirtmeksizin ölen herkes için geçerli olmak üzere ölmüş bir kimseyi ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan *meyyit* kelimesinin, *meyt* (Çağa *Güdül -Ankara; -Erzurum; Aslanyazı *Yayladağı -Hatay) ~ *meyt* (*Acıpayam -Denizli) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ErİA III.C., 1995, s. 227), (YA, 2012, s. 674).

ğoca bi sandále gibi ğalle düşmüş burā, cīraniyor_amma aḡ bağ_olmuş meyyit beñzi gibi (AİA, 2012, s. 280).

ķulađım duymuyo. ķulađım duymuyo. eer ķulađım duysa sizi ben teselli ederim. ķulađım sağır. orda benim bir tarlam var gāvırlar meyyiti mezara ķollarmış. üstüne bardaķ ķollarmış. suy doldurullāmış. sanķı meyyit suy içici (YA, 2012, s. 85).

gini "ķırķ gün ķırķ gecā meyyiT bā'lēcāñ yüräyim yanıyo" demiş (GBAA, 1994, s. 70).

mini

'Ölü' (TYAD, 1992, s. 179)

Mini kelimesi; hayatı sona ermiş, yaşamaz olan, ölü anlamlarında kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kelimenin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Tunceli) 'ölü, ölmüş kimse' anlamında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

mort

'Ölü, ölmüş kimse' (Aktunç, 2019, s. 220)

argoda 'Ölü, ölmüş (kimse)' (Tietze, 2002, s. 242)

Argo, farklı bir anlaşma sağlamak amacıyla ortak dildeki kelimelere özel anlamlar vermek ya da yabancı kökenli biçimlerden yararlanmak suretiyle oluşturulan ve herkesçe anlaşılmayan kelime ve deyimlerden oluşan, gerektiğinde ise metaforik anlamlar içerebilen Türkçenin söz varlığına ait olan özel dildir (Korkmaz, 2017, s. 77). Türkçeye, İtalyan dilinden ödünçlenmiş olan *mort* kelimesi, Türkiye Türkçesi argosunda yaşamını kaybetmiş, ölmüş kimse anlamında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Diyarbakır) ise belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (DA, 2011, s. 165).

obur

'Ölü gömülen yer, gömüt, mezar, kabir, meften, makber' (TS, 2011, s. 2115)

'Sinde yatan ölü' (DS, 2009, s. 4610)

Bir insanın ölümünden sonra yapılan hazırlık aşamalarının tertip edilmesinden sonra ölünün gömüldüğü yer olan mezara verilen adlardan biri de *sin* kelimesidir. 'Sinde yatan ölü' anlamında kullanılan *obur* kelimesi, mezarda yatan ölüyü ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *obur* kelimesinin, *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Güneyce, Şimşirli *İkizdere -Rize), 'mezarda yatan ölü' anlamında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ölük

'Ölmüş, cansız' (DS, 2009, s. 3335)

Derleme Sözlüğü'ne göre; hayati fonksiyonlarını kaybetmiş, ölmüş, cansız kimse anlamına gelen *ölük* kelimesinin Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamına rastlanılmamıştır. Türkiye Türkçesi ağızlarında (Kuzuculu *Dört Yol, Aşağı Pulluyazı *Yayladağı -Hatay) ise ifade edilen anlamlar doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (YA, 2012, s. 675).

kırklık anam ölük. ben hemen doğduğum, anam ölük (YA, 2012, s. 266).

doğdur elimden dutdu bakdı gétmiş dedi canınız sağolsun dedi herif başınız sağolsun dedi herif gétmi bakmadı öldü diyin ölük diyin soñradan dirildim azrêli de gördüm ben azrêl... (DöA, 2006, s. 219).

ömrü az

'Ölen genç kişiden bahsederken adının yerine kullanılır' (GİYASV, 2018, s. 320)

Ölüm, insanoğlunun kaderinde tayin edilen zaman ve şekilde gerçekleşmektedir. Tüm canlılar için beklenmedik bir durum olarak algılanan ölümün, çocukların veya gençlerin başına gelmesi halk arasında talihsizlik olarak düşünülmektedir. Ölümü beklenmeyen genç insanların ardından, kendilerinden bahsedilirken kullanılan *ömrü az* söylemi, gelişim döneminin erken evrelerinde bulunan ve hayatını kaybetmiş genç insanlar için kullanılmakta olan bir söylemdir. Standart Türkiye Türkçesinde *ömrü az* söyleminin kullanımına rastlanılmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Gümüşhane), ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kaybedenin ölümünden sonra Allah'ın rahmetine kavuşmasını temenni etmektir. Bu sebeple kullanılan *rahmetli* ve *rahmetlik* kelimeleri cinsiyet ayrımı yapılmaksızın ölmüş bir kimseyi ifade etmek amacıyla ölümle ilişkili güzel adlandırma olarak kullanılmıştır. Standart Türkiye Türkçesinde belirtilen anlamlar doğrultusunda kullanılmakta olan *rahmetli* ve *rahmetlik* kelimelerinin, *erahmetli* (Avdan *Kandıra -Kocaeli) ~ *irahmadlı* (*Mut -Mersin) ~ *irahmatlı* (Afşar *Bala -Ankara) ~ *irahmatlı* (Beşbucak *Andırın -Kahramanmaraş) ~ *irahmetli* (*Göynük -Bolu; *Akçaalan -Karaman; Döngelli *Kandıra -Kocaeli) ~ *irahmetli* (Altınova -Kahramanmaraş) ~ *irahmätli* (Olukbaşı *Bozdoğan -Aydın) ~ *irahmetli* (Balı *Ereğli -Zonguldak) ~ *irahmetli* (Ayancık *Ayancık -Sinop) ~ *irahmetlü* (Tepecik *Ayancık -Sinop) ~ *irāmatlı* (Çiftlik *Eğirdir -Isparta) ~ *irāmedli* (Kuzluk -Muğla) ~ *irametli* (-Bilecik) ~ *irāmetli* (Beğendik *Keşan -Edirne; Başyayla -Karaman; Döngelli *Kandıra -Kocaeli; Çömlekçi *Çaycuma -Zonguldak) ~ *irāme^{li}* (Yeşilyurt *Menteşe -Muğla) ~ *irāmätli* (Avşar *Dinar -Afyonkarahisar) ~ *ivāmetli* (-Kırklareli) ~ *irāmetli* (Çay *Eğirdir -Isparta; -Kayseri; Koyunbaba -Kırklareli; Döngelli *Kandıra -Kocaeli; Çömlekçi *Çaycuma -Zonguldak) ~ *irahmetli* (Çömlekçi *Çaycuma -Zonguldak) ~ *irehmetli* (Turgutlar *Senirkent -Isparta; Başaran *Kiraz -İzmir) ~ *irehmätli* (Omurcalı *Kiraz -İzmir) ~ *ireme^{li}* ~ *irēme^{li}* ~ *irēmeTli* (Ketendere, Ulaş *Milas -Muğla) ~ *lahmeTli* (Büyükkızıoğlu *Ladik -Samsun) ~ *rahmatlı* (Afşar *Bala -Ankara) ~ *rahmetli* (-Aksaray; Alipaşa *Silivri -İstanbul; Söğütlü *Elbistan -Kahramanmaraş; Akçalan, Dinek -Karaman; Gocaaydın *Kandıra -Kocaeli; Ayancık *Ayancık -Sinop; Fıstıklı *Armutlu -Yalova) ~ *rahmetli* (Baykal *Çermik -Diyarbakır; Arpacılı *Akçaabat -Trabzon) ~ *rahmetli* (Çubuklu *Adapazarı -Sakarya) ~ *rametli* (Budakdere *Ladik -Samsun) ~ *rāhmeTli* (Turgutlar *Senirkent -Isparta) ~ *rāhmeTli* (Köke *Gelendost -Isparta) ~ *rāhmetli* (Çubuklu *Adapazarı -Sakarya) ~ *rāmätli* (Mamak *Korkuteli -Antalya) ~ *rāmā^{li}* (Turgut *Ula -Muğla) ~ *rāmedli* (Çakırlar *Yerköy -Yozgat; Kemikler *Milas -Muğla) ~ *rāmetlē* (Polatlar *Sincan -Ankara) ~ *rāmetli* (Armutlu *Kepsut -Balıkesir; Dodurga *Bozüyük -Bilecik; Subaşı *Lâpseki -Çanakkale; Karasatlı *Keşan -Edirne; Yeni Mahalle *Eğirdir, Afşar *Gelendost -Isparta; Küçük Kılıçlı *Silivri -İstanbul; *Bucakkışla -Karaman; -Kayseri; Koyunbaba -Kırklareli; Döngelli, Kabağaç *Kandıra -Kocaeli; Örenköy *Demirci -Manisa; Büyükalan *Ladik -Samsun; Dereköy *Çiftlik Köy -Yalova) ~ *rāmeTli* (-Balıkesir) ~ *rāmetli* (Bekirpaşa *Adapazarı -Sakarya) ~ *ra:metli* (-Trabzon) ~ *rāmeTlü* (Kestanelik *Ayancık -Sinop) ~ *reḥmeṭdi* (Azat -Kars) ~ *reḥmetli* (İkikubbe *Ahlat -Bitlis; Çeperli, Kötek *Kağızman -Kars; Ofis *Siverek -Şanlıurfa) ~ *rāhmatli* (Bekirpaşa *Adapazarı -Sakarya) ~ *iraamatlık* (Cevizalan *Ödemiş -İzmir) ~ *irahmatlıḥ* (Gökler Yaylası *Ortaköy -Aksaray; Kumluca *Yerköy -Yozgat) ~ *irahmatlıḥ* (Karahöyük *Arguvan -Malatya) ~ *irahmadlıḥ* (Haydardede *Keskin -Kırkkale) ~ *irahmatlık* (*Eskil -Aksaray) ~ *irahmatlık* (*Düziçi -Osmaniye) ~ *irahmatlık* (Karaelbistan *Elbistan -Kahramanmaraş) ~ *irahmatlık* (Karagöl *Pazarcık -Kahramanmaraş) ~ *irahmatlık* (Altınova -Kahramanmaraş) ~ *irahmatlık* (Kurucaova -Kahramanmaraş) ~ *irahmatlık* (Altınova -Kahramanmaraş) ~ *irahmatlık* (*Dörtöy -Hatay) ~ *irahmatlık* (Yeşilköy *Dörtöy -Hatay) ~ *irāmedli* (Kuzluk *Menteşe -Muğla) ~ *irahmatlık* (*Mut -Mersin) ~ *irahmätlik* (Topçalı -Kahramanmaraş) ~ *irahmätlik* (Büyükmalı *Türkoğlu -Kahramanmaraş) ~

irahmedlig (-Kırıkkale) ~ *irahmeTdik* (Yassıören *Kazan -Ankara) ~ *iraḥmeTdik* (Yassıören *Kazan -Ankara) ~ *irahmetlik* (Kargın -Aksaray; Berçin Yaylalar *Kızılcahamam -Ankara; *Dörtüyl -Hatay; Alemdar *Afşin -Kahramanmaraş; Bektaş *Boyabat -Sinop) ~ *irahmetliK* (Bulduklı *Kozan -Adana; -Afyonkarahisar) ~ *irahmetlīk* (Yazılı -Karaman) ~ *irahmeTliK* (-Afyonkarahisar; Turgutlar *Senirkent -Isparta) ~ *iraḥmetlik* (Alemdar *Afşin -Kahramanmaraş; Karamanlı *Aybastı -Ordu) ~ *irahmatlık* (Karagöl *Pazarcık -Kahramanmaraş) ~ *irahmetlīk* (Büyükimalı *Türkoğlu -Kahramanmaraş) ~ *irāḥmetlik* (Uluğbey *Senirkent -Isparta) ~ *irahmetlik* (*Dodurga, İki Pınar *İskilip -Çorum; *Boyabat -Sinop; Çadirkaya *Ladik -Samsun) ~ *iraḥmetlik* (Selçuklu *Uluborlu -Isparta) ~ *irahmetlik* (İsmaili -Kahramanmaraş) ~ *rahmatlik* (Çağlalık *Dörtüyl -Hatay) ~ *iramaTlık* (Kıymık *Gördes -Manisa) ~ *irāma'luK* (Tahtacı *Burhaniye -Balıkesir) ~ *irāmatlık* (Yenice *Gelendost -Isparta) ~ *irāmatlıK* (Kıranşeyh *Köprübaşı -Manisa; Kabayar *Sumbas -Osmaniye) ~ *irāmaTlık* ~ *irāmaTlık* (Kabayar *Sumbas -Osmaniye) ~ *irāme'lik* (Hacıhasanlar *Edremit -Balıkesir) ~ *irametlig* (Daldere *Ladik -Samsun) ~ *irametliK* (İsasofta *Ladik -Samsun) ~ *irameTliK* (Gündoğdu *Köprübaşı -Manisa) ~ *ira:metlik* (Altındağ *Peçenek -Ankara) ~ *irāmeTdik* (Yassıören *Kazan -Ankara) ~ *irāmetlik* (Güzelcekele *Haymana -Ankara; Karamanlar *Altıeylül -Balıkesir; Mihalıççık -Eskişehir; Esinyurt *Gelendost, İnhisar *Uluborlu -Isparta; Boyallı *Ürgüp -Nevşehir) ~ *irāmetliK* (Kümbet *Yenipazar -Bilecik) ~ *irāmetliK* (*Gelendost -Isparta) ~ *irāmāTliK* (Avşar *Dinar -Afyonkarahisar) ~ *irahmaTlık* ~ *irahmaTlık* (Kıvrıklı *Ceyhan -Adana) ~ *irāḥmeddīg* (Başlamış *Ladik -Samsun) ~ *irametlig* (Yuvacık *Ladik -Samsun) ~ *irahmatlık* (Kırımını *Ağaçören -Aksaray) ~ *irahmetlik* (Avdan *Kandıra -Kocaeli; Yenice *Darende -Malatya; Akdere *Silifke -Mersin) ~ *irametliK* (Gündoğdu *Köprübaşı -Manisa) ~ *irāmedlik* (Ozan *Akdağmadeni -Yozgat) ~ *irāmetlik* (Karamanlar *Çepni -Balıkesir; Boyallı *Ürgüp -Nevşehir; İki Saray -Uşak) ~ *irāmetliK* (Kümbet *Yenipazar -Bilecik; *Kula -Manisa) ~ *irehme'liK* (Esenyurt *Demirci -Manisa) ~ *irehmetlik* (Doğanbeyli *Kemah -Erzincan; Turgutlar *Senirkent -Isparta) ~ *irehmetliK* (Başaran *Kiraz -İzmir) ~ *ireḥmetdih* (Kuyucak *Mecitözü -Çorum) ~ *irehmetdik* (Azat -Kars) ~ *irehmetdiḥ* (Arslanhane *Arpaçay -Kars) ~ *ireḥmetliḡ* (Kösler *Refahiye -Erzincan) ~ *ireḥmetlik* (Yakup Abdal *Demirözü -Bayburt) ~ *irehmettik* (Arslanhane *Arpaçay -Kars) ~ *ireḥmettik* (Arslanhane *Arpaçay -Kars) ~ *irehmätliK* (Başaran *Kiraz -İzmir) ~ *irāmetliK* (Yusufdere *Ödemiş -İzmir) ~ *irāhmätliK* (Yusufdere *Ödemiş -İzmir) ~ *irāmätlik* (Başaran *Kiraz -İzmir) ~ *irihmetlik* (*Kemah -Erzincan) ~ *rahmatlık* (Aşağı Pulluyazı *Dörtüyl -Hatay) ~ *rahmaTlık* (Harkaçıḡı *Kadirli -Osmaniye) ~ *rahmatlık* (Öncüpınar -Kilis) ~ *rahmatlıḡ* (Asar *Arguvan -Malatya) ~ *rahmatlik* (Çağlalık *Dörtüyl -Hatay) ~ *rahmatlik* (Kuzuluk *Şalpazarı -Trabzon) ~ *rahmedlik* (Kızılcahöy -Kırşehir) ~ *rahmetdih* (Kuyucak *Mecitözü -Çorum) ~ *rahmetlīk* ~ *rahmetleḥ* ~ *rahmetleḡ* (*Olur -Erzurum) ~ *rahmetlig* (Akkoşan *Karakeçili -Kırıkkale; Hamamayaḡı *Ladik -Samsun) ~ *rahmetlig* (Meşepınarı *Ladik -Samsun) ~ *rahmeTliK* (Hamidiye *Senirkent -Isparta) ~ *rahmeTliK* ~ *rahmetlik* (-Aksaray; Karaköy *Nallıhan -Ankara; *Dörtüyl -Hatay; Kıbrıs *Senirkent -Isparta; Bent *Kale -Malatya; İki Saray -Uşak) ~ *rahmetliK* (Çatalbahçe *Akçadaḡ -Malatya; Dindarlı *Sarıgöl -Manisa; Budakdere *Ladik -Samsun) ~ *rahmeTliK* (-

Adana; Hamidiye *Senirkent -Isparta) ~ *rahmetlik* (-Ankara) ~ *rahmatlık* (*Dörtöyl -Hatay) ~ *ramelig* (Budakdere *Ladik -Samsun) ~ *râhmetlig* (Aşağıgölyazı *Ladik -Samsun) ~ *râhmetli* (Çadirkaya *Ladik -Samsun) ~ *râhmetli* (Çadirkaya *Ladik -Samsun) ~ *rahmetlik* (Ortabereket *Ayaş -Ankara; Turgutlar *Senirkent -Isparta) ~ *râhmetlik* (Turgutlar *Senirkent -Isparta) ~ *rahmetlik* (Kısanta *Demirözü -Bayburt; Kuyucak *Mecitözü -Çorum, *Mihaliççık -Eskişehir; Arpacılı *Akçaabat -Trabzon) ~ *râhmetlik* (*Demirözü -Bayburt) ~ *rahmetli* (*Olur -Erzurum) ~ *ramatli* (Caferli *Yerköy -Yozgat) ~ *rametlig* (Aşağıgölyazı *Ladik -Samsun) ~ *râmetdik* (Yapracık *Etimesgut -Ankara) ~ *ra:metlik* (Peçenek *Altındağ -Ankara) ~ *rameTdig* (Büyükalın *Ladik -Samsun) ~ *rameTlik* (Dayılı *Yerköy -Yozgat) ~ *rametlik* (İsasofta *Ladik -Samsun) ~ *râmetlig* (Güzelcekale *Haymana -Ankara; Aşağıgölyazı *Ladik -Samsun) ~ *râmedlik* (Yukarı Sarıkaya *Sarıkaya -Yozgat) ~ *râmetlik* (Peçenek *Çamlıdere, Güzelcekale *Haymana -Ankara; Demirci *Gülağaç -Aksaray; Afşar *Gelendost; 16 Haziran *Senirkent -Isparta; Kaymakçı *Ödemiş -İzmir) ~ *râmetlik* (-Afyonkarahisar) ~ *râmetlik* (Hisarcık *İnhisar -Bilecik) ~ *rehmatli* (Şenkaya -Erzurum) ~ *rehmetlik* (Kulaksız *Ahlat -Bitlis; Çeperli, Kötek *Kağızman -Kars; Esmerçay *Siverek -Şanlıurfa) ~ *rehmetlik* (Doğanbeyli *Kemah -Erzincan) ~ *rehmetdi* (Azat -Kars) ~ *rehmetli* (-Şanlıurfa) ~ *rehmetlik* (Çeperli, Kötek *Kağızman -Kars; *Siverek -Şanlıurfa) ~ *rehmetlik* ~ *rehmetli* (*Siverek -Şanlıurfa) ~ *rehmetlik* (Pelte -Elazığ) ~ *rehmetlik* (Pülürek, Yelpınar *Demirözü -Bayburt) ~ *rehmetlik* (Doğanbeyli *Kemah -Erzincan) ~ *râmetlik* (Karakeçili *Gördes -Manisa) ~ *rihmatlık* (Çabala *Yayladağı -Hatay) (GeA, 2017, s. 391) biçimlerinde fonetik varyasyonlarının kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (BİAİ, 2009, s. 677), (ÇİMİKKA, 2013, s. 140), (KİASV, 2013, s. 157/229), (KİA, 2016, s. 589), (TYADS, 2015, s. 295), (YİYA, 2020, s. 524), (LA, 2020, s. 566).

annemin beyini Furmuşlâ, beş çocuknan gâliyâ. erahmetli bubamda evelden beygırlülen yolculuk yapâlâmışdı (KKA, 2019, s. 129).

bâbam irahmadlı o zaman böyle vasayât olmayınca deve devrinde süslerimiş develeri, tülüleri (SMSBYA, 2009, s. 311).

irahmadlı ali _â, zilveyi yabmış, âriğ dellerdi, eveli delig delme irceni _olurdu bilion mu (KİA, 2016, s. 306)

ibrâm çavuş irahmatlı beni gucahladı, indirdi (AİA, 2012, s. 315).

ğayımbabam irahmatlıñ şejini, ondan kericim, neyimiş bölle bölle (KYA, 2011, s. 227).

babam irahmatlı mı dî anam mı dî dağa biz gonusmadıg demiş osman _emmim irahmatlı (KYA, 2011, s. 399).

anam irahmatlı, böyle dèrdi (KYA, 2011, s. 500).

oña varudu, bubam irahmetli megdub yazdırırdı (BoİA, 2019, s. 122).

çobanıñız da çıksın, davarıñız da çıksın deyı eyi bi söylendim ona, **irahmetli** şerfeye galabalı hasanıñ ğarısına, ĩy ĩy, inanamadı (KİAAAAY, 2011, s. 196).

ėsgere ğetmeden ĩ everek. vardı ğeldi anam ğile **irahmetliñ** yanına, ĩsgere ğetmeden ĩ everek diyeni (KYA, 2011, s. 400).

ben oldu işde böyle ó zaman muhammed vādi, uşām **irahmetli** (ZBKİA, 1997, s. 107).

mezgeP takardı **irahmetli** ananem (SİAİA, 2017, s. 181).

narıyoz furun yağıyoz noğul yapıyoz külçe yapıyoz ondan sona yapabilen baklava yapıya zaza dedükleri öle dēri **irahmetli** ĩgidi (SİAİA, 2017, s. 124).

ğaymām yavrım ğuzum işde hiç böyle dilinden bal ağardı **irāma'liñ** (BİA, 2008, s. 406).

ğocam taa askerdēken ğastaydı, ğırtlak ğanseriydi. ğetdim, isdanbulda da çok bekledim başını. **irāmatli** ğenş ĩldü, ğenş ğaldık (EYA, 2011, s. 237).

ilkinki vādīm ĩ adam, bu ğızıñ bubası başka yēdān. ğāzmādīm yēlār yōdu. **irahmetliñ**..... (GBAA, 1994, s. 83).

bu bānim adımı çākī; çalmadım yer ğoñşulādan bāni uTlu edī ondan anam **irāmaTli** boşamış babam (GBAA, 1994, s. 40).

emen arabada canı çıkmış, dedem ölmüş **irāmetli** (EİA, 1998, s. 150).

bobam **irāmetli** on iki sene yesir içinde ğalmış (KİAAAAY, 2011, s. 352).

bi yıl okul açıldı. eveli öğretmenle yokdu. biz fıçıkdık şöyle altı yaşında yedi yaşında o ğadā küçükdük. **irāmetli** bubam beni okula yolladı (KKA, 2019, s. 94).

"bozyeriñ içinden geçmiyelim" dēdi kāmil efe **irāmetdli** (MYA, 2013, s. 211).

esgi ğayseri soğağlānda ğice gezerken sanki hep **irāmetliñ** sesi duyulur... (KMİA, 2000, s. 146).

ğōde duruyo ğōde ben olan olanıñ yandēn ben doğsan üşTe bizim hanım **irāmetlik** kaza oldu mefat eTdi evlenmedik çocūñ yanındayım (GeA, 2017, s. 186).

irāmetlig tahsin yāzıcı amārikanın tuğay ğomutanını vurdu cepedē (LA, 2020, s. 526).

egmek yapsak 'zahdı yok ki. āpalā dá başğası ğoparıya **irahmetli**... (ZBKİA, 1997, s. 143).

irāmetli bābam da dēdi ki izmirde üçüncü bölüğe düşersen kötü dēdi (EYA, 2011, s. 251).

bulğar ğelirü ğalktığ ayā biz, keçi ũlak otlatırdık yolun üstünde ğeldi **irāmetli** ninecīm dedi hadi gidelim dedi... (KİMİKA, 1990, s. 108).

ondañ kelli ağzımdan çıkar çıkmaz yokardan bi sel geliyo, paldır küldür, paldır güldür, güldür

*paldır bi baqđım valla memed sel geliyo, dedim **irehmetliye*** (SA, 2015, s. 395).

*bu turanıñ ğaynı orda ozman mabıK olmuş ğayrı bunu olannarını ibrām **irehmätlie**, bunıñ da beyi öldü işde, iki sene oldu beyi öleli* (İİÖKBİA, 2020, s. 187).

***irāmetli** ām kendī tōmu ğótūmüř koqaqsudan* (ZBKİA, 1997, s. 143).

*anecım **irāme⁴li** ben üř ğün, dōt ğün dūn yaptırmam dedi* (MYA, 2013, s. 231).

*bubası **ireme⁴li** vādı hacē* (MYA, 2013, s. 267).

*her ğün geçiye gider-imiş **irēmeTli** nenemiñ anası* (MYA, 2013, s. 281).

***lahmeTli** memmedin malını yéviomuř bi de* (LA, 2020, s. 236).

*ğonşu ğonşuya varamadı, hac_ emminiñ bi atları varıdı **rahmatlınuñ**, amcamıñ* (AİA, 2012, s. 315).

*bağ, ahmet şunu diyo, hanğımız iy biliyoğ diyince hadi ğapcı **rahmetli** dimiş ki yav çocuğlar ora çok uzak, ğórmez bilmezsiñiz. bize faydası zararı da yoğ* (AYA, 2012, s. 360).

***rahmetli** babam biçiyodu anam bağlıyodu* (SiA, 2019, s. 204).

*ille benlen beraber harc ğaldır dirmiş bubam **rahmetli*** (KİAAAAY, 2011, s. 251).

*benim dedem, **rahmetli** dedem, filan yirde demiş ceviz ağacı vā, onu veric im* (KKA, 2019, s. 90).

***rahmetli** anam rāzı ołmadı* (KYA, 2011, s. 347).

*benim olan şu bi yaşındaydı ğoçünce orası buran benim **rahmetli** adam ev duddu geldük o zaman işde* (SİAİA, 2017, s. 240).

*ğoyunumuz vādı **rahmetli** bubamdan ğoyun vā o ğoyunu kırpardı...* (YİYA, 2020, s. 271).

*ħökümet de dahil yoğurt yéyiyüh evde áyren pişiriyuğ. babam burdan **rahmetli** ğetti urfáye* (DİÇÇYA, 2001, s. 131).

*bizim bu, burıya geldiklerinde dedelerimiS, **rahmetli** bābānnem, ben tabi çocuğluğ dönemimiz_ āma sorārdığ* (SİA, 2004, s. 37).

*şeFim, şindi bağ bize **rametli** babam öküzü anadırdı* (LA, 2020, s. 222).

*benim **rameTdig** dedemden bunu duydum* (LA, 2020, s.232).

*aslında **rametlig**_ayánbaşı araştırdıydı ama oлуñ_o defderini bulmağ lazi- valła yénim bağ řöle tahmine eñ_az iki yúz sene -fazladı iki yüz senedēn yáv* (LA, 2020, s.189).

*bu yanna geşdi adam yókardaki odaya, valla mēmed sel gelecek, dedim **rāhmeTliye*** (SA, 2015, s. 395).

kıbrısTa o bi ceza aldı orda ceza alıncā biraz paralar lāzım oldu o zaman gā **rāhmetli** emmim hasTāydı sıkıntılārđan getmedi (GeA, 2017, s. 229).

onlar_dı demişlē biz burda duralım. **rāhmetli** dedem demiş_ki; "burda durmayıñ buranıñ toprā zayıf (SİA, 2004, s. 37).

yalnız nüFus kādında vādır' da hāni bān bilem... **rāhmatlı**_ānnem ēvelki_ iñsan, şindikiler çok biliyā hePbisi bilğili (SİA, 2004, s. 61).

ikis de **rāmātlı** oldu ya (MYA, 2013, s. 292).

arkadaşlar gēdiyořduK dürdüyüdüK **rāmatlin** şeyin afedersin kūrēle şē edildi sarı poçu varmış kafasında bi düşmüş yüz_aşsa, ırlamış gelmiş ismayil dēlle (AİKİYA, 2017, s. 304).

u annadırdı, bubam **rāmedli**, yaddī yēr nur ōsun, annadırdı (MYA, 2013, s. 367).

bēnim āyilem gēlin_oluқан. benim hanımım **rāmetli**. benim hanımım yok. üç_etek entereynen, şeynen gēlin_ oldu, allı gumaş (BİA, 2008, s. 411).

bunu da **rāmetli** menderes yaptı bu binayı. elli senesi elli beş senesi bu binayı aynı ūle duruyu işte böle (SİA, 2019, s. 169).

o zaman āirdmen dērlerdi **rāmedli** babam çāırdı āirdmen ne yapıyoñ işde ēyim hüseyin amca ōle dērdi zaman geldi ēidmen oldu ōredmen oldı... (YYA, 1998, s. 93).

şindi gelirdi babam **rāmetlē** dillerdi, yā hadi bañām hemşerim seni tahsildār çāriyo (AİA, 2012, s. 225).

bi de **rāmeTdik** babam dedi ki mallara bañıñ, mallar mullar yimesiñ, girmesin Falan (AİA, 2012, s. 158).

bi gece deyo gevur çok deyveridi ha böle gāvēlede annadırdı sāt bire gāda **rāmetli** (BİAİ, 2009, s. 334).

gidī oradan ağa deye, yörü deye, annem çāriy seni deye, dedem de **rāmetli** de, çorbacı deye, salın şu çocū annesi çārımış deye bunnarı (EİA, 1998, s. 137).

biz gonyaya getdik, sabah gāvaltısını bile getirdilē. mesela **rāmetli** bābam cumardesigün_ öldü (EYA, 2011, s. 266).

...guyudan su çekiyoz çeşme geldi çeşme geldikTen sōna **rāmetli** bobam eziyet ediyo almēyo eve suyu elektirik almēyo (GeA, 2017, s. 164).

gendi annadır annadır gülerdi **rāmetli** gadın onu (KİAAAAY, 2011, s. 226).

bi de bañdığ ki almannarıñ demir tekellekli, o demde mistaf_ām da **rāmetli**, eline 'dī^{ynē} aldı, o da çıhdı (KMİA, 2000, s. 17).

*bobam nur içinde yatsın **râmetli** candarma suvarisi ben vilâyetin yerlisiyim, dünyaya orda geldim* (KİMİKA, 1990, s. 101).

*şindi bobânnem şey anânem **râmetli** bis çocuğtuğ tabi. toplanmışTığ_urda* (KİBMA, 2018, s. 276).

*on altı yaşında ezgere gitmiş. bubası çanakkale harbi'nde ölmüş, ana emrindemişdi **râmetli** bubam* (KKA, 2019, s. 94).

*bēn, bubam bana **râmetli**, gızım dedi ben u parā aldım dedi, ban yaramadı dedi; bağ benden vasiyet_olsun ālma dedi bana* (LYA, 2015, s. 291).

*çanakkaledede kırıkdireK ve yarım dünyāniñ baTTıynda ben oradaydım derdi **râmetli*** (MA, 2017, s. 688).

*bizim bi **râmetli** cevdet dayımız varıdı* (LA, 2020, s. 225).

*...bubam **râmetli** amcamnan bubam bunnā ikisi ulan gāvur gelmiş köwde dolaşō tutçeK öldürcek...* (YİYA, 2020, s. 432).

*bizim dünür kollular falan **râmetli** onnar doğsan_üç mâcırı, şeyler falan çolağlar falağ* (SİA, 2004, s. 48).

*ben bi değarmenciyim diyerekden aynı bōle yānī bōle şeyinden **râmetli**ğ_herivi çarıyolar* (AİA, 2012, s. 155).

***râmeTlü** bubam beni evel öğretmen şindi emekli olcādım benim arkadaşlarım oldu yollamadı beni bidane deyi...* (SİAİA, 2017, s. 161).

*bağ bunnarı bēle sağladım, **reğmetdi** indi baban sağ_ola* (KİA, 2020, s. 326).

*ekini apardım daşıdım oraya, orada gam öküz koşmağ bülminem, **reğmetli** babamda görmemişem ki öküz nedir gam nedir inek nedir* (AASV, 2017, s. 175).

***reğmetli** çamır daşır bacalara gıpıdan Hemit dayı* (KİA, 2020, s. 176).

*büyük çarşıda bi **reğmetli** 'Alo 'Emi wardi* (SMA, 2009, s. 162).

*annem **iraamatluğ**, gârdeşim oturuyo orda şindi* (İİÖKBİA, 2020, s. 244).

*hep gıpımıza yuldılar, dayım **irahmatlığ** diyo kine bunu ele vermiyelim de o öldü gayrı, gétđi o diyo* (AYA, 2012, s. 600).

*babam **irahmatlığ** gedmiş yayañ örmeyi almış gelmiş* (YeYA, 2003, s. 98).

*bilün mi? bir kerem **irahmatlığ** babam size ömür, benim adamım geliyi bağ dedi bir daha görēm dedi buralarda seni bir gafle keserim arasıra görüyüdük...* (MİA, 2000, s. 295).

bense_on_üç yaşında bi_şeydim. bu **irahmatlık** geldi (KYA, 2011, s. 336).

ōme onnar durdu, vėrmek dėdiler. şindi bir yabancıya vardım bėn. dėdem_ **irahmatlık** varıdı dėdem_ **irahmatlık** dėdi...(KYA, 2011, s. 523).

há bōle dėdi **irahmatlık** kaqambabam gızım (KYA, 2011, s. 553).

dedań_ **irahmatlıgdan**. ēyle evlendi_ışde (KYA, 2011, s. 400).

memmed_ evend_ **irahmatlık** da duymuş (AOİA II.C., 2006, s. 393).

...bizim varıdı bir bōyük el dėrmenimiz babam **irahmatlık** on ğuruş verirdi kel ali'ye o dėrmençi ya on ğuruş vėrirdi haftada bi sefer dişetdirirdi onu, āşameçe sen çekeń ben çekeń beş kilo üç kilo buyda hepsi (DöA, 2006, s. 77).

anam **irahmatlık** dedi ki anam asgere gėtmeden evlenik anamınan babam dezzeoğlu dezze ğızı ben asgere gėdip gelmeyene ğız vermem dedi esgere gėtdi geldi (DöA, 2006, s. 313).

ebem **irahmatlık** yėdi çeşit olu, dėrdin. bi mal satdıń mı para gelir, derdi (SMSBYA, 2009, s. 197).

bqam gile küsgün gelince babam **irahmatlık** dėdidi ki seni öldürürüm ölüń_ ordan çiharsa dėdi (KYA, 2011, s. 476).

haTđđ bańa bi de vėriyidi. ğalınca bi kitap_ bėrdiydi **irahmatlık** (AOİA II.C., 2006, s. 229).

óretmen_ oħulu şeye samsuna gidıymış **irahmetlik** sıhiya āħmet_ ordacın_ āħmet gótúrdü bizi, **irahmetlik** ğara şeFnėn_ iKimizi samsuna gótúrdü haley oynamağ için (LA, 2020, s. 203).

irahmetlik ğaynatam dimiş kine hatice gelinin elleri dimiş pamuk gibi dimiş (SİBİA, 2019, s. 179).

virmezseń mahkemeye virelim didi ğayınbaba. **irahmetlik** ğādir var_ ıdı. ğādir, şúkrü. girdim_ idi. böyle girdim_ işde hakimiń ğarşısına (AYA, 2012, s. 427).

irahmetlik bābam asgerdeydi, şide, ē 'çanaqgalede, çanaqgalede altı sene babam asgerlik yapmış, madalyası vardı (AİA, 2012, s. 287).

biz de arpa ekmā, biz de arpa ekmā yedik biliyim. anam **irahmetlik** yapardı arpanıń ekmānı ğaypaq ğaypaq oluyö (DöA, 2006, s. 94).

bize gótúrdü **irahmetlik** saduq dayı (SİBİA, 2019, s. 130).

keseri āldım tomatıs çapalamā gedon ğayı; "yoruldum ge'mecen dėdiń, mancarı yarı ğoduń, neden ğaldıń tomatiSe?", dėdi **irahmetlik** (SA, 2015, s. 394).

şimdī benim gibi nenenıń birine sordu **irahmetlik**, ninē ğaç yaşında gelin olduń didi? (KİAAAAY, 2011, s. 309).

ēle daşlız ğayaġı dēġ. dēdem **irahmetlik** dērdikine. te. ğel dēdikine, dēdem **irahmetlig** ēbeme (KYA, 2011, s. 181).

anam giderimiş **irahmetlig**, hōkūmeTden şedmişlē (UA, 2010, s. 149).

...babam **irahmetlik** yoġ parası varımış (KYA, 2011, s. 466).

ālāyon, anam **irahmeTdik** dōrt kilō bi tenikeler_ oldu ğazā, kōyü dolanıyo (AġA, 2012, s. 265).

bi de anam **irahmeTdik** bizim_ evimiz_ ordan geçer_ odiya (AġA, 2012, s. 266).

dayım **irahmeTlik**: "elif nērde? elif nērde?" "burduyēm emmi burduyēm." "gel!" "çocuğñ dili şuuadar çıkmış (AOġA II.C., 2006, s. 38).

irahmetlik bildi yāni seniñ gelmeñden eñ aşşa iki yüz lira istifādem var dēdi (AA, 2002, s. 66).

ğayımbabam **irahmetliġ** vardı, ben satan ğeldim (KYA, 2011, s. 553).

bobam dēdi ki: "ōlum_aTma, kōden şikāet ediyollā." dēdi. 'eTsinlē filan dērken, anam **irahmetlik** geldi (SA, 2015, s. 476).

ğarısı öldü ya siziñ_ ordan der_ obasından bi ğarısı, cüce derlēdi cüc_ āsan, o toPladırdı çoġ. şahan da gücüceg_ emme derdi ğövdēn_ učan ğuşu ğapar derdi **irāma'lık**. (BġA, 2008, s. 406).

bābamı ğoġlamışlar, anama da.. anacāzımı da ebem **irāmaTlık**... eveli yūñ öññü olūdu, koşmuş, ğuzu ğüdermiş anam bir haftalıġ gelin, ğoyunnarı varmış (MA, 2017, s. 759).

zabā ğarşı dēġ **irahmetlig** annem dērdi, bi hüçüm_ ētdile dērsin vēr ġurşunu dēġ siġah yāması dē. yihıyoġa kōyü dē (LA, 2020, s. 273).

irahmetlik ğoca ali de bi çocuğum ğirdi dēdi ne. ordan Tarafġarda indük_ aşşayā. ġan aşşa indük bu kere de çocuğ yuharda, eşim yoharı ğeri çıġdı (LA, 2020, s. 3341).

adanāya ğedici. adanıya bilmezdiġ, yol parası. şu qaçcı aldıydı, herif **irāmaTlık** (AOġA II.C., 2006, s. 318).

ordan sonra nālisa bobañ olsun **irāmatlık** dedeñ olsun çocuğun ğoltuġ una ğirmişler ğēt demişler ğēt var demişler (GeA, 2017, s. 130).

ben şeyi biliyōm, bakġal_ āmediñ bobasını biliyōm, hatıP_ **irāmatlık** vardı onnarı biliyōm (MA, 2017, s. 797).

babam ğāli anam_ **irāmeTdik** yemek yaPdı odāya ğóTdú (AġA, 2012, s. 266).

anam_ adı elifTi **irahmetlik** ğarı bubam **irahmetlik**, anam_ **irahmetlik** bubamı bazı ğızardı (MA, 2017, s. 782).

ğaynana da bizim **irāme'lik** isder isdemez verecēm seni dimiş. benim ġafaya diyu ğāri o şey yapıdı diyu. uyġu gelmiyu benim ġafama diyu (BġA, 2008, s. 392).

tavıqları bõle dõşerlõdi **irâmetlig** hırşıT dayı çarşafdan at yapadı (UA, 2010,s. 174).

şimdi amcam **irâmetlik** dërmendeydi, dërmenimiz bizim gendimiziñ, dërmen (AİA, 2012, s. 155).

dere çifliKden eveli bizim burası. çoG eveli. babam annatırdın, **irâmetlik** (BİA, 2008, s. 460).

irâmetliK gaynatam õle dëdi, kitap galbinde yazılı dëdi. õle olacaq dëdi, dedikleri gibi oldu bilë (BİAİ, 2009, s. 611).

anam dërdi ki **ira:metlik** yavrım gollarım yoruldu dir (AÖAB, 2013, s. 99).

gayınım **irâmetlik**:

- allah seni iyi gelinnë virsin, didi (EİMİYA, 2008, s. 261).

babam **irâmäTliK** hırsızlı sāvār imiş dä, anam **irâmäTliK** dä hırsızlı gatiyan haram adına āzına gomaz imiş (GBAA, 1995, s. 40).

hastānede yatıyurum, **irahmatlıK** herif öldü ya. tatarlar geldi hastāniye (AYA, 2012, s. 698).

irahmetlig gayb oldu, şindi ya. o da ılgın'nı içinde (SMSBYA, 2009, s. 249).

dedem **irahmetlik** oldu. ālli üçde öldü (KKA, 2019, s. 128).

gel seninle sarılağ sen bir pirden teberiksin deyi **irahmetlik** hâlâ bu da eyle bóón oruya gettik.. (MİA, 2000, s. 375).

ğurban oldüm amıcanınan şeyle tanışdığ benim babam altı evliyi altı dene hanımı varıdı **irâmedlig** turşusunu mu ğuracadı şindi... (YYA, 1998, s. 166).

bi de horantam mar evelinden gaynatam **irâmetlik** seferi billikde gayıb olmuş, mefat itmiş sizlerë ömür, iki çocūnan gaynanam burdâ galmiş dul olmuş (NYA, 1994, s. 164).

bëkmëz biz, anam **irâmetliK** sākana bağıımız vādı, edëdik. bi gün eveli üzüümü yolnurduğ akşamnan ikindinë çinëdik (MA, 2017, s. 1126).

anam **irâmetlik** dedi kin, alımeysi dedi, çarık köyün imamı iy etmiş dedi (UİA, 2002,s. 216).

yoğ, dedi, ölen **irahmetlik** ali ā (ÇİYA, 2004, s. 121).

anam arabacıā bile gitmiş **irahmetlig** anam, āñadın mı? (LA, 2020, s. 251).

bi gün şu mināre yapılırKene şu bëyaz sıvalı.. adam mādı **irehme'liK**, anğarade öldü (MA, 2017, s. 692).

o **irehmetlig** gadër sudan geşdi (ErYA, 1995, s. 299).

hindi bubacım **irehmetliK** siñirliydi, siñirliydi (İİÖKBİA, 2020, s. 173).

onnan sōna çojuhlara layla söyleyinci, layla deyim, he¹. **irehmetdih'** abam söylerdi (ÇİMİKKA, 2013, s. 109).

irehmetliĝ mısdafa var, baĝdım ki suwarı muwarı gelmişler (ErYA, 1995, s. 327).

dēdi a **irehmettiĝin** oĝlu sende ēle şey sorursanki men ne bilim yeyippi yeyeceĝmi? (AKD, 1998, s. 169).

irehmetdik ĝaynatam dērdi, arvat bir, āt_iki, ōkūmet_ūç (KİA, 2020, s. 329).

bir hefte sorra **irehmettik** dēli memmed'in gardaşı hūmmet onu basırırdıĝ ĝebirsenniye, birde baĝtıĝ harda var harda yoĝ bir ĝavır geldi (AKD, 1998, s. 207).

hay deyir babası **irehmetdiĝ** benim heç aĝlıma gelmirki ne kütūĝ ne bi şeydi neyse dēdi ĝetirredım ĝetirredım (AKD, 1998, s. 190).

çala çala ĝaynımın dūĝününü ētdi **irehmetlik** (BDİA, 2014, s. 174).

ordan neysā nūhuzcusunuĝ yanına vāmiş bubaĝ **irehmätliĝ**, çekilmiş fotrafına. ordan ĝocuanam **irehmätliKnen** ben dé vādım (İİÖKBİA, 2020, s. 174).

buruyā bi zengine ĝāmiş burda, o da **irāhmätlik** bān taa bi çanak yourt getirikān ĝōmedim heç (İİÖKBİA, 2020, s. 235).

benim çocuklā şuyu yokdur, buyu yokdur deyip bi çanak yourt getiriverīkan ĝōmedim **irāmetliĝā** (İİÖKBİA, 2020, s. 235).

ĝocuananĝ **irehmetlii** döümüş ĝāri dövüncā yengām **irāmätliĝ** (İİÖKBİA, 2020, s. 174).

bizim **irihmetliĝ** ĝişi ĝasda öliydi (ErYA, 1995, s. 303).

bir de **rahmatliĝ** ĝıllı Meĝmed' iki vardı (KMKA, 1993, s. 28).

ben ne bilem böyüklerden ēşittiĝim eyle **rahmatliĝ** İsmayıl emmim var ıdı ēhtiyar ıdı yavrum dede aslımız türkmenlerden gelme ama ne zaman kōy gurulmuşbilmiyim (MİA, 2000, s. 300).

ocaĝlı'nın şīndiki bu oĝulu dāl. oriya varmadan hemen aşşāya varmadan hemen aşşāya bir oĝul ha beş köy üç tene āretmen var **rahmatliĝ** bu adam yüz üç yaşında öldü (DöA, 2006, s. 85).

allah'ın emriyinen ĝızı alırdıĝ varırdıĝ ondan kerı evel ne vardı ki bire çocūm bunuñ anasını getirdik biz teyy güllerik'ten ordan benim anam ayāna şavral ĝeydi **rahmatlik** (DöA, 2006, s. 258).

anadoludan sürgün hataylı deye neçesini sürgün etti (...) **rahmatliĝ** babam filan bizim bura on ĝana ĝayda ĝeçdi (YA, 2012, s. 257).

kime satıcı'ım dērdi **rahmatliĝ**. hiç bilmiyēm yavrım (AOİA II.C., 2006, s. 332).

*bizim ğızı neyse **rahmatlik** bobam bile ekmek götürmüş ğızıl _avuya bunnara* (TYA, 2006, s. 3).

*genç ölennerini hatırhyıncı öyle deyir üzüntüsüne diller tökerdi **rahmetdih'**, he¹, ağıt yahardı öyle* (ÇİMİKKA, 2013. s. 123).

*öldüğün duyannar **rahmedlik** deller* (KıYA, 2000, s. 241).

*ambu **rahmetleğ** mewlud _efendeynen yeduğ* (ErİA II.C., 1995, s. 37).

*yanı birden de ölebiliyoñ, benim **rahmedlig** babam dèrdi ki yaşlı adamıñ hasdalığı, ölümü birden de olabilir* (KıİA, 2016, s. 563).

***rahmetlig** nenem var, beni kucakda getimiş, amān çocuğum düşe düşezeli, āman denize düşüvecen, āman denizde düşecen, āman tutun* (LA, 2020, s. 321).

*burda çeteler amet çavuşu **rahmetlig** amet çavuşu demişler bize şeyin yerini gösset cobu* (LA, 2020, s. 454).

*vālla hiç, ðle bî şeylerini işi Tmióm nerden ğonmuş nerden gelmiş yalıñız **rahmeTlih** bóbam* (LA, 2020, s. 253).

*vāllağa bu **rahmeTluğ** bubam _almış emá ben de bilmeyim nèrden aldunu yáni, -sizin baysal demeyí há mi mesel?* (LA, 2020, s. 253).

*köye demir vemiş **rahmeTlig**, benim tabi habarım yoğ* (SA, 2015, s. 296).

*bir ğardaşım _mardı d _ilgisizdi **rahmeTlik*** (AOİA II.C., 2006, s. 133).

*“nere ğonduñuz? dèrdi, bubam **rahmeTlik*** (SA, 2015, s. 298).

*çerkez dedem núrğúz kıyüne gitmiş. ebem **rahmetlik** ğapıda oturullarmış* (AYA, 2012, s. 367).

*o arada **rahmetlik** _anam vardın dedi ölüm haqqımı helal _etmen, ben yer _altında çalışmasını isdemiyorum* (AİA, 2012, s. 246).

*her ğün derdi babam **rahmetlik** ğızım saña şunu alırım, ğızım baña yeter ki oğu namazlıñı belle derdi* (DöA, 2006 s. 94).

*cumartesi, pazar **rahmetlik** bobama dèrdim sağın cumartisi _ğün _ölme, çünkü mezarıñ, şeyiñ ğalır, bana “elimde mi? derdi, bobam, “tamam” der şağa edèrdim* (SA, 2015 s. 330).

*annem **rahmetlik** ayranları tuluhlara gordu. o reçberler yayardı, boşaldırdı...* (MİA, 2000, s. 315).

*yeñgem **rahmetlik** kireç geti demiş. ğemiş, ıslatmış, süzmüş suyunu zètinyana ğarişdırdı* (UİA, 2002, s. 216).

*eyle bi adamıdı ki comart adamdı **rahmetlik**. nur içinde yatsın çoğ cesur udu* (MİA, 2000, s. 330).

şimdi hadiseleri **rahmetlik** babam şeyé gitmiş. babamı dedem çammıkóy diyoS, çammıkóy de çammıkóyé göndermiş (LA, 2020, s. 220).

rahmetlik, cenneT mekân_õsuñ topuñ yanına mesafesine bi ateş gonduryõ, tayâre bi alev_ahyõ, bubamı askerlê jucakTan jucâ gezdiryõlâ hâ! (MA, 2017, s. 830).

şünkê, **rahmetluğ** reyiz_ağanun şeyeyde, ahbabeyde (ErİA II.C., 1995, s. 38).

babam çok devürüdü **râhmetlik** ben pek devîrmedim her_aâlde yâ (AİA, 2012, s. 257).

ondan kerî **râhmetlik** "sel gelmeceK_olsa bile sen geticeñ seli.", dëdi (SA, 2015, s. 395).

genç ölennerini hatırlıyınıcı öyle deyir üzüntüsüne diller tökerdi **rahmetdih'**, he¹, ağıt yağırdı öyle (ÇİMİKKA, 2013. 123).

kıırındı_õlları. burîy terdi **rahmetli** bubam ama pu başğa bi_yerden kelme eme nerden. aklımda, aklımda yok. **rahmetlik** pubam terdi, pilmem nerde kelme terdi. aklımda yok (TYA, 2006. s. 167).

ataravasınnan duz satdım deyirdi **rahmetlik** (ÇİMİKKA, 2013. 123).

rahmetlik öle dirdi. ölüm, bizi yokluk maf_etti dirdi (EİMİYA, 2008, s. 350).

râhmetlik baqam bağğal_üzerine çalışırdı. Ordañ köwde tabi bağğal açanlar olduğu gibi ser **rahmetlig** baqam tês geldi buriya (BDİA, 2014, s. 119).

şimdi insannara açılıhyámıyo!a başğa -onnar da tüm şerKes kendi yëlliñ işde işde bazı şeyleri kabúl_édilmez belki amâ **râhmetlig** atatürKün kırtuluş harbinden sonra istikla! mahkemesi ğurmuşlar_ amasyıa (LA, 2020, s. 190).

bi tene de atduğ vurduh. **rehmetlik** şüfer Ğadir de ordaydı (ErYA, 1995, s. 299).

ramatlıh babam bā küs gibi duruyodu. o zaman çığırdım babama o zaman iki yüz zira para verdim. parayı alınca babam bi sevindi bi sevindi (YeYA, 2003, s. 105).

rameTlik māmudā varıdı. düünde matrah oyunu yapallarıdı (YeYA, 2003, s. 107).

avırdın, hayırlı **rametlik** ó da şöyle éviñ ğapısın óndeki direK şöyle ğırılımış, diran_ arası direKden çığıdılar (LA, 2020, s. 341).

u **ra:metlik**, şimdiniğ alpler pullukları gibi çok güzel saban gurardın (AÖAB, 2013, s.101).

şindi babam **râmedlig** alavere yapardı hayvan alıb satardı ben de yanınıda on yaşından beri bababar beni yanınıda gótürürdü... (YYA, 1998, s. 140).

ğıtlıh dönemleğinde işdê **râmetlig**_ebem sómahlı ıssırğanı kıarışdırıP da yëdiK... (LA, 2020, s. 189).

râmetlik babam ğapıda, pecede górdüyse nerde górdüyse orda nişannıyı dõdú, bunuñ babasını

gelme diyi (AYA, 2012, s. 491).

bi māmūr geldi mi **rāmetlik** ğaynatam varıvurdu, ğalbur zārısı şöyle balı keser ğótürüdü (AİA, 2012, s. 278).

ben asKerdeyken yeñiceli yanık mēmet varımış camız almış **rāmetlik** bobam geldim emiriyoz sağınıyoz bigün sığırdan gelmedi... (GeA, 2017, s. 164).

bunu bizi anam **rāmetlik** yapveridi çuçuKkan (İÖKBİA, 2020, s. 215).

rāmetlik, o zaman_ali sağıdı. ısbartıdan eyirdire havāle etdilē (SA, 2015, s. 333).

soñ dellal benin, benden_ovel dellalağ varıdı, sarı āmeT varıdı, **rāmeTlik** hasan çaviş varıdı, gec_osman varıdı, bu dellallā geşdi (AMA, 2006, s. 223).

iki de bi durūydu **ırahmeTlik** buñu söylēdi. amān sān de deli min, deleK min. **ırahmetlik** onu muhākkaK_onu bi ēdēdi (AMA, 2006, s. 202).

rāmetlik bubam b le bardan baraya ğadā uzadırdı (BİAİ, 2009, s. 376).

daa **rehmatlıh** comar gilin aslan_idi deliğanni (ErİA II.C., 1995, s. 55).

rehmetlik köyümüzün ağaları var şükrü efendi, iboş_ ağa, hıdır_ ağa, dursun on_ başı, çoğ gişilerdi (EYAD, 1994, s. 118).

fuat ergör: bi tene, çiçegı vardı. bu adam **rehmetlıh** oldı geçen (UMA, 1997, s. 166).

biri süh-ı Bro, **rehmetligdir**. Biri de 'İzzet Bey, işte belediye zabıta amiri, şımdı emeklidir (SMA, 2009, s. 213).

hasan hüsen ğırğ gün yatmış kendisi anlatdı **rehmetlik** (AASV, 2017, s. 136).

ertesı gün sabağınan bir de bağdım Zıyo **rehmetlik** bizim geldi (KİA, 2020, s. 176).

babam vėrmirdi, **rehmetlik** babam. **rehmetlik** dayımğil geldiler bi tene Muş'dan adam geldi. vėrdiler ama bu eve geldim ama **rehmetlik** benim ağzımdan aldı burnumdan vėrdi (BDİA, 2014, s. 196).

ğıçıma ğılçık ğaçmış, ğılçık ğaçınca da dayım **rēmetlik** çimbişle çıkarmış, nası ğaştısa (MA, 2017, s. 745).

sāñe diyom. bu eyübün oğlu var. bu fayık vardı **rıhmatlık**. tam gözüm karaya alıktı (YA, 2012, s. 309).

sermece

'Ceset' (BAAD, 2019, s. 480)

Sermece, 'ölmüş beden, ceset' anlamına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan bu kelimenin *Bölge Ağızlarında Atasözü ve Deyimler* eserinden edinilen veriye göre Türkiye Türkçesi ağızlarında, ölmüş bir kimsenin bedenini tanımlamak amacıyla kullanılan bir ifade olduğu tespit edilmiştir.

sin

'Ölü' (AAT, 1994, s. 253)

Hastalık, yaşlılık, kaza ya da kişinin iradesi sonucu meydana gelen ve ruhun bedenden ayrılmasıyla birlikte yaşamın son bulmasını ifade eden ölüm, canlı yaşamı için engellenemez bir sondur. Bu kaçınılmaz son dolayısıyla yaşamını yitirmiş olan bir kimseyi ifade etmek için kullanılan adlandırmalardan biri olan *sin* kelimesi, Standart Türkiye Türkçesinde 'mezar, kabir' anlamında kullanılmakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Kastamonu) ise hayatı sona ermiş bir kimseyi ifade etmek amacıyla kullanılan bir adlandırma olduğu tespit edilmiştir (TS, 2011, s. 2115).

dev sin uygusundan galkmış (AAT, 1994, s. 46).

soyka ~ soyga ~ soyğa

'Ölü' (DS, 2009, s. 3671)

Derleme Sözlüğü'ne göre *soyga*, 'hayatı sona ermiş, artık yaşamıyor olan, ölü' anlamına gelmektedir. *Kâmûs-ı Türkî'de soyga* kelimesinin, 'bir nev ala karga' anlamıyla geçtiği ve bu kelimenin Slavcadan Türkiye Türkçesine ödünçlenerek *Güncel Türkçe Sözlük*'te *soyka* biçimiyle birden fazla anlamı kapsadığı görülmüştür (Sami, 2016, s. 843). Ayrıca *Türkçe Sözlük*'te *soyka ~ soyga ~ soyğa* (-Kırıkkale) kelimesinin, ölümle ilişkili bir anlamına rastlanılmamakla birlikte *Derleme Sözlüğü*'ne göre bu kelimenin zaman içerisinde anlam değişmesine uğrayarak Türkiye Türkçesi ağızlarında 'hayatı sona ermiş, ölü' anlamlarıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (KııA, 2016, s. 593).

şehit ~ şehet ~ şehîd ~ şehid ~ seit ~ seit ~ şihid ~ şeyit ~ şeyîd

'Kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda ölen kimse' (TS, 2011, s. 2211)

Arapçadan Türkçeye ödünçlenen *şehit* kelimesi sözlükte; bir olaya ya da söylenen bir söze şahitlik etmek anlamlarına gelmekle birlikte Allah yolunda öldürülen Müslüman bir kimse için kullanılan dinî bir terimdir (bk. *şehit et-*). *Şehit* kavramı, inanç, düşünce veya amaca sıkı sıkıya bağlı olması yolunda bir kimsenin canını feda etmesidir. Standart Türkiye Türkçesinde

kullanılmakta olan *şehit* (Çukurören *Mihaliççık -Eskişehir) kelimesi ve *şehet* (-Erzurum) ~ *şehid* (İnceğiz *Kazan -Ankara) ~ *şehid* (Barakobası *Keskin -Kırıkkale) ~ *şehid* ~ *şehit* ~ *şehit* ~ *şehid* (Gökçeyurt *Mamak -Ankara) ~ *şeyit* (Şahinler *Burhaniye -Balıkesir; Çakırlı *Aybastı -Ordu; -Tunceli) ~ *şeyid* (-Adıyaman) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ErİA III.C., 1995, s. 291) (TYAD, 1992, s. 184).

yağub benim babam, eñ güçükleri om beşli babam. onnar memed_ali, mısdaFa, ipək emme yesir, emme şehid (AİA, 2012, s. 263).

çoğ şehid var. ahmed'im, héc bi başbakanıñ, milledvekilleriniñ çocu öldü denmïö ki (KİA, 2016, s. 219).

buriye gan düşmüş. şeyit ganı (OİYA, 2001, s. 192).

çanakğale'de bizim_üç şehidimiz var (EİMİYA, 2008, s. 349).

unnā artıK āmet amcasını şeyit biliyular (BİA, 2008, s. 550).

ölü ~ üli ~ ülü

'1. Hayatı sona ermiş olan, artık yaşamıyor olan, morto, diri karşıtı. 2. Ölmüş insan, müteveffa, 'Ölmüş kimse, ceset' (Tietze, 2002, s. 218)

Ölüm, bir kimsenin yaşam fonksiyonlarını yitirmesiyle birlikte ruhun bedenini terk ederek maddi yaşamının sona ermesi anlamına gelmektedir. Dünya hayatı için mutlak bir son olarak kabul edilen ölüm, tüm canlılar için zamanı geldiğinde yaşanılacak bir gerçekliktir.

Eski Türkçede 'ceset, ölü' anlamlarına gelen *ölüg* kelimesi, çok heceli kelimelerin sonundaki g sesinin günümüz Türkiye Türkçesinde düşmesiyle birlikte (*ölüg > ölü*) anlam bakımından herhangi bir değişikliğe uğramadan varlığını korumaya devam etmektedir (Caferoğlu, 1968, s. 150). Vücut yaşam fonksiyonlarını yitirerek son nefesini vermiş, artık yaşamaz olan kimseye *ölü* denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olan *ölü* kelimesinin *üli ~ ülü* (Şaphane -Kütahya) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (KYA, 2011, s. 253).

ülü gözü gibi yañyödu bañă... (KüYA, 1988, s. 216).

vakit ölüsü ~ vahid_ölüsü

'Eceliyle ölen çok yaşlı kimseler için kullanılır' (KMİA, 2000, s. 537)

Ecel, insanlar için takdir edilen yaşam süresinin tükenmesiyle birlikte gerçekleşecek olan ölümün zamanını temsilen kullanılan bir adlandırmadır. Ölüm, insanlık tarihinden itibaren korkulan ve üzüntü duyulan bir olay olarak zihinlerde yer etmiştir. İnsanlar üzerinde menfi bir etki bırakan ölümün, aniden ve zamansız meydana gelişi bu korkuyu arttırır niteliktedir. Bir kimsenin beklenen durum ve zamanda ölümünün gerçekleşmesi, ecelinin gelmiş olduğuna yorumlanır. Yaşlılık veya hastalık nedeniyle bir kimsenin yaşamını yitirmesini ifade eden *vakit ölüsü* kalıbı, o kimsenin ölüm vaktinin gelmesiyle birlikte hayatının son bulunduğunu ifade eden bir söylemdir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *vakit ölüsü* kalıbının *vahid ölüsü* biçimindeki fonetik varyasyonunun, Türkiye Türkçesi ağızlarında eceliyle ölen yaşlı bir kimsenin durumunu ifade eden bir söylem olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

3.3.2. Ölümün duyurulması

kara haber

'Ölüm veya felaket haberi, kötü haber' (TS, 2011, s. 1316)

Tarihi eski zamanlara dayanan ve Eski Türkçe metinlerinden itibaren günümüze kadar farklı yapılarda işlev kazanan kara kelimesi, zamanla anlam değişmesine uğrayarak varyantlaşmış ve bu sayede varlığını sürdürmüştür (bk. *karaçıkın*).

Evrensel bir kavram olan ölüm, bir kimsenin yaşamının geri dönülemez bir biçimde sonlanmasına neden olan elim bir olaydır. Tüm insanlık için, aile üyelerinden biri veya yakınlarını kaybetmek psikolojik ve sosyal açıdan kabul edilmesi zor, menfi bir durumdur. Pek çok kültürde uğursuzluğun simgesi olarak kabul edilen ve matem rengi olarak kullanılan kara renk, Türk kültüründe de ölümle ilişkilendirilerek *kara haber* kalıbıyla ölümün habercisi olma rolünü üstlenmiş ve metaforik bir anlatım şekliyle ölüm ya da felaket durumunu bildiren haberi ifade eden bir kalıp olarak kullanılmıştır.

Standart Türkiye Türkçesinde kötü haber olarak algılanan *kara haber* kalıbının Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) da aynı biçim ve anlamda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 216).

karalama (karalı kağıt)

'Kara haber, ölüm bildiren belge, mektup' (DS, 2009, s. 2650)

Derleme Sözlüğü'ne göre *karalama (karalı kağıt)*, bir kimsenin ölümü üzerine ailesi ya da yakınlarına kara haberi vermek için kullanılan belgeye veya mektuba verilen addır. *Karalama* kelimesinin, Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamına rastlanılmamıştır.

*Derleme Sözlüğü'*nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında *karalama* (Ağrakos *Suşehri -Sivas; Bahçeli *Bor, *Değirmenli -Niğde; -Nevşehir) ve *karalı kağıt* (*Merzifon -Amasya) söylemlerinin 'kara haber, ölüm bildiren belge ya da mektup' anlamına gelecek biçimde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

sela ~ salâ ~ essela ~ selâ ~ selâ

'Müslümanları bayram ve cuma namazına çağırarak, bazı yerlerde cenaze için kılınacak namazı haber vermek amacıyla minarelerde okunan dua' (TS, 2011, s. 2060)

'Cuma namazına veya cenazeye çağırarak için okunan salavat; çağırma, davet etme, çağrı (Tietze, 2002, s. 156)

Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenen 'dua, namaz' anlamlarına gelen *sela ~ selâ*, Hz. Peygamber'e Allah'tan rahmet ve selam temennisinde bulunma, onu methetme, onun şefaatinin dileme ve dua etme amacıyla söylenen hürmet ve dua cümleleri içeren belirli bir beste ya da serbest biçimde okunan güftelere denilmektedir (Özcan, 2009, s. 15). Müslümanları cuma ve bayram namazlarına davet etmek için okunan *sela*, bir kimsenin ölümünü, akraba ve yakınlarına duyurmak amacıyla da *cenaze selası* adıyla okunmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde, ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olan *sela* kelimesinin, *essela* (Yukarıçulfa *İmranlı -Sivas) ~ *selâ* (Ortabereket *Ayaş -Ankara; Hisarcık *İnhisar -Bilecik; *Kula -Manisa) ~ *selâ* (Mavzut, Yalınkaya *Mihalıççık -Eskişehir) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AİA, 2012, s. 589).

cenâze âdetleri, önce bi selâ verili, hocuya sôleriz bizim hocamız burda işde (AİA, 2012, s. 257).

yıkandıktan sôra, essela verildikten sôra ceneze namazi halğla kılınarak mezerliğe götürür defin edilir (SİYA, 2006, s. 329).

ē... öldü mü, selâ verdiriz hocaya, ordan hani? cämiden selâ verdiriz (EİMİYA, 2008, s. 433).

cenâze öldü mü sabâlen selâ verilē, adını s lēlē, kim oldūnu bilmēsen, hasTa olursa zeten bilirsin, yakın kövlēmiz birbirimize meselâ (BİAİ, 2009, s. 375).

şindi bir kişi öldü zaman selâsı verilir (MA, 2017, s. 1115).

sela ver- ~ salâ ver- ~ selâ ver- ~ selâ ver- ~ selâ vir- ~ selâ vēr-

'Bir kimsenin ölümünü, minareden salat okuyarak duyurmak' (TS, 2011, s. 2060)

'Müslümanları bayram veya cuma namazına çağırarak, bazı yerlerde cenaze için kılınacak namazı haber vermek amacıyla minarelerde okunan dua' (Tietze, 2002, s. 158)

Sela, Müslümanları önemli günlerde kılacakları namaza davet etmek ve çoğunlukla da ölen bir kimsenin ölümünü yakınlarına bildirmek amacıyla okunan salavata denilmektedir. *Sela vermek* ise ölüm olayının ardından salat okunarak ölümün duyurulması eylemidir. Standart Türkiye Türkçesinde, sözlüklerde verilen anlamlarda kullanılmakta olan *sela ver-* kalıbının *sála ver-* (Göcer -Karaman) ~ *selā ver-* (Ataköy *Almus -Tokat) ~ *selā ver-* (Bostanözü -Karaman) ~ *selā vir-* (Küçükkoraş *Ayrancı -Karaman) ~ *seła vér-* (Çakırgümüş *Ladik -Samsun) biçimindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (KİAAAAY, 2011, s. 700-705).

cenaze artuğ normal cenaze işlemi yapılır. selā verüller (TİYA, 2006, s. 260).

selā verildikten sōrā millet hep duyar. geş takımı hep ğabristana ğabristan ğazmaya gider (KİAAAAY, 2011, s. 219).

hoca gelirdī, bi selā virivir dirdik, hoca selā virirdī, dam başına yümseğe çıkardī (KİAAAAY, 2011, s. 340).

cenaze başdan öldü. seła vérilir, cenaze namazı ğılınur (LA, 2020, s. 259).

o cenāzeyi ğaldırmayincāk burdan ayrılmaS. sálásını verriz, defin ideriz (KİAAAAY, 2011, s. 258).

selece

'İleri kişilerin ölüm haberi' (ErİA III.C., 1995, s. 274)

Selece, makam derecesi yüksek bir kimsenin ölümünün ardından aile efradı ve yakın çevresine bildirilen ölüm haberidir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *selece* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Erzurum) 'ileri kişilerin ölüm haberi' anlamında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

selece bağırt-

'Ölüm haberini tellâller aracılığıyla çevreye duyur-' (ErİA III.C., 1995, s. 274)

Selece, makam derecesi yüksek bir kimsenin ölüm haberine denilmekteyken *selece bağırt-* ise ölüm haberinin, halka açık bir ortamda, çarşıda ya da pazarda çağırtdmacın (tella) yüksek sesle bağırtarak halka duyurmasına denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *selece bağırt-* kalıbının Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Erzurum), izah edilen anlamda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

sizlere ömür ~ sizlerē ömür

'Bir kimsenin öldüğünü bildirmek için kullanılan bir söz' (TS, 2011, s. 2126)

Sizlere ömür, ölen bir kimsenin ölüm haberini bildirmek amacıyla kullanılmakta olan kalıp bir sözdür. *Sizlere ömür* kalıbında, bir kimsenin ölümünü bildirirken ayrıca, "O öldü siz sağ olun, Allah size ömür versin." gibi haberin verildiği kimseye de iyi dilekte bulunma söz konusudur (Türkmen, 2009, s. 136). Standart Türkiye Türkçesinde ölen bir kimsenin ölümünü bildirmek için kullanılmakta olan *sizlere ömür* (-Afyonkarahisar; Çattepe *Boyabat -Sinop) kalıbı ve *sizlerġ ömür* (Boyallı *Ürgüp -Nevşehir) biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

şindî bēy sizlere ömür_ öldü, bān yalnız yaşeyom kendi başıma, vallā kendi işimi kendim görebiliyon; bazara gidebiliyon, îtiyaçlarımı alıyon, sōña gızlā, olanlā ossun durdūmaSlař hadi bize gidelim hadi bize gidelim (AMA, 2006, s. 211).

oğlanların ikisi kōtürüm oldu. unlar öldü sizlere ömür (SİBİA, 2019, s. 147).

bi de horantam_ mar evelinden gaynatam irāmetlik seferi billikde gayıb_ olmuş, mefat_ itmiş sizlerġ ömür iki çocūnan gaynanam burdā galmiş dul_ olmuş (NYA, 1994, s. 164).

3.3.3. Defin ile ilgili söz varlığı

3.3.3.1. Defin için kullanılan malzemeler

ağacat

'Tabut' (DS, 2009, s. 79)

Tabut, '1. Ölünün içine konulduğu sandık biçiminde araç, sal. 2. Ölü salı' (TS, 2011, s. 2240)

Derleme Sözlüğü'ne göre *ağacat*, bir kimsenin ölümünden sonra cenazesinin yıkanıp kefenlenerek bulunduğu yerden gömüleceği mezara götürülürken taşınmak için içerisine konulduğu sandık biçimindeki araç, tabuttur. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *ağacat* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Sivas) tabut kelimesinin yerine kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (SİYA, 2006, s. 549).

cenaze örtüsü

'Tabutun üzerine serilen yeşil renkli olan ve üzerinde Arapça yazılı dualar bulunan örtü' (AİKİHK, 2014, s. 149)

Cenaze örtüsü, ölen bir kimsenin; yıkanıp, kefenlendikten sonra gömüleceği mezara götürülmek üzere içerisine konulduğu tabutun üzerine örtülen örtüdür. Çoğunlukla yeşil olan bu örtünün üzerinde sarı renkli ipliklerle işlenmiş Arapça harflerle yazılan ayet ya da hadisler bulunmaktadır. Bu örtünün bulunmadığı yerlerde tabutun üzerine ölen kişinin cinsiyetine göre giyimle ilgili eşyalar da örtülmektedir.

Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan *cenaze örtüsü* kalıbının, Türkiye Türkçesi

ağızlarında da (*Karaisalı -Adana) ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

dayama

'Ölü mezara konulduktan sonra üzerine toprak dolmasın diye, mezar üzerine uzunlamasına dizilen tahtalar' (DS, 2009, s. 1385)

Derleme Sözlüğü'ne göre *dayama*, ölünün mezara konulmasından sonra üzerine toprak dolmaması için örtülen tahtalara verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir kullanımına rastlanılmayan *dayama* kelimesinin, *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Ceylanköy *Lüleburgaz -Kırklareli), ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

hulle donu

'Kadınların cenazeleri kefenlenirken kullanılan yedi katlı bez' (YİYA, 2020, s. 514)

Hulle 'Cennet elbisesi' (Devellioğlu, 2015, s. 436)

Hulle, belden aşağı ve belden yukarı iki kısımdan meydana gelen cennette hurilerin giydiği düşünülen elbisesidir (Tatçı, 2016, s. 388). Tasavvuf edebiyatında cennet elbisesi olarak bilinen *hulle*, Türkiye Türkçesi ağızlarında kadınların cenazelerinde kefenlendikleri yedi katlı bezin adıdır. Hayatını kaybetmiş Müslüman kadınları kefenlemek amacıyla kullanılan yedi katlı bezin, hurilerin cennette giydiği düşünülen elbiseye benzetilerek metaforik bir ilişki kurulduğu söylenebilir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *hulle donu* kalıbının Türkiye Türkçesi ağızlarında (Dereköy *Çiftlikköy -Yalova), belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

hulle donu derler unu koyarsın unu koydu *Çdan sora güzölcene gösüne* (YİYA, 2020, s. 414).

mertek

'Yapıda kullanılan dört köşe veya yuvarlak, kalınca ağaç' (TS, 2011, s. 1660)

Ermeniceden Türkiye Türkçesine ödünçlenen *martag* > *mertek* kelimesi, *Türkçe Sözlük*'e göre 'yapılarda kullanılan dört köşe veya yuvarlak, kalınca ağaç' anlamına gelmektedir. *Erzincan İli Ağızları*'nda ise anlam değişmesine uğrayan bu kelime, ölünün mezara gömüldüğü sırada üzerine toprak dolmaması için konulan çam, kavak veya dut ağacından kesilerek hazırlanmış olan tahtalara denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamına rastlanılmayan *martag/mertek* kelimesinin, ifade edilen anlam doğrultusunda Türkiye

Türkçesi ağızlarında (*Kemah -Erzincan) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ErYA,1995, s. 423).

yéyharlar, kefinnerler, götürüller, gömeller, gömeller, mertegini ğibleye dönderürler, yüzini, torpağını verüller (ErYA, 1995, s. 305).

sal

'Tabut' (TS, 2011, s. 2016)

'Tabut' (DS, 2009, s. 3523)

Metaforik olarak *tabut* anlamına gelen *sal*, ölünün gömüleceği yere götürülmesi için içine konulduğu ya da ölüyle birlikte gömüldüğü sandık biçimindeki araçtır. Tarihi eski zamanlara dayanan ve hakkında kesin bir bilgi bulunmayan ölüyü tabuta koyma uygulaması, eski Türklerden beri uygulanagelen yaygın bir gelenektir (Tryjarski, 2012, s. 201). Tabut, ölünün mezara taşınması ya da onunla birlikte gömülerek ölünün üstünün toprakla dolmasına engellemek amacıyla kullanılmaktadır.

Standart Türkiye Türkçesinde tabut anlamında kullanılmakta olan *sal* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Çomaklı *Korkuteli -Antalya; Çayhatap, Eskiikin, Evcirtakışla, Karahisar, Kayabüget, Serban *Alaca, *Osmancık -Çorum; -Kırşehir) da aynı anlama gelecek biçimde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (KıYA, 2000, s. 494).

héc  llere s lemezdi ha ını c mi  n nden dolandırın salını bi d  görsün mest ndeki evini (AİKİYA, 2017, s. 248).

y ceden ğaldırın bu un salını
ğitsin ğ r n  ğ r n  (KıYA, 2000, s. 209).

sabaha salın kalkar inşallah (ÇAS, 2015, s. 326).

sal  rt s 

'Tabutun  zerine serilen yeşil renkli olan ve üzerinde Arapça yazılı dualar bulunan  rt '
(AİKİHK, 2014, s. 149)

Sal 'Tabut' (TS, 2011, s. 2016)

Cenaze merasimlerinde tabutun üzerine örtülen ve çoğunlukla yeşil renkli kumaş üzerine ayet veya hadis işlemeli örtüye *sal örtüsü* denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *sal örtüsü* söyleminin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Adana), ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

sapıtma ~ sapma ~ saptırma

'Sin içinde ölünün yatırılması için yapılan yer' (DS, 2009, s. 3543)

Sin, 'Ölü gömülen yer, gömüt, mezar, kabir, meften, makber' (TS, 2011, s. 2115)

Ölen bir kimsenin gömülmesi için mezar kazıldıktan sonra kible tarafındaki duvarın dibine ve uzunlamasına ölünün sığacağı kadar girinti biçiminde bir oyuk kazılır, kazılan bu oyuğa *sapıtma* denilmektedir (Şener, 2001, s. 35). *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *sapıtma* kelimesi (*Eğirdir, Yassiören *Senirkent -Isparta; Büyükaşar *Delice -Kırıkkale) ve *sapma* (*Merzifon -Amasya; *Çal, *Çivril -Denizli; *Keçiborlu -Isparta) ~ *saptırma* (*Mut -Mersin) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

sapıtma ağacı

'Sinin iki yanına dikilen ağaç' (DS, 2009, s. 3543)

Türk kültüründe her mevsim kendini yenilemesinden dolayı ağaç, hayatın ve sonsuzluğun simgesi olarak görülmüştür. Ağacın oluşumu ve insan hayatı arasında benzerlik ilgisi bulunduğu inanıldığından, yaşam sürülen her kutlu mekânlarla ağaçlar arasında bir ilişki bulunduğu düşünülmüştür. Bu inanışın neticesinde kutsal sayılan mezarlara ağaç dikme Türk kültürünün yaygın bir geleneği hâline gelmiştir. Bu inanışın sonucu olarak ölümden sonraki hayatın başlayacağı yer kabul edilen mezarların ve mabetlerin yakın çevrelerine sonsuzluğun simgesi kabul edilen ağaçlar dikilmiştir (Bars, 2014, s. 385). Mezarların iki yanına dikilen bu ağaçlara *sapıtma ağacı* denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *sapıtma ağacı* kalıbının, *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Eskişehir; -Tokat), ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

sapıtma tahtası

'Sin üstüne konulan kapak' (DS,2009, s. 3543)

Yaşamını yitirmiş olan bir kimsenin gömülmesi için mezarı, yakınları tarafından belirlenen yerde kazılarak hazır hale getirilir. Mezarın tabanında kibleye doğru gelen tarafa cenaze yerleştirileceği için ölünün sığacağı büyüklükte bir oyuk açılır. *Sapıtma* denilen bu oyuğa, cenazenin yüzü kibleye gelecek biçimde yerleştirilir ve üzerine doğrudan toprak gelmesin diye *sapıtma tahtası* (mertek) denilen düzgün kesilmiş aynı boyda olan tahtalar dizilir (Arık, 2015, s. 201).

Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *sapıtma taşı* ifadesinin *Derleme*

Sözlüğü'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Söğüt *Çardak, *Honaz -Denizli), ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

sapıtma taşı

'Sine yatırılan ölünün üstüne kapatılan kapak taşı' (DS, 2009, s. 3543)

Ölmüş bir kimsenin cenaze töreninin öncesinde yakınları tarafından gömüleceği mezar kazılarak hazırlanır. Cenaze namazının kılınmasının ardından ölü, kendisi için hazırlanan mezarına yönü kibleye gelecek biçimde konularak yerleştirilir. Ardından ölünün üzeri, aynı boy ve incelikte düzgün tahta veya taşlar dayamak suretiyle üzerine toprak dolmasını diye düzgün bir biçimde kapatılır. Burada kullanılan tahta veya taş *sapıtma* denilmektedir (Çıblak, 2002, s. 3).

Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *sapıtma taşı* ifadesinin *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Gaziantep; *Reyhanlı -Hatay), 'mezarına konulan ölünün üstüne kapatılan kapak taşı' anlamında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

tabut ~ tâbût ~ tabıt ~ tavut ~ tabuṭ

'Ölünün içine konulduğu sandık biçiminde araç, sal' (TS, 2011, s. 2240)

'Ölü taşınan sandık' (Devellioğlu, 2015, s. 1181)

Ölünün yıkanıp kefenlendikten sonra içerisine konularak mezarına taşındığı sandığa *tabut* denilmektedir. Tabut çoğunlukla çam, kavak, meşe, gürgen, çınar, ceviz ya da gürgen ağacından yapılmaktadır. Standart bir ölçüsü bulunmayan tabutun uzunluğu 2-2.5 metre, eni 50-75 cm, derinliği ise 40-50 cm. dir (Örnek, 1971, s. 55).

Türkiye Türkçesine Arapçadan ödünçlenen *tabut* kelimesi; ölmüş bir kimsenin, içine konulduğu sandık biçimindeki aracın adı olarak kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında ise *tabut* (Uzuntarla *Kartepe -Kocaeli; Çiftlikköy *Dereköy -Yalova) kelimesi ve *tabıt* (Küçükova *Aşkale -Erzurum, Sazak *Mihalıççık -Eskişehir, Aslanhane *Arpaçay -Kars; Uzuntarla *Kartepe -Kocaeli; Çiftlikköy *Dereköy -Kütahya) ~ *tabuṭ* (Erdoğan, Yavuzlar -Kütahya) ~ *tâbût* (-Erzurum) ~ *tavut* (-Tunceli) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının ifade edilen anlamlar doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ErİA III.C., 1995, s. 297), (TYAD, 1992, s. 184).

geride deve geldi ki, üzerinde tabıt, oğli ölmüş, eli dışerde (ErİA II.C., 1995, s. 197).

götürür, tabıta görler. götürüler goñşular omzuynan (EİMİYA, 2008, s. 404).

vallaha deyil lerki ne ettiyse dev etdi, devin gızı yapdı neyse ölüfdü bunu ne lliyeñ nası torpağa gömeh, pişe edimiller kıççıñ ğardaşı deyirki getirin bunu tutañ bir **tabıt** yapañ atañ suya geşsin, yazıñ deyilmi torpağa bunu ğuylyacıyñ en eysi geşsin suda (AKD, 1998, s. 195).

āş'lıñdan öldüm demez_de, öd_ağecından **tabuT**_isdē. kör_olmayası (KüYA, 1988, s. 156).

tabıt hoca yıkar tabıda ğor tabıTdan mezarlıya götürüs tabıdı açarış üş kişi mezarlıya inē ölu kardeşi kim vāsa kapañı açarış **tabudun** (YİYA, 2020, s. 389).

tabut gidēkene bi **tabıta** bağıyolā ani **tabıttan** böle atıyomuş kendini geri geri o zaman da cenaze çıkāmış (KİBMA, 2018, s. 203).

tabut örtüsü

'Tabutun üzerine serilen yeşil renkli olan ve üzerinde Arapça yazılı dualar bulunan örtü' (AİKİHK, 2014, s. 149)

Anadolu'da ölmüş bir kimsenin cenaze töreninde tabutunun üzerine yeşil renkte ve üzeri Arapça ayet ya da hadis işlenmiş bir örtü serilir. Bu örtü komşulardan, onlarda yoksa camiden ödünç istenir. Üzerinde yazılı dualar ya da ulu kişilerin adlarının yazılı bulunduğu bu örtüyü **tabut örtüsü** denilmektedir (Örnek, 1971, s. 55).

Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan **tabut örtüsü** kalıbının Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Karaisalı -Adana) da aynı anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

tef

'Kefen' (DS, 2009, s. 3860)

Derleme Sözlüğü'ne göre **tef** kelimesi; ölünün gömülmeden önce sarıldığı bez, 'kefen' anlamına gelmektedir. Ölen bir kimsenin yıkanıp kurulandıktan sonra beyaz temiz bir bezle sarılarak gömülmeye hazır hale getirilmesi kefenleme işlemidir. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir kullanımına rastlanılmayan **tef** kelimesinin, *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (*İncesu -Kayseri) 'kefen' anlamında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

3.3.3.2. Defin için yapılan hazırlıklar

rahat döşeği

'Ölüyü kaldırıncaya değın içinde yatırdıkları döşek' (TS, 2011, s. 1960).

Anadolu'da bir kimse evde veya hastanede öldüğünde şayet cenazesi evine getirilecekse kendi evinde bir yer yatağı hazırlanır, ölünün kolları düzleştirilir ve yönü kibleye çevrilir ölen kişi bir beze ya da battaniyeye sarılarak yatağa yatırılır. Bu yatağa *rahat / irahat dōşeđi* denilmektedir. *Rahat dōşeđi* denilmesinin sebebi, ölenin dünya hayatının son bulmasıyla birlikte dünyanın sıkıntılarından kurtulduğu ve henüz mezara konulmadığı ve kabir azabına başlanılmadığı düşüncesiyledir (Üçer, 2002, s. 509), (AMKGD, 2016, s. 138).

Standart Türkiye Türkçesinde bir kimsenin ölümünden hemen sonra ölünün gömülene dek yatırıldığı dōšek, yatak anlamında kullanılan *rahat dōşeđi* ifadesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Ardahan) da kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AMKGD, 2016, s. 138).

3.3.3.2.1. Ölünün yıkanması

ahiret suyu ~ ahret suyu

'Ahiret suyu, ölü ılık su ile yıkandıktan sonra bol bir su dökülür bu suya denilir' (AİKİHK, 2014, s. 145)

Ölü yıkama, 'Dinî kurallara göre, ölüyü kefenlemeden önce yıkama işi, gasil' (TS, 2011, s. 1849)

Bir kimsenin ölümünden sonra defnedilmesi için yapılan ilk hazırlıklardan bir olan ölüyü yıkama işlemi; dinî inanış gereği ölünün, usulüne göre yıkanması ve gusül abdesti aldırılması şeklinde gerçekleştirilmektedir. Ölünün yıkanma işlemi tamamlandıktan sonra son olarak ölünün bedenini fazlaca bir su dökülür. Dökülen bu suya halk arasında, *ahiret suyu* denilmektedir.

Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *ahiret suyu* kalıbının, *ahret suyu* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Adana) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

cenaze kazanı ~ cenaze gazani

'Cenaze kazanı, cenaze yıkamak için su ısıtılan büyük kazan' (TYADS, 2015, s. 100)

Bir kimsenin ölümünden sonra yapılan hazırlık aşamalarından biri olan ölünün yıkanması işleminin gerçekleştirilebilmesi için gerekli malzemeler bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, yıkayıcıların kullanabileceği sıcaklıktaki sudur. Bu suyun ısıtılması için kullanılan yöntemlerden biri kazanda suyun ısıtılmasıdır. Suyun ısıtıldığı kazana da halk arasında, *cenaze kazanı* denilmektedir.

Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *cenaze kazanı* kalıbının, *cenaze gazani* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon)

kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

elçek bezi

'İmamların ölü yıkarken ellerine sardıkları bez' (DS, 2009, s. 1706)

Derleme Sözlüğü'ne göre *elçek bezi*, imamların ölü yıkarken ellerine sardıkları temiz bez anlamına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir kullanımına rastlanılmayan *elçek bezi* kalıbının Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Çorum) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

gasil ~ gasl ~ ğasil ~ ğesl ~ ğasl_éd-

'Ölüyü yıkama' (TS, 2011, s. 905)

Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenen *gasil ~ gasl* kelimesi, İslam dinine göre insana olan saygının ve verilen değerin bir göstergesi olarak Müslüman bir kimsenin ölümünün akabinde dinî usullere uygun bir biçimde yıkanıp temizlenmesine denilmektedir (DTS, s. 104). Standart Türkiye Türkçesinde 'ölüyü yıkama' anlamına gelen *gasil ~ gasl* kelimesinin, *ĝasil* (*Çermik, *Çüngüş -Diyarbakır) ~ *ĝasl_éd-* (Avut *Çüngüş -Diyarbakır) ~ *ğesl* (-Erzurum) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (DİÇÇYA, 2001, s. 242), (ErİA III.C., 1995, s. 132).

işte kadımsa zatán kadın yıhar, erkeğ_ise imam_onı ğasl_éder, kefenler (DİÇÇYA, 2001, s. 204).

kabak

'Ölü yıkarken kullanılan uzun saplı tas' (DS, 2009, s. 2479)

Derleme Sözlüğü'ne göre, ölünün gömülmeye hazırlık aşamalarından biri olan yıkama sırasında, ölü yıkayıcının kullandığı uzun saplı tasa *kabak* denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *kabak* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Balıkesir), belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

nahşe

'Ölü yıkanan tahta' (AİYASV, 2018, s. 198)

Nahşe kelimesi, ölen bir kimsenin gömülmeye hazırlanmasında ilk adım olan ölünün

yıkanması işleminde kullanılan ayaklı yüksek tahtaya verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde 'teneşir tahtası, salacak' kelimeleriyle aynı anlama gelen *nahşe* kelimesinin kullanımına rastlanılmamıştır (TS, 2011, s. 2321). Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Adıyaman) ise belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

nehîş

'Ölünün yıkandığı yer' (DS, 2009, s. 3245)

Derleme Sözlüğü'ne göre, 'ölünün yıkandığı yer' anlamına gelen *nehîş* kelimesi, Standart Türkiye Türkçesindeki ölü yıkama yerine verilen ad olan *gasilhane* ile aynı anlama gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan bu kelimenin, Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Birecik -Şanlıurfa), belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ölüm salı

'Teneşir' (ÇAS, 2015, s. 303)

Teneşir, 'Üzerinde ölü yıkanan ayaklı tahta, salacak, teneşir tahtası' (TS, 2011, s. 2321)

İslami inanişaya göre, bir kimsenin ölümünün akabinde gömülme işlemine geçilmeden önce yapılması gereken hazırlıklar bulunmaktadır. Öncelikle ölmüş kimse, imam ya da ölü yıkayıcılar tarafından ayaklı bir düzeneğe yatırılarak yıkanır, abdesti aldırılır ve usulüne uygun bir biçimde kefenlenir. Ölünün yıkama işleminin gerçekleştirildiği bu ayaklı düzenek için Standart Türkiye Türkçesinde 'salacak, kerevet ve teneşir' gibi adlandırmalar kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Çorum) ise ölünün üzerinde yıkandığı ayaklı tahta masayı ifade etmek için *ölü salı* kalıbının kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

varlıkta kudurani ölü salı dinlendirir (ÇAS, 2015, s. 303).

salacak ~ salaca

'Üstünde ölü yıkanılan kerevet, teneşir' (TS, 2011, s. 2016)

'Tabut veya ölü koyup taşımakta kullanılan teztire' (Bayraktar, 2000, s. 491)

Bir kimsenin yaşamını yitirmesinden sonra gömülmeden önce yapılması gereken uygulamalardan biri olan yıkama işleminin gerçekleştirilebilmesi amacıyla ölünün üstüne konulduğu ayaklı tahta masayı ifade etmek için Standart Türkiye Türkçesinde; *salacak*, *kerevet* ve *teneşir* gibi adlandırmalar mevcuttur. *Salacak* kelimesinin *salaca* biçimindeki

fonetik varyasyonunun, ifade edilen anlamlar doğrultusunda Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Malatya) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (MİA, 2000, s. 416).

sıtır bezi

'Ölü yıkanırken örtülmesi gereken yerlerine kullanılan bez' (DS, 2009, s. 3623)

Derleme Sözlüğü'ne göre *sıtır bezi*, ölünün yıkanırken mahremiyetinin sağlanması için göğsünden dizine kadar örtülen beze verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *sıtır bezi* kalıbının Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Bor -Niğde), belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

tenesir

'Üzerinde ölü yıkanan ayaklı tahta, salacak, tenesir tahtası' (TS, 2011, s. 2321)

Farsçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenen, ölmüş bir kimsenin usulüne uygun bir şekilde yıkanabilmesi için üzerine sırtüstü yatırılarak yıkama işleminin yapıldığı ayaklı tahta masaya verilen ad olan *tenşūr* kelimesi, *tenşūr* > *tenesir* biçiminde farklı ses bilgisel dönüşüm kazanıp, yerleşerek Standart Türkiye Türkçesinin söz varlığına dahil olmuştur.

Elde edilen verilere göre, ölünün üzerinde yıkandığı dört ayaklı masa biçiminde olan düzeneğe verilen ad olan *tenesir* kelimesinin, Standart Türkiye Türkçesi ve ağızlarında (Yakubabdal *Çankaya -Ankara; Yakınca *Yeşilyurt -Malatya; Pulur *Erciş -Van), belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AİA, 2012, s. 617).

gevīm gardaş yığıldılar geldiler

elbir edip elbisemi soydılar

*apardılar **tenesire** goydılar*

insafsız hoca elinen galdıh amana (AİAD, 1995, s. 36).

*haqqımızda hayırlısını vir yā rabbī, cehennem azābı gósderme yā rabbī, ğabir ğinşlī vir yā rabbī, **tenesir** gózellī vir yā rabbī* (AİA, 2012, s. 152).

gözüm galdı şu gablanın postunda

ezrail de can almanın Kasdinde

*döne döne **tenesirin** üstünde* (MİA, 2000, s. 269).

yunak ~ yunağ

'hlk. Hamam' (TS, 2011, s. 2617)

'Ölü yıkanan yer' (DS, 2009, s. 4321)

Türkçe Sözlük'e göre *yunak* kelimesi, zamanla anlam değişmesine uğrayarak halk ağzındaki kullanımı olan 'insanların yıkandıkları yer, hamam' anlamının yanı sıra ölmüş bir kimsenin yıkıldığı yere verilen ad olarak da kullanılmıştır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan bu kelimenin ve *yunak* > *yunaḥ* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Afşin -Kahramanmaraş) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

3.3.3.2.2. Ölünün kefenlenmesi

çit-

'Ölünün ayaklarının bağlanması' (AİKİYA, 2017, s. 287)

Anadolu'da bir kimsenin ölümü üzerine ivedilikle yapılması gereken uygulamalar mevcuttur. Yakınları tarafından ölmüş kimsenin ayakları, birbirinden ayrılmaması, kefeninin içinde düzgün durması ve tabuta kolaylıkla sığması için vb. sebeplerden ötürü birbirine bağlanmaktadır. Halk ağzında, yapılan bu işleme *çit-* denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir kullanımına rastlanılmayan *çit-* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Kırkpınar *Korkuteli -Antalya) belirtilen anlamlar doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

öldük keri çenesini çekellē, çeneyi böle çekellē dasdarlā yoḡarı bālallā, ayaḡlāni çitellē, ellēni böle uzadillā ḡabirde hani iyi dursun dē, salıda iyi dursun dē, yıḡanırḡa ēderke ellēni böle dudallā (AİKİYA, 2017, s. 287).

çitki

Çit- 'Bir araya getirmek, birleştirmek' (TS, 2011, s. 552)

'Ölülerin çenesini bağlamak için kullanılan bağ' (DS, 2009, s. 1246)

Türkçe Sözlük'te 'bir araya getirmek, birleştirmek' anlamlarıyla yer alan *çit-* fiiline nesne/araç adı yapan *-GI/-GU* ekinin gelmesiyle meydana gelen *çit-* > *çitki* (*çit-ki*) kelimesi, *Derleme Sözlüğü*'ne göre bir kimsenin ölümünün hemen ardından yapılan uygulamalardan biri olan çene bağlamada kullanılan bez parçası ya da bağa verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan bu kelimenin, Türkiye Türkçesi ağızlarında (Teniste *Anamur -Mersin), belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

dürgü

'Bir şeyi kıvrıp silindir biçiminde kendi üzerine sarmak' (TS, 2011, s. 738)

'Kefenlenmiş cenaze' (DS, 2009, s. 1634)

Türkçe Sözlük'te 'bir şeyi kıvrıp silindir biçiminde kendi üzerine sarmak' anlamına gelen *dür-* fiiline, somut ad türeten *-GI/-GU* ekinin getirilmesiyle oluşturulmuş *dür-* > *dürgü* (*dür+gü*) kelimesi, gömülmeye hazırlanmış, kefenlenmiş cenazeye verilen addır.

Ölen bir kimsenin yıkanıp, genellikle beyaz temiz bir bezle usulüne uygun bir biçimde sarılarak gömülmeye hazır hale getirilmesine *kefenleme* işlemi denilmektedir. Halk arasında gömülmeye hazır, kefenlenmiş cenazeyi ifade etmek için kullanılan *dürgü* kelimesinin Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir kullanımına rastlanılmamakla birlikte *Derleme Sözlüğü*'ne göre bu adlandırmanın Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Gaziantep) ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kefen ~ kefin ~ kēfiñ ~ kefiñ ~ kehin ~ kevin

'Ölünün gömülmeden önce sarıldığı beyaz bez, kefen bezi, yakasız gömlek, yakasız mintan' (TS, 2011, s. 1378)

'Ölünün sarıldığı bez' (Tietze, 2002, s. 204)

"Türklerin eski tarihlerden beri kefen kullandıkları kanıtlanmıştır. Kaşgarlı, 'ölü beylerin ve hanların üzerine örtülen bir kumaş' olarak *esük* kelimesini vermektedir" (Roux, 1999, s. 241). Türklerin İslamiyeti kabulünün ardından Arap ve Fars dillerinden Türkçenin söz varlığına pek çok dinî terim geçmiştir. Bunlardan biri de Türk topraklarında kullanımının kökenleri çok eskiye dayanan ve Eski Türkçede *esük* kelimesiyle ifade edilen *kefen* kelimesidir. Arapça *kefn* mastarından türeyerek 'örtmek' anlamına gelen yakasız, dikişsiz ve işlemesiz sade birkaç parça bezden oluşan *kefen*, ölen bir kimsenin yıkandıktan sonra sarılarak gömülmesi için kullanılan beze verilen addır. *Kefen*, erkekler ve kadınlar için ayrı parçalardan oluşmuş ve bunların her birine de birer ad verilmiştir. Erkeğin kefeni; kamîs, izâr ve lifâfe denilen üç parça bezden oluşurken, kadının kefeni, bu üç parçaya ilave olarak yüzü kapatacak bir baş örtüsü ile göğüs ile göbük arasını kapatan örtüyle birlikte beş parçadan meydana gelmektedir. Pek çok din ve medeniyette cenaze kültürünün önemli bir ögesi olan *kefen*; çevre temizliği ve insan sağlığı açısından önemi, ölünün bedenine ve yakınlarının hatıralarına saygı ve dünya hayatının faniliğini göstermesi açısından önemlilik arz etmektedir (Keskin, 2002, s. 184-185).

Standart Türkiye Türkçesi ve ağızlarında, ölünün gömülmeden önce sarıldığı beze verilen ad olan *kefen* kelimesi ve *kefin* (Gürçayır -Ardahan; Gökçeyurt *Mamak -Ankara; Gürçayır -Ardahan; Erkizan *Ahlat -Bitlis; Çatalharman -Elazığ; -Erzurum; Ahurköy *Mihalıççık -Eskişehir; -Giresun; *Dört Yol -Hatay; Tokmaklı *Andırın -Kahramanmaraş; *Hekimhan -Malatya; Salur *Ürgüp -Nevşehir; Çayıralan *Fatsa, Kumanlar *Ulubey -Ordu; Akçukur *Ferizli -Sakarya; Sofu *Ayancık -Sinop; -Sivas; Hamidiye *Siverek -Şanlıurfa; -Tokat; İkisaray

-Uşak; Dereköy *Çiftlikköy -Yalova) ~ *kēfiñ* (Derinkuyu -Muğla) ~ *kefiñ* (*Pınarbaşı -Kayseri) ~ *kehin* (Osmaniye *Marmaris -Muğla) ~ *kevin* (Hisarcık *İnhisar -Bilecik) biçimindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AİA, 2012, s. 528), (ErİA III.C., 1995, s. 194), (SİYA, 2006, s. 648), (STİAT, 1994, s. 248), (BİAİ, 2009, s. 684), (KİAT, 1994, s. 331).

*cenazeyi yîkarız, paqlarız, **kehinneriz**, kabırılığa gideller, kömeller geliler* (MYA, 2013, s. 445).

*bunun hîzmeti yapılır, defîn işi **kefîni** filan hazırlanır* (SMA, 2009, s. 109).

*ne zma gideseñ giT. **kefiñ** istedi zaman giT* (MYA, 2013, s. 234).

*valâ cenâzeyi yîhallar gôzelce, ondan sôna **kefine** sarallar* (AİA, 2012, s. 179).

gaynanam gara harar

ölürse baña yarar

öldünü aramam

***kefîni** baña zarar* (NYA, 1994, s. 148).

*millet toplanandan sôna zamanı gelince meftayı alular, götürüller, yullar, yéykeller, **kefine** sarallar* (OİYA, 2001, s. 318).

gardaş ekmân artdı-mı

babañ ekiniñ bitti-mi

işde ğeldim ğediyorum

*el gızı **kefiñ** yetdi-mi* (OAAAD, 1995, s. 81).

*hoca gelir **kefinleri** keser, tiker ondan sona çıharlar, taħdanın üsdüne ğoyarlar, yıharlar, ondan sona alır gömerler* (EYAD, 1994, s. 71).

maraşın öñünde bir sürü goyun

eşildi mezerim ılıdı suyum

***kefine** sığmıyor şu selvi boyum*

bize meşğan oldu maraş elleri (STİAT, 1994, s. 166).

*ğoca ğarı'nın **kefinini** alır _emme, ğızınkıını unudur* (EİMİYA, 2008, s. 275).

kıldi aħladda cuma namazi

*giydi **kefîni** rengi beyazi*

yoluni gösterir abdurrahman ğazi

orda da durmayın gidin durnalar (AASV, 2017, s. 183).

*ğadımsa ğadınnâ yur yıkâ **kefinnē** ğômēledi* (UİA, 2002, s. 213).

benim atım adanadan su içmez

*oturmuş hocalar-da **kefinim** biçmez*

ufacık bē'lere de münnetim geçmez
gırıp zencir seni kaçmiyene_ölmaz (GDİAT, 1995, s. 147).

"eğer ki" dedi, "Allağa şükür, benim çamışların parasi mislimanın **kefinine** nesib_ oldi." gırıp
nüfüsü üç_ay, bahara gadar gıybetdi (KİA, 2020, s. 235).

...tabudun sâ tarafını ordan üş kişi bi başından bi ortasından bi ayağ_ ucundan unun **kefinin**
tutma yêrleri vâdır böle (YİYA, 2020, s. 389).

millet eşidir. o cenaze evine toplanırlar. **kefine** gorlar (MİA, 2000, s. 275).

ğutlu libasıñ soyallar
beyaz **kefiene** sararlar
götürüp gıabıra gıoyallar
gıabır seniñ evin olur (DöA, 2006, s. 83).

kele_hele son rüyam, kendimi **kefinlen** kefinlen b_ş_önünde gördüm, çeşme önünde gördüm
(SİA, 2004, s. 167).

hepsinin evi kóyú va ben kirada duruyoñ úç yúz lira ben kira veriyoyñ ya ben onu **kefin** parası
dêye birikTídüm (SİAİA, 2017, s. 168).

ahmad ölu molla mēmet ħalili vurdu

ışkassız **kefinsiz** gıllarda goydu (KİAT, 1994, s. 27).

cenāze öldü mü sabālen selā verilē, adını s lēlē, kim_ oldūnu bilmēsen, hasTa olursa zaten
bilirsin, yaqın kövlēmiz birbirimize meselā. ina gidēsini_ işdē, cenāze şeysini yapāsın. **kevinini**
biçēsini (BİAİ, 2009, s. 375).

kefenle ~ kefinle ~ kefinne-

'Ölüye kefen sarmak, tekfin etmek' (TS, 2011, s. 1378)

Bir kimsenin ölümünden sonra, gömülmeye hazırlamak amacıyla önce üzerindeki
çıkarılarak yıkama işlemi tamamlandıktan sonra beyaz temiz bir bezle usulüne uygun bir
biçimde sarılarak kefenlenir, yapılan bu işleme de kefenleme denilmektedir. Standart Türkiye
Türkçesinde ölünün bezle sarılması anlamına gelen *kefenleme* kelimesinin, *kefinle* (Çukurköy
*Çiftlikköy -Yalova) ~ *kefinne* (-Giresun; -Ordu) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının
Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (KİAT, 1994, s. 331).

bilen bi insan tabi unu nasıl yıkayacaKsa yıkáyodu **kefinliyoladı** güzel (YİYA, 2020, s. 356).

kefene çağır- ~ kefine çağır-

'Kefene sarmak, kefenlemek' (MİA, 2000, s. 408)

Bir kimsenin ölümünden sonra yapılan işlemlerden biri olan kefenleme, Standart Türkiye Türkçesinde; 'ölüyü kefenle sarmak, tekfin etmek' anlamlarına gelmekte olan bir fiil iken Türkiye Türkçesi ağızlarında (Aşağı Girmana *Hekimhan -Malatya) *kefine çağır-* kalıp sözünün, kefenle- fiili ile aynı anlamda kullanılmakta olan bir söylem olduğu tespit edilmiştir.

sarıydı üstüne de acı çöre otu atıydı. accı ç zezem suyu atıydı. kefine çağırıydı (MİA, 2000, s. 278).

yakasız gömlek ~ yakasız göynek

'*hlk. Kefen*' (TS, 2011, s. 2506)

İnsanoğlunun var olma sürecinin en önemli unsurları doğum ve ölümdür. Dünyaya gelen her canlının karşı karşıya kaldığı ve yaşamak mecburiyetinde olduğu ölüm olgusu, tüm canlılığı ile yaşamın her döneminde devamlılığını sürdürmektedir (Sümbüllü, 2004, s. 61). Ölüm, onu yaşayan insan için dünyadaki yaşamının tamamen son bulmasından ötürü zamanla insanların nazarında, korkulacak ve mevzu bahis edilmekten çekinilecek menfi bir durum hâline gelmiştir. Bu korku ve endişe durumunun dile yansımaları da ölüm konusunun doğrudan dile getirilmeden güzel adlandırma yoluyla ifade edilmesi şeklindedir.

Kefen; ölmüş bir kimsenin, gömülmeden önce kendisini yıkayan insanlar tarafından bedenine sarıldığı beyaz, temiz ve dikişsiz bezden meydana gelen bir çeşit cenaze malzemesidir. Ölümle çok yakın bir ilişkisi bulunan bu kelimenin, halk ağzında doğrudan kullanılmayıp bunun yerine ölümün soğuk yüzünü örtmek ve menfi etkisinden kurtulmak amacıyla güzel adlandırma yoluyla karşılanmakta olduğu görülmüştür. Kefen, beyaz ve dikişsiz olması hasebiyle metaforik bir yaklaşımla güzel adlandırma yoluna başvurulmuş halk ağzında *yakasız gömlek* kalıbıyla ifade edilmiştir. Standart Türkiye Türkçesinde belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olan bu kalıbın, *yakasız göynek* biçimindeki fonetik varyasyonunun ölümle ilişkili bir güzel adlandırma olarak Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Lüleburgaz -Kırklareli) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (KİASV, 2013, s. 274).

3.3.3.2.3. Cenaze töreni

aza ~ āza

'Ölü için ilk gün yapılan tören' (DS, 2011, s. 434)

Derleme Sözlüğü'ne göre *aza*, bir kimsenin öldüğü gün kendisi için yapılan törene verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *aza* kelimesi ve *āza* biçimindeki fonetik varyasyonunun, Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Mardin) belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

bi yannı et-

'Öbür dünyaya uğurlama' (EİMİYA, 2008, s. 513)

Bi yannı et- birleşik fiili, bir kimsenin son nefesini vererek öbür dünyaya uğurlanmasını yani ölüm olgusunun gerçekleşmesini ifade etmektedir. *Derleme Sözlüğü* ve *Türkçe Sözlük*'te hakkında herhangi bir veriye rastlanılmayan *bi yannı et-* fiilinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Çalkaya *Mihalıççık -Eskişehir) ölüm olgusunu dolaylı yoldan ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ğarınıñ yüzünden anamı belki gücendiririz diye évlenmedim dimiş. onı bi yannı etmeyince évlenmicem dimiş (EİMİYA, 2008, s. 336).

cenaze ~ cena:ze ~ cenāza ~ cenāze ~ cenāze ~ cenāze ~ cenāze ~ cenāzē ~ cenāze ~ cenāze ~ cenāzi ~ cenāzi ~ ceneze ~ cenēze ~ çenaze ~ çenaze

'Cenaze töreni' (TS, 2011, s. 452)

'Mezarlığa götürme ve gömme merasimi' (Tietze, 2002, s. 448)

Çin Yıllıkları'na göre; insanın dünya hayatındaki yaşamı kadar ölümüne de önem gösteren Türkler, tarihin çok eski zamanlarından beri dünya yaşamının ahirette devam edeceğine inanmış ve bu doğrultuda çoğu zaman ölen kişi ruhunu teslim eder etmez, uzun sürecek bir cenaze töreni (ölüyü yeni hayatına alıştırmak için yapılan düzenlemeler) hazırlıklarına başlamışlardır (Roux, 1999, s. 239). Eski zamanlardan beri Türk toplumları arasında uygulanagelen ve pratikte farklılıkları bulunan cenaze törenleri, çoğunlukla bir kimsenin ölümünden sonra başlanılan ve ölünün ahiret hayatına kolaylıkla geçmesini sağlamak amacıyla tertip edilen önemli uygulamalardır. Bu törenin ilk aşaması, ölünün yaşamını yitirdiği yerden alınarak yıkanacağı yere getirilmesi ve burada yıkandıktan sonra kefenlenmesidir. Sonrasında defnedileceği yere götürmek üzere tabuta konulur ve cenaze namazı kılındıktan sonra mezarına taşınır ve usulüne uygun olarak gömülür. Ölünün ruhunun öteki dünyaya geçişi için yapılan işlemlerin tamamı cenaze törenini oluşturmaktadır.

Standart Türkiye Türkçesine Arapçadan ödünçlenen 'cenaze töreni, ölünün gömülme merasimi' anlamında kullanılan *cenaze* (Esinyurt *Gelendost -Isparta; Çakmaklar *Kandıra -Kocaeli; Aktaş *Ladik -Samsun) kelimesi ve *cena:ze* (Yüzbeyi *Kalecik -Ankara) ~ *cenāze* (Aktaş *Ladik -Samsun) ~ *cenāza* (Dervişler *Seyhan -Adana) ~ *cenāze* (Güzelcekale *Haymana -Ankara; Cevizalan *Ödemiş -İzmir; Ortaköy *Hendek -Sakarya; Güllübağ *Eşme -Uşak) ~ *çenaze* (Yıldızeli -Sivas) ~ *cenāze* ~ *cenāzē* (Ortaköy *Hendek -Sakarya) ~ *cenāze* (Kızılkaya *Gülşehir -Nevşehir; Şanlıurfa) ~ *cenāzē* (Aktaş *Ladik -Samsun) ~ *cenāzi* (Aktaş *Ladik -Samsun; Çambaşı *Çaykara -Trabzon) ~ *cenāzi* (Konaklı *Ödemiş -İzmir) ~ *ceneze* (Harabeşehir *Ahlat -Bitlis; Kumanlar *Ulubey -Ordu; -Şanlıurfa) ~ *cenēze* (Baykal *Çermik

-Diyarbakır) ~ *çenaze* (Balaban *Hayrat -Trabzon) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının, ifade edilen anlam doğrultusunda Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (İÖKBİA, 2020, s. 307).

*yáv şimdi öle bi duruma geldik Ki, filim varısa telezyonda **cenaziyé** de gitmez_ adam gendi **cenazesine*** (LA, 2020, s. 176).

*biz **cenázelerde** şöyle efendim, bizim **cenáze** -kırıklaması, cuması- onnar var văr bizim de var* (LA, 2020, s. 181).

*hâ **cenâzede**, şimdi bak, **cenâzede** namazını gıldııhdan sōna gelimiz cenâze evine* (AİA, 2012, s. 155).

*bizim **cenâze** âdetlerimiz hani güzâl* (İÖKBİA, 2020, s. 248).

*şimdi **cenázē** şe yapıdı, **cenáze** öldü zaman bizim burda* (LA, 2020, s. 181).

*qār **cenâzeme** yetişemeseñ, dolan çevren bi vaııd mezerimiñ başını* (NYA, 1994, s. 200).

***cenezede** yullar yéykeller meftayı. millet toplanandan sōna zamanı gelince meftayı alular, götürüller, yullar, yéykeller, kefine sarallar* (OİYA, 2001, s. 318).

*dün de bir ta'ziyeye gétтім, **cenezesine** gétтім* (UMA, 1997, s. 154).

***cenēze** odır. evdēse maıset yaıın 'akraba o evde yas vardır* (DİÇÇYA, 2001, s. 129).

*sonbahar erişti galdım gurbetde
şu gelip geçdım yollar ālasın
hāsretime gāuşmadan ölürsem
benim **çenazeme** eller ālasın* (STİAT, 1994, s. 6).

***cena:ze** olursa o çocu: alır şöyle gótürüdün yuııarlag* (AÖAB, 2013, s. 132).

*şimdi biz ceseret edemedik içeriye, orda bi aıılama camının üstünnen nasıl ki bir **ceneze** ola bir çoıı kadın erkek hep bereber aıılıyalar* (AASV, 2017, s. 116).

*ııā. hoca **cenazisi** var_ııdi annesi ēldi ordadır* (TYA, 2006, s. 371).

*hē sol etlerum oynadı_mi kene pi yere **çenaze** olur ama irak yāni olur* (TYA, 2006, s. 429).

*vallā aklıma gelmiyo yavrım. **cenázelerde** yas ederler, āalarlar* (UİA, 2002, s. 277).

*pek gétmem ben **cenāzalara*** (AOİA, 2006, s. 143).

*biz üş kız iki olan şıdıı kızlarııı ikisi öldü öndü biriniıı **cenazesi** gaııTı o da felç_ııdi o ölen önünkü ölen benden böyük eıı böyümüz gardeşimiz o da öldü kız gardeşimiz* (GeA, 2017, s. 196).

*gur'anımı da oııurum, türkümü de söylerim; **cenazeye** gitsem aııılarım, düıün yerine gitsem*

oynarım (KKA, 2019, s. 102).

cenāze işleri de deniştir. äskiden *cenāzēlēde cenāzelēde* şindī bölē şey ö'mazdı (SİA, 2004, s. 68).

mevliddän. *cenāzi vādi da* (İÖKBİA, 2020, s. 223).

cenaze merasimi ~ cenāze merasimi

'Cenaze töreni, bir cenaze için mezara kadar yapılan dinî tören, cenaze merasimi' (TS, 2011, s. 452)

Ölmüş bir kimsenin gömülmeye hazırlanması, cenaze namazının kılınması ve gömülmesi aşamalarından oluşan uygulamaları kapsayan düzenlemelere *cenaze merasimi* (cenaze töreni) denilmektedir (bk. *cenaze*). Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan *cenaze merasimi* kalıbının Türkiye Türkçesi ağızlarında (Küçükkoşaş *Ayrancı -Karaman), belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (KİAAAAY, 2011, s. 469).

ondan sōrā cenāze rahat yadır. cenāze merāsimleri böyle olurdu yāni (KİAAAAY, 2011, s. 340).

cenaze namazı ~ cenāze namazı ~ ceneze namazı

'Cenaze gömülmeden önce musalla taşının üstüne konulan tabutun önünde kılınan namaz' (TS, 2011, s. 452)

Cenaze namazı; yaşamını yitirmiş Müslüman bir kimsenin, mezarına gömülmesinden hemen önce din kardeşleri tarafından kılınması gereken farz-ı kifaye (tek bir kişinin yerine getirmesiyle tamam olan diğerlerinin sorumluluktan kurtulduğu farz) olan namaza verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde, belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olan bu kalıbın, *cenāze namazı* (Kuyucak *Mecitözü -Çorum) ~ *ceneze namazı* (Yukarıçulfa *İmranlı -Sivas) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

yıkandikdan sōra, essela verildikden sōra ceneze namazı halğla kılınarak mezerliğe götürür defin edilir (SİYA, 2006, s. 329).

bayram günü uzağda olannar gelir, cāmi şennenir, bayram namazı şennenir, cenāze olanda; cenāzeler gelende gene bu cāmi dolur böyle uzağdakılar gelir billeşir, cenāze namazı gılınır (ÇİMİKKA, 2013, s. 122).

durdu daşı

'Musalla taşı' (AOİA, 2006, s. 466)

Musalla taşı, 'Cenaze namazı kılınmak için üstüne tabut konulan masa biçiminde yüksekçe taş' (TS, 2011, s. 1712)

Musalla, cemaatle kılınması gereken namazlar için tertip edilen üstü açık geniş mekânları ifade etmektedir. Musalla taşı; tüm hazırlıkları tamamlanmış cenazelerin, namazlarının kılınması için getirildikleri camilerin avlularında bulunan yaklaşık bir metre yüksekliğinde ve iki metre boyunda dikdörtgen şeklinde yekpâre, çoğunlukla da mermerden yapılmış yüksekçe taşa verilen addır (Aksu, 2006, s. 232). Halk ağzında ise bu taşa *durdu taşı* denilmektedir.

Standart Türkiye Türkçesinde, belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olan musalla taşı kalıbının Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Çukurova -Adana) *durdu taşı* biçiminde ifade edilmekte olduğu tespit edilmiştir.

musalla ~ musallâ ~ musallâ ~ musalle ~ müselle

'Camilerde cenaze namazı kılınan yer' (TS, 2011, s. 1712)

'Namaz yeri' (Tietze, 2002, s. 262)

"Farsça namazgâh ve Arapça karşılığı olan *musallâ* kelimeleri genelde namaz kılınan her yeri ifade eder. Fıkıh terimi olarak yerleşim merkezlerinin dışında bayram, yağmur duası (istiskâ) ve cenaze namazlarının kılındığı belirli yerler için kullanılır" (Bozkurt, 2006, s. 357). Arapçadan Türkçeye ödünçlenen *musalla* kelimesi, Arap dilinde namaz kılınan her yeri ifade etmekle birlikte Standart Türkiye Türkçesi ve ağızlarında yalnızca cenaze namazlarının kılındığı yer olarak bilinmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde *musalla* kelimesi kullanılmakta iken bu kelimenin, *musallâ* (Koyunlu *İnhisar -Bilecik) ~ *musallâ* (-Erzurum) ~ *musalle* (Ortabereket *Ayaş -Ankara) ~ *müselle* (-Erzurum) biçimindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında da ifade edilen anlamlar doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AİA, 2012, s. 548), (ErİA, 1995, s. 235).

örda yîkanı, örda cāminiñ_ónünde de musallemiz va şindi (AİA, 2012, s. 257).

musallâda *bi daş_alırsın dövēsın incelir, irirdi, irir_u böyle gaymak gibi olur* (BİAİ, 2009, s. 370).

musalla taşı ~ miselle daşı ~ misellē daşı ~ müselle daşı ~ musallâ taşı ~ musla taşı

'Cenaze namazı kılınmak için üstüne tabut konulan masa biçiminde yüksekçe taş' (TS, 2011, s. 1712)

'Cenaze namazı kılınırken cenazenin konulduğu yüksekçe taş' (Tietze, 2002, s. 262)

Musalla; namaz kılınan yer anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Türkçeye ödünçlenen bu

kelime, *taş* kelimesiyle birleşerek [*musalla* (< Ar.) + *taş* (< Tü.)] > *musalla taşı* kalıbını oluşturmaktadır. *Musalla taşı*, Müslüman bir kimsenin ölümünün üzerine, gömülmesi için gerekli hazırlıklarının tamamlanmasının ardından namazının kılınacağı caminin avlusuna getirilerek tabutunun, üzerine konulduğu çoğunlukla mermer ya da sert bir taştan yapılan yüksekçe masaya denilmektedir (bk. ***durdu taşı***). Standart Türkiye Türkçesi ve ağızlarında belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olan *musalla taşı* kalıbı (*Pötürge -Malatya; Akçukur *Ferizli -Sakarya) ve *misellē daşı* (Çataloluk *Demirci -Manisa) ~ *miselle daşı* ~ *musallā taşı* ~ (Akçukur *Ferizli -Sakarya) ~ *musla taşı* (Hayriye *Siverek -Şanlıurfa) ~ *müselle daşı* (Çaltı *İliç -Erzincan; -Erzurum) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ErİA, 1995, s. 235).

burasi müselle daşidür. bu müselle daşinin üzerine gollar (ErYA, 1995, s. 242).

geldiğim yer diyor heci 'Ömer cāmisi, onun kuzeyinde musla taşı, orda diyor -musla taşı vardır, hatırlıyor musun? (SMA, 2009, s. 178).

ordan bi de bi misellē daşımız vārdı, ölü gönurdu üstüne (MA, 2017, s. 681).

musalla taşına goyulduktan sora namazı kılınır.. halallık istenilir (MİA, 2000, s. 319).

demin de belirttim ya sön şimdi mermerden musalla taşı oldu. musallā taşı mermēr yaptırdık (SİA, 2004, s. 169).

3.3.3.2.4. Ölünün kabre taşınması

belçek

'Cenazeyi mezara koyarken, tabutun altından geçirilip üstte birleştirilen, kuşak gibi kaput bezi parçası' (DS, 2009, s. 607)

Derleme Sözlüğü'ne göre *belçek*, ölen bir kimseyi mezarına tabutuyla birlikte kolaylıkla koyabilmek için tabutun altına geçirilerek üstte birleştirilen uzun, enli kumaşa verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *belçek* kelimesinin *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Çorum), belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

cenaze arabası

'Cenaze taşınan araba' (KİAAAAY, 2011, s. 469)

Cenaze arabası, ölmüş bir kimsenin cansız bedenini evinden, hastaneden veya camiden alarak, gömüleceği mezarlığa taşımak için uygun bir şekilde tasarlanmış genellikle yeşil renkte olan özel araca denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olup

Türkçe Sözlük'te yer almayan *cenaze arabası* (*Sarıveliler -Karaman) kalıbı ve *cenaze' erebası* (Hayriye *Siverek -Şanlıurfa) biçimindeki fonetik varyasyonun Türkiye Türkçesi ağızlarında, ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ondan sōra cenaze 'erebasına konır (SMA, 2009, s. 181).

hoca yıkadığdan sonrā alillar şeyē, taputa omuzlarındā tabi bizdē cenaze arabası yok dā (KİAAAAY, 2011, s. 379).

salaca ~ salacı

'Üstüne tabut konan dört kollu ağaç' (DS, 2009, s. 3523)

'Ceset, ölü; sedye, tabut' (Tietze, 2002, s. 158)

Anadolu Türkçesinde varlığına rastlanılan ve öz Türkçe bir kelime olan *salaca*, ölü taşınan dört kollu düz kesimli tahtaya verilen addır (Gölpınarlı, 1934, s. 276).

Bir kimsenin ölümünden sonra yakınları tarafından yerine getirilmesi gereken yükümlülükler bulunmaktadır. Öncelikle ölünün kıyafetlerinin çıkarılarak ölü yıkayıcı (gassal) tarafından yıkanır ve sonrasında usulüne uygun bir biçimde kefenlenerek gömülmeye hazır hale getirilir. Ölünün kefenlenmiş bedeni, cenaze aracı ya da (mezarlığa yakın bir yerde bulunuyor ise) dört kollu tahta bir sedyenin üzerine tabutu yerleştirilerek aile ve yakın çevresi tarafından mezarlığa kadar omuzlarda taşınmaktadır. Tabutu taşımak amacıyla kullanılan dört kollu basit yapılı bu araca Eski Anadolu Türkçesinde *salaca* denilmekteyken, Standart Türkiye Türkçesinde bu kelimenin varlığına rastlanılmamıştır. *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre *salaca* (-Kayseri) ve fonetik varyasyonu olan *salacı* (-Kastamonu) kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (KMİA, 2000, s. 491).

sal tahtası ~ sal tāhdası ~ sal tātası ~ saltahtası

'Cenaze taşımada kullanılan, tahtadan yapılmış bir çeşit sedye' (AİA, 2012, s. 585)

Sal 'hık. Tabut' (TS, 2011, s. 2016)

Sal kelimesi, *Türkçe Sözlük*'e göre halk ağzında 'tabut' anlamında kullanılmaktadır. Ölen bir kimsenin cenazesinin bulunduğu tabutun, mezarına kadar taşınmasını sağlamak amacıyla kullanılan tahtadan yapılmış sedye biçimindeki araca *sal tahtası* denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *sal tahtası* kalıbının, *sal tāhdası* (Çağa *Güdül -Ankara) ~ *sal tātası* (Çağa *Güdül -Ankara) ~ *saltahtası* biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

öldü zaman bizim burda adamıñ avlusı māhıvazalıysa sal tātası şeyi getirüle burda. ğazannara su ğorla, ğaynadilla ğözēl. ğadınısa ğadınnağ yīhar, erkāse erkenneğ yīhar. cāmīniğ

õnde goca daş va orā gõtürülle, namazını gılālā. mezerlik yaħın iki tarav da sülāle hangi sülāle mezerlīse orā gõtürülle devnedellē. sal tāhtası altından toķalar şõle üsdü ğapalu, ğapaduruz (AĪA, 2012, s. 281).

babanın sal tahtasına bir osuruk borcu vardı, onu da verdi gitti (ÇAS, 2015, s. 327).

3.3.3.2.5. Cenaze törenine katkı sağlayan kişiler ile ilgili söz varlığı

çapacı ~ çapacı

'Mezar kazıcı' (UĪA, 2002, s. 373)

İnsanlığın başlangıcından beri ölümden sonra ölü bedenler, zamana ve coğrafyaya göre değişik şekillerde defnedilmiştir. Cesedin kokması ve sağlık problemlerinin ortaya çıkması nedeniyle cesetten uzaklaşma eğilimi gösteren insanlar, çareyi ölü bedeni toprağa gömmekte bulmuşlardır (Demirci, 2001, s. 33). Bir kimsenin ölümünden sonra toprağa gömülmesi yaygın bir uygulamadır. Defin olarak tabir edilen bu işlemin gerçekleştirilebilmesi için ölen kimse için yakınlarının uygun gördüğü bir yere mezar kazılır. Mezar, ölen kimsenin yakınları ya da bu işle görevlendirilmiş kimseler tarafından yapılmaktadır. Mezarı kazan kimselere de halk ağzında *çapacı ~ çapacı* denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *çapacı ~ çapacı* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Örencik *Eşme -Uşak) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

mezar gazannara, çapacı, önceden para varmış (UĪA, 2002, s. 361).

diş kirası

'1. Sarayda, zengin konaklarında iftardan sonra konuklara verilen armağan veya para.2. Bir kimseye fazladan verilen para, armağan' (TS, 2011, s. 681)

'Cenaze töreninde hizmet edenlere dağıtılan para' (ErYA, 1995, s. 413)

Eski zamanlarda saray halkı ve varlıklı insanların ramazan ayında iftara gelen konuklarına verdikleri para ve hediyelere *diş kirası* denilmiş aynı zamanda bir kimseye fazladan verilen para ve hediye de aynı kalıpla ifade edilmiştir. Konuklara hediyeler verilmesi geleneği, II. Meşrutiyetle birlikte saray halkı ve konak sahiplerinin eski varlıklı hâllerinin bozulması ve bu uygulamayı ifa edecek konak sahiplerinin kalmaması hasebiyle etkisini yitirerek zamanla ifadenin de kullanım sıklığı azalmıştır (DĪA, 1994, s. 375).

Diş kirası kalıp sözü, tarihsel zaman içerisinde gereksinimlerin değişmesiyle birlikte anlam bakımından da bir değişikliğe uğramış ve halk ağzında, cenaze törenlerinde hizmet eden kimselere, ölenin yakınları tarafından dağıtılan parayı ifade eder olmuştur. Standart Türkiye

Türkçesinde, *Türkçe Sözlük*'te verilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olan *diş kirası* kalıbının Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Kemah -Erzincan) cenaze törenlerinden hizmet eden kimselere dağıtılan parayı ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

amma onnara gine bir diş kirası, onar lira, on eşer lira, adamına göre dağıdullar. o da diş kirası (ErYA, 1995, s. 305).

mezar eşen ~ mezer eşen

Eşmek, 'Toprağı veya toprak gibi yumuşak bir şeyi biraz kazmak' (TS, 2011, s. 826)

Ölen bir kimsenin gömülmesi için mezar kazan kimseleri belirtmek için kullanılan *mezar eşen* ifadesi, Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakla birlikte bu ifadenin varlığına *Türkçe Sözlük*'te rastlanılmamıştır. Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Hekimhan -Malatya) ise *mezer eşen* biçimindeki fonetik varyasyonunun belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kazma takırdısı yapıyor. hocanın, o mezer eşenin parasını virirler (MİA, 2000, s. 275).

mezar kazan ~ mezer gazan

Mezar kazan, bir kimsenin ölümünden sonra defnedilebilmesi için toprakta ölünün sığabileceği büyüklükte bir çukur açan kimseleri ifade etmek için kullanılmaktadır (bk. *mezar eşen*). Standart Türkiye Türkçesinde kullanılan fakat *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan *mezar kazan* ifadesinin, *mezer gazan* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (Hamit, *Kaman -Kırşehir) belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

onun parasını o hocıya verillerdi. mezer gazana para verillerdi (KıYA, 2000, s. 397).

ölü muhbiri

'Ölü yıkayıcı' (DS, 2009, s. 3335)

Derleme Sözlüğü'ne göre *ölü muhbiri* kalıbı, ölmüş kimselerin gömülmeden önce yıkanması işlemini gerçekleştiren ölü yıkayıcılarına verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan bu kalıbın Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Malatya), belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

öcü ~ ücü

Öl- 'Yaşamaz olmak, hayatı sona ermek, can vermek' (TS, 2011, s. 1846)

'Ölü yıkayıcı' (DS, 2009, s. 4057)

Türkçe Sözlük'te geçen *öl-* fiili, 'hayatı sona ermek, yaşamaz olmak' anlamlarına gelmektedir. *Öl-* fiiline eklenen *-Icl/-UcU* (fiilin gösterdiği işi meslek veya uğraşı hâline getireni gösteren adlar türetir) ekinin getirilmesiyle türetilen *ölücü*, ölüyü yıkayan kimseyi ifade etmek için kullanılan meslek ya da uğraşı adıdır. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan *ölücü* kelimesinin ikinci hecesinin (*-lü*) zaman içerisinde eriyip kaybolması sonucu meydana gelen 'hece yutulması' olayıyla *öcü* kelimesi oluşmuştur. *Derleme Sözlüğü*'ne göre bu kelimenin *ücü* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (*-Van*) ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

sinci

'1. Sin kazıcısı. 2. Küçük sin' (DS, 2009, s. 4699)

Sin 'Ölü gömülen yer, gömüt, mezar, kabir, meften, makber' (TS, 2011, s. 2115)

Türkçe Sözlük'e göre *sin*, ölülerin gömüldüğü yer olan 'mezar' anlamına gelmektedir. *Sin* kelimesine eklenen *+CI/+CU* (Adın bildirdiği işle ilgili "kimse" anlamı veren adlar türetir.) ekiyle mezar kazma işini kendisine meslek veya uğraşı olarak seçmiş ilgili kişiyi ifade etmek için *sinci* (*sin+ci*) kelimesi kullanılmaktadır.

Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *sinci* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (*-Çorum*) 'mezar kazıcısı ve küçük mezar' anlamlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

3.3.3.3. Ölünün defnedilmesi

defnet-* ~ *defin ed-* ~ *defin et-* ~ *defn* ~ *defned-* ~ *defn_et-* ~ *defnét-* ~ *defnét* ~ *defnet-

'Ölüyü gömmek, toprağa vermek' (TS, 2011, s. 606)

'Gömmek' (Tietze, 2002, s. 574)

Arap dilinden Türkçeye ödünçlenmiş ve sözlükte yer aldığı biçimiyle 'ölüyü gömme' anlamına gelen *defn* (*defin*) kelimesi, *et-* yardımcı fiili ile birleşerek [*defn* (< Ar.) + *et* (< Tü.)] 'ölüyü gömmek, toprağa vermek' anlamına gelen *defnet-* birleşik fiilini oluşturmuştur.

Ölmüş bir kimse için yapılan en önemli görevlerden biri sayılan toprağa gömülme uygulaması, ilahi dinlerin pek çoğunda dinî bir vecibe olarak görülmüş ve yapılan çeşitli törenlerle gömülme işlemi ifa edilmiştir. Ölünün defnedilmesindeki amaç; öncelikle dinî bir uygulama, çevre temizliği, insan sağlığı, ölünün ve yakınlarının hatıralarına olan saygı dolayısıyladır. Standart Türkiye Türkçesinde belirtilen anlamlar doğrultusunda kullanılmakta

olan *defnet-* kelimesinin, *defin et-* (*Pötürge -Malatya) ~ *defin_et-* (Türkgözü *Posof -Ardahan) ~ *definét-* (Çıralı Sütlüce -Tunceli) ~ *defnet-* (Ortabereket *Ayaş -Ankara) ~ *defn_et-* (Ataköy *Almus -Tokat; Kocakoç, Erdoğan -Tunceli) ~ *defnet-* (Bostanözü -Karaman) ~ *definét* (Aktaş *Ladik -Samsun) ~ *defn_it-* (Yalınkaya *Mihalıççık -Eskişehir) biçimindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AİA, 2012, s. 412).

*musalla taşına goyulduktan sonra namazı kılınır. halallik istenilir. **defin edilir*** (MİA, 2000, s. 319).

*"babam öldü" diyor "babamı **definétTik** yatıyordum, bahTım işte bahçede bağirmalar çağirmalar, kimisi ağlıyor kimisi sızlıyor sordum aneme, dedim kimdir bunlar?* (TYAD, 1992, s. 37).

*ördü da namazını ğılarız_allāη_izniyenen gótürüz, **defnederiz**, soη vazıfeyi yaparız* (AİA, 2012, s. 257).

*ħanı morK yok_ki iki üç_ün bekleysin amma kóyde oluu_üçün en geç üşden sōna ğarannuk ğávuşmadan cenazeyi **defn_edeller*** (TİYA, 2006, s. 260).

*... "kapı komşular, akrabalar bu mevteyi dārı dünyadan dārı ahrete gidiyor siz bundan ħaħınız varsa helāl edin" helāllığını aldıktan sonra **defn_ederler*** (TYAD, 1992, s. 25).

*cenazeyi defnédikden sona géri götürüsün_ **adamları*** (LA, 2020, s. 175).

*burda **defin_edilmiştir**, posofda. işte bu da bu ğadar* (KİA, 2020, s. 217).

*hē, herkeş, erkekler gider, kadın gitmes tabi. vārdı mı ordā **defnedeller*** (KİAAAAY, 2011, s. 219).

*ölen_öldü, flān şahıs_öldü. diye toplanillā, **defn_idellē*** (EİMİYA, 2008, s. 433).

düştü

'Cenaze gömülürken kadınların tarlalardan topladıkları taşları ağlayarak bir kenara yığmaları' (DS, 2009, s. 1639)

Derleme Sözlüğü'ne göre *düştü* kelimesi, bir kimsenin ölümünden sonra defin işlemi yapılırken ailesi veya yakınları arasında bulunan kadınların bir tarladan topladıkları taşları kenara biriktirmelerine denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *düştü* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Pazarcık -Kahramanmaraş), belirtilen anlam doğrultusunda ölümle ilişkili bir geleneği ifade etmek için kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

göm- ~ köm-

'1. Gömmek işi. 2. Defnetme, tedfin' (TS, 2011, s. 961)

'Bir çukura koyup üstünü (toprakla, kumla vs. ile) örtmek; defnetmek' (Tietze, 2002, s. 171)

Tarihi çok eski zamanlara dayanan *köm-* fiili, *isig külke kömüp* (sıcak küle gömüp) Uygur Türkçesinde geçen bu metinde görüldüğü üzere '(ölü vb.ni) toprağa ya da küllere gömmek' anlamında kullanılmıştır (Clauson, 1972, s. 721), (DLT, 2018, s. 736). Eski Türkçede kullanıldığı anlamda herhangi bir değişikliğe uğramayan *köm-* fiili, *köm-* > *göm-* biçiminde varlığını hâlâ sürdürmektedir. Tüm Altay Halkları, tarihin ilk zamanlarından beri dinî inançlarına göre, halklarından bir kimse öldüğünde; toprağa gömme, yakma, terk etme, sergileme (teşhir) ve mumyalama gibi cesedin kaderine karar veren çeşitli uygulamalar geliştirmiştir (Tryjarski, 2012, s. 222). Bu uygulamalar arasında yüzyıllardır yaygın bir kullanıma sahip olan ölünün toprağa gömülmesi, pek çok din ve düşünce sistemlerinde halen geçerliliğini korumaktadır.

Standart Türkiye Türkçesinde, 'ölüyü toprağa gömme, defnetme' anlamında kullanılan *göm-* (Çukurören *Mihalıççık -Eskişehir) fiilinin ve *köm-* (Fatmalı -Kahramanmaraş) biçimindeki esas hâlinin Türkiye Türkçesi ağızlarında, ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (EİMİYA, 2008, s. 671).

ölüsünü gétirdiler işde gabil!ğa kömdük (KYA, 2011, s. 458).

giden asgerimiz hepçe orda galdı, gömdülē diyo (EİMİYA, 2008, s. 352).

kalk- ~ gâk-

'Derlenip götürülmek' (TS, 2011, s. 1283)

'Kaldırılmak, devam ettirilmemek, sonu gelmek' (Tietze, 2002, s. 79)

'Cenaze için gömüleğe hazırlık işlemlerinin bitirilerek mezarlığa götürülmesi' (EİMİYA, 2008, s. 614)

Kalk- fiili sözlükte, 'derlenip götürülmek, kaldırılmak' anlamlarına gelmektedir. Bir kimsenin yaşamının son bulmasının ardından toprağa gömülebilmesi için gerekli hazırlıkları tamamlanır ve cenaze, yakınları tarafından gömüleceği yere götürülür. Yapılan bu işlemlerin tümüne cenazenin kaldırılması denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde *kalk-* fiilinin 'derlenip götürülmek' anlamıyla doğrudan ölümle ilişkili bir anlamı bulunmamakla birlikte *gâk-* biçimindeki fonetik varyasyonunun, 'cenazenin gömülmeye hazırlık işlemlerinin tamamlanarak mezarlığa götürülmesi' anlamında Türkiye Türkçesi ağızlarında (Otluk *Mihalıççık -Eskişehir) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

mezerinin hazırlandı mı, **gakşın**. defⁿ idemin diye (EİMİYA, 2008, s. 396).

yatakla- ~ yatahla-

'Cenazeyi defnetmek, gömmek' (SMSBYA, 2009, s. 431)

Yaşamını yitirmiş bir kimseyi 'gömmek, toprağa vermek' anlamlarına gelen *yatakla-* fiilinin Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Mut -Mersin) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

orda *gabirisdan varıdı, oraya yatahladılar* (SMSBYA, 2009, s. 316).

3.3.3.4. Ölünün defnedildiği mekâna ait söz varlığı

acer mezarlık ~ ecer mezarlıh

'Yeni mezarlık' (GDİAT, 1995, s. 275)

Acar 'hık, yeni' (TS, 2011, s. 6)

Acer 'Taze, yeni' (DS, 2009, s. 4407)

*Türkçe Sözlük ve Derleme Sözlüğü'*ne göre *acar ~ acer* kelimesi 'taze, yeni' anlamlarına gelmektedir. Bu kelimeyle oluşturulmuş *acer mezarlık* tamlamasının Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmamakla birlikte *ecer mezarlıh* biçimindeki fonetik varyasyonunun, yeni oluşturulmuş bir mezarlığı ifade etmek amacıyla Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Gaziantep) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

asrî mezarlık ~ 'asri mezarlık

'Cumhuriyet'ten sonra yeni kurulan bazı mezarlıklara verilen genel ad; İstanbul Gayrettepe-Zincirlikuyu'da bulunan bir mezarlık' (İşli, 1991, s. 503)

Asri, 'Çağdaş' (TS, 2011, s. 170)

Asrî mezarlık, sözlükte 'çağdaş' anlamına gelen *asrî* kelimesiyle birleştirilerek oluşturulmuş; cumhuriyetten sonra hemen her şehir ve büyük kasabada kurulan, açılan çukurların içi beton duvarlarla örülerek üstü betonla kapatılmış mezarlara verilen addır. *Türkçe Sözlük'*te yer almayan fakat Standart Türkiye Türkçesinde var olan *asrî mezarlık* kalıbının, Türkiye Türkçesi ağızlarında (Gülali Bey *Siverek -Şanlıurfa) '*asri mezarlık* biçimindeki fonetik varyasyonunun kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

cenâze namazını kıldıhtan sora göttirip 'asri mezarlığa defnediler (SMA, 2009, s. 116).

baş daşı

'Mezar başına konan taş' (KıYA, 2000, s. 463)

Mezar taşı 'Gömülen kişiye ait kimlik bilgileri, dua vb. yazıları kazınmış olarak üzerinde bulunduran ve mezarın baş ucuna dikilen taş, hece taşı' (TS, 2011, s. 1674)

Eski Türklerde, hükümdarların, savaşçıların ve Türk aristokrasisinin kahramanlıklarını öven, anıt mezar olarak tanımlanabilecek yazılı taş steller genel olarak mezarların, lahitlerin veya çitlerin üzerine konmaktadır. Öte yandan, ölen bir kimsenin anısına mezarının başına yazılı bir taş koymak Türklerin geleneklerine uygun olmamakla birlikte mezar ve ölüm gelenekleri yüzyılların etkisiyle değişiklik göstermiş olduğu da görülmektedir (Tryjarski, 2012, s. 481). Örnek olarak; Osmanlı Müslümanlarının mezar taşları, hükümdarlar, devlet erkânının ileri gelenleri, savaşçılar, kadın ve erkekler için farklı şekillerde tasvir edilerek, ayrıntı ve ustalığa özen gösterilmiş ve pek çoğu günümüze kadar ulaşmıştır.

Geçmişten günümüze tarihi bir vesika özelliği gösteren mezar taşları, gömülen kişiye ait kimlik bilgileri, dua veya benzeri yazıların üzerine kazındığı mezarın baş ucuna dikilen taşlardır. Halk arasında *baş taşı* olarak bilinen ve *Türkçe Sözlük*'te yer almayan bu kavramın Türkiye Türkçesi ağızlarında (Demirli *Çiçekdağı -Kırşehir) 'mezarın başına konan taş' anlamında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

namazı gıldihça düâ eylerim

hağğım sana helâl _etmem mısdafa

baş daşıma dertli yazdır ölürsem (KıYA, 2000, s. 314).

başkilt ~ başgıltı

'Yatağın baş tarafı' (DS, 2009, s. 561)

'Yatağın baş tarafı, bir kimsenin başucu, mezarın başucu' (EYSV, 2008, s. 16)

Derleme Sözlüğü'ne göre *başkilt*, yatağın baş ucuna verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan bu kelimenin, *başgıltı* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Elazığ) 'yatağın ya da mezarın baş ucu' anlamlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

getdi dedisinin başgıltına oturdu. onu da anasının başgıltına gömdüler (EYSV, 2008, s. 16).

bellilik

'Mezar taşı' (DS, 2009, s. 623)

'Mezar taşı, işaret, iz' (SıYA, 2006, s. 569)

Üzerinde gömülen kişiye ait kimlik bilgileri, dua ve yakınları tarafından ölmüş kişiye ithafen yazılan yazılar bulunan mezarın baş ucuna dikilen taş mezar taşı denilmektedir (TS, 2011, s. 1674). *Derleme Sözlüğü*'ne göre 'mezar taşı' olarak bilinen *bellilik* kelimesinin Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Sivas), belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

dar yer

'Mezar, kabir.' (TYADS, 2015, s. 122)

Standart Türkiye Türkçesinde genişliği az, ensiz bir mahali ifade eden *dar yer* tamlaması, halk ağzında; mezarın genişliğinin az ve ensiz olması dolayısıyla metaforik bir benzetme yoluyla ölünün gömüldüğü mekânı ifade etmek için kullanılmaktadır.

Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan tamlamanın Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) 'mezar, kabir' anlamında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

garipler mezarı ~ garipler mezeri

Gariplik 'I. Kimsesiz, zavallı' (TS, 2011, s. 900)

Kimsesi olmayan birinin bilinmeyen bir mahalde ölümü üzerine cenazesini kaldıranların, ölen hakkında bilgi sahibi olmamalarından dolayı mezar taşlarının üzerine ölenin kimsesiz olduğunu belirtmek için *gariplik mezarı* kalıbı yazılmaktadır. Dolayısıyla kimsesiz mezarların bulunduğu toplu gömü alanlarına da garipler mezarı denilmektedir. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan bu ifadenin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Korkut *Zara -Sivas) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

orda mezar var, emme garipler mezeri diye yazmış üstüne. ānyon_ mu. dādan geçerken mefaḥat etmiş biri. o_birileri_de onu ğaldırmış (SİYA, 2006, s. 309).

geḫ

'Mezar taşı' (AİAD, 1995, s. 249)

Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler eserine göre *geḫ* kelimesi, ölmüş kimsenin mezarında bulunan kendi kimlik bilgilerinin bir kısmının kazınarak veya boyanarak yazıldığı, baş ucuna dikilen taş denilmektedir. 'Mezarın başına dikilen taş' anlamına gelen *geḫ* kelimesinin, Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmamakla birlikte bu kelimenin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Muş) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

gûr ~ gor ~ ğor ~ ğor ~ gûr ~ kôr

'Mezar, kabir' (Devellioğlu, 2015, s. 338)

'Mezar' (DS, 2009, s. 2103)

Farsçadan Türkçeye ödünçlenmiş 'ölünün gömüldüğü yer, mezar, kabir' anlamlarına gelen *gûr* kelimesinin *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmamıştır. Bu kelimenin, *gor* (-Elazığ; -Erzurum; -Giresun; *Arpaçay -Kars; -Trabzon) ~ *ğor* (-Kars) ~ *kôr* (-Elazığ) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında, ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AKD, 1998, s. 392), (EYAD, 1994, s. 234), (EriA III.C., 1995, s. 142), (GYAS, 2018, s. 156), (KİA, 2020, s. 377), (TYADS, 2015, s. 165).

gorun etrafını çütlerle çevürüp agaçlandurmışlar (EYSV, 2008, s. 91).

babasının kôruna mermerden mezel taşı tiktirdi (EYSV, 2008, s. 135).

gömüt ~ kömüt

'Mezar, meften, kabir, makber, sin' (TS, 2011, s. 962)

'Mezar' (Tietze, 2002, s. 172)

Eski Türkçede 'gömü, define' anlamlarına gelen *kömüç ~ kömçü* kelimelerinden gelişen *gömü*, 'toprak altına gömülerek saklanmış para veya değerli şeyler define' anlamlarında kullanılmaktadır (DLT, 2018, s. 737). *Gömü* kelimesinden (*gömü > gömüt*) türeyen *gömüt* kelimesi de ölen kimsenin yakınları tarafından toprağa verildiği yer olan 'mezar, kabir' anlamlarında kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde 'mezar, kabir' anlamlarında kullanılan *gömüt* kelimesinin *kömüt* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (Ömerköy *Mihalıççık -Eskişehir) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (EİMİYA, 2008, s. 720).

biz de mezer zann_ederdik. hiş bi şi çıkmadı. kömüt, mömüt hiç bi şi yok yâw! (EİMİYA, 2008, s. 400).

gönder

'Mezarın baş ve ayak ucuna dikilen ağaç kazık' (DS, 2009, s. 2152), (Gülensoy, 2018, s. 295)

Gönder, ölen kimselerin mezarının baş ve ayak kısmına dikilen ağaç kazığa verilen addır. Rumcadan Türkiye Türkçesine ödünçlenen *gönder* kelimesinin, Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamına rastlanılmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (Çavuşköy *Babaeski -Kırklareli) kavram alanı genişlemesine uğrayarak 'cenaze gömüldükten sonra mezarının baş ve ayak ucuna dikilen ağaç kazıkları' ifade etmek amacıyla kullanılmakta

olduğu tespit edilmiştir (KİASV, 2013, s. 146).

haşhaş

'Aile mezarlığı' (DS, 2009, s. 2302)

Derleme Sözlüğü'ne göre *haşhaş* kelimesi, bir ailenin pek çok üyesinin aynı mahalde bulunan ayrı ayrı mezarlara gömülmesiyle meydana getirilmiş ve bir aileye ait olduğu kabul edilen mezarların bütününe verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde *haşhaş* kelimesinin ölümle ilişkili bir anlamı bulunmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Hatay) 'aile mezarlığı' anlamında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

hece taşı ~ hıce daşı

'hık. Mezar taşı' (TS, 2011, s. 1078)

'Mezar taşı' (DS, 2009, s. 2325)

Yaşamını yitirmiş bir kimsenin gömüldüğü mezarın başına dikilen ve üzerinde ölmüş kişiye ait kimlik bilgileri, dua vb. yazılar bulunan mezar taşına, halk arasında *hece taşı* denilmektedir (TS, 2011, s. 1674). Standart Türkiye Türkçesinde 'mezar taşı' anlamında kullanılmakta olan *hece taşı* kalıbının, *hıce daşı* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Kayseri) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (KMİA, 2000, s. 430).

kabrıstan ~ gabrısdan ~ gabırıstan ~ gebrıstan ~ ğabbıstan ~ ğabırısdan ~ ğabırıstan ~ ğabıstan ~ ğabırıstan ~ ğabırısdan ~ ğabırıstan ~ ğabırıTan ~ ğapırıstan ~ ğebrısdan ~ ğerbısdan ~ ğerbıstan ~ ğevrısdan ~ ğevrısdan ~ kebrıstan ~ kabrıstan ~ karbıstan ~ gabrısdanlık ~ gabrısdanlık ~ gabırıstanlık ~ gebrısdanlık ~ ğabırısdanlık ~ kabrıstanlık ~ kabrıstanlık ~ kebrıstan

'Mezarlık' (TS, 2011, s. 1252)

'Mezarlık' (Tietze, 2002, s. 32)

Kabrıstan, Arapça *kabr* ve Farsça (yer/mekân adı yapan) *-ıstan* son ekinin bir araya gelmesiyle [*kabr* (< Ar.) + *ıstan* (< Far.)] oluşmuş 'mezarlık' anlamına gelen ödünç bir kelimedir. Eski zamanlarda yalnızca aile üyelerinin bir arada gömüldükleri mezar toplulukları mevcutken Ortaçağ'dan itibaren kabirler, yerlerini herkesin defnedildiği büyük mekânlara bırakmıştır (Demirci, 2001, s. 34). Böylelikle ölen kimselerin defnedildiği mezarların bulunduğu toplu gömme alanları olan *kabrıstanlar* meydana gelmiştir. Standart Türkiye Türkçesinde belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olan *kabrıstan* (-Erzurum)

kelimesi ve *gabrisdan* (-Erzurum; -Trabzon) ~ *gabiristan* (Afşar *Gelendost -Isparta) ~ *ġabīristan* (Akpınar *Eğirdir -Isparta) *gebristan* (-Malatya; -Tunceli) ~ *ġabbistan* (Çaltı *İliç -Erzincan) ~ *ġabīrisdan* (*İskilip -Çorum) ~ *ġabiristan* (Bostanözü -Karaman) ~ *ġabistan* (Salman *Akkuş -Ordu) ~ *ġabīristan* (Akpınar *Eğirdir -Isparta) ~ *ġabrisdan* (-Erzincan; *Karakeçili -Kırıkkale; Sarıgazel *Ladik -Samsun) ~ *ġabristan* (Bostanözü -Karaman; Akdere *Silifke -Mersin) ~ *ġabrisTan* (Çavdır *Soma -Manisa) ~ *ġapristan* (Tekke *Kazan -Ankara) ~ *ġebrisdan* (-Erzurum) ~ *ġerbisdan* (-Erzurum) ~ *ġevrisdan* (-Erzurum) ~ *ġevrisden* (Fındıklı *İspir -Erzurum) ~ *kebristan* (Kısanta *Demirözü -Bayburt) ~ *ķabristan* (*Çermik, *Çüngüş -Diyarbakır; Hamidiye *Siverek -Şanlıurfa) ~ *ķarbistan* (B. Armutlu, K. Armutlu *İliç -Erzincan) ~ *gabrisdanluk* (-Trabzon) ~ *gabrisdanniķ* (Terzili *Altınordu -Ordu) ~ *ġabrisdennig* (Hacıbekar *Korkuteli -Antalya) ~ *ġebrisdanniĥ* (Kasımcan -İğdır) ~ *ķabristanlığı* (Avut *Çüngüş -Diyarbakır) ~ *ķarbistan* (Küçük Armutlu, Büyük Armutlu *İliç -Erzincan) biçimlerdeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ÇİYA, 2004, s. 180), (GDİAT, 1995, s. 283), (GeA, 2017, s. 347), (EYA, 2011, s. 369), (ErİA III.C., 1995, s. 131), (TYADS, 2015, s. 153).

...ben de endim içine burda şo ağaç gadar geTdiñ miydi ilerisinde eletTirik ışık yanmēyor hava almēyor faķat içinde **gabiristan** toprağı gibi yiğılı toprak duruyo (GeA, 2017, s. 168).

burası da mezerlik, **ġabbistan**, buranın etrāfini evvelki sene çevürdük (ErYA, 1995, s. 241).

ben geTdim, górdüm **ġabīrisdanlānda** (ÇİYA, 2004, s. 102).

köyün **ġabīristanının** orda bi ağecimiz varıdı bu tarafında (EYA, 2011, s. 278).

ġabistanı biz dīlar bōle para ariyoķ (OİYA, 2001, s. 187).

bu büyük gardaş demişki: bu ekmek **gabrisdanniķda** bitmiş (KİAT, 1994, s. 50).

hazreti peñgamber'in sallallahivesellemin bir **ġabrisdaniñ** deñginden geķerken dumuş yanındā ashablar bağımlar **ġabrisdana** (KİA, 2016, s. 554).

bizde kefalet yoĥ yoĥ. bizdeki oĥan düzen: şimdi burdan ġomşular mezar ġazmıyā giderler **ġabirasdana** (LA, 2020, s. 487).

olmaz diyor. **ġabristanı** goyub geşmiyecēñ (SMSBYA, 2009, s. 255).

o mollā beKır_āmadını **ġabrisdennigdelē** fēmi ķorkutmuş da ondan ölmüş dedile o loluda çift süreke öķüzleni dolandırdıya halbise ben adamıñ yanna bile varmadım (AİKİYA, 2017, s. 262).

geş takımı hep **ġabristana ġabristan** ġazmaya gider (KİAAAAY, 2011, s. 219).

bak bu dēdi, size şefaaTCı didi, şē yapıñ dedi, ó sizi ġöryō didi, siz_onuñ sadece **ġabrisTanni** ġöryōñuz_ama size şefaaT_eTceK, dēdi (MA, 2017, s. 1202).

ġadın surda, sōna burda meFāt_itdi burda **ġapristanda** ġaldı (AİA, 2012, s. 267).

*o ki çalı sana yol vèreceh; onnan keçeçehsen bir yér var, pütün **ğebrişdanniğdı** (KİA, 2020, s. 283).*

*o tepede, ee, o tepede şehitler mezerliğı var. **ğevrisdeni** var, anadın atatürkün o binanın gapısında nöbetciyi wurmuşlar (ErİA II.C., 1995, s. 86).*

*ağşam qar yağdı, qar yağdı; yol yohtır dağa qarıyı gótürəğ meselē, cenāzeyi gótürəğ **qabristana** (DİÇÇYA, 2001, s. 137).*

*ondan sora ceneze **qabristana** gidecağ dost yağını herkes bi 'araba tutar kimí üç beş gişi kimí bi gişi götürüp defın éderler (SMA, 2009, s. 110).*

*ğayır dēdi, ismi éle degil, maşatlığ dēye ermeni **qabristanlığa** dērlerdi (DİÇÇYA, 2001, s. 203).*

***qarbistannı** eşer, néhayet, kadınsa bir kadın tarafından, erkeyse imam tarafından bu vazife yapılarah, néhayet elbiriliğıynen tabıta gonur (ErYA, 1995, s. 247).*

*allah'ın reğmetine götürir gavuşdurirlar. **kebristana** goyirlar (BDİA, 2014, s. 195).*

kabir ~ gabir ~ gebir ~ gebr ~ gevir ~ gabiğ ~ gabır ~ gabir ~ gebir ~ kabr ~ kabır ~ kâbir ~ qabır ~ qabr ~ qebir ~ qebr

'Mezar, sin' (TS, 2011, s. 1251)

'Mezar' (Tietze, 2002, s. 32)

Arapçadan, Türkiye Türkçesine ödünçlenmiş olan ve 'mezar' olarak da bilinen *kabir* kelimesi, ölen bir kimsenin toprağa gömüldüğü yere denilmektedir. Toplumlar, kendi din ve inanç sistemlerine göre ölülerinin bedenlerini değişik şekillerde muhafaza etmişlerdir. En yaygın olan ölünün toprak altına gömülme uygulaması, tarihin çok eski zamanlarından beri çeşitli inanç sistemlerinin etkisine gören Türkler için ölülerine olan saygının göstergesi ve inançlarının bir gereği olarak uyguladıkları önemli bir ritüeldir. Buna göre ölen kimse temizlenerek gömülmeye hazır hale getirilir ve dinî bir tören yapılarak ölü, bir din adamı eşliğinde yakınları tarafından toprağa verilir. Toprağa verildiği bu yere; *mezar, kabir* gibi adlar verilmiştir.

Standart Türkiye Türkçesinde 'mezar' anlamıyla kullanılmakta olan *kabir* (-Trabzon) kelimesi ve *gabir* (-Amasya; *Yahşihan -Kırıkkale; -Trabzon; Buğdaylı *Karahallı -Uşak) ~ *gebir* (-Kars; -Muş) ~ *gebr* (-Muş) ~ *gevir* (*Bulanık -Muş) ~ *gabiğ* (Peçin *Milas -Muğla) ~ *gabir* (Yakupabdal *Çankaya -Ankara; Küçükkoraş *Ayancı -Karaman; Kızılcağköy -Kırşehir; Dindarlı *Sarıgöl -Manisa) ~ *gebir* (-Erzurum) ~ *kabır* (-Mardin) ~ *kâbir* (Erdoğdu, Kocakoç -Tunceli) ~ *qabır* (Osmaniye *Marmaris -Muğla) ~ *qabr* (Avut *Çüngüş -Diyarbakır) ~ *qebir* (Selçuklu *Ahlat Bitlis) ~ *qebr* (-Şanlıurfa) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi

ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AAT, 1994, s. 221), (AİA, 2012, s. 449), (ErİA III.C., 1995, s. 125), (KİAAAAAY, 2011, s. 542), (MF, 2012, s. 205), (UİA, 2002, s. 377), (AASV, 2017, s. 326), (TYADS, 2015, s. 153).

zeyneli ábidinim ālar çadırda
sapr_ēdelim keramet var sabırda
mümkür melekleri hazır **gabirde**
fatımayı zāhra yetişmedi-mi (OAAD, 1995, s. 213).

ölüm, ölü ne olur, yıkanır gidē **gabire**. yas, ôle eden edēdi (UİA, 2002, s. 364).

ğabırın üsdündeki yatrın yérni. biz geldiKden sōna yēñiden kefinnedilē (MYA, 2013, s. 274).

haqqımızda hayırlısını vir yā rabbī, cehennem_ azābı gōsderme yā rabbī, **ğabir** giñiřlī vir yā rabbī, teneşir gōzellī vir yā rabbī (AİA, 2012, s. 152).

ğabirden geldīmizde de erkekler oqurdu. cenaze_vine gelirdik (KİAAAAAY, 2011, s. 340).

ilk sorğu namazdır da **ğabirden** başlar
allah diyen ey müñüslüman ğardaşlar (KıYA, 2000, s. 235).

önce **ğabir** ğazılır, **ğabir** ğazıldıkdan sōra belli cenāze namazı ğılınır (MA, 2017, s. 825).

g'elmir benim sebrim
gazsınnar benim **gebrim** (AİAD, 1995, s. 73).
eşildi mezerim **gebrim** gazındı
gonu_ gomşi sizden elim üzüldi
yazıñ yazıñ yāzım beñe yazıldı
telli sene ğurban derim söyleme (DİAT, 1995, s. 161).

cenazeyi yīkarız, paqlarız, kehinneriz, **ğabırılığa** gideller, kömeller geliler (MYA, 2013, s. 445).

vefāt_étTikten sonra de herkes; kapı komşu olsun, çevre komşulardan olsun, yabancı köylerden olsun, dost akraba olsun gelip **kābrini** kazarlar (TYAD, 1992, s. 25).

köyli kağar gendüden hesbeten lillah géder **ğabırini** eşerler (DİÇÇYA, 2001, s. 204).

ha demek ki **ğabırin** öte tarafında onun düşündüğü yeri görür, kur'anın sölediği şeyi görür (AASV, 2017, s. 163).

alma yanı
kızarmış alma yan
nasıl **ğabre** koyarlar
muradın almayı (UMA, 1997, s. 236).

karaahmet mezarlığı ~ ğaraahmet mezelliği

Karaahmet Mezarlığı, Aybastı ağzına göre Karadeniz Bölgesi'nde bulunan bir mezarlığın adıdır. Yapılan araştırmalar sonucunda yakın zamana dair Ordu iline ait böyle bir mezarlığın varlığına rastlanılmamıştır. *Karaahmet Mezarlığı* adının, *ğaraahmet mezelliğ* biçimindeki fonetik varyasyonun Türkiye Türkçesi ağızlarında (Sarıyar *Aybastı -Ordu) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

o yanna esgiden de şeye, u şeye salallarımış atları, ğaraahmet mezelliğine (AA,2002, s. 76).

kara yer ~ ğarayer ~ gara yir

'Mezar, sin, gömüt' (TS, 2011, s. 1324)

'Mezar, gömüt' (DS, 2011, s. 2656)

Eski zamanlardaki inanç sistemlerine bağlı olarak kara rengi, matem alameti olarak kabul edilmiştir. Eski Türk boylarının Tanrı Ülgen ve Erlik hakkındaki düşüncelerine göre, kâinattaki ışıklı ve iyi tüm nimetleri yer üstünün tanrısı Ülgen pis işleri, kötülük ve fenalıkları ise yer altının Tanrısı Erlik yaratmıştır. Böylelikle kötülük ve fenalıkların, karanlık dünyadan zuhur etmesiyle birlikte kara renk Erlik'in işareti olmuştur (Seyidov, 1988, s. 38).

Yas ve matem simgesi olarak kabul edilen ve eski inanç sistemlerinin pek çoğunda ölümle ilişkilendirilen kara rengi, tarihsel süreç içerisinde anlam genişlemesine uğrayarak olumlu ve olumsuz roller üstlenmiştir. Bu rollerden biri, ölüm sonrasındaki hayatın başlangıcının ilk evresi olan ölüne gömüleceği mekâna yer adı olmasıdır. Standart Türkiye Türkçesine göre 'mezar, gömüt' anlamına gelen *kara yer* tamlaması, mitolojideki karanlık yer altı imgesiyle benzetme ilgisi kurularak metaforik bir anlatım üstlenmiştir. *Karayer* (-Sivas) tamlaması ve *ğarayer* (-Elazığ) ~ *gara yir* (Güvenç *Kazan -Ankara) ~ *karayer* (-Çorum) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında da, belirtilen ifadeler doğrultusunda 'mezar, kabir' anlamında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (SİYA, 2006, s. 645).

seni lazım ğarayere giresin, etlerin töküle (EYSV, 2008, s. 80).

yarın allah gara yire girince soracag, na:pdınıız, nası yaşadınız, neyden beslediniz bu bedeni (AÖAB, 2013, s. 136).

boyun posun kara yerlere gelsin (ÇAS, 2015, s. 230).

kel taşı ~ kél taşı

'Mezara toprak atma bittikten sonra, ölüne baş ve ayak kısmına dikilen taşlara denir' (VGHÖG, 2010, s. 192)

Kel taşı, ölünün gömüldükten sonra mezarının baş ve ayak kısımlarına dikilen taşlara verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan bu tamlamanın *kél taşı* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Van) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

lahit taşı ~ lehtë daşı

'Lahit taşı, kabir' (AİYASV, 2018, s. 180)

Lahit '1. Duvarları taş veya tuğladan, üstü taş bir kapakla örtülü mezar. 2. Taş veya mermerden oyma mezar' (TS, 2011, s. 1571)

Arapçadan, Türkiye Türkçesine ödünçlenmiş *lâhd*, 'ölülerin gömüldüğü çukur, mezar ve kabir' anlamlarında kullanılan bir isimdir (Devellioğlu, 2015, s. 621). Tarihi çok eski zamanlara dayanan lahitler, imtiyaz sahibi mükemmel şahsiyetleri anmak için yapılmış, duvarları taş veya mermerden olan üstü taş bir kapakla örtülü oyma mezardır (Tryjarski, 2012, s. 429).

Lahit, Standart Türkiye Türkçesinde, taş veya mermerden oyulan mezara verilen addır. Türkiye Türkçesi ağızlarında ise *lahit* kelimesi yalnız başına kullanılmayarak *lahit + taş* kelimelerinin birleşimiyle *lahit taşı* tamlamasını oluşturmuştur. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *lahit taşı* tamlamasının *lehtë daşı* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Adıyaman) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

meşhet ~ maşat ~ meşat

'1. Şehit düşülen yer. 2. Şehidin gömüldüğü yer.' (TS, 2011, s. 1664)

'Mezar, kabir' (Tietze, 2002, s. 210)

'Mezar taşı' (TYADS, 2015, s. 261)

Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenmiş, *şehâdet* kökünden türeyen *meşhed* > *meşhet* kelimesi 'dinî bir özelliğe sahip veya topluma mal olmuş kimselerin şehit olduğu yahut defnedildiği yer' anlamına gelmektedir (Öz, 2004, s. 362).

Türkçe Sözlük'te, 'şehit düşülen, şehidin gömüldüğü yer' anlamına gelen *meşhet* kelimesinin, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*'nde 'mezar, kabir' anlamlarıyla yer alması bu kelimenin, zamanla ilgili bulunduğu kavram alanı içinde yayılarak daha geniş bir anlam kazanmış olduğunun göstergesidir (Karaağaç, 2018, s.128). Anlam genişlemesi olarak bilinen bu olayın yanı sıra *meşhet* kelimesinin, 'şehit düşülen yer, mezar' anlamlarının yanı sıra halk

ağzında, mezarın baş ucuna dikilen taşı belirtmiş olması bu kelimenin zamanla anlamında bir daralmanın olduğu görülmektedir.

Standart Türkiye Türkçesinin söz varlığında yer alan *meşhet* kelimesinin, *Trabzon Yerel Ağızlar Derleme Sözlüğü*'ne göre *maşat* ~ *meşat* biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının 'mezar taşı' anlamıyla Türkiye Türkçesi ağzlarında (-Trabzon) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

maşatlık ~ maşatlıĝ

'Müslüman olmayanların, özellikle Yahudilerin mezarlığı' (TS, 2011, s. 1634)

'Müslüman olmayanların kimselerin sinliĝi' (DS, 2009, s. 4589)

Osmanlı Dönemi'nde gayrimüslimler, cenazelerini kendi dinî inanç sistemlerinin gerektirdiği şekilde uygulama ve törenleri yaptıktan sonra devlet tarafından kendileri için tahsis edilen mezarlıklara ölülerini defnedebilmekteydiler (Karataş, 2006, s. 281). Ermeni ve çoğunlukla da Yahudi halklarının ölülerini gömdükleri bu hususi mezarlıklara *maşatlık* denilmiştir (Bozpolat Ayan, 2020, s. 64).

Standart Türkiye Türkçesinde Müslüman olmayan kesimin defnedildiği mezarlıklara verilen ad olarak kullanılmakta olan *maşatlık* kelimesinin, *maşatlıĝ* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağzlarında (Avut *Çüngüş -Diyarbakır) daha çok Ermenilere ait olan mezarlık' anlamında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (DİÇÇYA, 2001, s. 245).

dédiler ki nérde, maşatlıĝa gédin bahın dédim, ānadīn mı? (DİÇÇYA, 2001, s. 203).

mezar ~ mazel ~ mezāl ~ mezarī ~ mezar ~ mezel ~ mezēl ~ mezer ~ mǎzǎ ~ mǎzǎr ~ mézar ~ mezar ~ mezār ~ mezer ~ mezer

'Ölünün gömülü olduğu yer, kabir, sin, makber, gömüt' (TS, 2011, s. 1674)

'Kabir' (Tietze, 2002, s. 217)

Ölüm; ruhun çeşitli sebeplerden dolayı bulunduğu bedeni terk etmesiyle birlikte meydana gelen ve bunu yaşayan kimsenin dünya hayatının son bulması olarak algılanan elim bir olaydır. Yaşamı son bulan insanın geride kalan bedeni, yaşadığı toplumun düşünce ve inançları doğrultusunda korunmuş veya insanlardan uzaklaştırma amacıyla yakılma, uzak yerlere bırakılma ya da toprağa gömme gibi çeşitli uygulamalara tabi tutulmuştur (Demirci, 2001, s. 33). Bu uygulamalar arasında en yaygın olanı, tarih boyunca uygulanmakta olan ölünün bedeninin toprağa defnedilmesidir. Defin işleminin yapıldığı bu mekânlara 'kabir, sin,

makber, gömüt' anlamlarına gelen *mezar* adı verilmiştir. Türkiye Türkçesine Arapçadan ödünçlenilmiş olan *mezar* kelimesi, ölünün gömülü olduğu yer anlamıyla *Türkçe Sözlük*'te yer bulmuştur. Standart Türkiye Türkçesinde, belirtilen anlamlar doğrultusunda kullanılmakta olan *mezar* (Epciler *Nallıhan -Ankara; *Göynük -Bolu; *Çermik, *Çüngüş -Diyarbakır; Ömerköy *Mihaliççık -Eskişehir; Sayalar *Silivri -İstanbul; Beyobası *Delice -Kırıkkale; -Kilis; Eğnekaraca *Ladik -Samsun; -Van) kelimesi ve *mazel* (-Adıyaman) ~ *mezāl* (Hisarcık *İnhisar -Bilecik) ~ *mezar̄* (Sayalar *Silivri -İstanbul) ~ *mezár* (Karaahmet Polatlı -Ankara; Budaklı -Kahramanmaraş) ~ *mezār̄* (*İkisaray -Uşak) ~ *mezel* (*Çermik -Diyarbakır; -Elazığ) ~ *mezēl* (Gazaller -Muğla) ~ *mezer* (Bulduklı *Kozan -Adana; *Çamlıdere, Karaahmet *Polatlı -Ankara; -Bartın; Çerkeş -Çankırı; *Alaca, Bademce *Kargı, *Sungurlu -Çorum; Baykal *Çermik -Diyarbakır; Akçakiraz, *Keban -Elazığ; Ömerköy *Mihaliççık -Eskişehir; Kuzuculu *Dört Yol, Aslanyazı *Yayladağı -Hatay; İnhisar *Uluborlu -Isparta; Kurudere *Kiraz -İzmir; *Akçaalan -Karaman; Kineği *Arpaçay, Oluklu *Selim -Kars; Karaağaç *Çelebi -Kırıkkale; Kurtbeli Yeniyan -Kırşehir; *Arguvan -Malatya; *Bulanık -Muş; Kızılkaya *Gülşehir -Nevşehir; Yenice *Aybastı, Kumanlar *Ulubey -Ordu; Eğnekaraca *Ladik -Samsun; Büyükkaya *Zara -Sivas; -Tokat; Gökçeköy *Şalpaazarı -Trabzon; Ulukale *Çemişkezek -Tunceli; Hargaşan *Yerköy -Yozgat) ~ *mezer* (-Sivas; *Safranbolu -Karabük; Pulur *Erciş -Van; *Ereğli -Zonguldak) ~ *mezer̄* (Tekke *Nallıhan -Ankara) ~ *māzā* (Tarhala *Soma -Manisa) ~ *māzār* (*Yahşihan -Kırıkkale) ~ *mēzar* (Yüzbeyi *Kalecik -Ankara) ~ *mezar* (*Ahlat -Bitlis; Ergaf *Fatsa -Ordu) biçimlerdeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AİYASV, 2018, s. 189), (AİAD, 1995, s. 264), (STİAT, 1994, s. 253), (AA, 2002, s. 146), (GDİAT, 1995, s. 297), (AİA, 2012, s. 545), (ÇAS, 2015, s. 284), (KİAAAAY, 2011, s. 652), (SİYA, 2006, s. 666), (KMKA, 1993, s. 280), (BAS, 2019, s. 160), (GBAA, 1994, s. 117).

devri günü gardaşlarını çağırır, gardaşlarına dedi ki: üç gece men getdim babamın mezarını bekledim (AİAD, 1995, s. 4).

arıya iki mezar vā işde biri şurda biri şurda (AİA, 2012, s. 234).

mezallığa eveli gömülüyodu, hincig âlem üsdüne şey goyo mezarlarını (BoİA, 2019, s. 122).

aynı mezer şekli, mezar zann ediyoz (EİMİYA, 2008, s. 400).

mezarı gazdırırđıg, gider gençler mezarı gazardı, büyügler oturur cenazeyi yıkarıg, namazını gılarınđ, cenazeyi gömerig (KıİA, 2016, s. 472).

şimdi belediye şey etti artıkın mezar işlerini falan belediye şey ediyö. geliyo mezarını kazıyo, yıkamasını falan onnar üstlendi yâni (SiA, 2019, s. 188).

mezara giderig se'beğ olur... (KMKA, 1993, s. 71).

peK özenilē her taraftan gelirlē. teK teK teK b le ātālā torbalāna, bitTikden sona mezāliye gidēlē (BİAİ, 2009, s. 375).

ķóyümüzün var ya genc_olarakdan herkes gelir, **mezárımızı**. mezeri gazar (AİA, 2012, s. 161).

yanı bir **mezár**, mezárlıhdan bir toprağ şeyi sanma cenáb_allahıñ yánda bir cennedden bir baħcadır (KYA, 2011, s. 419).

yonan gelmiş. Şo yandan **mezār** tarafından gelirkene bakmışlā yonan geliyo, teslim bayraı dikmişlē ocaklara (UİA, 2002, s. 213).

mézara, **mézara** giderke, sen de yiñi ta:ze çocuk yapıñ ya gunda: alır, giderdiñ Şöyle yuħarlıg (AÖAB, 2013, s. 132).

sallarınan **mezarımı** tutdılar
úzerime gara torpağ atdılar (AİAD, 1995, s. 36).

bu mezara ğirinŐi **mezarın** yanda bir Őķüzün buvazında bir çav sallıya (KİAT, 1994, s. 36).

ķadın_ için **mezele** girem **mezelden** çıham, benim namusum béle ħahın_áğzına düşe de baħım
ķardaŐım benim halım budır (DİÇÇYA, 2001, s. 148).

ķövün bütün daş yığınları gabristanlar, **mezeller** hepPi belli (EYSV, 2008, s. 151).

ķōķu aklıma geldi, hindi dédim ben sūzeg dıķanısa Őéytanıñ arı mezell_ın içinden geliyoru ya sūzē
ķōķdum, **mezēl_ın** içinden ben savān başında bi adam diñeliP- duru sanneddim (MYA, 2013, s. 200).

daha yakında öldü, orıya ğondı, iki de haciefendi var, o camıyı yabdırannar Őéy var onnarıñ
mezerleri var (KİA, 2016, s. 573).

ğeldim **mezere mezere**
mezer oTlarıñ bozara
yārelerden sakınırķan
ēŐim ũramıŐ nazara (AOİA, 2006, s. 39).

bi anbar yapırdım gonaħdan guzel
maŐalla^h deñ ğoñsular dāĝmesin nazar
bi gunde gazdıħ iki ğardaŐa **mezer**
iki ğardaş ard_ardına ölümü (AAT, 1994, s. 111).

ondan soñra ķómúyollā, erken geliyolla baħıyollā, **mezer** hiç bozulmamıŐ (AİA, 2012, s. 274).

ğidiya **mezeriy** başına "ē bu ğızıy çeñgi dilāverini isdeya" dēya (BYA, 1994, s. 31).

doruk **mezer** seni bekliyo, varıver (ÇAS, 2015, s. 284).

dér **mezerden** gelmiş, biler bi yēmeg yēsın, bi fatıħasını oħısın, yaħın 'aķrabasi budır dēsın
(DİÇÇYA, 2001, s. 129).

onnar geli, hama bu cadı garı bi hevla bişüri, götiri bı **mezerı** suli, süpiri deyi "vay arzu'm oğul sen niye öldün, sen haq_aşığıydın, sen öldün gamber 'imnānca ağliyacağ" (EYAD, 1994, s. 47).

mezer bile yoğ_ "muş. daş_ınan çevirmişlê (EİMİYA, 2008, s. 400).

anam ölürken, ben çocuğdum, **mezerni** bèle bilmem (GDİAT, 1995, s. 98).

mezerdä iñil iñil mevlidlä okunup durū (İÖKBİA, 2020, s. 186).

dēdi ben bir tene dēv geldi babamın **mezerını** aşmağ istedi, men birağmadım dēvi govaladım gētdi felan yerde bir guyya ēndi (AKD, 1998, s. 44).

dedemgiliñ **mezeri** halamdan aşşāda ormanıñ yandaymış (KİAAAAY, 2011, s. 192).

burda mezerlik var_ıdı. **mezere**, orūya vardığ (KİYA, 2000, s.279).

orda **mezeri**, dedesiniñ **mezeri** cāmınıñ yanında yatıye (AA, 2002, s. 81).

.....guşların, yasadadur başın,
ğız baban_ölmüşdür, yoğsa ğardaşın?
ne babam ölmüşdür, ná de ğardaşım,
yar_ēşğına dolanurum **mezerim** (KİA, 2020, s. 223).

dolan çevren bi vağıd **mezerimiñ** başını (NYA, 1994, s. 200).

yüce dā başında yayılır atlar
anam seniğ yanığa varmasın yatlar
mezerim üsdünde beş garış otlar
bitmeyincik gōnum senden ayrılmas (OAAD, 1995, s. 148).

mehdinin **mezari** nérde nérde öldü? yōğ. isa nérde isanıñ **mezeri** nerde? o da yoğ (LA, 2020, s. 299).

buradaki yermeni **mezerleri** ğali ğazır bu dādaki **mezerler** yermeniler_mi ayıtTır, başkalarına mu ayıtTır (SİYA, 2006, s. 312).

maraşın öñünde bir sürü goyun

ēşildi **mezerim** ılıdı suyum
kefine sığmıyor şu selvi boyum
bize meşğan oldu maraş elleri (STİAT, 1994, s. 166).

yāni yeni **mezerler** birağmışlar ama tābi onlara tābi değil unnar (TYA, 2006, s. 11).

bēş gişi, altı gişi, en_neheti yēddi gişi, ürüskaTa göre gidi **mezerini** ğazi (TYAD, 1992, s. 103).

bi de bettāniye godum öldüğü zaman içine godum altına serdim **mezere** (MİA, 2000, s. 293).

mezere ğoyuñ ağa dedi adama **mezere** ğoyuñ bizi öyle gēdiñ dedi (DöA, 2006, s. 225).

gene orda **mezerler** var b le. (...) çıkıyō kalamazdı (YA, 2012, s. 247).

ezme ile ezme ile

yar bulunmaz gezme ile

ğızlar gabsın **mezerimi**

altın saplı gazme ile (KİAT, 1994, s. 78).

eveli bi gelin varımış. tam evlenceklerimiz, olan bi hasda omuş ölmüş. yedi sene **mezerin** etrafında dönmüş (UA, 2010, s. 173).

bi rivayette **mezerini** oruya ğaldırdılar (YeYA, 2003, s. 91).

yer altında kitli sanduk (**mezer**) (AİAD, 1995, s. 201).

bizim de aşāda bī, hamza ğaşı diyiveriz, tekkeniñ_ aša yanda ardışlā va, urda **mezer** va (AİA, 2012, s. 239).

māzārim dārin gazıñ bol olsun

ędirafı İāle sunbul bōlolsun

ben ölürsem eħbaplarım sağ olsun

söylēyiñ anama anam ālasın

ağ duvahlı gelin gara bālasın (OAAAD, 1995, s. 211).

"bunnā nidān_öldü?" "bubāñ **māzān** daş çākākān öldülā" (GBAA, 1994, s. 15).

mezar taşı ~ mezar daşı ~ mezer daşı ~ mezer_ daşı

'Gömülen kişiye ait kimlik bilgileri, dua vb. yazıları kazınmış olarak üzerinde bulunduran ve mezarın baş ucuna dikilen taş, hece taşı' (TS, 2011, s. 1674)

Ölen kimsenin toprağa gömülmesinin ardından kabrinin başına dikilen ad ve soyadı, doğum ve ölüm tarihleri; yazılar, şiirler veya duaların kazınarak ya da boyayla yazıldığı baş taşına *mezar taşı* denilmektedir (Tryjarski, 2012, s. 487). Bu tamlama Arapçadan, Türkiye Türkçesine ödünçlenen *mezar* ile *taş* kelimelerinin birleşmesinden [*mezar* (< Ar.) + *taş* (< Tü.)] meydana gelmiştir.

Tarihi çok eski zamanlara kadar uzanan *mezar taşları*, toplumların kültür ve inançlarına göre farklı görevler üstlenerek bu zamana değin kullanılagelmiştir. Orhon yazıtlarında, Bilge Kağan'ın kardeşi Kültigin için diktirdiği yazıtta *Nañ nañ sabım ārsār bāñgü taška urtum* (Söyleyecek her ne sözüm var ise ebedî taša hākkettim) geçen cümlesinde belirttiği ebedî taş (mengü taş), Türkiye Türkçesindeki *mezar taşı* ile aynı anlama gelmektedir (Roux, 1999, s. 303), (Tekin, 2020, s. 23).

Standart Türkiye Türkçesinde 'mezarın baş ucuna dikilen taş, hece taşı' anlamına gelen *mezar taşı* kalıbının, *mezar daşı* (Cacıklar -Çankırı; *Perşembe -Ordu) ~ *mezar daşı* (*Ahlat -Bitlis) ~ *mezer daşı* (Ulukışla -Aksaray; *Çekerek -Yozgat) ~ *mezer_ daşı* (Kesrik -Elazığ) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında da aynı anlama gelecek şekilde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

aşşadan ğeliyo eli develi
devesinin bunnu sırma cıvalı
*gonma bülbül gonma **mezer daşıma***
benden selam söyleş nazlı yarime (OAAAD, 1995, s. 184).

hay sunalar sunalar
*menim **mezar daşımı*** (AİAD, 1995, s. 53).

*gonma bilbil gonma **mezar daşıma***
beğ güççukden bir _iş geldi başıma
dolandırdım sevdiğimin peşine
sebeb gırdı ganadımı ne deyim (AAT, 1994, s. 94).

dağlar başıma felek
ğözüm yaşına felek
aķibet guş gondurmuş
mezer_ daşıma felek (GDİAT, 1995, s. 85).

yirmi yaşına vardım murat almadım
anama babama ganıp doymadım
bi _gız almàynan ğavur olmadım
*gonma bülbül **mezer daşıma***
neler ğeldi bu ğeşlikde garip başıma (KİAT, 1994, s. 78).

ben ğaribim, ben ğaribe kim baķsıñ
anam yokdu da ğórsüñ ğóz yaşı dóksüñ
ğardaş yok ki ğabirime daş diksiñ
*bi çalıdır **mezer daşı** ğaribim* (AYA, 2012, s. 386).

mezarlık ağacı

'Selvi, servi' (TYADS, 2015, s. 264)

Trabzon Yerel Ağızlar Derleme Sözlüğü'ne göre *mezarlık ağacı* olarak ifade edilen ağaç; servigillerden, Akdeniz'de çok yetişen, kışın yapraklarını dökmeyen, 25 metre boyunda, ince,

kelimesinden türetilmiş olan *mezarlık* [*mezar* (< Ar.) + *lık* (< Tü.)] kelimesi ölülerin defnedildiği mezarların toplu halde bulunduğu yere verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde, belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olan *mezarlık* kelimesi ve *mezalli* (Uluhan *Nallıhan -Ankara) ~ *mezalli* (Uluhan *Nallıhan -Ankara; Akdağ *Gelendost -Isparta) ~ *mezallıh* (Aktaş *Ladik -Samsun) ~ *mezallık* (Büyükalan *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 231) ~ *mezallık* (*Göynük -Bolu) ~ *mezallık* (-Bartın; *Başçiftlik - Tokat) ~ *mezallık* (Paşalar *Taraklı -Sakarya) ~ *mezallik* (-Giresun; -Ordu) ~ *mezallık* (-Kırklareli) *mezallık* (Osmanlı *Havsa -Edirne) ~ *mezallık* (Darkale *Soma -Manisa) ~ *mezarlı* (Üç Harman *Ayrancı -Karaman; *Divriği -Sivas; Çalica *Çınarcık -Yalova) ~ *mezarlıg* (Alıcıyenyapan *Çelebi -Kırıkkale; Doğançay -Kilis) ~ *mezarlıh* (-Diyarbakır; *Divriği -Sivas; Hasan Çelebi *Siverek -Şanlıurfa) ~ *mezarlık* (Subaşı *Lâpseki -Çanakkale; Yunusemre *Mihalıççık -Eskişehir; Küçük Kılıçlı *Silivri -İstanbul; Doğançay -Kilis; Terzili *Altınordu, *Mesudiye -Ordu; *Başçiftlik -Tokat; Simenli *Şalpaazarı -Trabzon) ~ *mezarlık* (Çalica *Çınarcık -Yalova) ~ *mezallık* (Kangırlı *Lâpseki -Çanakkale) ~ *mezallıh* (Budaklı *Kahveciler -Kahramanmaraş) ~ *mezarluh* (-Muş) ~ *mezarluh* (Sugeldi *Of -Trabzon) ~ *mezarlıh* (Kadiasker *Erciş -Van) ~ *mezallık* (*Çamlıdere -Ankara) ~ *mezallik* (Uruzlar *Soma -Manisa) ~ *mezallē* (Altıntaş *Kalecik -Ankara) ~ *mezallē* (*Kazan -Ankara; Akdere *Silifke -Mersin; Çakırlı *Aybastı -Ordu) ~ *mezallik* (Sağdıçlar *Keban -Elazığ; Kirazpınarı *Ladik -Samsun) ~ *mezallıg* (Akdere *Silifke -Mersin) ~ *mezallıg* (Akdere *Silifke -Mersin) ~ *mezallıg* (-Diyarbakır) ~ *mezallik* (-Çorum; Yalınkaya *Mihalıççık, Dağküplü *Sarıcakaya -Eskişehir; Kuzuculu *Dörtöyl -Hatay; Gazeller -Muğla; Çakırlı, Sarıyar *Aybastı, -Ordu; Hatipli *Başçiftlik -Tokat; Gökçeköy *Şalpaazarı -Trabzon; Ulukale *Çemişgezek -Tunceli) ~ *mezallık* (Dağküplü *Sarıcakaya -Eskişehir) ~ *mezallık* (-Afyonkarahisar) ~ *mezallık* (Hatipli *Başçiftlik -Tokat) ~ *mezallık* (-Bursa) ~ *mezallık* (Kurudere *Kiraz -İzmir) ~ *mezerluh* (Aksu *Sürmene -Trabzon) ~ *mezerli* (Akdağ *Gelendost -Isparta; Çukur -Karaman) ~ *mezerliG* (Şahinler *Burhaniye -Balıkesir) ~ *mezerliğ* (Madenli *Gelendost -Isparta) ~ *mezerlik* (Çağa *Güdül -Ankara; -Çorum; -Diyarbakır; Çardak *Mihalıççık -Eskişehir; Erbildi -Elazığ; Aşağı Pulluyazı *Yayladağı -Hatay; Akdağ, Madenli *Gelendost -Isparta; Cevizalan *Ödemiş -İzmir; Çukur -Karaman; Hisarköy *Yahşihan -Kırıkkale; Kurtbeli Yenyapan -Kırşehir; Esenni *Akçadağ -Malatya; Kayaboğazı *Boyabat -Sinop; Yukarıtepecik *Gölova -Sivas) ~ *mezerlik* (*Kozan -Adana; *Beydağ, Yağcılar *Urla -İzmir) ~ *mezerliyh* (Güzelyurt *Yakutiye -Erzurum) ~ *mezerluh* (-Elazığ) ~ *mezerlög* (-Erzurum) ~ *mezerlög^h* (-Erzurum) ~ *mezerliyh* (-Erzurum) ~ *mezerrik* (Çakıroğlu *Türkoğlu -Kahramanmaraş) ~ *mäzerlik* (Cami *Eğirdir -Isparta) biçimlerdeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında da aynı anlamda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AİA, 2012, s. 545), (GDİAT, 1995, s. 297), (AA, 2002, s. 146), (KİAT, 1994, s. 335), (MYA, 2013, s. 468), (GeA, 2017, s. 418), (KMKA, 1993, s. 280), (AİAD, 25,s. 264), (BAS, 2019, s. 160), (KİASV, 2013, s. 206), (DA, 2011, s. 145), (ErİA, 1995, s. 227).

dünnermiz dolannıllardı, kövün_çine mezalli dolanırdı gelin_almā, yā mezalli dolanırdı (AİA, 2012, s. 232).

guleyanda mezzallık
gök boncuğdan nazallık
şindi bi âdet çıkmış
yüz yüze oluya pazallık (AİAD, 1995, s. 181).

mezzallığa eveli ğómülüyodu, hincig âlem üsdüne şey goyo mezarlarıñ (BoİA, 2019, s. 122).

toplulu mezzallık bizim ğuzu ğóbē diyolar (TİYA, 2006, s. 301).

yání dutma dorūtaım fiñan şeyi için şimdi şeyde dadıyoılar *mezzallıhda mezzallıhda* (LA, 2020, s. 175).

-cenazede- bizim burda cemātımız az öldü için, hanıñ hanemiz az öldü üçün gene yemek yapıılır da çoqu *mezzallıhda* eKmek -ēlva, pide neyse o ğünün şartlarına göre bi şeyler verilir (LA, 2020, s. 231).

mezzallık te büle. *mezzallık* büle (EİA, 1998, s. 205).

buğar ğemiş, yakıdan bölü, yakı deriz, bi mezzallık vā ya kāşıda, ordan gelyömuş, yonan (MA, 2017, s. 1191).

mezzallıktı şimdi top sahası oldu bilmem ne öldü şimdi ğäyb oldu başkâ (SİA, 2004, s. 148).

o ğün dolanılar, mezzarlı dolanı, eski ürüsüm, dolandırılar (KİAAAAY, 2011, s. 347).

ama orda ermeni mezzarlı, doplu mezzarlıh diye bi şey yoğ (SİYA, 39, s. 358).

...undan sora köyü şe yapıyo arab *mezzarlı* vardı yukarda köyün dıñında arab *mezzarlı*şTe ordan kalma undan sōra milleT kirez beni gibi Kalmış (YİYA, 2020, s. 311).

arkada kabristan var, mezzarlıh var da. oğıolar onuñ için (KİİA, 2016, s. 566).

mezzarlıhda atalarımızın başı ucunda birer kur'en oğur, bilmeyenler de bilenleri getittirir, oğutturur (KMKA, 1993, s. 4).

cum'a ğünleri sebah gelidiler mezzarlıhta birer Fātiha oğıdıh (DA, 2011, s. 97).

yanı halkın kıymet wérdıđı, deger wéren bi mezzarlıhmış (SMA, 2009, s. 255).

yání bir mezzar, *mezzarlıhdan* bir toprağ şeyi sanma cenāb allahıñ yānda bir cēnneden bir bahcadır (KYA, 2011, s. 419).

mezzarlık, mezzarlık var gine orlarda biraz dā, biraz durmuşlar gine (EİMİYA, 2008, s. 449).

ağşamüstü geldi mi, burdan şu köyün mezzarlık deriz biz ordan geldi mi ār ayvan kendi evine dağılır (SiA, 2019, s. 170).

bu sene hangınız mezzarlıhdan yer işlediniz (KİAT, 1994, s. 50).

eskiden yuqarda dı **mezarlık** (LYA, 2015, s. 301).

toplı **mezarlık** perşembenin dışında bildım **mezarlık** yoğ (TİYA, 2006, s. 301).

köyümüzün içerisinde çoğ **mezarlıklar** vardı (TYA, 2006, s. 13).

çınarÇıya girirken yuqarda eski bir **mezarlık** vā urdan aşā diyũdu rāmeTli haminem (YİYA, 2020, s. 311).

burası, şāde **mezārlıkda** bi daş vā dōrt yüz otuz beş senelik yerli köv burası (LYA, 2015, s. 321).

otuz doğuz ğırh olmasın didi ya, onuñ uçuñ şindi otup buriya cenāzelerini getüremezlē dē orda **mezārlıqları** ayrı (AİA, 2012, s. 273).

mezarluğde yatannar

ğ'etdim ki lal' ol'mişler (AİAD, 1995, s. 74).

ħa burda **mezarluğ** var idi (TYA, 2006, s. 413).

... o vağıT denize giderdiğ büyük şe vardı **mezarrığ** orya ğala diyerdiler... (EA, 2019, s. 128).

yāni şimdi i ^htiyālādan da duyyöz biz, o aşāda bi tane **mezēlik** vā (MA, 2017, s. 886).

ramazanda da ey ıramazanıñ başlanğıcı başlıyolar, dutuyoñ, aynı ramazanda gine gideller **mezellē** (AİA, 2012, s. 213).

şafagınan ğidi bēla bi **mezelligā** sarılı vay bira vay bira dēyip ğli (EYSV, 2008, s. 151).

yēr ğō mezellī orā, yēr ğōy **mezellig** ora. ħā ħā ayva tekge diyolā (LA, 2020, s. 368).

yav şindi hocalar bunu diyor ki; bulundũñ yērde **mezelliğe** goyacāñ. bu **mezelli** goyub da ho **mezelliğa** geçmiyecēñ (SMSBYA, 2009, s. 255).

orda **mezellimiz** va. betınnaⁿ mezarı ğaldıtdırız (EİMİYA, 2008, s. 433).

ondon sōna ē öldü, **mezelli** de şurda, řiyiñ ođuluñ ora (AİA, 2012, s. 260).

o yanna esğiden de řēye, u şeye salallarımış atları, ğaraahmet **mezelliine** (AA, 2002, s. 76).

ķōķu ağlıma ğeldi, hindi dēdim ben sūzeg dıķanısa řēytanıñ arī **mezellīn** içinden ğelioru ya (MYA, 2013, s. 200).

yalüz buriye **mezellīn** tanınmış bı kimsenin ğoyuldü belli dēyil (OİYA, 2001, s. 192).

evlerinin oñü mezer

mezel'ikde yarım ğezer

söylemeden uşgur çözer (AİAD, 1995, s. 143).

ordan buriya ēndik zaten burda yerimiz var şo yoğarda **mezellik** varya caminiñ ānde o mezelliğin altındā yer bizim (DöA, 2006, s. 181).

hé, burdaki **mezellik** bu baķ daş ğınan çevrölü ğalında bir **mezellik** baķ (OİYA, 2001, s. 192).

bi **mezellik** var ğdı. o bizim yayla yolunun altında, hıç kimse bilmiyodu orayı (TİYA, 2006, s. 303).

orda kırķ gelin kırķ ğız ölmüş de orıya **mezellik** yapmışlar (TYA, 2006, s. 6).

bunnar gidiler tahirin etinden **mezellikTe** bi parça et getiriler (TYAD, 1992, s. 115).

perşembe yaylasını eyü bülürüm. ö **mezerelük** kümbette (TİYA, 2006, s. 302).

baççalāda üzērlıK

bōle mi olur gözēllıK

gözellere nazārlıK

çikinlere **mezēllıK** (AMA, 2006, s. 245).

şimdi oni ben bilmiyōrum. yāni ay tōre ne, yok şey, **mezerelük** ve aynı zamanda o oranın bı çevresi yāni (TYA, 2006, s. 318).

ehdiyar bi nene de u bizim **mezerliĒ** arasını bu taraFindan yolundan gelikene kadını görü görmes āmedi tanımış (BİA, 2008, s. 551).

nese çıhdıĒ bizim **mezerliĒ** var, dēyi bu **mezerlige** çıhdılar (EYAD, 1994, s. 74).

allah ırazı ossuñ bir de amıcamız varıdı bir de **mezerliĒ** vērđi, talla vērđi **mezerliĒ** yapıđıĒ tamam işde (KıİA, 2016, s. 528).

hayır efendim bu ben **mezerliĒi** de annatıyom aynı yerde **mezerlik** var (GeA, 2017, s. 159).

şinci **mezerliĒe** Ēeldim iki tene gadın aĒlıyor (GDİAT, 1995, s. 73).

baķdıñ mıydı **mezerliK** görünürdü ama her taraf biñā oldu (AOİA, 2006, s. 27).

mezerlik yaĒın iki tarav da sülāle hangi sülāle mezerlīse orā Ēótürülle devnedellē (AİA, 2012, s. 281).

fevzüm abama da musallat maraz çıkar **mezerlikte** tura deyzoĒlu (ÇAS, 2015 s. 284).

genç yaşımda varacaım **mezerlik**, anam **mezerlik** (EİMİYA, 2008, s. 340).

şu **mezerlik** var ya ordeki **mezālīĒ** altı bu yanı çavuşuĒ baĒı var ho tarafında hacı sadıĒgılıĒ baĒı var orası gompile musTannarıĒ musTannarıĒ diye geçer musTannarıĒ aĒı derler (GeA, 2017, s. 150).

muhdariĒ evinden üç yol ayırdımı **mezerlikdene**, **mezerlikden** öte gidiliye. **mezerlikden** öte gidiyosun ordan bi de o yana giden yol deyil aşara dönen bi yol var aşara giden yola gircesin (İİÖKBİA, 2020, s. 248).

burda **mezerlik** var ğdı. mezere, orıya vardıĒ (KıYA, 2000, s. 279).

eskiden **mezerlik** yokardai **mezerlāmişimiş** (KİAAAAAY, 2011, s. 237).

buna teselli idemiyon, şindi **mezerlikden** geçtim (SİBİA, 2019, s. 214).

arabiya **mezerlikde** birisi bindi (SİYA, 2006, s. 238).

o hastāne, o bir hastāne varıdı. oralar **mezerlikti** (YA, 2012, s. 252).

çocuun biri işeyi girdi, büyük şehirä girdi. işdä ufak olan bi senidän geçdi orduçalışıyo bi senedir, **mezerlik** işi (İİÖKBİA, 2020, s. 170).

çıldım; bir **mezerliyh** var; mezerligin yanına; bir duman oldi ki, göz gözi görmir (ErİA II.C., 1995, s. 33).

bu **mezerliñ** altı bizim (GeA, 2017, s. 149).

cenezēğıİacak yeri yók ceneze yüyecek yók **mezerrikde** işde seFil, bura ğarip köy (KYA, 2011, s. 556).

mezerdä inil inil mev lidlä okunup durū. neysé hurda **mezälä** va. urdan çıkdım öteki **mezälü** girdim, urdu da mevlidlä okunup durū ğala (İİÖKBİA, 2020, s. 186).

çarşı oldū gibi **māzerlik**. mesela dükğanlä ğazıldı, hep māzer çıkTı, bizim burada iki üş dene çiflik varıdın zamanında hep satdılä (EYA, 2011, s. 249).

mezar üstü ~ mezer üsdü

'Mezarlık' (EYA, 2011, s. 381)

Mezar üstü, mezarların bulunduğu yer, kabristan anlamına gelmektedir. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan *mezar üstü* tamlamasının *mezer üsdü* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (Ağa *Eğirdir -Isparta), belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

sōra hoca çağırısın, okuyup bitdikten sōra iki üş ğova mezer_üsdünden gelenlere yemek edēsın (EYA, 2011, s. 316).

ölülük

'Mezarlık' (DS, 2009, s. 3335)

Derleme Sözlüğü'nden edinilen verilere göre *ölülük* kelimesi, mezarların toplu halde bulunduğu alan olan 'mezarlık' anlamında kullanılmakta olan bir ifadedir. Standart Türkiye Türkçesinde mezarlık ile ilişkili bir anlamı bulunmayan *ölülük* kelimesinin *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Silvan -Şanlıurfa), belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ölüşoğanı

'Mezarlara dikilen mor çiçekli bir zambak' (DS, 2009, s. 3336)

Derleme Sözlüğü'nden edinilen verilere göre *ölüşoğanı* ifadesi, mezarlara dikilen mor çiçekli bir zambak türünün halk ağzındaki adlandırmasıdır. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan *ölüşoğanı* ifadesinin, *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Antakya -Hatay), belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

satma taşı

'Mezar başına dikilen taş' (DS, 2009, s. 3553)

'Ölü konulan yüksekçe, düz taş' (DS, 2009, s. 4675)

Derleme Sözlüğü'ne göre iki farklı anlamı bulunan *satma taşı* kalıbı, mezarın başına dikilen taş, mezar taşı ve üzerine ölünün üzerine konulduğu yüksekçe düz taş, tenesir anlamlarında kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *satma taşı* kalıbının, *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Bor -Niğde) belirtilen anlamlar doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

sin

'Ölü gömülen yer, gömüt, mezar, kabir, meften, makber' (TS, 2011, s. 2115)

'Mezar, 'ölü gömülen yer, kabir' (DS, 2009, s. 3639)

"Sîn, boy bos; endam. bōđlug sînlıg kişi: uzun boylu adam. Buradan hareketle 'mezar'a da sin denir; çünkü mezar kişinin boyuna göre kazılır" (DLT, 2005, s. 489). *Dîvânu Lugâti't-Türk'te* geçtiği üzere *sîn* kelimesi, boyu uzun olan insanı ifade ederken bundan dolayı ölen kimsenin gömüleceği çukur kendi boyuna göre kazıldığı için mezarı ifade ederken de *sîn* kelimesi kullanılmıştır. Tarihi eski zamanlara dayanan *sîn* kelimesinin, Türkiye Türkçesinde *sîn* > *sin* biçimindeki fonetik varyasyonu, zamanla anlam daralmasıyla birlikte tek bir anlamı karşılamış ve ölünün gömüldüğü yer olan mezar anlamında kullanılmaya devam etmiştir. Türkiye Türkçesi ağızlarında (İndere -Adıyaman; *Korkuteli -Antalya; *Mudanya, *Muradiye -Bursa; -Elazığ; *Alucra *Tirebolu -Giresun; -Ordu; -Sivas) ise *sin* kelimesinin, yapı bakımından herhangi bir değişikliğe uğramadan 'mezar, gömüt, kabir' kavramları yerine kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AİKIYA, 2017, s. 354), (AİKA, 2011, s. 146), (BAS, 2019, s. 190), (EYSV, 2008, s. 186), (EYAD, 1994, s. 238), (GYAS, 2018, s. 251), (OASV, 2017, s. 413), (SİYA, 23, s. 687), (AİYASV, 2018, s. 239).

sunamluk

'Şehitlik' (DS, 2009, s. 4710)

Derleme Sözlüğü'ne göre *sunamluk*, şehit olanların gömüldüğü mezarlığa verilen addır (TS, 2011, s.). Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *sunamluk* kelimesinin *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Erzurum), belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

şehit kabri ~ şehit gebiri

Şehit 'Kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda ölen kimse' (TS, 2011, s. 2211)

Arapçadan, Türkiye Türkçesine ödünçlenen *şehit* kelimesi; dinî, vatani ya da inandığı kutsal bir ülkü uğruna ölen kimseleri tanımlamak amacıyla kullanılmakta olan bir adlandırmadır. *Şehid* (< Ar.) + *kabr* (< Ar.) kelimelerinin bir araya gelerek oluşturduğu *şehit kabri* tamlaması da şehitlerin gömüldüğü mezarları ifade etmektedir. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan *şehit kabri* tamlamasının *şehit gebiri* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Gaziantep), kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

*h*umanıza *g*ara *y*azı *y*azıldı
*c*amlara ***şehit gebiri*** *g*azındı
*h*anı benim *m*or *s*ünbüllü *b*ağlarım
*a*na *b*aba *d*eyi *b*en *d*e *a*ğlarım
*a*yırdım *a*namdan *b*abamdan
*i*çin *i*çin *a*ğlarım (GDİAT, 1995, s. 205).

şehitler mezarlığı ~ şehitler mezerliği

Erzurum İli Ağızları'na göre, mukaddes bir amaç uğruna yaşamını yitirmiş olan ve şehit kabul edilen insanların gömüldüğü mezarların bulunduğu yere *şehitler mezarlığı* denilmektedir. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan *şehitler mezarlığı* kalıbının *şehitler mezerliği* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (Fındıklı *İspir -Erzurum) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

*feridin tepe diyilen bir tepe var. o tepede, ee, o tepede **şehitler mezerliği** var* (ErİA II.C., 1995, s. 86).

şehitlik ~ şehitli ~ şehitlik ~ şetlik ~ şeyittik

'Şehitlerin gömüldüğü mezarlık, meşhet' (TS, 2011, s. 2212)

"Sözlükte 'bir olaya şahit olmak, bildiğini söyleyip tanıklık etmek, bir yerde hazır bulunmak' gibi anlamlara gelen şehâdet (şühûd) masdarından türeyen *şehîd* (çoğulu şüheda) dinî bir

terim olarak Allah yolunda öldürülen Müslümanı ifade eder" (Atar, 2010, s. 428). Bu ifadeye göre Allah yolunda öldürülen Müslüman kimsenin bedeninin toprağa verildiği yere *şehitlik* denilmektedir. Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenen *şehit* kelimesinden türetilmiş olan *şehitlik* [*şehit* (< Ar.) + *lik* (< Tü.)] *Türkçe Sözlük*'te 'şehitlerin gömüldüğü mezarlık' anlamıyla yer almaktadır. *Şehitlik* kelimesinin, *şehitlik* (Şenköy *Çınarcık -Yalova) ~ *şehitlik* (*Şereflikoçhisar -Ankara) ~ *şehitlik* (Kapaklı *Armutlu -Yalova) biçimindeki fonetik varyasyonlarının da Türkiye Türkçesi ağızlarında, ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AİA, 2012, s. 604).

vallayı onun şehitlik çakırdē, onu çakırdāni el daşınnan ūddüler (AİA, 2012, s. 302).

ondan sora hepsi hepsi yāni ōle ōle giTmişlē işTe o şehitlik (YİYA, 2020, s. 324).

görmüş eveT eskiden cāmide māmide çok işkence yapmışlā yāni hatt'ā bizim cāminin yanında şeyitlik işesi var (YİYA, 2020, s. 277).

tahtalıköy

argoda 'Mezarlık' (TS, 2011, s. 2246)

'Mezarlık, gömütlük, kabristan' (Aktunç, 2017, s. 275)

'Mezarlık, kabristan' anlamlarına gelen *tahtalıköy* kalıbı argonun söz varlığına ait ölümle ilişkili bir tamlamadır. Ölüm, ona şahit olan ya da yakınından bir kimseyi kaybedenler için üzüntü ve keder verici elim bir olaydır. Ölümün bu menfi hissini insanlardan uzaklaştırmak ve etkisini azaltmak amacıyla da ölümle ilişkili pek çok ifade güzel adlandırma yoluyla anlatılmaktadır. Ölünün gömüldüğü yer anlamıyla kullanılmakta olan *tahtalıköy* kalıbı da argonun ölüme karşı alaycılığı ve umursamaz tavrıyla ifade edilen güzel adlandırmalardan biridir. *Türkçe Sözlük*'te belirtildiği üzere yer alan *tahtalı köy* kalıbının Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) da aynı anlama gelecek biçimde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 321).

yar

'Çukur, kabir mezar içi' (MİA, 2000, s. 423)

Malatya İli Ağızları'na göre *yar* kelimesi; 'çukur, kabir, mezar içi' anlamlarında kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişki bir anlamına rastlanılmayan *yar* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Kocaözü *Hekimhan -Malatya), ifade edilen anlamlar doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kızdığımız bille ne diyek; toprağ başına derik. yeñi yanı yeri gelesice, ağ golları yara gele. her

lafı da dēyyidik (MİA, 2000, s. 285).

yenge mezarı

'Kızılcahamam'da kadın mezarına 'yenge mezarı' denir' (DHKGD, 2011, s. 189)

"Erkek ve kadın mezarlarına kimi yerlerde belli işaretler konmaktadır. Örneğin Kızılcahamam'da kadın mezarlarına *yenge mezarı* denmekte ve mezarların başına beş kollu, çatala ya da yabaya benzer bir tahta dikilmektedir" (Örnek, 1971, s. 70). Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *yenge mezarı* tamlamasının Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Düzce) ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

3.3.4. Taziye ile ilgili söz varlığı

aza ~ āza ~ azı

'Başsağlığı' (DS, 2009, s. 434)

Derleme Sözlüğü'ne göre *aza* kelimesi 'ölen bir kimsenin yakınlarına ilgi ve yakınlık gösterme, başsağlığı' anlamlarına gelmektedir (TS, 2011, s. 278). Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *aza ~ āza* (Çanlı Ayaş, *Polatlı, Bağviran *Kızılcahamam -Ankara; *Şabanözü -Çankırı; -İğdır; -Kars) ~ *azı* (*Ayaş -Ankara) kelimelerinin *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında, ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ölgülük ~ ölgünlük

'Başsağlığı' (DS, 2009, s. 3333)

Derleme Sözlüğü'ne göre *ölgülük* kelimesi; bir kimsenin, ölenin ailesini ziyaret ederek yakınlık göstermesi, başsağlığı anlamlarına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *ölgülük* kelimesi (Elmalı -Antalya; Eymir, Sürez *Bozdağan -Aydın; Darıveren *Acıpayam -Denizli; *Alaşehir -Manisa; Çömlekçi *Bodrum, *Milas -Muğla) ve *ölgünlük* (Çamköy *Göhlisar -Burdur) biçimindeki fonetik varyasyonunun *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

taziye ~ ta'ziye ~ tāziye ~ teziye ~ te'ziye

'Ölen kimsenin yakınlarına başsağlığı dileme, taziyet' (TS, 2011, s. 2292)

"Sözlükte 'birine sabır telkin etmek' anlamındaki ta'ziye terim olarak yakını vefat eden

kimseleri sabır ve metanet göstermeye teşvik etmeyi, baş sağlığı dilemeyi, onları teselli edip acılarını paylaşmayı ifade eder" (Çağrı, 2011, s. 202). Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenen *taziye* kelimesi, ölen bir kimsenin yakınlarını teselli etme, rahatlatma amacıyla baş sağlığı dileğinde bulunma ve ayrıca ölen kimsenin yokluğuna alışmaya çalışan kederli yakınlar için sabır ve güçlü olma dileği de içermektedir. "Türk kültüründe taziye 'Başınız sağ olsun' 'Allah kalanlara ömür versin' 'Allah tüm ölenlerinize rahmet etsin' 'Allah günahlarını affetsin' 'Allah cennette buluştursun' gibi cümlelerle yapılır" (DTS, s. 353).

Standart Türkiye Türkçesinde ölen kimsenin yakınlarına başsağlığı dileme anlamına gelen *taziye* (*Çüngüş -Diyarbakır) kelimesi ve *tāziye* (Ortabereket *Ayaş -Ankara) ~ *teziye* (*Kemah -Erzincan; -Erzurum) ~ *te'ziye* (Hayriye *Siverek -Şanlıurfa) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında da aynı anlama gelecek şekilde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (DİÇÇYA, 2001, s. 249), (AİA, 2012, s. 615), (EriA III.C., 1195, s. 309).

-allah_ acı ölüm vèrmiye- *taziye* gelen kim kuran_ oğımışsa oğur heppi (DİÇÇYA, 2001, s. 182).

bi evi_ öjünde guran_ oğunu, *tāziye* olu, başga da olmaS canım bi şī (AİA, 2012, s. 257).

teziye gelen giden olur (ErYA, 1995, s. 301).

peki seyit eħmet, bize *te'ziyelerinizden* beħset, *te'ziyeleri* nasıl yapısız? (SMA, 2009, s. 181).

3.3.4.1. Taziye mekânı

acı yeri

'Ölü evi' (DS, 2009, s. 54)

Ölüevi, 'Bir ferdi veya yakını ölmüş olan aile' (TS, 2011, s. 1847)

Derleme Sözlüğü'ne göre *acı yeri* tamlaması, *Türkçe Sözlük*'te geçtiği şekliyle aile içinden bir ferdi veya yakını ölmüş olan aileye verilen ad olan *ölü evi* tamlamasıyla aynı anlama gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *acı yeri* ifadesinin, *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Görmel *Ermenek -Karaman) 'ölü evi' anlamında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

cenaze evi ~ cenaze_evi ~ cenāze_évi ~ cenāze_vi

'Ölü evi, cenaze evi' (KİAAAAY, 2011, s. 469)

Ölüevi, 'Bir ferdi veya yakını ölmüş olan aile' (TS, 2011, s. 1847)

Cenaze evi [*cenaze* (< Ar.) + *ev* (< Tü.)] kalıbı, 'ölü evi' anlamıyla *Türkçe Sözlük*'te bir ferdi

veya yakını ölmüş olan aileye denilmekle birlikte halk ağzında, ölmüş kimsenin ölümden önce yaşadığı ya da kendisi için yas tutan hane halkının bulunduğu eve geçici olarak verilen bir addır. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan fakat Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan *cenaze evi* (Fatih *Silivri -İstanbul; Bostanözü -Karaman; *Hekimhan -Malatya) ifadesi ve *cenaze_ evi* (Gülkonak *Keskin -Kırıkkale) ~ *cenāze evi* (Güzelcekele *Haymana -Ankara) ~ *cenāze_ évi* (Sorkun *Mihalıççık -Eskişehir) ~ *cenāze_ vi* (Göcer -Karaman) ~ *ceneze evi* (Başköy *Çayırılı -Erzincan) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında, ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ceneze evi yemek vermez, mevlüd_ oğudur, yemek verüller. can aşi filan deller bizde yoğ (ErYA, 1995, s. 359).

yakın akrabalar yardım yapıyu, yimek götürüyoları yedi g_ice cenaze evine, kıran_ okunuyu tabi eli ikisine kadar_ ep okuyolar yani akrabaları (SiA, 2019, s. 173).

ondan sōrā ordan cenāze gōnduğ geri dönüldü mü cenaze evine gelinir (KİAAAAY, 2011, s. 219).

millet eşidir. o cenaze evine toplanırlar. kefine gorlar (MİA, 2000, s. 275).

hocam dedi, bazı hocalar diyir ki dedi, cenaze_ evine, ölüncē_ evine gelirmiş, diürler dedi (KİA, 2016, s. 329).

he bunnar Mihaliççık'da duru da, gayı'ya gitmişler, cenāze_ evine ūramışlar (EİMİYA, 2008, s. 413).

...burdā ğarınca ğaderince vatandaş evindeki çorbasını cenāze_ vine gelir akşam, o günhemen hemen ekseriyet ordā yenilir, tāziyelerimizi bildirriz, ocenāzeniñ defini yapar, o ādamı teselli eder, bi ğuran okur, ordan dailırız (KİAAAAY, 2011, s. 258).

hā cenāzede, şimdi bak, cenāzede namazını ğıldığdan sōna gelimiz cenāze evine (AİA, 2012, s. 155).

eren evi

'Ölü çıkan ev' (DS, 2009, s. 1766)

Derleme Sözlüğü'ne göre *eren evi* tamlaması, 'ölü çıkan ev' anlamına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *eren evi* ifadesinin *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Kütahya) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ölgün

'Ölü çıkan ev' (DS, 2009, s. 3333)

Derleme Sözlüğü'ne göre *ölgün* kelimesi halk arasında, içerisinde cenaze çıkan veya hane halkından bir kimsenin öldüğü eve verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *ölgün* kelimesinin *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Aslanköy, *Mut -Mersin) 'ölü çıkan ev' anlamında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ölüevi

'Bir ferdi veya yakını ölmüş olan aile' (TS, 2011, s. 1847)

Ölü evi kalıbı *Türkçe Sözlük*'te, aile içerisinde bir birey ya da akrabasını kaybeden aileye verilen bir ad olmasının yanı sıra halk ağzında 'ölen kimsenin yakınlarına başsağlığı dileme amacıyla gidilen ev, taziye evi' olarak da bilinmektedir.

Ölüm tüm insanlık için acı bir kayıp, üzüntü ve keder veren elim bir olay olarak kabul edilmektedir. Türk kültüründe, ailesinden bir birey ya da bir yakını kaybeden insanlara teselli vermek amacıyla ölümü sabır ve metanetle karşılamaları için telkinde bulunmak niyetiyle yakın çevre ve akrabalar tarafından ziyaretler yapılmaktadır. Bu ziyaretlerin yapıldığı aile ve yaşadıkları haneyi ifade etmek için Standart Türkiye Türkçesi ve ağızlarında, *ölü evi* (*Çüngüş -Diyarbakır; Altıntaş *Dumlupınar -Kütahya; Fındık *Doğanşehir -Malatya) kalıbının kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

işte otururlar büttün kapı koñşı, hısım ahraba bızım mında yémeg yaparlar, yollarlar ölü evine, taziye evine (DİÇÇYA, 44, s. 181).

burda gözlüme olur da ölü evinde, her eve verili. gönşulara, gelenlere, un getirennere. adına eren derlê (KüYA, 1988, s. 170).

mezer eşilyoken de mezercilere ölü evi yemek yapardı. kazma takırdısı derlerdi ona geri mezerden gelenleri toplallar yemeklellerdi (MİA, 2000, s. 368).

örgülük evi

'Cenazeevi' (AİKİYA, 2017, s. 363)

Derleme Sözlüğü'ne (2009) göre *örgülük* 'ölen bir kimsenin yakınlarına ilgi ve yakınlık gösterme, başsağlığı' anlamına gelmektedir (s. 3348). Bu kelimedenden meydana gelmiş *örgülük evi* tamlaması da ölenin ailesi ve yakınlarının bulunduğu, başsağlığına gidilen cenaze evini ifade etmek için kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *örgülük evi* ifadesinin *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Korkuteli -Antalya), 'cenaze evi' anlamıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

taziyeevi

'Cenaze sahiplerine baş sağlığı dilenmesi için yapılan özel yer' (TS, 2011, s. 2292)

Bir kimsenin ölümünden sonra aile bireyleri ve yakınlarına sabır ve metanet göstermeye teşvik etmek, baş sağlığı dilemek ve onları teselli edip acılarını paylaşmak amacıyla ziyaret edilen yere *taziyeevi* denilmektedir (Çağrı, 2011, s. 202). *Taziyeevleri*, ölen kimsenin ardından tutulan yas süresince başsağlığı temennilerinin kabul edildiği yer olarak kullanılmaktadır. *Taziyeevi* ifadesinin Standart Türkiye Türkçesi ve ağızlarında (*Çüngüş -Diyarbakır), belirtilen anlamlar doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

işte otururlar büttün kapı koñşı, hısım ahraba bizim mında yemeg yaparlar, yollarlar ölü evine, taziye evine (DİÇÇYA, 2001, s. 181).

3.3.4.2. Taziyeye gelen misafirlere sunulan ikramlıklar

aş vur-

'Ölünün canı için küçük siyah üzümünden hazırlanan hoşaf' (SİYA, 2006, s. 560)

Aş vur- kalıbı, bir kimsenin ölümünden sonra aile efradı ya da yakınları tarafından ölenin ruhu için hazırlanan küçük siyah üzümlerden yapılan hoşafa verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *aş vur-* kalıbının Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Sivas) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ağız tadı

'Ailede veya toplumda dirlik düzenlik, iyi geçinme, rahatlık, kemaliafiyet' (TS, 2011, s. 49)

'Ölüm günü, ölü evine gelen kadınlara yedirilen helva- ekmek, şerbet, peynir-ekmek gibi şeyler' (DS, 2009, s. 97)

Türkçe Sözlük'te 'aile veya toplumda huzur, sağlık, iyi geçinme ve rahatlık vb.' anlamlara gelen *ağız tadı* tamlaması, halk ağzında anlam değişmesine uğrayarak 'ölüm günü, ölü evine gelen kadın misafirlere ikram edilmek üzere hazırlanan helva-ekmek, peynir-ekmek, şerbet gibi yiyecekleri ifade etmek için kullanılan genel bir adlandırmadır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *ağız tadı* tamlamasının *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Bor -Niğde), ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir

canaşı ~ can aşı

'Ölünün ardından, canı için verilen yemek' (DS, 2009, s. 854)

Farsçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenen can ile aş kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan *can aş* [*can* (< Fa.) + *aş* (< Tü.)] tamlaması, ölmüş bir kimsenin ardından canı ve hayrı için taziyeye gelen misafirlere ikram edilmek üzere hazırlanan yemeğe verilen addır. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan *can aş* tamlamasının Türkiye Türkçesi ağızlarında (- Bayburt; Başköy *Çayırılı -Erzincan; -Ordu), ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (BİASV, 2019, s. 23), (OASV, 2017, s. 102).

ceneze evi yemek vermez, mevlüd_ohudur, yemek verüller. can aş *filan deller bizde yoğ* (ErYA, 1995, s. 359).

can helvası ~ canhelvası

'Ölü kaldırıldıktan sonra dağıtılan helva' (DS, 2009, s. 4471)

Derleme Sözlüğü'ne göre *canhelvası*, cenazenin kaldırılmasının ardından ölünün ruhu için taziyeye gelenlere ikram etmek amacıyla yapılan herhangi bir çeşit helvaya denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *canhelvası* kalıp ifadesinin *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Afyon) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kazma takırtısı ~ kazma takırdısı

'Ölünün arkasından verilen yemek' (DS, 2009, s. 2714)

Eski Türklerde ölülerin ardından kara ve gök elbise giymek, elbiseyi ters giymek, ağıt yakma gibi yuğ törenlerine ait ritüeller çok yaygındır. Günümüzde halen uygulanmakta olan yuğ törenleri (cenaze töreni) Türk toplulukları açısından önem arz eden törenlerdir. Ağlayıp sızlanma ve ağıt yakma ile başlayan yuğ törenleri ölüm olayının gerçekleşmesinin ardından ölünün ruhu için verilen *ölü aş*, *can aş*, *can helvası*, *kazma takırtısı* vb. yemek ritüelleriyle devam etmektedir (Göngör, 2007, s. 4). *Kazma takırtısı*, bir kimsenin ölümünden sonra ailesi veya yakınları tarafından ölünün ruhu için, taziyeye gelen misafirlere ikram edilen yemeğe denilmektedir. Ölümle ilişkili bir geleneğin adı olan *kazma takırtısı* ifadesinin Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (Fındık *Doğanşehir -Malatya) *kazma takırdısı* biçiminde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (MGD, 2013, s. 246), (MİA, 2000, s. 408).

mezer eşliyoken de mezercilere ölü evi yemek yapardı. kazma takırdısı derlerdi ona geri mezerden gelenleri toplallar yemeklelerdi (MİA, 2000, s. 368).

3.3.4.3. Yakınları tarafından cenaze evi için yapılan ikramlıklar

çor

'Ölü evine giden yemek' (DS, 2009, s. 1270)

Derleme Sözlüğü'ne göre *çor*, ölünün yakın çevresi tarafından taziye evine götürülen yemeğe verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *çor* kelimesinin, *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Issısu *Sarıkamış -Kars) ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

eren

'Ölü çıkan eve komşuları tarafından götürülen yemek' (DS, 2009, s. 1766)

Türk kültüründe ölü çıkan evde taziye süresince yemek pişirilmez, cenaze yakınlarına ve taziye için gelenlere ikram edilmek üzere komşular tarafından yemek yapılır ve cenaze evine götürülür (Eren, 2011, s. 203). Cenaze evine götürülen bu yemeğe halk arasında *eren* adı verilmiştir. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *eren* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Altıntaş *Dumlupınar -Kütahya), ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (KüYA, 1988, s. 247).

burda gözlüme olur da ölü evinde, her eve verili. gönşulara, gelennere, un getirennere. adına eren derlê (KüYA, 1988, s. 170).

hımlan ~ hımlen

Hımlan, ölü evine eş, dost ve yakın akrabaların getirmeyi adet saydıkları un, şeker, pirinç, yağ gibi ihtiyaçların giderilmesi için uygulanmakta olan yemek geleneğine verilen addır. *Hımlanın* amacı yaşlı ailenin zor gününde destek amacıyla taziye masraflarına yardımcı olmaktır. *Hımlan* olarak taziye evine getirilen erzaklardan yemek pişirilmesine de *hımlen* denilmektedir. (MF, 2012, s. 164). Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *hımlan ~ hımlen* kelimelerinin ifade edilen anlam doğrultusunda Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Mardin) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ey cemaat; hatır, devir vardır, hımlan yoktur (MF, 2012, s. 165).

kıt ~ gıt

'Ölü çıkan eve komşu ve akrabaları tarafından gönderilen yemek' (DS, 2009, s. 2063)

Derleme Sözlüğü'ne göre *gıt* kelimesi, ölünün yakınları tarafından cenaze evi için hazırlanarak gönderilen yemeğe verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *kıt* kelimesinin *gıt* biçiminindeki fonetik varyasyonunun *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Çanılı *Ayaş, Bacı *Polatlı -Ankara) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kıt ekmeği

'Ölü çıkan eve komşuların gönderdiği yemek' (DS, 2009, s. 2847)

Derleme Sözlüğü'ne göre *kıt ekmeği*, ölü çıkan eve komşuların hazırlayıp gönderdikleri yemek anlamına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *kıt ekmeği* tamlamasının, *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Sarısu *Çubuk -Ankara) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kişe

'Ölü çıkan eve komşuların gönderdiği yemek' (DS, 2009, s. 2886)

Derleme Sözlüğü'ne göre *kişe*, ölü çıkan eve komşuların gönderdiği yemek anlamına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *kişe* kelimesinin *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Ankara) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ölgülü

'Ölü çıkan eve eş dostun götürdüğü yemek' (DS, 2009, s. 3333)

Derleme Sözlüğü'ne göre *ölgülü*, ölü çıkan bir eve aile yakınları veya komşuların götürdüğü yemek anlamına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *ölgülü* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Dallica *Nazilli -Aydın; Çiğil *Ilgın -Konya) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

yemek

'1. Yenmek için pişirilip hazırlanmış yiyecek, aş, taam, ekmek. 2. Konuklara yiyecek verilerek yapılan ağırlama.' (TS, 2011, s. 2569)

'Ölü yemeği' (DS, 2009, s. 4243)

Türkçe Sözlük'te 'yenmek için hazırlanan yiyecek veya konuklara yiyecek ikram edilerek yapılan ağırlama' anlamlarıyla yer alan *yemek* kelimesi, anlam kapsamı açısından bir daralmaya uğrayarak *Derleme Sözlüğü*'ndeki karşılığı olan 'ölü yemeği' ifadesiyle 'ölünün evine komşu ve yakın akrabalar tarafından hazırlanıp getirilen yemek yahut ölü adına verilen yemek' olan olası anlamlardan birini karşılamıştır (TS, 2011, s. 1849). Standart Türkiye Türkçesinde, doğrudan ölümlle ilişkili bir anlamı bulunmayan *yemek* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Çandır *Sütçüler -Isparta) 'ölü yemeği' anlamıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

3.3.4.4. Cenaze evinde yas tutma

acı

'1. Herhangi bir dış etken dolayısıyla duyulan rahatsızlık, ızdırap. 2. Ölüm, yangın, deprem vb. olayların yarattığı üzüntü, keder, elem' (TS, 2011, s. 8)

'Izdırap çekmek' (Tietze, 2002, s. 87)

Acı kelimesi, yaşanan olumsuz durumlardan dolayı üzüntü, sıkıntı ve keder çekmek anlamlarına gelmektedir. *Acı*, ölüm gibi ansızın gelen ve dönüşü olmayan bir durumla karşılaşılması neticesinde duyulan keder ve üzüntüyü de ifade eder. İnsanoğlu, ölüm karşısında her daim çaresiz bir durumda kalmıştır. Başa gelen bu elim olay karşısında yakınına kaybeden insan, hiç bitmeyecekmiş gibi görünen acı ve ızdırap dolu uzun bir dönem geçirir. Kaybın verdiği bu acı ve keder ile baş etme süreci insan yaşamının doğal bir parçasıdır.

Standart Türkiye Türkçesinde, çoğunlukla ölüm gibi elim bir olay karşısında insanın hissettiği keder ve üzüntüyü ifade etmek amacıyla kullanılan *acı* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Afşar *Gelendost -Isparta), insanın yaşam fonksiyonlarının zayıflayarak işlevini yitirmesiyle birlikte gerçekleşen nihai durum olan ölüm olgusunu karşılamak ve dolayısıyla hissedilen üzüntüyü ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (GeA, 2017, s. 252).

herkeziñ evi yeri yerinde yārum allah acılarını gösTermesiñ yerinde sağolsunlar (GeA, 2017, s. 170).

acış-

'Birinin ölümüne, felaketine hep birlikte üzölmek, yanmak' (DS, 2009, s. 53)

Derleme Sözlüğü'ne göre *acış-* kelimesi, bir kimsenin ölümünün üzerine aile ve yakınlarının hep birlikte üzölmesini ifade eden bir fiildir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *acış-* fiilinin, *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Çankırı; -Çorum; *Afşin -Kahramanmaraş) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ağıt ~ aat ~ aad~ ağıd ~ ağıt

'Ölenin iyi niteliklerini, ölümünden duyulan acıyı dile getiren söz veya ezgi' (TS, 2011, s. 43)

'Ölen bir kimsenin iyi hallerini ve ölmesinden duyulan acıları sayıp dökmek üzere söylenen ezgi, ezgi ile mersiye söyleyerek ağlama' (DS, 2009, s. 93)

Ağıt, manası hasebiyle ölen kişinin dünya hayatının son bulmasıyla yaşanacak ebedî ayrılığın

verdiği acı ile yakınları tarafından, ölenin iyiliklerinden bahsederek inilti ve üzgün bir ses tonuyla icra ettikleri ezgili söyleyişlerdir.

Eski kültürlerde yaygın bir gelenek hâlini almış bulunan ağdın tarihi, Sümerlere kadar uzanmaktadır. Eski Türklerin inanç ve geleneklerine göre ölenin ardından defin ve yas törenleri yapılması önemli uygulamalardandır. Bu törenlerde, haykırarak ağlama, ağıt yakma, yüz yırtma ve kıyafet parçalama gibi üzüntüyü gösteren âdetler uygulanmıştır (Uludağ, 1988, s. 472). Günümüz Türk halklarından olan Yakutların, Kumandinlerin, Tuvalıların ve Tofaların, ölünün evde bulunduğu süre içinde yakınları tarafından ağıt yaktıkları tespit edilmiştir (Tryjarski, 2012, s. 159). Bu bağlamda, Türk halklarının pek çoğunda halen, ağıt yakma geleneğinin devam ettirildiği görülmektedir. Anadolu'nun büyük bir kısmında ise bu gelenek etkin bir şekilde geçerliliğini korumaktadır. Elde edilen veriler neticesinde Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan *ağıt* (-Sivas) kelimesi ve *agıt* (-Çorum) ~ *ağut* (-Sivas) ~ *aat* (Kuzgun *Andırın -Kahramanmaraş) ~ *ağıt et-* (-Sivas) ~ *aad yah-* (Köçekli *Çiçekdağı -Kırşehir) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (SİYA, 2006, s. 549), (SİYA, 2006, s. 550), (KıYA, 2000, s. 460), (ÇAS, 2015, s. 4).

şu aat da söler aat da söler _oölü şehit oldu (KYA, 2011, s. 257).

alınca vahide gari bir aad yahmış bu aad şöle... (KıYA, 2000, s. 381).

...bunnar çiçekdâna geldî zaman bu aad yahân vahide gari da gızına o zamânın zimmed eşyâasında ufağ defeg almış (KıYA, 2000, s. 381).

diyeşet

'Ölüler için söylenen şarkı, ağıt, mersiye' (DS, 2009, s. 1529)

Ağıt, Köken Bilgisi Sözlüğü'ne göre 'ağlama' anlamına gelmektedir (bk. *ağıt*). Manası hasebiyle de yas törenlerine katılanları ağlatmaya sevk etmek amacıyla ölülerin ardından söylenen şarkıya verilen addır. (Gülensoy, 2018, s. 13), (Uludağ, 1988, s. 470). Standart Türkiye Türkçesinde 'ölenlerin iyi niteliklerini ve ölümünden sonra yakınlarının hissettikleri kederi dile getirmek amacıyla söylenen söz veya ezgi' anlamlarında kullanılmakta olan *ağıtın*, Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Sungurlu -Çorum; -Yozgat) *diyeşet* kelimesiyle karşılanmakta olduğu tespit edilmiştir (ÇAS, 2015, s. 111), (OAA, 1995, s. 232).

esvap dök- ~ asbab dök-

'Ölenin ardından, ölünün elbisesini ortaya çıkarıp ağıt yakmak' (MİA, 2000, s. 387)

Esvap 'Giysi' (TS, 2011, s. 821)

Ölüm, ölen kimsenin yakınları için çoğu zaman beklenmedik ve kabullenilmesi zor olan geri dönülmez bir olaydır. Bu elim olayın neticesinde sevdiklerini kaybeden insanların hissettikleri üzüntü ve keder duygusunun etkisiyle yas dönemi başlamaktadır. Yas döneminde ölenin yakınları, üzüntülerini yaşamak ve dışa vurmak amacıyla ağlama, dövünme, karalara bürünme ve elbiselerini çıkarıp ağıt yakma vb. gibi ritüeller gerçekleştirmektedirler. Yas geleneklerinden biri olan *esvap* (elbise) çıkarıp ağıt yakma, toplumun belirli bir kesiminin ritüeli olmakla birlikte edinilen verilere göre Malatya ilinde uygulanagelen ve *asbab dökme* biçiminde ifade edilen bir gelenektir. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan *esvap dök-* ifadesinin *asbab dök-* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (Karaterzi *Doğanşehir -Malatya) belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

*...e ben çağırırsam uyanır mı
tamam da gençler ölürsē
bunu can da dayanır mı
asbab dökülürse beyle ağlarıh* (MİA, 2000, s. 364).

lavik ~ lavuḡ

Lavik 'Ağıt' (EYAD, 1994, s. 236)

Lavuḡ 'Ölüye söylenen ağıt' (BDİA, 2014, s. 247)

Lavik ~ lavuḡ, 'ölenin iyi niteliklerini, ölümünden duyulan acıyı dile getiren söz veya ezgi, ağıt' anlamına gelen bir ifadedir (TS, 2011, s. 43). Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan bu ifadenin Türkiye Türkçesi ağızlarında, ifade edilen anlam doğrultusunda *lavik* (-Elazığ) ~ *lavuḡ* (Yelpınar *Demirözü -Bayburt) şeklinde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

esgiden diye diye ağlırdılar. deyişler diye diye, lavuḡlar diye diye... (BDİA, 2014, s. 200).

lele menisi

'Ölüm ya da yıkım sırasında söylenen mani' (DS, 2009, s. 3072)

Derleme Sözlüğü'ne göre *lele menisi*, ölüm olayının gerçekleşmesi ya da yok olmaya neden olabilecek büyük bir felaketin üzerine söylenen bir halk şiirine verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan bu ifadenin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Kars), ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

matem ~ metem ~ metem tut-

'Yas' (TS, 2011, s. 1635)

'Acı, keder (bir ölmüşün arkasından)' (Tietze, 2002, s. 160)

Matem, büyük bir felaket sonrası yaşanan kayıpların ya da sevilen bir kimsenin ölümünün ardından hissedilen derin üzüntünün yaşandığı yas dönemini ifade etmek için kullanılmaktadır (Harman, 2003, s. 127). Arapçadan Türkçenin söz varlığına ödünçleme yoluyla girmiş olan *matem* kelimesi, *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*'nde 'acı, keder' anlamlarına gelmekteyken *Türkçe Sözlük*'te 'ölüm veya bir felaketten doğan acı ve bu acıyı belirten davranışlar, matem' anlamına gelen *yas* kelimesiyle ifade edilmektedir.

Türklerde matem (*yas*), ailenin yeni duruma uyum göstermesi, acının hafifletilmesine dair davranışların sergilenmesi, ölünün hatırlanması ve ölüm durumunun ortaya çıkardığı acı ve kederle baş etme sürecine hizmet etmektedir (Tryjarski, 2012. s. 148). Yas süreci, çoğunlukla kırk gün sürmekle birlikte bu süreçte gerçekleştirilen ağıt yakma, ağlama, kara giyinme veya saç ve sakal tıraşı olmama gibi yaşanan üzüntü ve kederi göstermeye dayalı pratiklerden meydana gelmektedir.

Edinilen verilere göre Standart Türkiye Türkçesinde 'yas' anlamına gelen *matem* (Günkoru *Ladik -Samsun) kelimesi ve *metem* (-Erzurum) ~ *metem tut-* (*Arpaçay, Yolboyu *Susuz -Kars) biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında, belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (LA, 2020, s. 571), (EriA III.C., 1995, s. 226).

bizde de var aynı matemî gün var (LA, 2020, s. 308).

...meherremın onuncu gününde matem tutallar, alış veriş yapbazlar, düyün yapbazlar, yani meherremliş çıhana geder (AKD, 1998, s. 200).

oğul ateşi

'Çocuğu ölen ailenin üzüntüsü' (DS, 2009, s. 3272)

Derleme Sözlüğü'ne göre *oğul ateşi*, evladını kaybeden bir ailenin hissettiği üzüntü ve kederi ifade etmek amacıyla kullanılan bir tamlamadır. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan *oğul ateşi* tamlamasının Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Çarşamba -Samsun), ifade edilen anlamda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

sagu sağ- ~ savu sav-

'Ağıt yakmak' (TS, 2011. s. 2003)

'Ölünün iyiliklerini duyuran ağıt ve mersiye' (Tietze, 2002, s. 143)

Tarihin eski dönemlerinden beri geleneklerine çok önem veren Türkler, ölümlerinin ardından gömme, yas tutma ve ağıt icra etme vb. ritüelleri bulunan büyük törenler düzenlemişlerdir. İslamiyet öncesinde gerçekleştirilen *yuğ* ~ *yoğ* adı verilen bu törenlerde, ölen kimsenin ardından yakınları tarafından ölenin iyiliklerini saymak amacıyla ağıtlar söylenmiştir. *Yuğ* ~ *yoğ* törenlerinde, ölenin yakınları tarafından icra edilen üzüntü ve kederin eseri olarak meydana gelen ezgili söyleyişlere Eski Türkçede *sagu* > *sağ* (ağıt) denilmektedir. (Aydemir, 2013, s. 782). *Türkçe Sözlük*'e göre saguların söylenme işine de *sağ* *sağ-* denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde ağıt yakmak anlamına gelen *sagu sağ-* ifadesinin *savu sav-* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Çorum; Ayancık *Ayancık -Sinop) da aynı anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ÇAS, 2015, s. 330), (SİAİA, 2017, s. 264)

... *onnan beraber ya onu âlatanda ikisi bir söyliyolla sade gelin gız söylemiyo savu sa'an sa'iyodu samıyan samuyodu canım* (SİAİA, 2017, s. 247).

sagu sat-* ~ *savu sat-

'Ağıt söylemek, yas tutmak' (DS, 2009, s. 3558)

İslamiyet öncesi dönemde, Türklerin ölümleri için yaptıkları *yuğ* ~ *yoğ* törenlerinde ölünün ardından iyiliklerini söylemek amacıyla icra ettikleri ağıtlara *sagu* denilmektedir (bk. ***sağ*** ***sağ-***). *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre *sagu sat-* > *savu sat-* ölenin ardından hissedilen üzüntü nedeniyle 'ağıt söylemek, yas tutmak' anlamıyla kullanılan bir ifadedir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *savu sat-* kalıbının Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Fatsa -Ordu; *Çarşamba -Samsun), belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

şivan* ~ *şiven

'Ağıt, yas, kıya' (DS, 2009, s. 3790)

'Yas, ağlama, inleme, feryat, matem' (Tietze, 2002, s. 625)

Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati'ne göre Farsçadan Türkçeye ödünçlenen *şiven*, ölüm olayının ardından 'ağlama, feryat etme, matem tutma' gibi anlamlara gelmektedir. Türk lehçelerinin pek çoğunda 'ağıt' kelimesi yerine kullanılmakta olan *şiven* kelimesinin, Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Elazığ) aynı anlamda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (Şenel, 1988, s. 472).

bu dağın ardı meşe

*gün gide kölge düşe
beni yardan edenin
evine şivan düşe* (EYSV, 2008, s. 197).

yas

'Ölüm veya felaketten doğan acı ve bu acıyı belirten davranışlar, matem' (TS, 2011, s. 2541)
'Ölü ağıdı' (DS, 2009, s. 4192)

Yas; insanların, sevdiklerini kaybetmenin, bir daha göremeyecek olmalarının verdiği acı ve kederle başa çıkabilmeleri için uyguladıkları ritüeller ve bu elim durum karşısında hissettikleri acıyı belirtmek amacıyla kullandıkları sözlere denilmektedir (Hacıgökmen, 2013, s. 394). Pek çok kültürde uygulanmakta olan yas, toplumların kültürel yapılarına göre çeşitlilik göstermektedir. Türklerde, sevilen bir kimsenin ölümünün üzerine; ağıt yakma, ağlama, elbise yırtma, karalar giyinme, ölünün ruhu için törene katılanlara yemek ikram etme gibi ritüellerin uygulandığı yas törenleri eski tarihlerden beri düzenlenmektedir.

Standart Türkiye Türkçesinde sözlük anlamı 'ölüm veya felaketten doğan acı ve bu acıyı belirten davranışlar, matem' olarak bilinen ve halk ağzında da aynı anlamda kullanılan *yas* (Gökçeyurt *Mamak -Ankara) kelimesinin, aynı zamanda *Derleme Sözlüğü*'ne göre sevilen bir kimsenin ölümü sonrasında yakınları tarafından iyiliklerinin söylendiği ezgili söyleyiş olan ölü ağıdı anlamıyla da Türkiye Türkçesi ağzlarında (Pazaravdan *Bucak -Burdur) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AİA, 2012, s. 646).

ordan sōna ordā orduya om beş gūn yas duTduruyorlar, bu ābēmiñ şiyi úcūn (AİA, 2012, s. 179).

yas et-

'Ölünün ardından yüksek sesle ağlamak' (DS, 2009, s. 4194)

Derleme Sözlüğü'ne göre *yas et-* birleşik fiili, ölmüş bir kimsenin ardından yüksek sesle ağlamayı ifade etmektedir. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan bu fiilin Türkiye Türkçesi ağzlarında (Güllübağ *Eşme -Uşak) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

vallā aklıma gelmiyo yavrım. cenāzelerde yas ederler, ālarlar (UİA, 2002, s. 277).

yoğ ~ yuğ

'Eski Türklerde ölümler için yapılan tören' (TS, 2011, s. 2598)

'Ölü için yapılan geleneksel toplantı, ağıt' (DS, 2009, s. 4314)

Tarihi çok eski zamanlara kadar uzanan *yoğ* kelimesi, Eski Türklerde (Hunlar, Göktürkler, Uygurlar ve Oğuzlar) ölümlerin hatırası için tertiplenen yas törenine verilen addır (Kafesoğlu, 1972, s. 28). Orhon yazıtlarında geçen *Kül Tigin koñy yılka yiti yigirmike uçdı. Toğuzunç ay yiti otuzka yoğ ertürtümüz* (Kül Tigin koyun yılında on yedinci günde uçtu. Dokuzuncu ay, yirmi yedinci günde yas töreni tertip ettik) söylemi *yoğ* kelimesinin eskiliğini kanıtlar niteliktedir (Ergin, 2009, s. 28).

Eski Türklerde bir kimsenin ölümü üzerine tertip ettikleri *yoğ* törenlerinde; saç- baş dağıtılır, yüz ve kulaklar bıçakla çizilerek kan akıtılır, sonrasında ölünün ruhu için 'ölü aşısı' denilen yemekler hazırlanarak hem törene katılanlara hem de ölüye ikram edilirdi (Kafesoğlu, 1972, s. 27). Asırlar boyunca çeşitli dinlere inanmış olan Türklerin manevi hayatlarında derin izler bırakmış olan kültür ve geleneklerine ait olan *yoğ* törenleri, günümüzde farklı adlandırmalara ve pratiklere sahip olsa da halen geçerliğini korumaktadır.

Türkçe Sözlük'te, Eski Türklerin ölümleri için yaptıkları yas törenini ifade eden *yoğ* kelimesinin, *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen veriye göre *yuğ* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Niksar -Tokat; *Çorlu -Tekirdağ), ölünün ruhu için düzenlenen geleneksel toplantı ve ölenin arkasından iyiliklerinin söylendiği söz veya ezgiye verilen ad olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

yoğla- ~ yuğla- ~ yūla-

'Eski Türklerde ölümler için yapılan tören' (TS, 2011, s. 2598)

'Ölü için yapılan geleneksel toplantı, ağıt' (DS, 2009, s. 4314)

Eski Türklerde ölü için yapılan geleneksel toplantı ya da törene *yoğ* denilmektedir (bk. ***yoğ***). *Yoğ* > *yuğ* kelimesinden türetilmiş olan *yoğla-* > *yuğla-*, ölümler için tören yapma, ölü yemeği verme eylemini ifade eden bir fiildir (Ergin, 2009, s. 123). *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılan *yoğ* kelimesinden türeyen *yoğla-* fiilinin, *yūla-* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (Akkeçili *Ulubey -Uşak) ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (UİA, 2002, s. 391).

bura bilmez onu. eşme yanı bilir. onnā yūlālā, māni atālā, ālālā. onnā yas edē bōle, ölüm falan oldu mu (UİA, 2002, s. 324).

3.3.4.5. Ölen kişi için iyi dileklerde bulunma

allah cüml āleme rahmed eylesin (Kızılcaaköy -Kırşehir) (KıYA, 2000, s. 241)

allah ecir versin (Aldan *Çamlıdere -Ankara) (AİA, 2012, s. 335)

allahım gabirde buñaltmasın suwalda yañıltmasın (Devekovan *Şereflikoçhisar Ankara (AÖAB, 2013, s. 153)

allah gabir garanluğunda gomasın. cennet bahçesi étsin. muhammed ümmetini de cennetine goysun. cehenneminde yakmasın (*Gerede Bolu) (BoİA, 2019, s. 190)

allah geşlikte ölüm, göcalıhda zulüm virmesiñ (-Kayseri) (KMİA, 2000, s. 290)

allah ğani ğani rahmet etsin (-Diyarbakır) (DA, 2011, s. 112)

allah öliye reħmet étsin (Hasan Çelebi *Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 239)

allah ireħmet etsiñ (Kuyucak *Mecitözü -Çorum) (ÇİMİKKA, 2013, s. 119) ~ **allah rahmet_etsin** (Gaziler *İspir -Erzurum) (ErİA II.C., 1995, s. 90) ~ **allah raħmet_étsin** (*Çermik -Diyarbakır) (DİÇÇYA, 2001, s. 152) ~ **allah rameT_etsin** (*Yerköy -Yozgat) (YeYA, 2003, s. 134) ~ **allah rāmet_etsin** (Umutkaya -Elazığ) (EYAD, 1994, s. 217) ~ **allah reħmet éde** (Apçağa *Kemaliye -Erzincan) (ErYA, 1995, s. 227) ~ **allah reħmet etsin** (Kineği *Arpaçay -Kars) (AKD, 1998, s. 51) **allah reħmet_etsin** (Gaziler *İspir, *Pasinler -Erzurum) (ErİA II.C., 1995, s. 88/154) ~ **allah reħmet_étsin** (Saka *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 112) ~ **allah reħmet étsin** (*Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 110) ~ **aħlah rahmet_étsin** (Yenicami *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 427) ~ **aħlah rahmeT_étsin** (Çadırkaya *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 251) ~ **alla rağmet_etsun** (Kale *Çamlıhemşin -Rize) (RİA, 2003, s. 209) ~ **allā rahmet_etsin** (Böcüklü, Kötek *Kağızman -Kars) (KİA, 2020, s. 199) ~ **alla remet_étsin** (Dambüyük -Elazığ) (EYAD, 1994, s. 138)

allah_ırāmet_ıylesin (Kösrelik *Çubuk -Ankara) (AİA, 2012, s. 335) ~ **allah ĩrāmeT_eylesin** (Yelten *Korkuteli -Antalya) (AİKİYA, 2017, s. 256) ~ **allah ireħmet eħlesin** (Kineği *Arpaçay -Kars) (AKD, 1998, s. 85) ~ **allah rahmed_eylesiñ** (Beyobası *Balıseyh, Ceceli *Keskin -Kırıkkale) (KıİA, 2016, s. 209) ~ **allah rahmet_eylesin** (Damlapınar -Karaman) (KİAAAAAY, 2011, s. 246) ~ **allah rahmet_eylesin** (Devekovan *Şereflikoçhisar -Ankara) (AÖAB, 2013, s. 152) ~ **allah raħmet_eylesin** (Hamidiye *Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 110) ~ **allah rahmeT_ēlesin** (*Şereflikoçhisar -Ankara) (AİA, 2012, s. 335) ~ **allah rāmeT_eylesiñ** (Hisarcık *İnhisar-Bilecik) (BİAİ, 2009, s. 376) ~ **allah rāmeT_eylesiñ** (Selmanhacılar *Selendi -Manisa) (MA, 2017, s. 873) ~ **allah reħmet_eylesin** (Dağbaşı *Horasan -Erzurum) (ErİA II.C., 1995, s. 140) ~ **allah reħmeT_eylesiñ** (Üşümüş *Demirci -Manisa) (MA, 2017, s. 703) ~ **allah rēmeT_ēlesin** (Ketendere *Milas -Muğla) (MYA, 2013, s. 267) ~ **allah_ırāmat_**

éylesin (Evren *Mut -Mersin) (SMSBYA, 2009, s. 240) ~ *allah irâmet_êlesin* (*Mihalıççık -Eskişehir) (EİMİYA, 2008, s. 261) ~ *allah rahmet_eylesin* (*Kula -Manisa) (MA, 2017, s. 1115) ~ *allah rahmet_eylesin* (Yuvacık *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 526) ~ *allah ramet_eylesin* (İsasofta *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 347) ~ *allah rāmet_eylesin* (Çukurköy *Çiftlikköy -Yalova) (YİYA, 2020, s. 360) ~ *allah rahmeT_êlesin* (Köseoğlu *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 382) ~ *alla rahmeT_eylesiñ* (Kargın *Ahmetli -Manisa) (MA, 2017, s. 639) ~ *alla rāmet_eylesin* (Alibey *Silivri -İstanbul) (SiA, 2019, s. 177) ~ *allā rāmeT_eylesiñ* (Bedeller *Saruhanlı -Manisa) (MA, 2017, s. 1169) ~ *allā irāmaT_eylesin* (Cambazlı *Ahmetli -Manisa) (MA, 2017, s. 642) ~ *allā rahmet_eylesin* (Köşen -Edirne) (EİA, 1998, s. 185) ~ *allā rahmeT_eylesiñ* (İğdecik, Sancaklı -Manisa) (MA, 2017, s. 621) ~ *allah rahmeT_éyleyê* (Daldere *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 277) ~ *allā rāmet_eylesin* (Ambarcı *İzmit -Kocaeli) (KİBMA, 2018, s. 499) ~ *allah_rāmeT_eylesiñ* (Cumhuriyet *Senirkent -Isparta) (SA, 2015, s. 286) ~ *allā_rāmet_eylesin* (Dişbudak *Lâpseki -Çanakkale) (LYA, 2015, s. 451) ~ *allā rāmeT_eylesin* (*Marmaris -Muğla) (MYA, 2013, s. 434) ~ *allā_rāmet_eylesiñ* ~ *allā_rāmeT_eylesiñ* (-Kütahya) (KüYA, 1988, s. 158) ~ *allah irahmed_eylesin* (*Boyabat -Sinop) (SİBİA, 2019, s. 274) ~ *alla_rāmet_eylesin* (Altınova- Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 400) ~ *alla iramat_eylesiñ* (Altınova -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 265)

allah reḥmet_êtsin nur içinde yatsın (İkikubbe *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 178)

allā rāmeT_eylesiñ yaTTî yerlê nur_ôsün (Bedeller *Saruhanlı -Manisa) (MA, 2017, s. 1169)

allah rihmat kıssın canına (Hisarcık *Yayladağı -Hatay) (YA, 2012, s. 453)

allah şefa:tlarından mahrum éylemesin (Devekovan *Şereflikoçhisar -Ankara) (AÖAB, 2013, s. 152)

cennet ağasi ola (İkikubbe *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 233)

cenneT mekâmi ol- (Dindarlı *Sarıgöl -Manisa) (MA, 2017, s. 830)

gabiri cennet olsun (Esinyurt *Gelendost -Isparta) (GeA, 2017, s. 187) ~ *ğabri cennet_olsun* ~ *Ḳabri cennet_olsun* (Taşmescit *Senirkent -Isparta) (SA, 2015, s. 368)

ğabri nūr olsun (Harmankaya *Kemaliye -Erzincan) (ErYA, 1995, s. 233) ~ *ğebre nur_olsun* (*Pasinler -Erzurum) (ErİA II.C., 1995, s. 154)

geçmişüze irahmát (Fatmalı -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 458)

irahmed_olasıca (Bektaş *Boyabat -Sinop) (SİBİA, 2019, s. 127)

irahmet_ossuñ (Başdervişli -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 411)

cenneT mekân_ōsuñ (Dindarlı *Sarıgöl -Manisa) (MA, 2017, s. 830) ~ *cennet mekânıñ olsun*
~ *megamı cennet ola* (*Bulanık -Muş) (AİAD, 1995, s. 97) ~ *mekanı cennet_ola* (Üçpınar
*Çüngüş -Diyarbakır) (DİÇÇYA, 2001, s. 219) ~ *mekânneri cennet_ossuñ* (Kavşut *Göksun
-Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 376)

nur içinde yatsın (Çatyol *Akçadağ -Malatya) (MİA, 2000, s. 330) ~ *nur_ içinde yatsın* (-
Afyonkarahisar) (AMA, 2006, s. 207), (Alipaşa *Silivri- İstanbul) (SiA, 2019, s. 205) ~ *nur_*
inde yāTsin (-Afyonkarahisar) (AMA, 2006, s. 243) ~ *nuṛ_ içinde yatsıñ* (Şirinköy -Manisa)
(MA, 2017, s. 612) ~ *nurlāñ içindi yatsın* (Yeşilyurt *Menteşe -Muğla) (MYA, 2013, s. 231)

rāmed okumak (Kemikler *Milas -Muğla) (MYA, 2013, s. 370)

toprağı bol olsun (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 331)

yaddi yer nur ōsun (Kemikler *Milas -Muğla) (MYA, 2013, s. 367) *yattı yerler nur olsun*
(Akçaalan -Karaman) (KİAAAAAY, 105, s. 202)

yeri cenneT_ōsun (Şenköy *Çınarcık -Yalova) (YİYA, 2020, s. 327)

3.3.4.6. Ölen kişi için kötü dileklerde bulunma

cehennemde kalsın özi de mezari da (-Diyarbakır) (DA, 53, s. 77)

gorunda hoplayasın (-Elazığ) (EYSV, 2008, s. 91)

hollāyası (İğneciler *Mudurnu -Bolu) (DS, 2009, s. 2397)

kavğarmak (-Amasya) (DS, 2009, s. 2690).

3.3.4.7. Ölen kişinin aile efradına teselli için söylenen kalıp sözler

allah ecir versin (Aldan *Çamlıdere -Ankara) (AİA, 2012, s. 271)

allah ecir sabır virsin (Çoğlu -Karaman) (KİAAAAY, 2011, s. 233)

allah sabırlar versin (Hamidiye *Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 110) ~ *allah sabır wêrsın* (Hasan Çelebi *Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 239)

allah sabır salamatlık vérsiñ (Bağdamlar *Milas -Muğla) (MYA, 2013, s. 239)

anan baban rahmet (-Diyarbakır) (DA, 2011, s. 143)

anañ atañ nur içinde yatsın (Çoğlu -Karaman) (KİAAAAY, 2011, s. 233)

baban rahmet (-Diyarbakır) (DA, 2011, s. 143)

başın sāōsun (Osmaniye *Marmaris -Muğla) (MYA, 2013, s. 445) ~ *başın sağolsın* (Gülali Bey *Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 116) ~ *başız sağ_olsun* (*Refahiye -Erzincan) (ErYA, 1995, s. 318) ~ *başun sağolsun* (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 80) ~ *başı sağ_ossun* (Üçkaya *Tuzluca -İğdir) (KİA, 2020, s. 315) ~ *başıñ saolsun* (Bostanözü -Karaman) (KİAAAAY, 2011, s. 219)

3.3.4.8. Defin sonrası ölen kişi için yapılan âdet ve ritüeller

alt üst parası

'Ölenin arkasından yoksullara dağıtılan para' (DS, 2009, s. 4419)

Derleme Sözlüğü'ne göre *alt üst parası*, bir kimsenin ölümünden sonra ruhunun huzur bulması için sadaka olarak yoksullara dağıtılan paraya denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *alt üst parası* ifadesinin, *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (Dereçine *Sultandağı -Afyonkarahisar) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

baserot

'Ölüler için yakılan bir çeşit ot' (DS, 2009, s. 639)

Derleme Sözlüğü'ne göre *baserot*, ölümler için yakılan bir çeşit ota verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *baserot* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Samsun), ifade edilen anlamda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

cumalık ~ cumalîh ~ cumâlîk ~ cum,lık

'Ölü ailesinin ölümden sonraki ilk cuma gecesi yaptığı yemek' (DS, 2009, s. 1015)

Türk kültüründen önemli bir yeri olan ölüm ritüellerinin pek çoğu ölünün toprağa gömülmesinden sonra yasla birlikte uygulanmaktadır. Genellikle ölen kimsenin ruhunun huzur bulması ve ailenin üzüntüsünün biraz olsun teskin olabilmesi için gerçekleştirilen yas adetlerinden biri kabul edilen *cumalık*, ölenin ailesi tarafından taziyeye gelenler ve ihtiyaç sahiplerine ikram edilmek üzere ölümden sonraki ilk cuma gecesi verilen yemeğe denilmektedir. Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenen cuma kelimesinden türemiş olan cuma > *cumalık* kelimesinin Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamına rastlanılmamakla birlikte bu kelimenin, *cumalîh* (-Gümüşhane) ~ *cumâlîk* (Evren *Mut -Mersin) ~ *cum,lık* (-Giresun) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında, belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (GYAS, 2018, s. 83), (GİYASV, 2018, s. 82).

cumâlîk *vériller. kimisi mal keser, yémeg vérir* (SMSBYA, 2009, s. 330).

davrantı

'Ölümlerin ruhu için verilen yemek' (DS, 2009, s. 1381)

Derleme Sözlüğü'ne göre *davrantı*, ölmüş bir kimsenin ruhu için yakınları tarafından taziyeye gelen misafirlere ve ihtiyaç sahiplerine verilen yemeğe denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *davrantı* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Karamanlı, *Tefenni -Burdur) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

derneklik

'Ölümlerin ruhu için dağıtılan adak' (DS, 2009, s. 1436)

Adak, bir fıkıh terimi olarak dinen yükümlü olmadığı halde, bir kimsenin farz veya vacip gibi bir ibadeti yapacağına dair Allah'a verdiği söz anlamına gelmektedir (Özel, 1988, s. 337). *Derleme Sözlüğü*'ne göre *derneklik* kelimesi, ölmüş bir kimsenin ruhunun huzur bulması için yakınları tarafından ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere hazırlanan, adanılan şey anlamına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *derneklik* kelimesinin

Türkiye Türkçesi ağızlarında (Kuşbaba *Bucak -Burdur) belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

devir çevir-

'*Devir çevirmek*, ölen bir kişinin dünyadaki maddi manevi borçlarını ödemek için belli miktarda parayı ölünün borcu tamamlanıncaya kadar bir fakire verip tekrar almak işi' (AİA, 2012, s. 415)

Türkçe Sözlük'e göre devir, bir malın mülkiyetini ya da kişinin bir mal üzerindeki hakkını bir başkasına geçirme işlemine denilmektedir (2011, s. 647). İbadette ise *devir*, iskat (ölmüş kimselerin yerine getiremedikleri ibadetleri için verilen sadaka) için fakirlere nakdî bedeli tamamen vermek yerine belli bir miktarı hibe edip tekrar hibe yoluyla ondan geri alma ve toplam borç miktarına ulaşıncaya kadar bu alış veriş usulüne devam etmeye denilmektedir (Bardakoğlu, 1999, s. 142). Ölen kimsenin dünya hayatında yerine getiremediği ibadetlerinin borcunu ödemek amacıyla yakınları tarafından yapılan bu uygulamaya halk ağzında *devir çevir-* denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *devir çevir-* ifadesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Gökçeyurt *Mamak -Ankara), belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

vallâben birisi bizi cenâzeler öldü zamanda esgi hocalar şöyle devir çevirilleridi (AİA, 2012, s. 179).

devir-i iskat

'Ölen bir Müslüman'ın çeşitli nedenlerle tutamadığı oruçları, kılamadığı namazları ve yerine getiremediği yeminleri için fakirlere verilen fidyeye denir' (AİKİHK, 2014, s. 162)

Devir, bir malın mülkiyetini veya bir kimsenin mal üzerindeki hakkını bir başkasına geçirme işlemi, iskat ise ölen bir kimsenin dünya hayatında eksik kalan ibadetlerinin borcunun ödenmesi için yakınları tarafından ihtiyaç sahiplerine verilen sadakadır (TS, 2011, s. 647)

Devr-i iskat, ölen Müslüman bir kimsenin hayattayken tutamadığı oruçları, kılamadığı namazları ve yerine getiremediği yeminleri için yakınları tarafından ihtiyaç sahiplerine devredilen mala, sadakaya denilmektedir. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan *devr-i iskat*, kalıbının Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Karaisalı -Adana) ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

elli ikinci ~ elli _ikinci gece ~ elli _igi gecesi ~ elli 'kinci gice ~ elli ikinci ~ elli ikincisi

"Anadolu'da ölünün dinsel törenle ve yemekle anıldığı belli günler vardır. Bunların başında

ölünün 'kırkıncı', 'elli ikinci' günleriyle yılı gelmektedir" (Örnek, 1971, s. 78). Halk inanışına göre ölüm olayının yaşanmasından sonra geçen elli ikinci günde cesedin etinin kemiğinden ayrılacağına olan inancın etkisiyle gelişen bu inanışa göre ölünün el ve burun kemiği düşer. Burun kemiği düşerken de ölü çok acı çeker. Bu günde ölünün yakınlarının halka verdiği yemekleri, melekler altın taslarla ölüye ikram ederler. Bu sayede ölü, önüne konulan yemeklere sevinir ve düşen burnunun acısını hissetmez. Etin kemikten ayrıldığına olan inançtan dolayı ölünün *elli ikinci gününde* mevlit okutularak gelen misafirlere yemek yedirilir (Örnek, 1971, s. 79).

Elli ikinci gün ile ilgili *Türkçe Sözlük*'te bir veriye rastlanılmamakla birlikte bu ifadenin *elli ikinci* (Dindarlı *Sarıgöl -Manisa) ~ *elli ikinci gece* (Yalınkaya *Mihalıççık -Eskişehir) ~ *elli igi geces* (Büyük Mahalle *Tonya -Trabzon) ~ *elli 'kinci gice* (Otluk *Mihalıççık -Eskişehir) ~ *elli ikisi* (Sazak *Mihalıççık -Eskişehir) ~ *elli ikincisi* (Kırkpınar *Korkuteli -Antalya; Akıyar *Ladik -Samsun) ~ *elli ikincisi* (Kırkpınar *Korkuteli -Antalya) ~ *ellikisi* (-Afyonkarahisar) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (EİMİYA, 2008, s. 595), (TYA, 2006, s. 88).

ğuranını öğudur. otus... kırkıncı bekler, elli ikisini bekler (EİMİYA, 2008, s. 405).

ğırkına hocayı beklediriz. elli ikinci gecesine hocayı beklediriz (EİMİYA, 2008, s. 433).

ısgat diyoruz ya? işde, hayrını yaptı gün, elli 'kinci gicesi gün ısgatı da dönē, yaşına göre (EİMİYA, 2008, s. 396).

şē edellē elli ikincisinde şē edellē, yēmeg vurulā, elli ikincisinde (AİKİYA, 2017, s. 287).

ó zaman elli ikinci geces verilir. *gene aynī mesēla gōyun alır adam maddi yöne et alır, çeşitli yēmeKler yapıılır...* (LA, 2020, s. 181).

ğuran okudulur, üş gün her akşam yani öldü günle beraber elli günlen beraber her akşam ğuran okunur, toplanur, oriya üçüncü akşam da mevlit yapılır. elli igi geces var, *ğırkı* var (TYA, 2006, s. 126).

başKa yönden öle bi tabi elli iki gün geçişinde bi elli ikinci okudulur, halkalığ okudulur (MA, 2017, s. 825).

ölüyü yūrlar, yıKarlar, gabire götürürler, ordan geldiKden sōña helvā alırlar bide alırlar, dağıdırlā, akşam üstü hocalar biriğir, māvliT okur, perşemmesini ederler, unna sōñā, kırkıncı ederlē, gur'an oKuTurlar, ellikisini ederlē, üstünü başını da fakıra fıkarağa dağıdırlā (AMA, 2006, s. 174).

fatıha oku- ~ fatıhe ohi-

'Kur'an'ın ilk suresi' (TS, 2011, s. 854)

Kur'an-ı Kerim'in ilk suresi olan Fatıha'nın, ölmüşlerin aff ve mağfiretini Allah'tan istemek amacıyla okunması cenaze töreninin ardından yapılan bir gelenektir. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan *fatıha oku*- eyleminin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Güney *Siverek -Şanlıurfa) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

*defn işlemi bittikten sora ordaki çevreden gelen arhadaşlar ah baplar dostlar birer **fatıhe oğurlar*** (SMA, 2009, s. 112).

halkalık

'Ölümden sonraki kırk ve ellinci günlerde, ölünün ruhuna, halka şeklinde olunarak ve bir halka üzerindeki bütün tesbihleri çekerek belli ayetler ve kalıplaşmış yakarış cümleleriyle yapılan dua.' (MA, 2017, s. 1229)

Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenen halka kelimesinden türetilmiş olan *halkalık* [*halka* (< Ar.) + *lık* (< Tü.)] bir kimsenin ölümünden sonra aile ve yakın çevresi tarafından ölümünün kırkinci ve ellinci günlerinde, ölenin ruhu için tespih çekilerek okunan ayet ve dualara denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamına rastlanılmayan *halkalık* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Dindarlı *Sarıgöl -Manisa) ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

*başka yönden öle bi tabi elli iki gün geçişinde bi elli ikinci okudulur, **halkalık** okudulur* (MA, 2017, s. 825).

hayır (yemeği)

'İyilik, karşılık beklenmeden yapılan yardım' (TS, 2011, s. 1071)

'Ölümün kırkinci günü verilen ziyafet' (DS, 2009, s. 2317)

Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenmiş olan *hayr* > *hayır*, *Türkçe Sözlük*'teki anlamıyla 'iyilik, karşılık beklemeden yapılan yardım' anlamına gelmektedir.

Ölüm olayının gerçekleşmesinin ardından ölenin ailesi veya yakınları tarafından düzenlenen yemek verme geleneği, ölen kimsenin ruhu için uygulanan geleneksel ritüellerden biridir. Ölenin ruhu ve canı için takdim edilen ve bir karşılık beklenmeksizin gerçekleştirilen bu ikram, *hayır yemeğidir*. Halk ağzında bir adlandırma olan *hayır* kelimesi, *hayır yemeği* terkinin- telaffuzun kolaylık olması için bir ögesinin atılmasıyla oluşturulmuş- eksiltimli hâlidir. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili doğrudan bir anlamı bulunmayan *hayır* kelimesinin *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Balıkesir), ifade edilen doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

hayırı deviri ~ hayrı deviri

Hayır 'İyilik, karşılık beklenmeden yapılan yardım' (TS, 2011, s. 1071)

Devir 'Kendine özgü bir özellik taşıyan zaman parçası' (TS, 2011, s. 647)

'Ölüm yıl dönümünde yapılan hayır' (BİA, 2008, s. 682)

Türkçe Sözlük'te varlığına rastlanılmayan *hayırı devri* terkihi, halk ağzındaki olası anlamıyla, bir kimsenin ölümünün seneidevriyesinde ölünün ruhunun huzur bulması için yakınları tarafından ihtiyaç sahiplerine dağıtılan hayra verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *hayırı devri* terkihinin *hayrı devri* biçimindeki sesletiminin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Karagöz *Dursunbey -Balıkesir) ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

hayırımı devirimi yaPsiñ. hiş bunnara mūtaşlīm yok (BİA, 2008, s. 504).

hayret yemeği ~ heyret yemeği

'Ölü defninden sonra ölü evi tarafından verilen hayır yemeği.' (AKD, 1998, 393)

Heyret yemeği, ölünün toprağa verilmesinden sonra yakınları tarafından misafirlere ve ihtiyaç sahiplerine verilen yemeğe *hayret yemeği* denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan bu ifadenin *heyret yemeği* biçimindeki varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Arpaçay -Kars) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ıskat ~ isakat ~ isgat ~ isğat ~ isgat ~ iskat

'Ölenlerin kılınmamış namazları ve tutulmamış oruçları için verilen sadaka' (TS, 2011, s. 1128)

'Düşürme, ölenin kılınmamış namazları ve tutulmamış oruçları için verilen sadaka' (Tietze, 2002, s. 354)

Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenmiş olan *ıskat*, kelime anlamı olarak namaz, oruç, kurban, adak, kefarete gibi ibadet ve borçları ifa etmeden ölen bir kimseyi borçlarından kurtarmak için ölenin yakınları tarafından fakirlere verilen sadakayı ifade etmektedir. *Iskatta* amaç, verilen sadakanın eksik kalan ibadetlerin yerine geçmesi ve mükellefi ibadetin terkinden meydana gelecek olan uhrevi sorumluluktan kurtarmaktır. Bunun için ise ihtiyaç sahibi kimselerin gereksinimlerini karşılamak amacıyla ölenin yakınları tarafından sadaka verme söz konusudur (Bardakoğlu, 1999, s. 140).

Standart Türkiye Türkçesinde ölen bir kimsenin kılınmamış namazları ve tutulmamış oruçları

için verilen sadaka anlamına gelen *ıskat* (-Mardin) ~ *ıskat* (-Bayburt) kelimesi ve *ısgat* (*Sungurlu -Çorum; *Espiye, *Yağlıdere -Giresun) ~ *ısgat* (Yumaklıca *Mihalıççık -Eskişehir) ~ *ısgat* (-Gümüşhane) ~ *ıskat* (-Trabzon) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında, ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (MF, 2012, s. 165), (BİASV, 2019, s. 63), (ÇAS, 2015, s. 212), (GYAS, 2018, s. 183), (GİYASV, 2018, s. 258), (TYADS, 2015, s. 206).

ısgat diyoruz ya? işde, hayrını yaptı gün, elli_ 'kinci gicesi gün *ısgatı* da dönē, yaşına göre (EİMİYA, 2008, s. 396).

ıskat-ı salât

'Bir kimsenin sağlığında ifâ veya kazâ edemediği namaz borçlarını uhdesinden düşürebilmek için ölümünden sonra fidye ödenmesi işlemi, devir de bu fidye ödemedede geliştirilen bir yöntemi ifade eder' (AMKGD, 2016, s. 142)

Salât, 'namaz' (TS, 2011, s. 2016)

Arapçadan Türkiye Türkçesi ödünçlenmiş olan *ıskat* (ölen kimseyi ibadet borçlarından kurtarmak amacıyla yakınları tarafından fakirlere ödenen fidye) ve *salât* (namaz) kelimelerinin birleşmesiyle oluşan *ıskat-ı salât* tamlaması, ölen kimsenin kazaya kalmış farz ve vitir namazları borçlarının ifası için fakirlere verilen fidyeyi ifade etmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *ıskat-ı salât* tamlamasının ifade edilen anlam doğrultusunda Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Ardahan) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ıskatını yap- ~ ıskatini yap-

'Cenaze defnedildikten sonra, ölenin namaz borçları için devir yapılırken devire katılanlara fitre vermek' (TYADS, 2015, s. 206)

ıskat, ölen kimsenin namaz ve oruç borçlarının ödenmesi için geride kalan yakınları tarafından fakirlere verilen fitredir. Bu eylemin gerçekleştirilmesine yönelik devire katılanlara fitre verilme işlemine de *ıskatını yapmak* denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *ıskatını yap-* birleşik fiilinin *ıskatini yap-* biçimindeki fonetik varyasyonun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kağur buğur

Kağur buğur Ardahan ağızlarında, ölenin mezara konulacağı zamana dek şeytandan

korunması için yakılarak tenesirin altında ve kefen bezinde dumanı gezdirilen bir çeşit maddeye verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan bu ifadenin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Ardahan) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AMKGD, 2016, s. 140).

kırkını et- ~ gıkını et-

'Ölünün ardından kırkını gün Kur'an ve mevlit okumak' (AMA, 2006, s. 307)

Halk kültürüne göre ölümün üzerinden otuz dokuz gün geçmesinin ardından kırkını günde dinsel törenler düzenlenir. Ölünün ruhu için Kur'an ve mevlidin okunduğu bu günde ayrıca törene katılan misafirlere de yemek ve helva ikram edilmektedir. Ölünün belirli günlerinden biri olan ve bahsedilen uygulamaların gerçekleştirildiği bu ritüele *kırkını et-* denilmektedir.

Türkçe Sözlük'te varlığına rastlanılmayan *kırkını et-* söyleminin, Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Afyonkarahisar) *gıkını et-* biçiminde ölümle ilgili bir geleneğin adı olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ölüyü yūrlar, yıKarlar, gabire götürürler, ordan geldiKden sōña helvā alırlar bide alırlar, dağdırlā, aKşam üstü hocalar biriğir, māvliT okur, perşemmesini ederler, unna sōñā, gırkını ederlē, gur'an oKuTurlar, āllikisini ederlē, üstünü başını da fakıra fıkārāya dağdırlā (AMA, 2006, s. 174).

kırk yemeği ~ ğırh yémági

"Türklerin önem verdiği, ona kutsal bir nitelik kazandırdıkları sayıların başında kırk gelmektedir. Türk kültüründe kırk basması, kırk çıkması, kırk yemeği, kırklama ve kırklık dağıtılması gibi uygulamalar günümüzde de mevcuttur" (Küçük, 2013, s. 105). Ölümle ilgili önemli tarihlerden biri olan kırkını günde, ölünün ruhu huzurlu olsun diye dualar edilir ve gelen misafirlere yemekler yedirilir. Ölen kimsenin yakınları tarafından verilen bu yemeğe halk arasında *kırk yemeği* denilmektedir. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan *kırk yemeği* tamlamasının Türkiye Türkçesi ağızlarında (Çatalharman -Elazığ) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

daha sona ğırh gün sona gine devar keserler ğırh yémági çekerler (EYAD, 1994, s. 71).

kırkıyı oku- ~ kırklığıni oku-

'Ölen kişinin arkasından peş peşe kırk gece Yasin suresini okumak' (TYADS, 2015, s. 230)

Bir kimsenin ölümünün ardından yakınları tarafından ölenin ruhunun huzur bulması için kırk

gün boyunca her gece Yasin suresinin okunmasına *kırklığıni oku-* denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan bu ifadenin Türkiye Türkçesi ağızlarında (- Trabzon) *kırklığıni oku-* biçimindeki fonetik varyasyonunun kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

mevlit ~ mevlüd ~ mevlüt ~ mevüt ~ mewlit ~ mēlūd ~ mevlid_ oğut- ~ mevlüd oğıt- ~ mevlüd oğu- ~ mevlüt oğu- ~ mēvid_ oğu- ~ mēvlid_ oğud- ~ māvliT_ oku-

'1.Hz. Muhammed'in doğumunu, hayatını anlatan mesnevi. 2. Bu mesnevinin okunduğu dinî tören' (TS, 2011, s. 1669)

Anadolu'da ölünün gömülmesinden sonra anıldığı belirli günler vardır. Bunlar; kırkıncı, elli ikinci günü ve ölüm yıl dönümüdür (Örnek, 1971, s. 78). Önemli kabul edilen bu günlerde yemek verme, helva ikram etme, mevlit okutma vb. gibi uygulamalar çok yaygındır. Mevlit okuma ve okutma Anadolu'nun pek çok yerinde uygulanmakta olan bir cenaze geleneğidir. Ölen kimsenin ruhunun huzur bulması adına düzenlenen ve ölenin yakınları ve akrabalarının iştirak ettiği bir cenaze töreni niteliği taşıyan *mevlitte*, Hz. Muhammed'in hayatını anlatan mesnevi ve Kur'an'dan sureler okunurken ölünün ruhu için de dualar edilmektedir.

Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenen *mevlit* kelimesinin Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili doğrudan bir anlamı bulunmamakla birlikte elde edilen veriler neticesinde Türkiye Türkçesi ağızlarında *mevlüd* (Yukarıçulfa *İmranlı -Sivas) ~ *mevlüt* (Kuzuculu *Dört Yol -Hatay; Yukarıçulfa *İmranlı -Sivas) ~ *mevüt* (Kumanlar *Ulubey -Ordu) ~ *mewlit* (Hayriye *Siverek -Şanlıurfa) ~ *mēlūd* (Ağaçlı *Ayancık -Sinop) ~ *mevlid_ oğut-* (Yalımkaya *Mihallıççık -Eskişehir) ~ *mevlüd oğıt-* (Gülali Bey *Siverek -Şanlıurfa) ~ *mevlüd oğu-* (*Pötürge -Malatya) ~ *mevlüt oğu-* (Kumanlar *Ulubey -Ordu) ~ *mevlüt_ oğu* (Osmaniye *Marmaris -Muğla) ~ *mēvid_ oğu-* (Büyük Belen *Gölpazarı -Bilecik) ~ *mēvlid_ oğud-* (Bunsuz -Kahramanmaraş) ~ *māvliT_ oku-* (-Afyonkarahisar) biçimindeki fonetik varyasyonlarının, cenazenin gömülmesinden sonra geçen ve önemli sayılan günlerin herhangi birinde gerçekleştirilen bir dinî töreni ifade edilmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (EİMIYA, 2008, s. 729), (SİAİA, 2017, s. 261).

defin_ etdikden sōra tekrar mezarda bi mevlüd okunur. mevlüdden_ sōra üş_ gün_ sōra tekrar bi_ mevlüd daha okunur bu ölü_ üzere yemekli. bunlara mevlüt oğunmadan önce yemej yenilir (SİYA, 2006, s. 329).

hêç bi_ şıye inanmıyır ne din talğı var, ne mevlüt var, ne bişe var (DöA, 2006, s. 227).

kırk gün sōra. artuğ senede bī ölüyü hatıllatmak_ için senede bī mevlüt_ da okudullar (OİYA, 2001, s. 318).

ondan sora heftesí olunca, haftası tamam olunca onun mewlitiní, şeyini yaparlar (SMA, 2009, s.

181).

yatsıyı kılinca akşam burdan samsuna gidcekle **mēlūd** bitince herhalde artuğ gece mi bincekle bizim gülhan gelin de gidiya (SİAİA, 2017, s. 122).

elli ikinci gecesine hocayı beklediriz. o vakıt biyez **mevlid** **oğuduruz** cāmide, duvası buyurulur (EİMİYA, 2008, s. 433).

yedinci günde **mevlūd oğutiler** cenázeye, gidiler mezarı ziyaret ediler (SMA, 2009, s. 117).

üçüncü günü yemekli **mevlūd oğunur** (MİA, 2000, s. 319).

bir yedi gün sōra bī **mevlūt oğudular**, yedi gün sōra çārullar milleti, yedürüller, içürüller, **mevlūt oğullar**. bī de kırk gün sōra u yapallar, bī **mevlūt dā** yapalar. kırk gün sōna kırk noğması yaparis, undan sōna elli ki gecesinde de **mevlūt oğuduruz...** (MYA, 2013, s. 445).

ōle **mēvlid** **oğuduruğ** canım. hı? allah rızası için (KYA, 2011, s. 425).

cenāzeyi kömdük gelince, u āşam yedi gece muğābele, yedinci gece unuñ evinde **mēvid** **oğunur** ğāri (BİAİ, 2009, s. 545).

unnan sunna ölü gicesi **māvliT** **okunur**, yılı olur āynı şeylē veyā eTli bide yapılır (AMA, 2006, s. 186).

mevta yemeği ~ mevta yemēği

Mevta, 'Ölü, ölmüş kimse' (TS, 2011, s. 1670)

Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenmiş olan *mevta* kelimesi ile yemek kelimesinin bir araya gelmesiyle meydana gelen *mevta yemeği* [*mevta* (< Ar.) + *yemek* (< Tü.)] ölünün öte dünyaya uğurlanışının tam ve geçerli olabilmesi için, dinsel kuralların yanı sıra uygulanmakta olan geleneksel ritüellerden biri olan *ölü yemeğini* ifade etmektedir (Örnek, 1971, s. 88). Ölünün canı ve ruhu için takdim edilen bu yemek, ölünün ruhunun huzur bulması adına dualar eşliğinde, gelen misafirlere ve fakirlere ikram edilir. Anadolu'da çok yaygın bir gelenek hâlini almış olan bu yemeğe *ölü yemeği*, *mevta yemeği*, *kırk yemeği*, *can aşısı* gibi adlandırmalar verilmiştir.

Türkçe Sözlük'te varlığına rastlanılmayan *mevta yemeği* tamlamasının *mevta yemei* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (Göcer -Karaman) 'ölü yemeği' anlamında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

perşembelik yemē diller, burdā. bāzı yerlerde mevta yemei derler (KİAAAAY, 2011, s. 258).

ölü aşısı ~ öli aşısı

'Ölümünün kırkinci günü, ölen kimsenin hayrına, yoksullara ve eşe dosta verilen yemek

ziyafeti' (ErĀ III.C., 1995, s. 29)

Ölü aşı, bir kimsenin ölümünün üzerinden geçen kırkıncı günde, ölenin ruhunun huzur bulması için taziyeye gelenlere ve ihtiyaç sahiplerine hayır olarak ikram edilen yemeğe denilmektedir (bk. *mevta yemeği*). *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan *ölü aşı* kalıbının (-Düzce) ve *öli aşı* (-Erzurum) biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (DHKGD, 2011, s. 177), (MGD, 2013, s. 246).

sini yolla-

'Doğum, ölüm vb. olaylar münasebetiyle yemek veya kete, çörek vb. bir siniye koyarak gönder-' (ErĀ III.C., 1995, s. 281)

Sini, 'Üzerinde yemek de yenilebilen yuvarlak, bakır veya pirinçten büyük tepsi' (TS, 2011, s. 2117)

Farsçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenmiş olan *sini* kelimesi ile Türkçe *yolla-* kelimesinin bir araya gelmesiyle meydana gelen *sini yolla-* [*sini* (< Fa.) + *yolla-* (< Tü.)] kalıbı *Erzurum İli Ağızları*'na göre doğum, ölüm vb. gibi olaylar nedeniyle ailenin yakınları veya komşuları tarafından aileye ikram edilmek amacıyla hazırlanan yemek, kete, veya çörek benzeri yiyeceklerin bir bakır veya pirinçten yapılmış büyük bir tepsiye konularak götürülmesine denilmektedir. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan *sini yolla-* kalıbının Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Erzurum) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

talkın ~ talg

'Ölü gömüldükten sonra mezar başında imamın söylediği dinî sözler, telkin' (TS, 2011, s. 2256)

'1. Ölü gömüldükten sonra mezar başında imamın dinsel sözler söylediği kısa tören. 2. Kulağına koyma, aşılama' (DS, 2009, s. 3817)

Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenen ve 'bir şeyi hatırlatmak, bir inancı, duygu ve düşünceyi aşılama' anlamlarına gelen *telkin* kelimesinin fonetik bir varyasyonu olan *talkın*; ölünün gömülmesinin ardından imamın, mezarın başında kalarak ölünün sorgu melekleri tarafından sorguya çekildiği sırada yardımcı olmak adına söylediği dinî sözlere verilen addır. (Günay, 2011, s. 404).

Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan *talkın* kelimesinin *talg* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (Kuzuculu *Dört Yol -Hatay), belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (DöA, 2006, s. 393).

h c bi Őiye inanmıyır ne din talgı var, ne mevlüt var, ne bişe var (D A, 2006, s. 227).

tespini  ek- ~ tesbihini  ek-

'1. Tespit tanelerini birer birer iki parmak arasından geçirmek. 2. Allah'ın adını zikrederek ibadet etmek' (TS, 2011, s. 2337)

'ölünün ardından tespit çekmek.' (KİAAAAY, 2011, s. 738)

Arapçadan Türkiye Türkçesine  d n lenen *tesb h* > *tespit* kelimesi ile Türkçe kökenli * ek-* eyleminin bir araya gelmesiyle oluşan *tespit  ek-* fiili [*tespit* (< Ar.) + * ek-* (< T .)]  len bir kimsenin ardından yakınları tarafından ölünün ruhunun huzura kavuŐması için tespit çekilerek dualar edilmesi işlemini ifade etmektedir. *Tespit  ek-* fiilinin, Standart Türkiye Türkçesi ve ağızlarında (*Sarıveliler -Karaman) aynı anlama gelecek biçimde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

tespit  ekell r. *otuz beş gişi, g rg gişi toplanır, elli gişi ne gadar olursa olsun, onuŐ tesbihini  ekeller iŐt * (KİAAAAY, 2011, s. 379).

velime

'ölümün kırkınıcı g n  verilen yemek' (DS, 2009, s. 4097)

Derleme Sözlüğü'ne göre *velime*, ölümünün kırkınıcı gününde ölünün hayrı için misafirlere ve ihtiyaç sahiplerine verilen yemeğe denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *velime* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Kadirli -Osmaniye) ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

yedilik ~ yedilik

'ölünün yedinci gününde verilen yemek' (BİA, 2008, s. 707)

Ölünün anıldığı önemli zamanlardan biri kabul edilen ölümün üzerinden geçen yedinci günde, Kur'an okuma, dualar etme gibi dinsel törenler düzenlenerek tören sonunda hayrı için yemek verilir. Gerçekleştirilen bu yemeğe halk arasında *yedilik* denilmektedir. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan *yedilik* kelimesinin, Türkiye Türkçesi ağızlarında (Kozpınar *Bigadiç -Balıkesir) ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

Şimdi bizim burda yedilik dedi mi, Őindiki zamanda, esgiden de çapı çapı d dırdı (BİA, 2008, s. 425).

yediliğini okut- ~ yedilâni okud-

'Ölünün arkasından yedinci gününde Kur'an okutmak' (BİA, 2008, s. 707)

Bir kimsenin ölümünün ardından gerçekleştirilen anma günlerinden biri olan yedinci günü, ölünün ruhu için çeşitli ritüellerin düzenlendiği günlerden biridir (bk. **yedilik**). Bu ritüellerin arasında Kur'an okumak veya bir başkasına okutmak gibi bir uygulama da söz konusudur. Ölünün yedinci gününde ölünün ruhu için Kur'an ve duaların okutulmasına halk arasında *yediliğini okut-* denilmektedir. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan *yediliğini okut-* eyleminin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Armutlu *Kepsut -Balıkesir) ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

şindi baK biz mevlidi okudurus, yedilâni okuduruz, ell_ikini yaparis, kırkıını yaparis yaparis aynı (BİA, 2008, s. 418).

3.3.4.9. Ölen kişiyi yâd etmek için yapılan eserler

anıt

'Önemli bir olayın veya büyük bir kişinin gelecek kuşaklarca tarih boyunca anılması için yapılan, göze çarpacak büyüklükte, sembol niteliğinde yapı, abide' (TS, 2011, s. 126)

'Âbide' (Gülensoy, 2018, s. 28)

Anıt, ölmüş kimselerin yaşamlarında kazandıkları statülerini ölümsüz duruma getirmek ve kuşaklar boyunca anılması amacıyla kahramanlar, yöneticiler ve soylular için yapılmış sembol niteliğindeki görkemli mezarlara verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olan *anıt* kelimesi, Türkiye Türkçesi ağızlarında (Yukarıçulfa *İmranlı -Sivas) ölen kişinin anısını yaşatmak amacıyla inşa edilmiş küçük mezarları ifade etmek amacıyla kullanılmıştır.

mezerlî yapılır, tekrar gene o beşinci, altıncı aylarda mezere gidilir, anıt yapılır, anıt olur (SİYA, 2006, s. 329).

türbe

'Genellikle ünlü bir kimse için yaptırılan ve içinde o kimsenin mezarı bulunan yapı' (TS, 2011, s. 2400)

'Ünlü bir kimse için yaptırılan ve içinde o kimsenin mezarı bulunan yapı' (Eren, 2020, s. 530)

İslam coğrafyasında tanınmış şahsiyetlerin tarih boyunca anılması için yapılan göze çarpacak büyüklükte etkileyici mimari tasarıma sahip, sembol niteliğindeki mezar anıtlarına türbe

denilmektedir (Orman, 2012, s. 464). Türbeler muteber ölülerin anısına, hükümdarlar, devlet adamları, komutanlar ve din adamlarının makam ve mevkisine göre, imamlar dervişler ve dindar, hayır sahipleri ve hacılar için inşa edilmiş içerisinde mezarları bulunan yapılardır (Tryjarski, 2012, s. 490). Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenmiş olan *turbe* > *türbe* kelimesinin, Standart Türkiye Türkçesi ve ağızlarında (Güneyyurt *Ermenek -Karaman; Ceceli *Keskin -Kırıkkale) ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (KİAAAAY, 2011, s. 743).

karamanlı memet beyiñ türbesi var balğusandā (KİAAAAY, 2011, s. 370).

hem şifalı hem, öteden beri cimcime sultan dñ bir patıřahıñ gızı ne bilñm, şey yanı türbe var orda (KıA, 2016, s. 215).

yatır ~ yatur

'Doğüstü gücü bulunduğuna ve insanlara yardım ettiğine inanılan kimsenin mezarı' (TS, 2011, s. 2550)

'Ermış sini, türbe' (DS, 2009, s. 4818)

Yatır, tabiat üstü olduğuna ve insanlara yardım ettiğine inanılan saygın ölülerin mezarlarına verilen addır. Türk kültüründe önemli bir yeri bulunan yatırlar, çeşitli isimlerle anılan ve çoğunlukla kendilerine velî, evliya, eren, ermiş, âbid, zâhid, sofu, seyyid, şeyh, gâzi, mübarek, pîr, dede, baba, abdal yahut şehit gibi türlü isim ve sıfatlar verilerek manevi güçleri ve meziyetleri olduğuna inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen yerlere denilmektedir (Atasagun, 2006, s. 34). Standart Türkiye Türkçesinde 'ermiş, ulu kişinin mezarı' olan *yatır* kelimesinin, *yatur* (Yavı *Ünye -Ordu; -Trabzon) biçimindeki fonetik varyasyonunun ifade edilen anlamların yanı sıra 'belli bir yerde gömülü evliya' anlamıyla da Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 354).

evet burda yatur var (OİYA, 2001, s. 323).

ziyaret ~ ziyâret ~ ziyârat ~ ziyarat ~ ziyarat ~ ziyârat ~ ziyârat

'Ziyaret, Allah dostlarının mezarlarının bulunduğu yere verilen isim' (DöA, 2006, s. 398)

'Yatır, türbe' (AOİA, 2006, s. 497)

Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenmiş olan *ziyaret* kelimesi, kendilerine velî, evliya, eren, ermiş, şeyh, pîr, dede gibi adlarla anılan manevi güç ve meziyetlerine inanılan kişilerin yattıkları kabul edilen yatır, türbe gibi ulu mezarlarına verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamına rastlanılmayan *ziyaret* kelimesinin, *ziyarat* ~ *ziyârat* ~ *ziyârat* (*Dört Yol -Hatay) ~ *ziyarat* (Kuzuculu *Dört Yol -Hatay) ~ *ziyaret* (Kuzuculu *Dört Yol

-Hatay) ~ ziyāret (Köylüoğlu, *Seyhan -Adana) Türkiye Türkçesi ağızlarında 'yatır, türbe' anlamlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

oña da topal murtaza'nın mezeri deller erişmiş bir adammiş bu ziyaretin sābi (DöA, 2006, s. 195).

bağ mesela: orada bir ziyaratıñ sahibi onu bilmeñ sen, o ğahve varya yoğarda, çarřınıñ içinde sayılır (DöA, 2006, s. 194).

neyse dutdum ben orda bir sağızlık ācı var puñarın başında oriye bir şöyle bir çabut bāladım ben gendiliğimden çabut bāladım. ona dutdular gelen çabut bağladı. gēden çabut bağladı, oldu bi ziyarat oldu bayā (DöA, 2006, s. 203).

bi ziyāretimiz var, hađĝaten değerli bi ziyāretimiz (AOİA, 2006, s. 140).

4. BÖLÜM

ÖLEN KİŞİNİN GERİDE KALAN HAYATINA DAİR SÖZ VARLIĞI

4.1. Ölen Kişinin Aile Efradına ve Mekânına İlişkin Söz Varlığı

andaç

'Yadigâr' (TS, 2011, s. 123)

'Ölen kimsenin arkada kalan tek evladı' (DS, 2006, s. 256)

Standart Türkiye Türkçesinde 'bir olayı hatırlatan nesne ya da kişi, yadigâr' anlamında kullanılan *andaç* kelimesinin (*Kozan, *Kuyuluk -Adana; *Develi, Tavlusun *Melikgazi -Kayseri; *Mucur -Kırşehir; *Ünye -Ordu; -Samsun; -Yozgat) *Derleme Sözlüğü*'ne göre ölen bir kimsenin ardında kalan tek bir evladına verilen ad olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

analık ~ analuk

'hık. Üvey ana' (TS, 2011, s. 121)

'Üvey anne' (DS, 2009, s. 249)

Analık, annesi vefat eden öksüz çocuklara annelik yaparak onlara bakan yaş itibarıyla büyük olan kadına verilen addır. 'Üvey anne anlamında kullanılan *analık* kelimesi halk ağzından girmiş bir sözcüktür' (Sağol Yüksekaya, 2008, s. 602). Standart Türkiye Türkçesinde 'üvey anne' anlamına gelen *analık* kelimesinin, *analuk* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) da aynı anlamı ifade edecek şekilde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 57).

arta-

'Artıp kalmak, bir aile efradından birkaçı öldükten sonra sağ kalmak' (DS, 2009, s. 333)

Kâmûs-i Türkî'de yer alan Türkçe asıllı olup bugün Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan 'evladın vefatından sonra yaşamak' anlamına gelen *arta-* kelimesinin, *Derleme Sözlüğü*'ne göre Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Bornova -İzmir) halen kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (Çiçek, 2009, s. 189).

cenaze sahibi ~ cenāze saḥābı ~ cenāze saḥibi ~ cenaze saḥibi

Cenaze, '1. Kefenlenip tabuta konmuş, gömülmeye hazırlanmış insan ölüsü. 2. Ölü, ölmüş kimse' (TS, 2011, s. 452)

Sahip, 'Herhangi bir şey üstünde mülkiyeti olan, onu yasaya uygun bir biçimde dilediği gibi kullanabilen kimse, iye, malik' (TS, 2011, s. 2009)

Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenmiş olan *cenaze* ve *sahip* kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan *cenaze sahibi* [*cenaze* (< Ar.) + *sahib-i* (< Ar.)] kefenlenerek tabuta konmuş insan ölüsünün malikini belirtmek için aile efradını temsilen kullanılmakta olan bir kalıptır. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan *cenaze sahibi* ifadesinin ~ *cenāze saḥabı* (Yurtbaşı *Refahiye -Erzincan) ~ *cenāze saḥibi* (Çakırgümüş *Ladik -Samsun) ~ *cenaze saḥibi* (Büyükalan *Ladik -Samsun) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

yemek cenāze saḥabı ne zaman verür? ğırḡ gün sorna veyahut altı ay sōra verür (ErYA, 1995, s. 332).

...tabı bu cenāze saḥibinden çıḥmaz, kōyūñ adamından çıḥar (LA, 2020, s. 261).

cenaze saḥibi atıĝ durumuna göre veyá zenginse biraz fazla ğoyárlar (LA, 2020, s. 230).

dul ~ du!

'Eşi ölmüş veya eşinden boşanmış kadın veya erkek' (TS, 2011, s. 722)

'Eşi ölmüş olan kimse' (Tietze, 2002, s. 658)

Türkçenin en eski kelimelerinden biri olan *tul* kelimesine ilk olarak Eski Türkçe dönemi eserlerinden rastlanılmıştır. Köktürkçe yazılı metinlerinden Kejilig-Hobu Yazıtı'nda *kuyda kunçuyum tul yıta esizime* (...evde kadının dul ne yazık!) cümlesinde geçen *tul* kelimesi bugünkü Türkiye Türkçesinde 'eşi ölmüş veya eşinden boşanmış kadın' anlamıyla kullanılmakta olan *dul* kelimesiyle özdeştir (Uygur, 2014, s. 2). Eski Türkçede daha çok kadınlar için kullanılan *tul* kelimesinin *dul* (*Mihalıççık -Eskişehir; Yeşilce *Araklı -Trabzon) ~ *du!* (Çakırgümüş *Ladik -Samsun) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Türkiye Türkçesi ağızlarında da anlam genişlemesine uğrayarak eşinden ayrılmış ya da eşini kaybetmiş olan kadın veya erkeği temsilen kullanılan bir sıfat olduğu tespit edilmiştir (EİMİYA, 2008, s. 580), (LA, 2020, s. 554).

dul getdi ğarıyı gendisi. ğarınıñ bi önceki ḳocasından ğızı var ıdı, o da dul_udu (EİMİYA, 2008, s. 292).

anlatayım, annamin başına geçenleri annatım. annem genç çok genç dul ğaldi (TYA, 2006, s. 307).

fahır, du! ğarılara, du!_erkeklere, hocalara; para artarḡa ğurslara verilū (LA, 2020, s. 260).

geçmiş ~ giçmiş ~ geşmiş

'Birinin ölmüş ana, baba ve yakınları' (TS, 2011, s. 918)

'Ölmüş olanlar, ölmüş aile efradı, ecdat' (Tietze, 2002, s. 117)

Geçmiş, bir kimsenin çok uzun süre önce yaşamış ve hayatını yitirmiş anne, baba ve aile büyüklerini ifade etmek için kullanılan bir sıfattır. Standart Türkiye Türkçesinde 'ecdat, ata' anlamlarına da gelen *geçmiş* kelimesinin, *geşmiş* (Hacı Tuğrul *Polatlı -Ankara; Çakırgümüş *Ladik -Samsun) ~ *giçmiş* (Karahasan *Elmadağ -Ankara) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında, ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AİA, 2012, s. 477).

orda bi fātīha oḥuyoz gine_o giçmişlerimiz rūhuna (AİA, 2012, s. 181).

onnar da bize dōvā édellerdi, geşmişlerin rūhuna varsın dellerdi, ömrün çöğ_ olsun, su gibi ömrün_olsun dellerdi, işde bi şî dellerdi (AİA, 2012, s. 165).

ha ilerde de dorî ilerje doru herf tabi gi bütün geşmişlerde gine mevlüt_ oḥudur (LA, 2020, s. 262).

hortlu

'Yetim, öksüz' (DS, 2009, s. 2414)

Derleme Sözlüğü'ne göre *hortlu*, anne ve babasını yitirmiş öksüz ve yetim çocuk anlamına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *hortlu* kelimesinin belirtilen anlamda Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Bolu; -Çanakkale; -Düzce; -Gaziantep; *Taşköprü -Kastamonu; -Samsun; *Boyabat -Sinop) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ölgülü

'Ölüsü olan, yaşlı' (DS, 2009, s. 3333)

Derleme Sözlüğü'ne göre *ölgülü*, aile efradından bir kimseyi kaybetmiş cenaze yakınlarını ve onların tuttukları yası ifade etmek amacıyla kullanılmakta olan bir sıfattır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan bu kelimenin Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Alanya -Antalya; Dalıca *Nazilli -Aydın; *Bayındır -İzmir) ifade edilen anlamlarda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

teberrük ~ teberik

'Ölen kimsenin çocuğu' (DS, 2009, s. 3857)

'Hatırlamak, andaç, anmalık' (Kaçalın, 2017, s. 819)

Teberik kelimesi, *Derleme Sözlüğü*'ne göre yaşamını yitirmiş bir kimsenin geride kalan çocuğunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan bu kelimenin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Şuğul *Darende -Malatya; Tekerahma *Gürün -Sivas) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (SİYA, 2006, s. 696).

gel seninle sarılağ sen bir pirden teberiksin deyi irahmetlik hâlâ bu da eyle bóón oruya gettik... (MİA, 2000, s. 375).

tumbat

'Babası ölmüş, yetim' (DS, 2009, s. 3993)

Derleme Sözlüğü'ne göre *tumbat*, 'babası ölmüş olan, babasız, yetim' anlamlarına gelmektedir. Halk ağzında yetim anlamıyla kullanılan bu kelimenin Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmamakla birlikte Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Yavaşlar -Manisa) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

öksüz ~ õsüs ~ õsüz ~ üksüs

'Anası veya hem anası hem babası ölmüş olan (çocuk)' (TS, 2011, s. 1842)

'Anasız, annesi ölmüş çocuk' (Tietze, 2002, s. 209)

Türk Tarihi'nin en eski vesikalarından biri kabul edilen Orhon yazıtlarında ilk kez varlığına rastlanılan *ög* kelimesi, Kül Tigin yazıtında geçen *Türük bodunug atı küsi yok bolmazun tiyin kañım kaganıg ögüm katunug kötürmiş teñri...* (Türk halkının adı sanı yok olmasın diye, babam hakani (ve) annem hatunu yüceltmiş olan Tanrı...) bağlamında 'anne' anlamında ve yine aynı yazıtta yer alan *ögsüz* kelimesi ise 'anasız' anlamıyla bir atı tasvir etmekte kullanılmıştır (Tekin, 2020, s. 30).

Eski Türkçedeki 'anne' anlamına gelen *ög* kelimesi ile yokluk, eksiklik bildiren ve olumsuz anlamda sıfatlar türeten *+slz/+sUz* ekinin birleşmesiyle meydana gelen öksüz (*ög+süz*) kelimesi, Standart Türkiye Türkçesinde anlam genişlemesine uğrayarak 'anasız, annesi ölmüş çocuk' anlamının yanı sıra 'hem annesi hem de babası ölmüş olan çocuk' için de kullanılmakta olan bir sıfattır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında ise *öksüz* (-Diyarbakır) kelimesi ve *õsüs* (Karankova -Aydın) ~ *õsüz* (-Denizli; Hacıhasanlı *Çiçekdağı -Kırşehir) ~ *üksüs* (Balçık *Gebze -Kocaeli) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının, ifade edilen anlamlar doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ben de yetem
*sen **öksüz** ben de yetim*
binmişsen 'aşk atına
yavaş get ben de yetim (DA, 2011, s. 133).

*här tarafa zabd _eddillä. biz, **ösüs** kâdi gibi duruyôs. e gündüzün işdisäk içimizi siñmeyo gāvä*
(GBAA, 1994, s. 75).

*iki gâdeşlä var _mış. ikisi di **ösüz_ümüş*** (GBAA, 1994, s. 50).

...

*ğardaş ğurban _ollüm **ösüz** ğuzuna*
ğayil _olmam annımdağı yazıma
bibisi de sâb çıhmaz diyoduñ

hüsdan _iddim altın dağTım ğızına (KıYA, 2000, s. 347).

*ya. bu olanın anası da yedinci çocü dürmadan atTı kendini balkondan aşā yedinci katTan. iki yaşında **üksüs** kaldı* (KİBMA, 2018, s. 227).

4.2. Ölen Kişinin Ardında Bıraktığı Mal Varlığına İlişkin Söz Varlığı

andaç

'Yadigâr' (TS, 2011, s. 123)

'Ölmüş aile büyüklerinin hatırası sayılan insan veya eşya' (DS, 2009, s. 256)

Standart Türkiye Türkçesinde 'yadigâr' anlamına gelen *andaç*, halk ağzında ölmüş aile büyüklerinden geride kalan ve hatırası sayılan insan ya da yadigâr olan eşyaya verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle doğrudan bir ilişkisi bulunmayan bu kelimenin Türkiye Türkçesi ağzlarında (*Şebinkarahisar -Giresun) ölenin geride bıraktığı yakınları ya da mal varlığını temsilen kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (GYAS, 2018, s. 34).

ander ~ andır ~ andil

'Ölüden kalan eşya, sahipsiz kalan eşya, soyka' (DS, 2006, s. 258)

Derleme Sözlüğü'ne göre *ander*, bir kimsenin yaşamını yitirmesinden sonra ölümü dolayısıyla ardında kalan sahipsiz eşyalarına verilen addır. *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmayan *ander* (Sülünkaya *Oltu -Erzurum; *Kelkit -Gümüşhane; Çinçiva *Çamlıhemşin, *Pazar -Rize; Çilehane *Almus -Tokat) kelimesi ve *andır* (*Tutak -Ağrı; *Merzifon -Amasya; -Ardahan; *Şavşat -Artvin; *Refahiye -Erzincan; *Keşap, *Tirebolu -Giresun; Evren *Şiran -Gümüşhane;

*Akyaka -Kars; *Çarşamba -Samsun; *Ünye -Ordu; Hamidiye *Pazar -Rize) ~ *andil* (Tuzlacık *Sorgun -Yozgat) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında, ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

asaba

'Ölen kimsenin karısına düşen mal' (DS, 2009, s. 339)

Derleme Sözlüğü'ne göre *asaba*, ölmüş bir erkeğin mirası olarak eşine kalan mal, mülk, para veya servete verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan bu kelimenin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Körküler *Yalvaç -Isparta) belirtilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kaybana ~ kaykana

'Ölünün arkada bıraktığı sahipsiz eşya ya da hayvan' (DS, 2009, s. 2699)

Derleme Sözlüğü'ne göre *kaybana* ölen kimsenin hayattayken sahip olduğu ve öldükten sonra da yakınlarına kalan ardında bıraktığı eşya ya da hayvanları temsilen kullanılan bir kelimedir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *kaybana* (Çayağzı *Şavşat -Artvin; *Çarşamba -Samsun; *Perşembe -Ordu; -Rize; *Maçka -Trabzon) ve fonetik bir varyasyonu olan *kaykana* (-Ordu) kelimelerinin Türkiye Türkçesi ağızlarında, ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (OASV, 11, s. 303).

meret

'Ölenin ardından kalan mal, sahipsiz mal' (DS, 2009, s. 3170)

Derleme Sözlüğü'ne göre *meret*, bir kimsenin öldükten sonra ardında bıraktığı mal ve terekeye verilen addır. *Türkçe Sözlük*'te ölümlle ilişkili bir anlamına rastlanılmayan *meret* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Gemlik Mudanya -Bursa; -Gaziantep; *Afşin -Kahramanmaraş; Afşar Köyleri *Pınarbaşı -Kayseri; Sakarlı *Terme -Samsun), ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

meyrat

'Ölenden kalan mal' (AİYASV, 2018, s. 191)

Meyrat, 'ölmüş bir kimseden arta kalan mal' anlamında kullanılan bir kelimedir. Standart Türkiye Türkçesi'nde varlığına rastlanılmayan *meyrat* kelimesinin Türkiye Türkçesi

ağızlarında (-Adıyaman) 'ölünden kalan mal' anlamında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (Korkmaz, 2003, s. 120).

soyka ~ soyha ~ soyħa ~ soyka

'hık. Ölünün üzerinden çıkan giysi' (TS, 2011, s. 2146)

'Ölünün üstünden çıkan giysi' (DS, 2009, s. 3671)

Slavcadan Türkiye Türkçesine ödünçlenmiş olan *soyka* kelimesinin, *Türkçe Sözlük*'te iki anlamı bulunmaktadır. İlki 'tüyleri alacalı, bir küçük karga', ikincisi ise ölümle ilişkili olup halk ağzında 'ölünün üzerinden çıkan giysi' anlamındadır (Korkmaz, 2013, s. 120).

Kargalar eski halklarda, ömrünün uzunluğu nedeniyle totem olarak görülmüş ve kutsallık sahibi olarak tasvir edilmiştir (Bogenbayev ve Calmırza, 2014, s. 78). Zamanla kutsallığından sıyrılan kargalar, kara rengi nedeniyle ölümü çağrıştırdığı, sesinin kötülüğü ile de uğursuzluğa neden olduğu inancı ile olumsuz sembolleştirmelere malzeme olmuştur (Özbaş, 2010, s. 58). Sözlükteki ilk anlamıyla alacalı küçük bir kargayı ifade eden *soyka* kelimesi, halk inancına göre kargaların varlıklarıyla olumsuzluğu çağrıştırmaları hasebiyle ölümle ilişkilendirildiği varsayılacak olursa bu kelimenin halk ağzında anlam değişmesine uğrayarak zaman içerisinde ölünün üzerinden çıkan giysiye bir ad olarak verilmiş olduğu düşünülebilir. Standart Türkiye Türkçesinde 'ölünün üzerinden çıkan giysi' anlamıyla yer bulan *soyka* (-Konya; -Ordu) kelimesi ve *soyha* (-Gümüşhane; -Ordu) ~ *soyħa* (-Adıyaman; -Erzurum; -Gaziantep; -Kahramanmaraş; -Kayseri; -Sivas) ~ *soyka* (-Adana; -Osmaniye) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının halk ağzında, 'ölünün elbisesi, ölünün üstünden çıkan giysi, ölünden kalan giyim eşyası ve ölünün sağlığında kullandığı eşyalar' gibi anlamları ifade etmek için de kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (KAÜA, 2012, s. 171), (OASV, 2017, s. 417), (GİYASV, 2018, s. 347), (AİYASV, 2018, s. 242), (ErİA III.C., 1995, s. 283), (GA I.C., 1945, s. 245), (GDİAT, 1995, s. 305), (KMİA, 2000, s. 498), (SİYA, 2006, s. 688), (AOİA, 2006, s. 489).

teksim

'Ölünün eşyaları' (DS, 2009, s. 3869)

Derleme Sözlüğü'ne göre *teksim*, ölünün ardında bıraktığı eşyalarına verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *teksim* kelimesinin, Türkiye Türkçesi ağzlarında (Güneyce *İkizdere -Rize) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

telerik

'Ölen kimsenin arkasında kalan eşyaları, anıları' (DS, 2009, s. 3871)

Derleme Sözlüğü'ne göre *telerik*, ölen kimsenin ardında kalan şahsi eşyaları veya bıraktığı anılarını ifade etmek amacıyla kullanılan bir adlandırmadır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan bu kelimenin, Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Adana) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

termaş

'Uğursuzluk getirdiğine inanılarak sahibinin ölümünden sonra ortada kalmış hayvan ya da eşya' (DS, 2009, s. 3895)

Derleme Sözlüğü'ne göre *termaş*, sahibinin ölümünden sonra ortada kalmış ve uğursuzluk getireceğine inanılan hayvan ya da eşyalarına verilen addır.

Anadolu'da, ölenin geride bıraktığı eşyaların uğursuzluk getirdiğine inanılmaktadır. Bu inancın oluşmasında ölenin geri döneceği ve evden birilerini daha yanında götürüleceği korkusu hakimdir. Bunun gerçekleşmemesi için de ölenin geride bıraktığı kişisel eşyalar özellikle de kıyafetleri ya başkasına hayır olarak verilir ya da en kısa sürede yakılarak ölünün çıktığı evden uzaklaştırılır. Böylelikle ölenin, ölümden sonra geride bıraktıklarıyla olan bağı koparılmış olur (Örnek, 1971, s. 75).

Derleme Sözlüğü'nde ölüden yadigâr kalan ve uğursuz olduğuna inanılan kişisel eşyalar veya hayvanını ifade etmek amacıyla kullanılan *termaş* kelimesinin, Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmamakla birlikte bu kelimenin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Bağlıca *Ardanuç, Yavuz *Şavşat *Yusufeli -Artvin; -Bayburt; -Bitlis; -Erzurum; Söfkeler *Şebinkarahisar, *Tirebolu -Giresun; -Gümüşhane; *Sarıkamış -Kars; Gare *Ardeşen -Rize; *Maçka -Trabzon;) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (GYAS, 2018, s. 264).

5. BÖLÜM

AHİRET HAYATI İLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

5.1. Ahiret Hayatında Mekân

ahiret ~ aḥiret ~ âhiret ~ âhiret ~ âhiret ~ âhîreT ~ ahret ~ aḥrat ~ aḥret ~ aḥreṭ ~ âḥret ~ arḥet ~ ayret ~ eḥret ~ erḥet

Dinî inanışa göre, insanın öldükten sonra dirilip sonsuza dek kalacağı ve Tanrı'ya hesap vereceği yer, öbür dünya, öteki dünya' (TS, 2011, s. 54)

'Öbür dünya' (Tietze, 2002, s. 118)

Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenmiş olan *ahiret* kelimesi, dinî inanış gereği, insanın yaşamının son bulmasından sonra dirilip sonsuza dek kalacağı ve dünyadaki davranışlarının hesabını vereceği yer olan 'öteki dünya' anlamına gelmektedir. İlkel kavimler dahil olmak üzere, tanrının varlığını kabul eden hemen hemen pek çok din ve düşünce sistemlerinde ölümden sonraki yaşama olan inanç farklı varyasyonlarla günümüzde halen varlığını sürdürmektedir. *Ahiret*, dünya hayatının sonunda ruhun ölümsüzlüğe kavuştuğu ve insanın dünyada yapılanlardan sorumlu tutulduğuna inanılan yer olarak içerisinde yaşanan dünyanın bir devamı niteliğinde uhrevi mekân olarak tasvir edilmektedir (Topaloğlu, 1988, s. 543).

Standart Türkiye Türkçesinde 'öbür dünya, öteki dünya' anlamlarıyla yer bulan *ahiret* kelimesi ve *aḥiret* (-Erzurum) ~ *âhiret* (*Kazan -Ankara) ~ *âhîreT* (Yakupabdal *Çankaya -Ankara) ~ *ahret* (Güzelhisar *Pasinler -Erzurum; *Dört Yol -Hatay) ~ *aḥrat* (-Erzurum) ~ *aḥret* (Kuyulu -Elazığ; *Şenkaya -Erzurum) ~ *aḥreṭ* (Apçağa *Kemaliye -Erzincan) ~ *âḥret* (Yaka *Gelendost -Isparta) ~ *arḥet* (*Aşkale -Erzurum) ~ *ayret* (Susuzören -Uşak) ~ *eḥret* (-Şanlıurfa) ~ *erḥet* (Güzelhisar *Pasinler -Erzurum) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında, ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AİA, 2012, s. 329), (GeA, 2017, s. 255), (UİA, 2002, s. 371), (ErİA, III.C., 1995, s. 21).

bunu Kadın sen benim diyo, dünyâ âhiret gız gardaşımşın, gocañı diyo asgerden gelsin veyât şe_ yapsın ben seni gótürrüm (AİA, 2012, s. 259).

dünyada iman, âhîreTde ğuran sen nâsip_it yâ rab (AİA, 2012, s. 152).

onunan âleniyök, allah soñmuzı hayır getirsiñ, ahretimzi māmür etsiñ düşürmesiñ elden ayakdan (DöA, 2006, s. 106).

o_ da öldü sen şimdi aḥrete gideceksin benim ğarıdan anaḥtarın yerini sorup geleceksin deyi (EYAD, 1994, s. 52).

ğerefil eker misiz

balinan şeker misiz

bu dünyada etduğuzi

ahretde çeker misiz (ErİA II.C., 1995, s. 55).

ahretde de İsdanbul yoh ki ğaçasın
yalan gerçek defderini açesin,
ğalata köprisin suratın ola
başın döne cehenneme düşesin (ErYA, 1995, s. 227).

dünya **ahret** Kardeşim olsun otuz üç sene bağTım toz parası gomadım şora (GeA, 2017, s. 246).

padişah şu ant bu ant diyir, hırhış, sen kimisen gel bene, sene dünyalığın verip **arheten**
garişmiyacağam diyir (ErİA II.C., 1995, s. 188).

tabi **ayrette** küllü zararlı canım (UİA, 2002, s. 225).

mezarım derin edin
su sepın serin edin
dünyada her görmedim

ehretim me ‘mur edin (UMA, 1997, s. 241).

ben getdim, onun _esgetegi benim dünya **erhet** anam bacımdır, altınlarını amaratlarını aldım,
geri döndüm (ErİA II.C., 1995, s. 183).

arasat

'Müslüman inanışına göre, kıyamet günü bütün ölülerin dirilip toplanacakları yer' (TS, 2011, s. 145)

'Kıyamet günü bütün yeniden dirilenlerin toplanacağı yer' (Tietze, 2002, s. 192)

Dünyanın bağlı olduğu kozmik sistemde meydana gelecek değişimin ardından ölülerin diriltilesinden başlayıp sonsuza dek sürecek olan kıyametten sonra insanların dünyada yaptıkları tüm eylemlerden hesaba çekilmek üzere bir araya toplanacakları yerin adına *arasat* denilmektedir (TS, 2011, s. 1431). Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenmiş olan *arasat* kelimesi Standart Türkiye Türkçesinde, İslami inanışa göre kıyamet günü insanların yeniden diriltilip toplanacağı yere tanımlarken; Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Sivas) cennet ve cehennem arasında kalan yerin adı olarak kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (SİYA, 2006, s. 557).

behiş ~ behiş

'Cennet' (TS, 2011, s. 294)

'Öbür dünya, ahret' (DS, 2009, s. 599)

Türk kültür tarihinin önemli vesikalarından biri kabul edilen *Dede Korkut Hikayeleri*'nden biri olan *Bay Bora Beg Oğlı Bamsı Beyrek Boyu*'nda Dedem Korkut'un *Ağ bürçeklü anaş yeri behişt olsun!* şeklinde ettiği duada geçen *behişt*, kelimesi, 'dinî inanışa göre imanlı, dünyada iyi işler yapmış kimselerin öldükten sonra sonsuz bir mutluluğa kavuşacakları yer, cennet, uçmak' anlamına gelmektedir (Kaçalın, 2017, s. 68), (TS, 2011, s. 453)

Standart Türkiye Türkçesinde *behişt* 'cennet' anlamı gelmekteyken bu kelimenin fonetik bir varyasyonu olan *behiş* kelimesinin, anlam genişlemesine uğrayarak 'ikinci hayat, öbür dünya, ahiret' anlamlarıyla Türkiye Türkçesi ağızlarında (Yukarıboğaz *Tavas -Denizli) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

cehennem ~ cehendem ~ cihendem ~ cē_ennem

'Dinî inanışlara göre, dünyada günah işleyenlerin öldükten sonra ceza görecekleri yer, tamu' (TS, 2011, s. 449)

'Kötülerin gideceği yer' (Tietze, 2002, s. 424)

Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati'ne göre 'kötülerin gideceği yer' anlamına gelen *cehennem*, İbraniceden Arapçaya, Arapçadan da Türkçeye (*İbr. gēhinnōm* > *Ar. cahannam* > *Tü. cehennem*) ödünçlenmiş bir kelimedir (Tietze, 2002, s. 424). Adını Kudüs yakınlarında bulunan; günah işleyenlerin, suçluların ve kurban edilenlerin içerisine atıldığı çukur olarak tasvir edilen *Hinnom* vadisinden alan *cehennem* (*gēhinnōm*), dinî inanışa göre insanların dünyadaki kötülüklerinin hesabını vermek üzere öldükten sonra cezalarını çekmeleri için gönderildikleri uhrevi yerdir (Harman, 2012, s. 174).

Ölümden sonraki yaşama dair inanç, Tanrı'nın varlığını kabul eden hemen hemen bütün dinlerde yer almaktadır. İnsanların yaşamlarını sürdürdükleri dünya içerisinde gerçekleştirdikleri tüm edimlerden ahirette sorumlu tutulacağı ve yaptıkları tüm kötü davranışlardan dolayı cezalandırılacağı inancı mevcuttur. *Cehennem*; *cehennem*, *saîr*, *sakar*, *cahîm*, *hutame*, *lâzî*, *hâviye* veya *derk-i esfel* olmak üzere yedi kattan meydana gelmiştir (Devellioğlu, 2015, s. 146).

Türkiye Türkçesine Arapçadan ödünçlenmiş olan *cehennem* kelimesi Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakla birlikte bu kelimenin *cehendem* (*Boztepe -Kırşehir) ~ *cihendem* (Kızılcaköy -Kırşehir) ~ *cē_ennem* (-Afyonkarahisar) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının ifade edilen anlam doğrultusunda Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (KıYA, 2000, s. 466-467), (AMA, 2006, s. 299).

sinnerinde su çıhsın, allah cehendeminde, şō dibinden çıhmasın (KıYA, 2000, s. 305).

*namaz gılmam, galbim temiz diyorduñ
o sözünle her_an şeytana uyduñ
utanmadan bir de yalan uydurduñ
yörü cihendeme dërse ne dëyim, dëse ne dëyim?
utanmadan bir de yalan uydurduñ
yörü cihendeme dërse ne dëyim, dëse ne dëyim?* (KıYA, 2000, s. 235).

eh canıñ cē_enneme hesābı dedilē, al tasdiKnāmeni giT dedilē (AMA, 2006 s. 249).

cennet ~ cenlet ~ cenneT

'Dinî inanışlara göre imanlı, dünyada iyi işler yapmış kimselerin öldükten sonra sonsuz bir mutluluğa kavuşacakları yer, uçmak, behişt' (TS, 2011, s. 453)

'Ahirette iyilerin ikametgâhı' (Tietze, 2002, s. 429)

Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenmiş olan *cennet* kelimesi, dinî inanışa göre, Allah'ın emir ve yasaklarına saygılı olan, yaşamı boyunca her daim iyilikten yana tavır alan insanlar için ahirette vaat edilen sonsuz mutluluğa ulaşacakları yere verilen addır. (Kayaoğlu, 2014, s. 61). İlahi dinlerin pek çoğunda yer bulan ahiret inancına göre *cennet*, bir kimsenin ölümünden sonra dünyada yaptığı tüm iyiliklerin karşılığı olarak gönderileceği, bol su kaynaklarına sahip yeşil bahçe olarak tasvir edilen uhrevi mekândır.

Standart Türkiye Türkçesinde 'uçmak, behişt' anlamlarıyla da kullanılmakta olan *cennet* kelimesi (Uluköy *Nallıhan -Ankara; Sorkun *Mihalıççık -Eskişehir; Esinyurt *Gelendost -Isparta; Kurudere *Kiraz -İzmir) ve *cenlet* (*Vakfıkebir -Trabzon) ~ *cenneT* (Karaköy *Altındağ -Ankara) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında, ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (GeA, 2017, s. 300), (KİAT, 19, s. 311), (AİA, 2012, s. 387).

ashab geldi, oTdulā, oturunca dedī ki ashaba, ē ashab, cennet tāmı yiyecāñiz dēdi, ōle dēdi (AİA, 2012, s. 248).

cennet ve *cemāliyle müşerref_eyleye* (EİMİYA, 2008, s. 415).

işTe ona satan çiftliği getmiş satan getmiş gabiri cennet olsun yani o eğirdirli bu çiftliği alan çok değerli bi adamlarıdı (GeA, 2017, s. 187).

o şaş telindän geçennä cenneti gidiyo (İİÖKBİA, 2020, s. 186).

*muhammed sancā almış_oturu
sāna soluna selam yitürü
hürü gızları da sini getürü
muhammediñ dūnü var cenneTde* (AİA, 2012, s. 269).

cennet-i a'lâ ~ cennet âle

'Cennet katlarının en yükseği, sekizinci cennet' (Devellioğlu, 2015, s. 151)

Türkiye Türkçesine Arapçadan ödünçlenen 'dinî inanışa göre imanlı, dünyada iyi işler yapmış kimselerin öldükten sonra sonsuz bir mutluluğa kavuşacakları yer, uçmak, behişt' anlamlarına gelen *cennet* ile 'iyi, pekiyi' anlamlarında kullanılan *âlâ* kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan *cennet-i a'lâ* tamlaması, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat'*ine göre sekiz kattan meydana geldiği düşünülen cennetin en yüksek katına verilen addır.

*Türkçe Sözlük'*te varlığına rastlanılmayan *cennet-i a'lâ* kalıbının *cennet âle* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Demirköy -Kırklareli), ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

benim âm ne uyursun

buyku ile ne bulursun

al_abdesi kıl namazı

cenneti âleyi bulursun (DTYA, 1995, s. 46).

cinân ~ cinan

'Cennetler' (Tietze, 2002, s. 448)

Arapçada 'cennet' anlamına gelen *canna* kelimesinin çoğulu olan *cinân* kelimesinin Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmamakla birlikte bu kelimenin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Erzurum) cennetin çoğulluğunu ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ErİA III.C., 1995, s. 58).

firdevs ~ hürdes

'Cennet' (Tietze, 2002, s. 68)

*Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati'*ne göre 'cennet' anlamına gelen *firdevs* kelimesi, Eski Farsçadan, Arapçaya ödünçlenmiştir. İslam âlimlerinin görüşlerine göre, *firdevs* cennetin tamamını temsil eden bir isim olabileceği gibi cennetin en yüksek ve en değerli bölgesinin özel adı da olabilir. Anlam bakımından hakkında farkı görüşlerin bulunduğu *firdevs* kelimesi Arapçadan Türkiye Türkçesine 'cennet' anlamıyla ödünçlenmiştir (Devellioğlu, 2015, s. 308).

*Türkçe Sözlük'*te varlığına rastlanılmayan *firdevs* kelimesinin *hürdes* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (Karaköy *Altındağ -Ankara) 'cennet' anlamıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AİA, 2012, s. 513).

ayāna giymiş nurdan nâlini

*gezer hürdes bahcesinde salini
asiye gızı da meyrem gelini
muhammediñ dñü var cenneTde (AİA, 2012, s. 270).*

mahşer ~ mavşar

'Kıyamet günü dirilenlerin toplanacaklarına inanılan yer' (TS, 2011, s. 1608)

'Kıyamette ölülerin dirilip toplanacakları yer; kıyamet günü; müthiş kalabalık' (Tietze, 2002, s. 118)

Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenmiş olan *mahşer* kelimesi, kıyametin kopmasından sonra diriltilecek olan insanların dünyada gerçekleştirdikleri tüm edimlerden hesaba çekilmek üzere sevk edilecekleri yerin adıdır (Karaduman, 2013, s. 3). Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan *mahşer* kelimesinin *mavşar* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında da (Karamanlar *Altıeylül -Balıkesir) aynı anlama gelecek şekilde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

*buna kim kaçıyıñ üsdünde kara var dir de ve buna bi hile yaparsa huzuru mavşarda şefât
etmem didi (BİA, 2008, s. 459).*

öbür dünya ~ ebir dünya

'Ahiret' (TS, 2011, s. 1835)

"Eski Türkler, tıpkı benzer kültür çerçevesindeki diğer Altay halkları ve Altay olmayanlar gibi ölümle başlayan bir yaşama yani öbür dünyaya inanırlardı" (Tryjarski, 2012, s. 104). Eski Türklerdeki ahiret tasavvurunda, insanların içerisinde yaşadıkları dünya ile ölümden sonra karşılaşacakları dünya birebir aynıdır hatta daha konforludur ve dünyada iyilik yapmış olan insanlar dünyanın tüm zorluklarından kurtularak öbür dünyada daha mutlu yaşarlar. İnsanlık tarihinden itibaren ölümden sonraki yaşamın varlığına inanan pek çok din ve inanç sistemlerinde yer alan ahiret, bir kimsenin ölümünden sonra dünyada gerçekleştirdikleri iyi ve kötü edimlerinden Tanrı'ya hesap vereceği ve ebedî yaşamını sürdüreceği yer olarak tasavvur edilmektedir.

Dinî inanişaya göre, insanın öldükten sonra dirilip sonsuza dek kalacağı yer anlamına gelen 'öteki dünya, ahiret' ifadeleriyle anlamdaş olan *öbür dünya*, Türkçe kökenli *öbür* kelimesi ile Arapçadan ödünçlenmiş olan *dünya* kelimesinin [*öbür* (< Tü.) + *dünya* (< Ar.)] bir araya gelmesiyle oluşmuş bir tamlamadır. Standart Türkiye Türkçesinde, ifade edilen anlamda kullanılan bu tamlamanın *ebir dünya* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 133).

uçmak ~ uçmak

'Cennet' (TS, 2011, s. 2407), (Tietze, 2002, s. 314)

Eski Türklerden beri kullanılmakta olan *uçtmah* Soğdca kökenli olup 'cennet' anlamına gelmektedir. İslami dönemin en önemli vesikalarından ilki kabul edilen *Kutadgu Bilig'de* varlığına rastlanılan *uçtmah* kelimesinin, *bu edgü ong ol kör isizlik / solungdın tamu ornı uçtmah ong ol* (Bu iyilik sağ, bu kötülük soldur. Bak! / Cehennem (tamu ornı) solunda, Cennet (Uçtmah ornı) sağındadır) bağlamında 'cennet' anlamıyla kullanılmış olduğu görülmektedir (Sertkaya, 2019, s. 8). Ayrıca Orta Türkçe eserlerinde; *uçtmah, uçtmah, uşmah, uçmak* gibi birbirinden fonetik bakımdan farklı varyantları bulunan bu kelimenin, zaman içerisinde yazımı tek bir biçime doğru gelişerek çoğunlukla *uçmak* biçiminin tercih edildiği görülmektedir (Erdem, 2014, s. 70).

Standart Türkiye Türkçesinde 'cennet' anlamıyla kullanılmakta olan *uçmak* kelimesinin *uçmak* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında da (-Trabzon) aynı anlamda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYA, 2006, s. 238).

yağız yer ~ yağız yer

'Cehennem, sin' (DS, 2009, s. 4125)

Yağız 'Esmer, doru, yiğit' (TS, 2011, s. 2500)

Yağız, 'yağız, kara, kızıl ile kara arası renk' (Ergin, 2009, s. 120)

Orhon yazıtlarında *Üze kök teñgri asra yağız yer kılıntukda ekin ara kişi oğlı kılınmış* (Üstte mavi gök (yüzü) altta (da) yağız yer yaratıldığında, ikisinin arasında insan oğulları yaratılmış) şekliyle geçen bağlamda, 'kızıl ile kara arası bir renk' anlamına gelen *yağız* kelimesi, toprağın rengini temsilen yeryüzünü kastetmek amacıyla *yağız yer* biçiminde kullanılmıştır (Kuyumcu, 2020, s. 536).

Eski Türkler tarafından kutsal sayılan toprak, kara rengi dolayısıyla maddi ve ölümlü dünyanın bir simgesi kabul edilmiş ve dolayısıyla canlı yaşamının son bulunduğu yer olması hasebiyle de ölümün ve mezarın hatırlatıcısı olarak hafızalarda yer edinmiştir (Ögel, 2014, s. 340). Tarihi eski zamanlara dayanan ve Türkçenin söz varlığında halen varlığını korumakta olan *yağız* kelimesiyle kurulan *yağız yer* tamlaması, rengi dolayısıyla toprağı ve yeryüzünü ifade etmek için kullanılmış ayrıca toprağın kutsallığı nedeniyle de ölümle ilişkilendirilmiştir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan fakat belirli tondaki bir rengi ifade etmek amacıyla kullanılan *yağız* kelimesiyle oluşturulmuş olan *yağız yer* tamlamasının *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre anlam değişmesine uğrayarak halk ağzında (*Ağın -Elaziğ), dinî inanişaya göre 'insanların dünyada yapmış oldukları kötü amelleri dolayısıyla öldükten sonra cezalandırılacakları yer, cehennem, tamu' anlamıyla kullanılmakta

olduğu tespit edilmiştir.

yağız yère gidesin (EYSV, 2008, s. 221).

5.2. İnsanların Ahiret Hayatındaki Durumları

ahretlik ~ ahiretliyh(g) ~ ehiretlüg^h

'Ahret kardeşi olan kadınlardan her biri' (TS, 2009, s. 56)

Ahret kardeşliği, dünyada bir arada olup aralarında akrabalık kadar yakın bir ilişki bulunan yaşlı kadınların dünyada ve ahirette hiç ayrılmayacaklarına dair birbirlerine verdikleri sözden ibaret olan kardeşlik ilişkisidir. Arapça kökenli *ahiret* kelimesi ile Türkçede addan ad üreten işlek bir ek olan *+llk/+lUk* ekinin birleşmesiyle meydana gelen *ahiretlik* [*ahiret* (< Ar.) *+llk/+lUk* (< Tü.)] kelimesi Standart Türkiye Türkçesinde, ilişkinin taraflarından her birini ifade etmek için kullanılmaktadır. *Ahretlik* kelimesinin *ahiretliyh(g) ~ ehiretlüg^h* (-Erzurum) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının, Standart Türkiye Türkçesinde belirtilen anlam doğrultusunda Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (ErİA III.C., 1995, s. 21).

ahret kardeşi ~ a:ret gardaşi ~ a:ret kardaşi

'Kan bağı olmaksızın birbirlerini manevi olarak kardeş sayan kimselerden her biri' (TS, 2011, s. 56)

Ahret kardeşi, inanç ve ibadette birbirine bağlı bulunan, bu bağın dünya ve ahirette süreceğine inanarak arkadaş olan kadınlardan her birine denir. Arapçadan ödünçlenen *ahiret* ile Türkçe kökenli *kardeş* kelimelerinin bir araya gelmesiyle meydana gelen *ahret kardeşi* [*ahiret* (< Ar.) + *kardeş* (< Tü.)] tamlamasının Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmakla birlikte bu tamlamanın, *a:ret gardaşi ~ a:ret kardaşi* (-Trabzon) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 43).

cehennem azabı ~ cehennem _azābı

'Cehennemde uğranılacağına inanılan ceza' (TS, 2011, s. 449)

Cehennem, dünyada günah işleyenlerin öldükten sonra ceza görecekleri yerdir. Dinin gerektirdiklerini yerine getirmeyerek büyük günah işleyen ve tövbe etmeden vefat eden insanların Allah tarafından cehenneme gönderilerek burada günahlarına karşılık cehennemde ceza çekileceğine inanılmaktadır. Bu inanişe göre günahkârın kötü amelleri

neticesinde ahirette karşılaşacağı, süresi Allah tarafından takdir edilen bu müeyyide *cehennem azabı* olarak ifade edilmektedir. Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenmiş olan *cehennem* ve *azap* kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşan ve Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan *cehennem azabı* tamlamasının *cehennem _ azābı* yazılı biçimiyle Türkiye Türkçesi ağızlarında (Yakupabdal *Çankaya -Ankara) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AİA, 2012, s. 351).

hakķımızda hayırlısını vir yā rabbī cehennem_ azābı gōsderme yā rabbī, teneşir gōzellī vir yā rabbī (AİA, 2012, s. 152).

gorda hoplamağ

'Mezarda rahat olmamak, kabir azabı çekmek' (EYSV, 2008, s. 91)

Farsça kökenli 'mezar, kabir' anlamlarına gelen *gūr > gor* kelimesiyle Türkçe *hopla-* fiilinin bir araya gelmesiyle oluşan *gorda hopla-* fiil kalıbı [*gūr > gor* (< Fa.) + *hop-* (< Tü.)] ölmüş bir kimsenin dünyada işledikleri fiillerden dolayı kıyametin kopmasından önce cezasının mezarda başladığı ve yattığı yerde rahat olmadığını belirtmek amacıyla kullanılan bir ifadedir (Develliođlu, 2015, s. 338). Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *gorda hopla-* ifadesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Elazığ) ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

hortla- ~ ħortla-

'Yanlış bir inanışa göre ölü mezardan çıkmak' (TS, 2011, s. 1111)

'Mezarından çıkmak (ölü hakkında)' (Tietze, 2002, s. 326)

Ölünün mezardan çıkması olarak nitelendirilen *hortla-* eylemi, Anadolu'daki bir inanca göre ölmüş bir kimsenin mezarından çıkarak etrafta dolaşması ve insanlara fenalık yapması anlamına gelmektedir (Yaltırık, 2013, s. 200). Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan *hortla-* fiilinin (-Çorum) *ħortla-* (Kurukol *Tercan -Erzincan) biçimindeki fonetik varyasyonunun, Türkiye Türkçesi ağızlarında da aynı anlama gelecek biçimde kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ola ölü ħortladı, dutun mutun (ErYA, 1995, s. 376).

hortlasın, mezarını da ben gazıyım dedi (ÇAS, 2015, s. 204).

ölünün azabı ~ ölünün ezābı

Azap 'İslam inanışına göre dünyada günah işlemiş olanlara ahirette verilecek ceza' (TS, 2011,

s. 214)

Ölünün azabı, İslam inancına göre insanların dünyada işledikleri günahların bedelini ödemeleri için öldükten sonra ahirette Allah tarafından cezalandırılarak azap çekmeleri esasına dayanmaktadır. Türkçe kökenli *ölü* ve Arapçadan ödünçlenmiş olan *azap* kelimesinin bir araya gelmesiyle oluşan *ölünün azabı* [*ölü* (< Tü.) + *azap* (< Ar.)] tamlamasının *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmamakla birlikte bu tamlamanın *ölünün ezabı* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Kemah -Erzincan), ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ölünün günahına ortağ olıylar ki, Cenab-ı Allah da onnarın, éle yapdugına göre ölünün ezabını birez hafıfledé (ErYA, 1995, s. 305).

5.3. Ahiret Hayatına Ait Varlıklar

alıcı ~ alıcı melek

'*hlk. Azrail*' (TS, 2011, s. 92)

'*Azrail*' (DS, 2009, s. 215)

İslam inancına göre dört büyük melekten biri olan Azrail, Tanrı buyruğu ile zamanı geldiğinde insanların canını almakla görevlendirilen melektir. Halk arasında insanların canını almakla görevlendirilen melek olan Azrail'in adını telaffuz etmek yerine *alıcı ~ can alıcı* gibi güzel adlandırmalara başvurulmuştur.

Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan *alıcı* (Eymir *Bozdoğan -Aydın; Yeniköy -Balıkesir; Bozan *Alpu -Eskişehir; *Eğirdir -Isparta; Çukurbağ *Ermenek -Karaman; -Kastamonu; Yenice *Emet -Kütahya; Silifke -Mersin; *Zara -Sivas) ~ *alıcı melek* (-Çorum) adlandırmalarının Türkiye Türkçesi ağızlarında da kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (SİYA, 2006, s. 554).

alıcı melek bir gün gelir dayanır kapına (ÇAS, 2015, s. 13).

can alıcı

'*Azrail*' (TS, 2011, s. 440), (DS, 2009, s. 854)

Azrail, Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresinin sonunda ölüm vakti gelen canlının, canını almakla görevli melektir. Ölüm insanlar için korkulan ve çekinilen bir olaydır. Bunun içindir ki ölümün menfi etkisini insanlar üzerinden uzaklaştırmak amacıyla güzel adlandırmalara başvurulur. Ölümle ilişkili olarak kullanılan güzel adlandırmalardan biri de Azrail kelimesinin korkutucu ve menfi etkisinden kurtulmak için

kullanılan *can alıcı* tamlamasıdır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan bu tamlamanın Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Çorum; Pölütveren *Safranbolu -Karabük) da ölüm meleği olan Azrail'i ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

can alıcı gibi yüzüme baktın (ÇAS, 2015, s. 56).

ölüm can alıcı baña gelsin, demiş. can alıcı gelince beni gosderi _ ve, demiş; olan-da pekey demiş (AİAD, 1995, s. 206).

azrail ~ azrayil ~ azrē'l ~ azreyel ~ azreyil ~ azrêl ~ erzail ~ ęrzail ~ ęrzâil ~ erzilayil ~ ezirâyil ~ ezireil ~ ezrail ~ ezrâil ~ ezrâil ~ ezrayil ~ ezrâyil ~ ezrâyil ~ ezreil ~ ezreyil ~ ezrêil ~ ęzrayil

'Tanrı buyruğu ile insanların canını almakla görevlendirilen melek, alıcı, can alıcı' TS, 2011, s. 218)

'Azrail' (DS, 2011, s. 443)

Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati'ne göre 'Tanrı tarafından gönderilerek insanın canını alan melek' anlamına gelen *Azrail*, İbranice kökenli olup *Azar el* kelimesinden, Arapçaya 'Azrâ'il biçiminde ödünçlenmiş ve *Azar el* > 'Azrâ'il > *Azrail* şeklinde fonetik bakımdan bir gelişim göstererek Türkçenin söz varlığına dahil olmuştur (Tietze, 2002, s. 250).

İlahi dinlerin tümünde yer alan ve Tanrı'nın insanlara verdiği canı zamanı geldiğinde almakla görevli bulunan *Azrail*, dört büyük melekten biri olan 'ölüm meleği' olarak kabul edilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde 'alıcı, can alıcı' anlamlarında kullanılan *azrail* kelimesinin, *azrayil* (Sultaniye -Kocaeli) ~ *azrē'l* (-Kars) ~ *azreyel* (Yeşilköy *Dörtöyol -Hatay) ~ *azreyil* (Aslanhana *Arpaçay -Kars) ~ *azrêl* (Kuzuculu *Dörtöyol -Hatay) ~ *erzail* (*Divriği -Sivas) ~ *ęrzail* (*Derepazarı -Rize) ~ *ęrzâil* (*Derepazarı -Rize) ~ *erzilayil* (-Kırşehir) ~ *ezirâyil* (Kızılcaaköy -Kırşehir) ~ *ezireil* (-Çorum) ~ *ezrail* (Kesrik -Elazığ; Tan *Kemah -Erzincan; *Aşkale -Erzurum; Yakınca *Yeşilyurt -Malatya; Büyükevren *Yıldızeli -Sivas; -Trabzon; Kaşkışla -Yozgat) ~ *ezrâil* (Çakmaklar *Kandıra -Kocaeli) ~ *ezrâil* (Kılıçlı *Ağaçören -Aksaray; Kızılcahisar *Banaz -Uşak) ~ *ezrayil* (Değirmenli *Bigadiç -Balıkesir; Dereköy *Uluborlu -Isparta; -Trabzon) ~ *ezrâyil* (Kısanta *Demirözü -Bayburt; Beşik -Elazığ) ~ *ezrâyil* (*Çermik -Diyarbakır) ~ *ezreil* (-Kars) ~ *ęzrayil* (Tan Kemah -Erzincan) ~ *ezreyil* (Dereköy *Uluborlu -Isparta) ~ *ezrêil* (Karahanlı *Şabanözü -Çankırı) ~ *ęzrayil* (-Kilis) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında, ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir. (TYADS, 2015, s. 143), (STİAT, 1994, s. 231).

çünkü azrayil bütün_o dolu sulara kılıcını sokmuşTur (KİBMA, 2018, s. 455).

doğdur elimden dutdu bağıdı gétmiş dedi canınız sağolsun dedi herif başınız sağolsun dedi herif

*gétđi başmadı öldü diyin ölüđ diyin soñradan dirildim **azrêli** de gördüm ben **azrêl**...* (DöA, 2006, s. 219).

*elimi pıtdırdı adamıñ carşadan canı çıştı bunu diyene ğadar canı çışdı adamıñ hazır gelmişimiş sati **azreyel** içerden ğaynana başdı, dışardan ben başdım, épey çekdi o ihtiyar ğarı da çekdi de başdım demiyöm ğarıya, ğarı ğaynanaya başdı ihtiyera* (DöA, 2006, s. 301).

*dėđi men **azreyilem** Allahdan nida olundu men bu ğün canını alacak dėđi* (AKD, 1998, s. 143).

*esmendiyaram hışmım damlêʻr
meydanıma ğelen sağ ğalmêʻr
ĝlıcımın ujnân gannar damlyêʻr
men ki varam bir can ğalıcı **azrêl** olmuşam* (DİAT, 1995, s. 38).

doşsanında baş yasdıĝa düşünce,

*eřiñ dosduñ heb yanına gelince,
ezirâyil pençesini salıncağ
sağında soluñda kim var bilemeñ
ezirâyil pençesini salıncağ*

dutanır dilleriñ cevab veremeñ (KıYA, 2000, s. 240).

*deli gönül bir gıyının üstüne
ezireil can almanın ĝastinde* (ÇAS, 2015, s. 141).

ęzrayil gelmesüz canımı vermem kimseye (ErYA, 1995, s. 295).

*aman **ezrail**, tuğli **ezrail**, bene bir ĝař ğün mücade et* (ErİA II.C., 1995, s. 189).

*ĝırmızı ĝül olsağ ĝar olamasığ
ezrail olsağ can alamasığ
dünyayı ĝalbura goysan elesen
sen de benim kimin yar bulamasığ* (GDİAT, 1995, s. 86).

*ĝözüm ĝaldı şu ĝablanın postunda
ezrail de can almanın Kasdinde
döne döne teneşirin üstünde* (MİA, 2000, s. 269).

iğdiyar pederim yalnız ĝaldı

*bu beľa cenĝiken başın ĝeldi
vāʻdem tamam olup acelim doldu
ezrail konyemi oğuyo felek* (OAAAD, 1995, s. 152).

o yerdir derisini yoldurur

o ğoyundur ğendü ğendin öldürür
*o **ezraildir** bu cahanı galdırır*
o yıldırımđır nārasını açar hēy (STİAT, 1994, s. 20).

***ezrāil** gelip de yakamıza yapışdı vakit evde, koñsulāda ceñge bak, āleyişe bak, sızleyişe bak.*
hele bi de genc oluverise (UİA, 2002, s. 258).

***ezrāyil** çihiy yoħari cenābıħaħka sōliy (DİÇÇYA, 2001, s. 147).*

***ezrāyil** diyi_ki ya ellāħım ben ğırħ sene evvel getirdim cennet'e yēdirdim, ellā diyi_ki ben bu*
torpaħ'dan bu adem ħalğ_ēdem (EYAD, 1994, s. 110).

üstümnen al yorğaħnı
etrefi ħalħal yorğaħnı
***ezreil** ğelmiş can bazarıdı*
üstümnen al yorğaħnı (DİAT, 1995, s. 77).

bi_gun ölünü gotürüller evuñden
haħın kelamını kesme diliñden
*gurtuluşmu olur **ezrēilin** elinden*
ecep gurtuldum diyen varm_ola (AAT, 1994, s. 86).

*cennetten çıkarttılar ya. o zamanāça **ezrāil**, dā **ezrāil** o dāđı (AYA, 2012, s. 681).*

*gelini getirōla arabī eve ğoyolā, seniñ **ezrayil** inī bagiliKden aşşāya (BİA, 2008, s. 513).*

***ezreyil**, "sen beni nasī öldürcēdin? ben de senin canını alám mi hinci?" demiş. "ben **ezrayil'im**."*
demiş (UA, 2010, s. 180).

***ezrāyil** gelmiş orda orayı taş kēsmiş (BDİA, 2014, s. 146).*

ğökyüzüne çıħar döyüş tozları
ğızıl ğızıl olmuş baħdım gözleri
*'**ezrayil** yokluyor sanki öküzleri*

şaşdı öküzler bu ħayvanın elinde (KMKA, 1993, s. 53).

*yollamış cenabıllah, **ezrāil'i** yollamış (KKA, 2019, s. 101).*

ħaranfilun kökleri
dalsun derine dalsun
*seni alan **erzail***

beni da cəlsun alsun (KİAT, 1994, s. 279).

ħaranfilim nariyim
bi_yolin çevraniyim

kıyma bana erzâil

bür_cüzalun yáriyim(KİAT, 1994, s. 276).

sual melaikesi ~ su'al melâkesi

Münker ve Nekir 'Ölümden sonra insanları sorguya çekeceği belirtilen iki melek' (Toprak, 2006, s. 14)

İslam inancına göre Münker ve Nekir, ölü kabre konulduktan sonra imanı, ibadetleri, ahlaki ve hayatının tüm alanlarında Kur'an-ı Kerim ve sünnete göre yaşayıp yaşamadığını sorgulayan ve hesaba çeken iki melektir (DTS, s. 263). Halk arasında Münker ve Nekir, sorgu yahut *sual melaikeleri* olarak da bilinmektedir.

Arapçadan Türkiye Türkçesine ödünçlenmiş olan *sual* (soru) ve *melaike* (melekler) kelimelerinin bir araya gelerek oluşturduğu *sual melaikesi* tamlamasının *Türkçe Sözlük*'te varlığına rastlanılmamakla birlikte *su'al melâkesi* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Çermik -Diyarbakır) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

diy valla ben bilmiyim, fakat ben ölmüşim kocam ölmemiş, su'al melâkesi gelmiş kocam söylemiş, bize ruh verdiler (DİÇÇYA, 2001, s. 147).

vurucu

'Azrail' (DS, 2009, s. 4110)

Azrail, Tanrı'nın buyruğu ile ölüm vakti gelen insanların canını almakla görevlendirilen melektir (*bk. Azrail*). Azrail, insanlar tarafından gelmesinden korkulan ve çekinilen uhrevi bir varlık olduğundan halk arasında alıcı, can alıcı, vurucu gibi güzel adlandırmalarla ifade edilerek menfi etkisi uzaklaştırılmaya çalışılmıştır.

Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *vurucu* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Korkuteli -Antalya) 'can alıcı, Azrail' anlamıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (AİKİYA, 2017, s. 356).

6. BÖLÜM

HAYVANLARDA ÖLÜM KAVRAM ALANINA AİT SÖZ VARLIĞI

6.1. Ölen Hayvanla İlgili Söz Varlığı

beçen

'Anası ölmüş oğlak' (DS, 2009, s. 593)

Derleme Sözlüğü'ne göre *beçen*, anası ölmüş keçi yavrusuna verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *beçen* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Gördes, Borlu *Köprübaşı -Manisa) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

çangal

'Kuzusu ölmüş sağmal koyun' (DS, 2009, s. 1069)

Derleme Sözlüğü'ne göre *çangal*; kuzusunu kaybetmiş, süt veren sağmal koyuna verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde, ölmüş hayvanla ilişkili bir anlamı bulunmayan *çangal* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Bölceağaç, Şevketiye *Manyas, *Savaştepe -Balıkesir; *Eceabat -Çanakkale; Korucu *İpsala, Sinanköy *Lalapaşa -Edirne; -Yalova; *Bayındır -İzmir; Çavuşköy *Babaeski -Kırklareli; Subaşı *Hayrabolu, Şahin *Malkara, Karacakılavuz *Süleymanpaşa, *Saray -Tekirdağ) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

gön

'*hlk*. Ölen hayvanın derisi' (TS, 2011, s. 962)

'Hayvan derisi' (DS, 2009, s. 2151)

Halk ağzında ölmüş bir hayvanın yüzülerek çıkarılan derisine *gön* denilmektedir. *Türkçe Sözlük*'te belirtilen anlam doğrultusunda varlığına rastlanılan *gön* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Alayaka *Sındırgı -Balıkesir) da kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir. (BİA, 2008, s. 680).

bõle babıç öküz gönü inek gönü olceK de ayāmıza çarıK yapādık (BİA, 2008, s. 515).

mertle-

'Kedi, köpek vb. ölmek' (DS, 2009, s. 3171)

Derleme Sözlüğü'ne göre *mertle-* kedi, köpek veya benzeri bir hayvanın ölmesini karşılayan bir fiildir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *mertle-* fiilinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Düzce -Bolu) ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

oğsak

'Yavrusu ölü doğmuş ya da doğduktan sonra ölmüş koyun, keçi' (DS, 2009, s. 3271)

Derleme Sözlüğü'ne göre *oğsak*, yavrusu ölü doğmuş veya doğduktan sonra ölmüş koyun, keçiye verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *oğsak* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Güney *Yeşilova -Burdur) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

uğursak

'Yavrusu ölen koyun ya da keçi' (DS, 2009, s. 4032)

Derleme Sözlüğü'ne göre *uğursak*, yavrusu doğumda ya da sonrasında ölen koyun veya keçiye denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *uğursak* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Trabzon) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

usak ~ uşak

'Kuzusu ölen sağmal koyun' (DS, 2009, s. 4044)

Derleme Sözlüğü'ne göre *usak ~ uşak*, kuzusunu doğumda ya da sonrasında kaybetmiş olan koyuna verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde ölen hayvanla ilişkili bir anlamı bulunmayan *usak* (*Havran -Balıkesir) ~ *uşak* (Havsa -Edirne) kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

6.2. Ölen Hayvana Verilen Adlar

boğma

'Kanı çıkmadan öldürülen hayvan' (DS, 2009, s. 729)

Derleme Sözlüğü'ne göre *boğma*, soluk almasını önleyerek öldürülen hayvan için kullanılan bir ifadedir. Standart Türkiye Türkçesinde bir öldürme biçimi olarak kullanılan *boğma* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Çorum) kanı akıtılmadan öldürülen bir hayvanı ifade etmek için kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

boğuk

'Akşamdan ağa düşüp, kulak kapakları ağırlara takılarak ölen kalkan balıklarına verilen ad' (DS, 2009, s. 730)

Derleme Sözlüğü'ne göre *boğuk*, akşamdan ağa düşüp kulak kapakları ağırlara takılarak ölen

kalkan balıklarına verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde ölmüş hayvanla ilişkili bir anlamı bulunmayan *boğuk* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-İstanbul) ifade edilen anlamda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

leş ~ ileş ~ ileş ~ üleş

'Kokmuş hayvan ölüsü' (TS, 2011, s. 1582)

'leş' (DS, 2006, s. 2521)

Farsçada 'kokmuş hayvan ölüsü' anlamına gelen *lāş* kelimesi, *leş* biçiminde Türkiye Türkçesine ödünçlenerek aynı anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Çevresel bakteriler, parazitler ve kimyasal etkenler nedeniyle çürümeye başlamış ve doğa tarafından henüz izale edilmemiş, keskin koku yayan hayvan ölüsüne *leş* denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde, ifade edilen anlam doğrultusunda kullanımına rastlanılan *leş* (-Trabzon) kelimesi ve *ileş* (*Espiye, *Yağlıdere -Giresun; Şeyh Hasan *Doğanşehir -Malatya) ~ *ileş* (-Eskişehir) ~ *üleş* (-Tokat; Mentese *Boğazlıyan -Yozgat) biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının da Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (TYADS, 2015, s. 254), (TYA, 2006, s. 170), (GYAS, 2018, s. 186), (AİAD, 1995, s. 257), (STİAT, 1994, s. 266).

halaşına hulaşına

varıñ bañın üleşine

hacı beyim öldürmüşler

guzğun döner üleşine (OAAAD, 1995, s. 180).

âğır hasta olursa başına gelirler. ...ileşi tahtasına alıyış (MİA, 2000, s. 355).

mısmıl

'hık. Eti yenilebilen, murdar olmayan' (TS, 2011, s. 1677)

'Hayvan ölüsü, leş' (DS, 2009, s. 3192)

Eski Anadolu Türkçesinde, 'besmele ile boğazlanmış hayvan' anlamıyla kullanılmış olan *mısmıl* kelimesi günümüz Türkiye Türkçesinde, İslami usullere göre besmele çekilerek hayvanın nefes ve yemek boruları ile şah damarlarından en az birisinin kesilmesiyle gerçekleştirilen kesim neticesinde eti yenilebilecek olan hayvanı ifade etmek için kullanılmaktadır (Özden, 2020, s. 64). Bunun yanı sıra *mısmıl* kelimesi zamanla istenmeyen menfi bir anlam kazanarak anlam kötüleşmesine uğramış ve 'hayvan ölüsü, leş' anlamlarında kullanılmıştır.

Türkçe Sözlük'te yer alan fakat Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *mısmıl* kelimesinin, *Derleme Sözlüğü*'nden edinilen verilere göre Türkiye Türkçesi ağızlarında

(*Honaz -Denizli) 'hayvan ölüsü, kokmuş hayvan ölüsü' anlamlarıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

sıftı

'Hayvan ölüsü, leş' (DS, 2009, s. 3604)

Derleme Sözlüğü'ne göre *sıftı*, 'hayvan ölüsü, kokmuş hayvan ölüsü' anlamlarına gelmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *sıftı* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Babik *Pütürge -Malatya) ifade edilen anlamlar doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

soğnak

'Yavrusu ölüp zamansız sütü çekilen davar' (DS, 2009, s. 3657)

Derleme Sözlüğü'ne göre *soğnak*, yavrusu öldükten sonra zamansız bir şekilde sütü çekilen keçi ya da koyuna denilmektedir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *soğnak* kelimesinin, Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Gürün -Sivas) ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (SİYA, 2006, s. 688).

şarpat

'Hayvan ölüsü, leş' (DS, 2009, s. 3753)

Derleme Sözlüğü'ne göre *şarpat*, 'hayvan ölüsü, leş' anlamlarında kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *şarpat* kelimesinin, ifade edilen anlam doğrultusunda Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Gündoğdu -Bursa) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (BAS, 2019, s. 196).

6.3. Hayvanlarda Ölüm Süreci

6.3.1. Ölüm öncesi

6.3.1.1. Ölümüne neden olan hastalık ve durumlar

akarca

'Akıntılı ve öldürücü bir hayvan hastalığı' (DS)

'1. Kemik veremi; 2. Daima akan çıban, sıracı, fistül; 3. Deri veremi, cüzzam' (HSDS, 2018, s. 3)

Akarca, Halk Dilinde Sağlık Değişleri Sözlüğü'ne göre kemik veremi, devamlı nükseden deri hastalıkları, makatta veya idrar yollarında meydana gelen anormal yapılar ya da deri veremi gibi hastalıkların ortak adıdır.

Tedavisi mümkün olmayan veya uzun süren, toplum tarafından kaba, ayıp ve müstehcen sayılarak isimleri dillendirilmek istenmeyen bazı hastalıklar, halk arasında utandırıcı, edebe aykırı sayılması ve ayrıca bu hastalıkların insanların ölümüne neden olması hasebiyle örtülü bir anlatımla ifade edilmek suretiyle güzel adlandırmaya başvurulmuştur. Verilen sözlüklerde söz konusu olan bu hastalıkların menfi etkisini uzaklaştırmak ve söylemlerindeki müstehcenliği örtmek amacıyla halk arasında *akarca* kelimesinin kullanımı tercih edilmiştir.

Standart Türkiye Türkçesinde hastalıkla ilişkili bir anlamı bulunmayan *akarca* kelimesinin *Derleme Sözlüğü*'ne göre yukarıda verilen anlamlarının yanı sıra akıntılı ve öldürücü bir tür hayvan hastalığının adı olarak da Türkiye Türkçesi ağızlarında (Aydınlı *Gebze -Kocaeli; Güvere *Silifke -Mersin; Büyüklü *Tekkeköy -Samsun) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

belcek

'Sığırlarda görülen bir hastalık, karasığır hastalığı' (DS, 2009, s. 607)

Derleme Sözlüğü'ne göre *belcek*, karasığır da denilen sığırlarda görülen öldürücü bir hastalığın adıdır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *belcek* kelimesinin, ifade edilen anlam doğrultusunda Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Ordu) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (OİYA, 2001, s. 336).

çeler-* ~ *celer-* ~ *cerle-* ~ *çelle-* ~ *çerle-* ~ *çerlen-

'1. Hayvan, zehirli ot yiyerek ölmek 2. Hayvanlar fazla yağlanarak ölmek 3. Hayvanlar ansızın ölmek 4. Davarlar ilkbaharda taze olan otları çok yiyip hazmedemeyerek ölmek' (DS, 2009, s. 1121)

Derleme Sözlüğü'ne göre *çeler-*, büyük veya küçükbaş hayvanların zehirli ot yiyerek, fazla yağlanarak ya da herhangi bir sebepten ötürü ansızın ölmelerini ifade etmek için kullanılan bir fiildir. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *çerle* (*Sultanhanı -Aksaray; Güzelsu *Akseki -Antalya; Bozan *Alpu -Eskişehir; *Ermenek -Karaman; Hadim -Konya; *Alayunt; -Kütahya; *Alaşehir -Manisa; Kurugöl *Acıgöl -Nevşehir; -Tokat) fiilinin *celer-* ~ *cerle-* ~ *çelle-* (-Giresun) ~ *çerle-* ~ *çerlen-* biçimlerindeki fonetik varyasyonlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

delibaş

'*hık*. Koyunlarda ve danalarda görülen tehlikeli bir hastalık' (TS, 2011, s. 615)

'Koyunları oldukları yerde, döndüre döndüre öldüren bir hastalık' (DS, 2009, s. 1410)

Derleme Sözlüğü'ne göre *delibaş*, koyunlar ve danalarda görülen, hayvanı döndüre döndüre öldüren tehlikeli bir hastalığa halk arasında verilen addır. Standart Türkiye Türkçesinde, ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olan *delibaş* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Aydın; Yeniköy *Karesi, Demirkapı *Susurluk -Balıkesir; Çeşnigir Karacabey -Bursa; Bozan *Alpu -Eskişehir; *Çatalca, *Silivri -İstanbul; Kıratlı *Dikili -İzmir; Çavuşköy *Babaeski, Ceylanköy *Lüleburgaz -Kırklareli; Seymen *Çorlu, *Saray -Tekirdağ) da kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

hıştık

'Hayvanları kısa zamanda öldüren bir çeşit hastalık' (DS, 2009, s. 2380)

Derleme Sözlüğü'ne göre *hıştık*, hayvanların yaşamlarında tehlike arz eden ve onların kısa sürede ölümüne neden olan bir çeşit hastalıktır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *hıştık* kelimesinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Erzincan; *Hozat -Tunceli), ifade edilen anlamda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

it ağrısı

'Köpek, at vb. hayvanlarda görülen öldürücü bir çeşit hastalık' (DS, 2009, s. 2567)

Derleme Sözlüğü'ne göre *it ağrısı*; köpek, at vb. hayvanlarda görülen ve ölümüne neden olan tehlikeli bir hastalığın adıdır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *it ağrısı* tamlamasının, ifade edilen anlamda Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Adana; Hotamış *Karapınar -Konya; *Bor -Niğde) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kırıldak

'Öldürücü, bulaşıcı hayvan hastalığı' (DS, 2009, s. 2826)

Derleme Sözlüğü'ne göre *kırıldak*, hayvanlarda öldürücü ve bulaşıcı olabilen tehlikeli bir hastalığın adıdır. Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan *kırıldak* kelimesinin, ifade edilen anlamda Türkiye Türkçesi ağızlarında (Üzümlü *Erbaa, *Niksar -Tokat) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

salkım kara

'Keçi ciğerlerinde oluşan bir çeşit öldürücü hastalık' (DS, 2009, s. 3528)

Derleme Sözlüğü'ne göre *salkımkara*, keçilerin ciğerlerinde meydana gelen ve ölümlerine neden olan tehlikeli bir hastalığın adıdır. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamına rastlanılmayan *salkımkara* kelimesinin, ifade edilen anlam doğrultusunda Türkiye Türkçesi ağızlarında (Yakaören -Isparta) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

ürünle-

'Hayvan çok yemekten hastalanmak, ölmek' (DS, 2009, s. 4797)

Derleme Sözlüğü'ne göre *ürünle-*, hayvanların aşırı yemek yemelerinden dolayı hastalanarak ölmelerini ifade eden bir fiildir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *ürünle-* fiilinin, ifade edilen anlam doğrultusunda Türkiye Türkçesi ağızlarında (Pazarören *Pınarbaşı -Kayseri) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

yavaşak ~ yavasak

'Küçükbaş hayvanlarda, özellikle koyunlarda görülen hastalık' (DS, 2009, s. 4206)

Derleme sözlüğüne göre *yavaşak*; koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanlarda bulaşıcı ve ölümcül olabilen tehlikeli bir hastalığın adıdır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan *yavasak* kelimesinin *yavaşak* biçimindeki fonetik varyasyonunun Türkiye Türkçesi ağızlarında (Şebinkarahisar *Alucra -Giresun), ifade edilen anlam doğrultusunda kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (GYAS, 2018, s. 283).

6.3.2. Ölüm anı

6.3.2.1. Hayvanlarda ölüm şekilleri

acar al-

'Hayvan zehirli ot yiyerek hastalanmak veya ölmek' (DS, 2009, s. 40)

Derleme Sözlüğü'ne göre *acar al-* ot ile beslenen bir hayvanın zehirli ot yiyerek hastalanması ve neticede ölmesini ifade eden bir fiildir. Standart Türkiye Türkçesinde ölümle ilişkili bir anlamı bulunmayan *acar al-* fiilinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (Körküler, Kumdanlı *Yalvaç -Isparta), kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

çelle

'Hayvanlar ansızın ölmek.' (GYAS, 2018, s. 92)

Giresun ve Yöresi Ağız Sözlüğü'ne göre *çelle-*, hayvanların nedeni belirtilmeksizin bir anda ölmesini ifade eden bir fiildir. Standart Türkiye Türkçesinde kullanımına rastlanılmayan

çelle- fiilinin Türkiye Türkçesi ağızlarında (*Tirebolu -Giresun) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

kep-

'Hayvan birdenbire ölmek' (DS, 2009, s. 2751)

Derleme Sözlüğü'ne göre *kep-*, bir hayvanının nedeni belirtilmeksizin bir anda ölmesini ifade eden bir fiildir. Standart Türkiye Türkçesinde ölümlle ilişkili bir anlamı bulunmayan *kep-* fiilinin ifade edilen anlam doğrultusunda Türkiye Türkçesi ağızlarında (-Kahramanmaraş; -Malatya) kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

7. BÖLÜM

ÖLÜMLE İLGİLİ KALIPLAŞMIŞ SÖZLER

7.1. Ölümle İlişkili Söylenen Kalıplar

alı yeşili üsdüne d'ökülmek muradını alamadan ölen genç kızlar için söylenir (-Kayseri) (KMİA, 2000, s. 282)

allah _ecir versin (Aldan *Çamlıdere -Ankara) (AİA, 2012, s. 335) ~ *allah ecir sabır virsin* (Çoğlu -Karaman) (KİAAAAY, 2011, s. 233)

allah gabir garanluğunda gomasın. cennet bahçesi etsin. muhammed ümmetini de cennetine goysun. cehenneminde yakmasın (*Gerede -Bolu) (BoİA, 2019, s. 190)

allahım gabirde buğaltmasın suvalda yağıltmasın (Devekovan *Şereflikoçhisar -Ankara) (AÖAB, 2013, s. 153)

allah ğani ğani rahmet etsin (-Diyarbakır) (DA, 2011, s. 112)

allah öliye rehmet etsin (Hasan Çelebi *Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 239)

allah irehmet etsin (Kuyucak *Mecitözü -Çorum) (ÇİMİKKA, 2013, s. 119) ~ *allah rahmet_etsin* (Gaziler *İspir -Erzurum) (ErİA II.C., 1995, s. 90) ~ *allah rahmet etsin* (-Ağrı) (AğİA, 2009, s. 819) ~ *allah rahmet_etsin* (*Çermik -Diyarbakır) (DİÇÇYA, 2001, s. 152) ~ *allah rameT etsin* (*Yerköy -Yozgat) (YeYA, 2003, s. 134) ~ *allah rāmet_etsin* (Umutkaya -Elazığ) (EYAD, 1994, s. 217) ~ *allah rehmet_ede* (Apçağa *Kemaliye -Erzincan) (ErYA, 1995, s. 227) ~ *allah rehmet etsin* (Kineği *Arpaçay -Kars) (AKD, 1998, s. 51) ~ *allah rehmet_etsin* (Gaziler *İspir, *Pasinler -Erzurum) (ErİA II.C., 1995, s. 88/154) ~ *allah rehmet_etsin* (Saka*Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 112) ~ *allah rehmet etsin* (Hamidiye *Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 110) ~ *allah rahmet_etsin* (Yenicami *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 427) ~ *allah rahmeT_etsin* (Çadırkaya *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 251) ~ *allah rağmet_etsun* (Kale *Çamlıhemşin -Rize) (RİA, 2003, s. 209) ~ *allah rahmet_etsin* (Böcüklü, Kötek *Kağızman -Kars) (KİA, 2020, s. 199) ~ *allah remet_etsin* (Dambüyük -Elazığ) (EYAD, 1994, s. 138)

allah _irāmet_ iylesin (Kösrelik *Çubuk -Ankara) (AİA, 2012, s. 335) ~ *allah irāmeT_eyle-* (Yelten *Korkuteli -Antalya) (AİKİYA, 2017, s. 256) ~ *allah irehmet_çlesin* (Kineği *Arpaçay -Kars) (AKD, 1998, s. 85) ~ *allah rahmet_eylesiñ* (Beyobası *Balışeyh, Ceceli *Keskin

-Kırıkkale) (KıİA, 2016, s. 209) ~ **allah rahmet eylesin** (Damlapınar -Karaman) (KİAAAAAY, 2011, s. 246) ~ **allah rahmet eylesin** (Devekovan *Şereflikoçhisar -Ankara) (AÖAB, 2013, s. 152) ~ **allah rahmet eylesin** (Hamidiye *Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 110) ~ **allah rahmet_ eylesin** (*Şereflikoçhisar -Ankara) (AİA, 2012, s. 335) ~ **allah rāmeT_ eylesin** (Hisarcık*İnhisar -Bilecik) (BİAİ, 2009, s. 376) ~ **allah rāmeT_ eylesiñ** (Selmanhacılar *Selendi -Manisa) (MA, 2017, s. 873) ~ **allah reħmet eylesen** (Dağbaşı *Horasan -Erzurum) (ErİA II.C., 1995, s. 140) ~ **allah reħmeT_ eylesiñ** (Üşümüş *Demirci -Manisa) (MA, 2017, s. 703) ~ **allah rēmeT_ eylesin** (Ketendere Milas -Muğla) (MYA, 2013, s. 267) ~ **allah rahmet_ eylesin** (Yuvacık *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 526) ~ **allah_ irāmat_ eylesiñ** (Evren *Mut -Mersin) (SMSBYA, 2009, s. 240) ~ **allah_ irāmet_ eylesin** (*Mihalıççık -Eskişehir) (EİMİYA, 2008, s. 261) ~ **allah_ rahmet_ eylesin** (*Kula -Manisa) (MA, 2017, s. 1115) ~ **allah_ rahmeT_ eylesin** (Köseoğlu *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 382) ~ **allah_ rāmet_ eylesin** (Çukurköy *Çiftlikköy -Yalova) (YİYA, 2020, s. 360) ~ **allah_ ramet_ eylesin** (İsasofta *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 347) ~ **allah_ rahmeT_ eylesiñ** (Kargın *Ahmetli -Manisa) (MA, 2017, s. 639) ~ **allā irāmaT_ eylesin** (Cambazlı *Ahmetli -Manisa) (MA, 2017, s. 642) ~ **allā rahmet_ eylesin** (Köşen- Edirne) (EİA, 1998, s. 185) ~ **allā rahmeT_ eylesiñ** (İğdecik Sancaklı -Manisa) (MA, 2017, s. 621) ~ **allah_ rahmeT_ eyleyē** (Daldere *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 277) ~ **allā rāmet_ eylesin** (Ambarcı *İzmit -Kocaeli) (KİBMA, 2018, s. 499) ~ **allah_ rāmeT_ eylesin** (Cumhuriyet *Senirkent -Isparta) (SA, 2015, s. 286) ~ **allā_ rāmet_ eylesin** (Dişbudak *Lâpseki -Çanakkale) (LYA, 2015, s. 451) ~ **allā_ rāmeT_ eylesin** (*Marmaris -Muğla) (MYA, 2013, s. 434) ~ **allā_ rāmeT_ eylesiñ** (Bedeller *Saruhanlı -Manisa) (MA, 2017, s. 1169) ~ **allā_ rāmeT_ eylesiñ** (-Kütahya) (KüYA, 1988, s. 158) ~ **allah_ irāmed_ eylesin** (*Boyabat -Sinop) (SİBİA, 2019, s. 274) ~ **allah_ rāmet_ eylesiñ** (Altınova *Onikişubat -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 400) ~ **allah_ iramat_ eylesiñ** (Altınova *Onikişubat -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 265)

allahıñ irāmetine ğavuş- (Otluk *Mihalıççık -Eskişehir) (EİMİYA, 2008, s. 396) ~ **allahın rahmetine gouşmağ** (Şuğul *Darende -Malatya) (MİA, 2000, s. 376)

allā rāmet_ eylesiñ yaTTi yerlē nur_ oşun (Bedeller *Saruhanlı -Manisa) (MA, 2017, s. 1169)

allah reħmet_ etsin nur içinde yatsın (İkikubbe *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 178)

allah sabırlar versin (Hamidiye *Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 110) ~ **allah_ sabır wērsin** (Hasan Çelebi *Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 239)

allah_ sabır salamatlık vērsiñ (Bağdamlar *Milas -Muğla) (MYA, 2013, s. 239)

allah rıhmat kıssın canına (Hisarcık *Yayladağı -Hatay) (YA, 2012, s. 453)

allah şefa:tlarından mahrum éylemesin (Devekovan *Şereflikoçhisar -Ankara) (AÖAB, 2013, s. 152)

anañ atañ nur içinde yatsın (Çoğlu -Karaman) (KİAAAAY, 2011, s. 233)

andır kalmak (*Alucra, *Şebinkarahisar, *Tirebolu -Giresun; -Kars; Arpaköy -Ordu; -Sinop) (DS, 2006, s. 260) ~ **andır galmak** (-Ordu) (OASV, 2017, s. 48) ~ **andır_galmağ** (-Giresun; -Ordu) (KİAT, 1994, s. 306)

anan baban rahmet (-Diyarbakır) (DA, 2011, s. 143)

atana irehmet (Kineği *Arpaçay -Kars) (AKD, 1998, s. 111)

bacak çekıştirmek (Dereçine *Sultandağı Afyon) (DS, 2009, s. 4440)

başın sağolsın (Gülali Bey *Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 116) ~ **başıñ saolsun** (Bostanözü -Karaman) (KİAAAAY, 2011, s. 219) ~ **başın saolsun** (Osmaniye *Marmaris -Muğla) (MYA, 2013, s. 445) ~ **başı sağ_ossun** (Üçkaya *Tuzluca -İğdır) (KİA, 2020, s. 315) ~ **başız sağ_olsun** (Altköy *Refahiye -Erzincan) (ErYA, 1995, s. 318) ~ **başun sağolsun** (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 80)

bi torba altın götürmek (-Adıyaman) (AİYASV, 2018, s. 30)

bi yannı etmek (Çalkaya *Mihalıççık -Eskişehir) (EİMİYA, 2008, s. 513)

bovaz kesmek (Kuzluk *Menteşe -Muğla) (MYA, 2013, s. 211)

boyni vurmak (Subaşı *Başpınar, *Kemaliye -Erzincan) (ErYA, 1995, s. 232) ~ **boynu burmak** (Ahurköy *Mihalıççık -Eskişehir) (EİMİYA, 2008, s. 282) ~ **boynunu vurmak** (Dulkadir İnlımurat -Kırşehir) (KİYA, 2000, s. 276)

boynuñ cellaT (Bucak *Kozan -Adana) (AOİA, 2006, s. 18)

boyun bükme (Ahurköy *Mihalıççık -Eskişehir) (EİMİYA, 2008, s. 283)

boyu batmak (*Bor -Niğde) ~ **boyu boyanmak** (*Erciş -Van) ~ **boyu boyarhı olmak** (*Erciş -Van) (DS, 2009, s. 747)

can asmak (-Erzurum) (DİAT, 1995, s. 207)

can çekişmek (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 96)

cani çıkmak (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 97)

can pazarı (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 96)

can vermek (Demirköy -Kırklareli) (DTYA, 1995, s. 45), (Karasatlı *Keşan -Edirne) (EİA, 1998, s. 136), (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 97)

cennet ağasi ola (İkikubbe *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 233)

cenneT mekân_ösuñ (Dindarlı *Sarıgöl -Manisa) (MA, 2017, s. 830) ~ **cennet mekânıñ olsun** (-Eskişehir) (AİAD, 1995, s. 151) ~ **megamı cennet ola** (*Bulanık -Muş) (AİAD, 1995, s. 97) ~ **mekanı cennet_ola** (Üçpınar *Çüngüş -Diyarbakır) (DİÇÇYA, 2001, s. 219) ~ **mekânneri cennet_ossuñ** (Kavşut *Göksu -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 376) ~ **cenneT mekânı ol-** (Küçüküklü *Korkuteli -Antalya) (AİKİYA, 2017, s. 319)

çene kapamak (Yakupabdal *Çankaya -Ankara) (AİA, 2012, s. 528)

çilesi tamam_olmak (-Erzurum) (ErİA III.C., 1995, s. 66)

çokarak düşmek (Yenice *Simav -Kütahya) (DS, 2009, s. 1259)

dabanı güneşletmek(-Çorum) (ÇAS, 2015, s. 93)

daraya çıkmak (Kumgedik *Gömeç -Balıkesir) (BİA, 2008, s. 670)

dârı dünyadan dârı ahrete gitmek (-Erdoğan, Kocakoç -Tunceli) (TYAD, 1992, s. 25)

defterini dürmek (Üç Harman, *Ayrancı -Karaman) (KİAAAAY, 2011, s. 499)

depesinin_üstüne dikilmek (Yelten *Korkuteli -Antalya) (AİKİYA, 2017, s. 256)

don değişmek (*Gürün -Sivas) (DS, 2009, s. 1559)

dünyadan geçmek (Akçaalan -Karaman) (KİAAAAY, 2011, s. 202) ~ **dünyadan geçmek**
(Tahtacı *Burhaniye -Balıkesir) (BİA, 2008, s. 673)

dünyası değişmek (-Adıyaman) (AİYASV, 2018, s. 73)

ecel çatmak (Erikler -Kırklareli) (KİASV, 2013, s. 126) (KİMİKA, 1990, s. 59)

elimine susamak (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 137)

eline ölüm geçmemek (-Adıyaman) (AİYASV, 2018, s. 79)

elini kana bulamak (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 138)

elup elup dirilmek (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 139)

emaneti gezdirmek (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 139)

emrihağ vaği olmağ (-Erzurum) (ErİA III.C., 1995, s. 96)

gabiri cennet olsun (Esinyurt *Gelendost -Isparta) (GeA, 2017, s. 187) ~ **ğabri cennet_olsun**
~ **Ğabri cennet_olsun** (Taşmescit *Senirkent -Isparta) (SA, 2015, s. 368)

ğabri nür olsun (*Kemaliye -Erzincan) (ErYA, 1995, s. 233) ~ **ğebre nur_olsun** (*Pasinler
-Erzurum) (ErİA II.C., 1995, s. 154)

geçmişize irahmât (Fatmalı -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 458)

ğaybétmek (Çakırlı *Aybastı -Ordu) (OİYA, 2001, s. 191)

gebere galmak (Üzümlü, *Gölpazarı -Bilecik) (BİAİ, 2009, s. 666)

gergek bulmak (*Mustafakemalpaşa -Bursa) (BAS, 2019, s. 107)

geş olmak (*Akseki -Antalya) (DS, 2009, s. 2007)

gıran girmek (Ovacık *Tavas -Denizli; *Bor -Niğde; *Ermenek -Karaman) (DS, 2009, s. 2053)

gongoyu dikmek (-Bayburt; *Sarıkamış -Kars) (DS, 2009, s. 2101)

gume gitmek (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 174)

gunleri sayılı olmak (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 175)

gorundan ewüne getmek (-Erzurum) (ErİA III.C., 1995, s. 142)

ğılışdan giçirmek (*Akyurt -Ankara) (AİA, 2012, s. 194)

ğırılmak (Dodurga, *Bozüyük -Bilecik) (BİAİ, 2009, s. 334) ~ **kırılmak** (Harabeşehir *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 124)

gordan ölülere çihartmak (-Erzurum) (ErİA III.C., 1995, s. 142)

göynü reħmet istemek (-Adıyaman) (AİYASV, 2018, s. 110)

hağğın ıraħmetine ğavuşmak (Deliktaş *Kangal -Sivas) (SİYA, 2006, s. 372)

herkesin 'abasını başına çekmesi (-Adıyaman) (AİYASV, 2018, s. 127)

ırahmed_olasıca (Boyabat -Sinop) (SİBİA, 2019, s. 127)

ırahmet_ ossuñ (Başdervişli -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 411)

iki karış dört barmağ yere girmek (-Adıyaman) (AİYASV, 2018, s. 142)

ince hestelîg (-Şanlıurfa) (UMA, 1997, s. 249)

ipe asmak (Baykal *Çermik -Diyarbakır) (DİÇÇYA, 2001, s. 133)

ipe geçirtmek (Dügerék -Muğla) (MYA, 2013, s. 195)

işi bitmek (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 207)

kadasını almak (-Malatya) (MÍA, 2000, s. 407)

kan etmek (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 214) ~ **ganetmek** (-Bayburt; *Selim -Kars; Peşman, *Daday -Kastamonu) (DS, 2009, s. 1911)

kanına girmek (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 215)

kaniyla ödemek (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 215)

kefin parasi etmek (-Erzurum) (ErÍA III.C., 1995, s. 194)

kelle almak (Yavi *Çat -Erzurum) (ErÍA II.C., 1995, s. 221)

kelle gobartmak (*Erbaa -Tokat) (STİAT, 1994, s. 209)

kelle uçurmak (Aksu *İmranlı -Sivas) (SİYA, 2006, s. 349)

kepeği tükenmek (-Ankara; -Çankırı; -Çorum; -Erzurum -Gaziantep; -Kırşehir) (BAAD, 2019, s. 368), (ÇAS, 2015, s. 239)

kim vurduya gitmek (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 232)

köç etmek (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 163)

madesi yetmek (-Çorum) (ÇAS, 2015, s. 275) ~ **vâdesi yêtmek** (Torun *Andırın-Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 265) ~ **vâde yetmek** (*İskilip -Çorum) (ÇAS, 2015, s. 275)

mehrum_olmak (-Erzurum) (ErĀ III.C., 1995, s. 221)

meraĥdan patlamak (Saka *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 173)

meyit gibi yatmak (Kaymakçı *Ödemiş -İzmir) (İİÖKBĀ, 2020, s. 220)

mezar daşları birbirine baĥmaĥ (-Adıyaman) (AĪYASV, 2018, s. 192)

mort murt olmak (Uluşiran, *şiran -Gümüşhane) (DS, 2009, s. 4600)

nur içinde yatsın (Çatyol *Akçadaĥ -Malatya) (MĪA, 2000, s. 330) ~ **nur_ içinde yatsın** (-Afyonkarahisar) (AMA, 2006, s. 207) ~ **nur_ içinde yāTsin** (-Afyonkarahisar) (AMA, 2006, s. 243) ~ **nur_ içinde yatsıñ** (şirinköy -Manisa) (MA, 2017, s. 612) ~ **nurlāñ içindi yatsın** (Yeşilyurt *Menteşe -Muĥla) (MYA, 2013, s. 231)

ölirse örteriĥ, delige dūrteriĥ (-Adıyaman) (AĪYASV, 2018, s. 210)

ölmiş eşseg aramaĥ (-Adıyaman) (AĪYASV, 2018, s. 210)

ölüm çanları çalmak (Çamyayla -Bolu) (BoĀA, 2019, s. 329)

ölüm itim dünyası (-Erzurum) (ErĀ III.C., 1995, s. 188)

patrav olmak (-Bitlis) (DS, 2009, s. 3415)

eraĥmetli (Avdan *Kandıra -Kocaeli) (KKA, 2019, s. 129) ~ **irahmadlı** (*Mut -Mersin) (SMSBYA, 2009, s. 311) ~ **irahmathı** (Afşar *Bala -Ankara) (AĀA, 2012, s. 315) ~ **irahmatlı** (Beşbucak *Andırın -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 227) ~ **irahmetli** (*Göynük -Bolu) (BoĀA, 2019, s. 122), (*Akçaalan -Karaman) (KĪAAAAY, 2011, s. 196), (-Yalova) (YĪYA, 2020, s. 524) ~ **irahmetli** (Altınova-Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 400) ~ **irahmätli** (Olukbaşı *Bozdoĥan -Aydın) (GBAA, 1994, s. 83) ~ **irahmetli** (Balı *Ereĥli -Zonguldak) (ZBKĀA, 1997, s. 107) ~ **irahmetli** (Ayancık* Ayancık -Sinop) (řĀĀĀA, 2017, s. 181) ~ **irahmetlü** (Tepecik *Ayancık -Sinop) (řĀĀĀA, 2017, s. 124) ~ **irāmathı** (Çiftlik *Eĥirdir -Isparta) (EYA, 2011, s. 237) ~ **irāmedli** (Kuzluk *Menteşe -Muĥla) (MYA, 2013, s. 211) ~ **irametli** (-Bilecik) (BĀĀĀ, 2009, s. 677) ~ **irāmetli** (Beĥendik *Keşan -Edirne) (EĀA, 1998, s. 150), (*Bařayla -Karaman) (KĪAAAAY, 2011, s. 352), (Döngelli *Kandıra -Kocaeli) (KKA, 2019, s. 94) ~ **irāme⁴li** (Yeşilyurt

*Menteşe -Muğla) (MYA, 2013, s. 231) ~ **irahmatlı** (Beşbucak *Andırın -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 227) ~ **irāmätli** (Avşar *Dinar -Afyonkarahisar) (GBAA, 1994, s. 40) ~ **ivāmetli** (-Kırklareli) (KİASV, 2013, s. 157) ~ **irāmetli** (Çay *Eğirdir -Isparta) (EYA, 2011, s. 251), (-Kayseri) (KMİA, 2000, s. 146), (Koyunbaba -Kırklareli) (KİMİKA, 1990, s. 108), (Çömlekçi *Çaycuma -Zonguldak) (ZBKİA, 1997, 143) ~ **irahmetli** (Çömlekçi *Çaycuma -Zonguldak) (ZBKİA, 1997, s. 143) ~ **irehmetli** (Turgutlar *Senirkent -Isparta) (SA, 2015, s. 395), (Başaran *Kiraz -İzmir) (İİÖKBİA, 2020, s. 174) ~ **irehmätli** (Omurcalı *Kiraz -İzmir) (İİÖKBİA, 2020, s. 187) ~ **ireme'li** ~ **irēme'li** (Ketendere *Milas -Muğla) (MYA, 2013, s. 267) ~ **irēmeTli** (Ulaş *Milas -Muğla) (MYA, 2013, s. 281) ~ **lahmeTli** (Büyükkızıoğlu *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 236) ~ **rahmatlı** (Afşar *Bala -Ankara) (AİA, 2012, s. 315) ~ **rahmetli** (-Aksaray) (AYA, 2012, s. 360), (Söğütlü *Elbistan -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 347), (Akçalan, Dinek -Karaman) (KİAAAAY, 2011, s. 251), (Gocaaydın *Kandıra -Kocaeli) (KKA, 2019, s. 90), (Hatip *Ayancık -Sinop) (SİAİA, 2017, s. 240), (Fıstıklı *Armutlu -Yalova) (YİYA, 2020, s. 271) ~ **rahmetli** (Baykal *Çermik -Diyarbakır) (DİÇÇYA, 2001, s. 131), (Arpacılı *Akçaabat -Trabzon) (TYA, 2006, s. 167) ~ **rahmetli** (Çubuklu *Adapazarı -Sakarya) (SİA, 2004, s. 37) ~ **rāhmeTli** (Turgutlar *Senirkent -Isparta) (SA, 2015, s. 395) ~ **rametli** (Budakdere *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 222) ~ **rāhmeTli** (Köke *Gelendost -Isparta) (GeA, 2017, s. 229) ~ **rāhmetli** (Çubuklu *Adapazarı -Sakarya) (SİA, 2004, s. 37) ~ **rāmatlı** (Mamak *Korkuteli -Antalya) (AİKİYA, 2017, s. 304) ~ **rāmā'lı** (Turgut *Ula -Muğla) (MYA, 2013, s. 292) ~ **rāmedli** (Çakırlar *Yerköy -Yozgat) (YYA, 1998, s. 93), (Kemikler *Milas -Muğla) (MYA, 2013, s. 367) ~ **rāmetlē** (Polatlar *Sincan -Ankara) (AİA, 2012, s. 225) ~ **rāmetli** (Armutlu *Kepsut -Balıkesir) (BİA, 2008, s. 411), (Dodurga *Bozüyük -Bilecik) (BİAİ, 2009, s. 334), (Subaşı *Lâpseki -Çanakkale) (LYA, 2015, s. 291), (Karasatlı *Keşan -Edirne) (EİA, 1998, s. 137), (Yeni Mahalle *Eğirdir -Isparta) (EYA, 2011, s. 266), (Afşar *Gelendost -Isparta) (GeA, 2017, s. 164), (*Bucakkışla -Karaman) (KİAAAAY, 2011, s. 226), (-Kayseri) (KMİA, 2000, s. 17), (Koyunbaba -Kırklareli) (KİMİKA, 1990, s. 101), (Döngelli, Kabağaç *Kandıra -Kocaeli) (KİBMA, 2018, s. 276), (Döngelli *Kandıra -Kocaeli) (KKA, 2019, s. 94), (Örenköy *Demirci -Manisa) (MA, 2017, s. 688), (Büyükalan *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 225), (Dereköy *Çiftlikköy -Yalova) (YİYA, 2020, s. 524) ~ **rāmeTli** (-Balıkesir) ~ **rāmetli** (Bekirpaşa *Adapazarı -Sakarya) (SİA, 2004, s. 48) ~ **ra:metli** (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 295) ~ **rāmeTlü** (Kestanelik *Ayancık -Sinop) (SİAİA, 2017, s. 161) ~ **reħmeđdi** (Azat -Kars) (KİA, 2020, s. 326) ~ **reħmetli** (İkikubbe *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 175), (Çeperli, Kötek *Kağızman -Kars) (KİA, 2020, s. 176), (Ofis *Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 162) ~ **rāhmatlı** (Bekirpaşa *Adapazarı -Sakarya) (SİA, 2004, s. 61) ~ **iraamatlık** (Cevizalan *Ödemiş -İzmir) (İİÖKBİA, 2020, s. 244) ~ **irahmatlıh** (Gökler Yaylası *Ortaköy -Aksaray) (AYA, 2012, s. 600), (Kumluca *Yerköy -Yozgat) (YeYA, 2003, s. 98) ~ **irahmatlıh** (Karahöyük *Arguvan -Malatya) (MİA, 2000, s. 295) ~ **irahmatlık** (*Eskil -Aksaray) (AYA, 2012, s. 531) **irahmatlık** (Düziçi -Osmaniye) (AOİA II.C., 2006, s. 393) ~ **irahmatlık** ~ **irahmatlık** (Karagöl *Pazarcık -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 523) ~ **irahmatlık** (Altınova *Onikişubat -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 399) ~ **irahmatlık** (Kurucaova -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 476) ~ **irahmatlık** (Altınova -Kahramanmaraş)

(KYA, 2011, s. 400) ~ **irahmatlıK** (*Dörtyol -Hatay) (DöA, 2006, s. 77) ~ **irahmatıK** (Yeşilköy *Dörtyol -Hatay) (DöA, 2006, s. 313) ~ **irahmatlık** (Mutören *Mut -Mersin) (SMSBYA, 2009, s. 197) ~ **irahmátlik** (Topçalı -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 500) ~ **irahmátlık** (Büyükimalı *Türkoğlu -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 553) ~ **irahmeTdik** (Yassıören *Kazan -Ankara) (AİA, 2012, s. 265) ~ **irahmeTdik** (Yassıören *Kazan -Ankara) (AİA, 2012, s. 266) ~ **irahmetlik** (Karkın -Aksaray) (AYA, 2012, s. 23), (Berçin Yayalar *Kızılcahamam -Ankara) (AİA, 2012, s. 287), (*Dörtyol -Hatay) (DöA, 2006, s. 94), (Alemdar *Afşin -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 181), (Bektaş *Boyabat -Sinop) (SİBİA, 2019, s. 130) ~ **irahmeTlik** (Bulduklı *Kozan -Adana) (AOİA II.C., 2006, s. 38), (-Afyonkarahisar) (AMA, 2006, s. 202) ~ **irahmetlik** (Yazılı -Karaman) (KİAAAAY, 2011, s. 309) ~ **irahmeTlik** (-Afyonkarahisar) (AMA, 2006, s. 202), (Turgutlar *Senirkent -Isparta) (SA, 2015, s. 394) ~ **irahmetlik** (Alemdar *Afşin -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 181), (Karamanlı *Aybastı -Ordu) (AA, 2002, s. 66) ~ **irahmatlık** (Karagöl *Pazarcık -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 523) ~ **irahmetlık** (Büyükimalı *Türkoğlu -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 553) ~ **irahmetlik** (Uluğbey *Senirkent -Isparta) (SA, 2015, s. 476) ~ **irahmetlik** (*Dodurga, İki Pınar *İskilip -Çorum) (ÇİYA, 2004, s. 121), (Çadırkaya *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 251), (*Boyabat -Sinop) (SİBİA, 2019, s. 179) ~ **irahmetlik** (Selçuklu *Uluborlu -Isparta) (UA, 2010, s. 149) ~ **irahmetlik** (İsmaili -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 466) ~ **rahmatlik** (Çağlalık *Dörtyol -Hatay) (DöA, 2006, s. 258) ~ **irāma'lık** (Tahtacı *Burhaniye -Balıkesir) (BİA, 2008, s. 406) ~ **irāmatlık** (Yenice *Gelendost -Isparta) (GeA, 2017, s. 391) ~ **irāmatlık** (Kıranşeyh *Köprübaşı -Manisa) (MA, 2017, s. 797), (Kabayar *Sumbas -Osmaniye) ~ **irāmaTlık** ~ **irāmaTlık** (Kabayar *Sumbas -Osmaniye) (AOİA II.C., 2006, s. 318) ~ **iramaTlık** (Kıymık *Gördes -Manisa) (MA, 2017, s. 759) ~ **irāme'lik** (Hacıhasanlar *Edremit -Balıkesir) (BİA, 2008, s. 392) ~ **irametlig** (Daldere *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 273) ~ **irametlik** (İsasofta *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 3341) ~ **irameTlik** (Gündoğdu *Köprübaşı -Manisa) (MA, 2017, s. 782) ~ **ira:metlik** (Altındağ *Peçenek -Ankara) (AÖAB, 2013, s. 99) ~ **irāmeTdik** (Yassıören *Kazan -Ankara) (AİA, 2012, s. 266) ~ **irāmetdli** (Kuzluk *Menteşe -Muğla) (MYA, 2013, s. 211) ~ **irāmetlik** (Güzelcekale *Haymana -Ankara) (AİA, 2012, s. 155), (Hacıhasanlar *Edremit -Balıkesir) (BİA, 2008, s. 460), (*Mihalıççık -Eskişehir) (EİMİYA, 2008, s. 261), (İnhisar *Gelendost, *Uluborlu -Isparta) (UA, 2010, s. 174), (Esinyurt *Gelendost -Isparta) (GeA, 2017, s. 186) (Boyallı Ürgüp -Nevşehir) ~ **irāmetlik** (Kümbet *Yenipazar -Bilecik) (BİAİ, 2009, s. 611) ~ **irāmetlik** (*Gelendost -Isparta) (GeA, 2017, s. 391) ~ **irāmāTlik** (Avşar *Dinar -Afyonkarahisar) (GBAA, 1994, s. 40) ~ **irametlig** (Yuvacık *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 526) ~ **irahmaTlık** ~ **irahmaTlık** (Kıvrıklı *Ceyhan -Adana) (AOİA II.C., 2006, s. 229) ~ **irahmeddig** (Başlamış *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 203) ~ **irahmatlık** (Kırımını *Ağaçören -Aksaray) (AYA, 2012, s. 698) ~ **irāmedlik** (Ozan *Akdağmadeni -Yozgat) (YYA, 1998, s. 166) ~ **irahmetlik** (Avdan *Kandıra -Kocaeli) (KKA, 2019, s. 128), (Şuğul *Darende -Malatya) (MİA, 2000, s. 375), (Akdere *Silifke -Mersin) (SMSBYA, 2009, s. 249) ~ **irametlik** (Gündoğdu *Köprübaşı -Manisa) (MA, 2017, s. 782) ~ **irāmetlik** (Karamanlar *Çepni -Balıkesir), (Boyallı *Ürgüp -Nevşehir) (NYA, 1994, s. 164), (İkisaray -Uşak) (UİA, 2002, s.

216) ~ *irāmetliK* (*Kula -Manisa) (MA, 2017, s. 1126) ~ *irehme'lik* (Esenyurt *Demirci -Manisa) (MA, 2017, s. 692) ~ *irehmetlik* (Doğanbeyli *Kemah Erzincan) (ErYA, 1995, s. 299) ~ *irehmetliK* (Başaran *Kiraz -İzmir) (İİÖKBİA, 2020, s. 173-174) ~ *irehmetdih* (Kuyucak *Mecitözü -Çorum) (ÇİMİKKA, 2013, s. 109) ~ *irehmetdik* (Azat -Kars) (KİA, 2020, s. 329) ~ *irehmetdih* (Arslanhane *Arpaçay-Kars) (AKD, 1998, s. 190) ~ *irehmetliĝ* (Kösler *Refahiye -Erzincan) (ErYA, 1995, s. 327) ~ *irehmetlik* (Yakup Abdal *Demirözü -Bayburt) (BDİA, 2014, s. 174) ~ *irehmettik* (Arslanhane *Arpaçay -Kars) (AKD, 1998, s. 169) ~ *irehmettik* (Arslanhane *Arpaçay -Kars) (AKD, 1998, s. 207) ~ *irehmätliK* (Başaran *Kiraz -İzmir) (İİÖKBİA, 2020, s. 174) ~ *irāmetliK* (Yusufdere *Ödemiş -İzmir) (İİÖKBİA, 2020, s. 235) ~ *irāhmätliK* (Yusufdere *Ödemiş -İzmir) (İİÖKBİA, 2020, s. 235) ~ *irāmätlik* (Yusufdere *Ödemiş -İzmir) (İİÖKBİA, 2020, s. 234) ~ *irihmetlik* (*Kemah -Erzincan) (ErYA, 1995, s. 303) ~ *rahmatliĝ* (Aşağı Pulluyazı *Dörtöyol -Hatay) (YA, 2012, s. 257) ~ *rahmatliĝ* (Harkaçtıĝı *Kadirli -Osmaniye) (AOİA I.I.C., 2006, s. 332) ~ *rahmatliĝ* (Öncüpınar -Kilis) (KMKA, 1993, s. 28) ~ *rahmatliĝ* (Asar *Arguvan -Malatya) (MİA, 2000, s. 300) ~ *rahmatlik* (Çağlalik *Dörtöyol -Hatay) (DöA, 2006, s. 258) ~ *rahmatlik* (Kuzuluk *Şalpaazarı -Trabzon) (TYA, 2006, s. 3) ~ *rahmedlik* (Kızılcaaköy -Kırşehir) (KıYA, 2000, s. 241) ~ *rahmetdih* (Kuyucak *Mecitözü -Çorum) (ÇİMİKKA, 2013, s. 123) ~ *rahmetik* (-Ankara) (AİA, 2012, s. 581) ~ *rahmetleh* ~ *rahmetleĝ* (*Olur -Erzurum) (ErİA I.I.C., 1995, s. 37) ~ *rahmetliĝ* (Hamamayaĝı *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 321) ~ *rahmeTlik* (Hamidiye *Senirkent -Isparta) (SA, 2015, s. 296) ~ *rahmeTliĝ* ~ *rahmetlik* (-Aksaray) (AYA, 2012, s. 367), (Karaköy *Nallıhan -Ankara) (AİA, 2012, s. 246), (*Dörtöyol -Hatay) (DöA, 2006 s. 94), (Kıbrıs *Senirkent -Isparta) (SA, 2015 s. 330), (Bent *Kale -Malatya) (MİA, 2000, s. 315), (İkisaray -Uşak) (UİA, 2002, s. 216) ~ *rahmetliK* (Çatalbahçe *Akçadaĝ -Malatya) (MİA, 2000, s. 330), (Dindarlı *Sarıgöl -Manisa) (MA, 2017, s. 830), (Budakdere *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 220) ~ *rahmeTliK* (-Adana) (AOİA I.I.C., 2006, s. 133), (Hamidiye *Senirkent -Isparta) (SA, 2015, s. 296-298) ~ *rahmetliĝ* (-Ankara) (AİA, 2012, s. 581) ~ *rahmatliĝ* (*Dörtöyol -Hatay) (DöA, 2006, s. 85) ~ *rāhmetlik* (Ortabereket *Ayaş -Ankara) (AİA, 2012, s. 257) ~ *rāhmetliK* (Turgutlar *Senirkent -Isparta) (SA, 2015, s. 395) ~ *rahmetlik* (*Demirözü -Bayburt) (BDİA, 2014, s. 119), (Kuyucak *Mecitözü -Çorum)(ÇİMİKKA, 2013. 123), (*Mihalıççık -Eskişehir) (EİMİYA, 2008, s. 350), (Arpacılı *Akçaabat -Trabzon) (TYA, 2006, s. 167) ~ *rāhmetliK* (*Demirözü -Bayburt) (BDİA, 2014, s. 119) ~ *rahmetluĝ* (*Olur -Erzurum)(ErİA I.I.C., 1995, s. 38) ~ *rahmetliĝ* (Kısanta *Demirözü -Bayburt) (BDİA, 2014, s. 119) ~ *rahmetliĝ* (Meşepınarı *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 454) ~ *rāhmeTlih* (Çadirkaya *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 253) ~ *rāhmetluĝ* (Çadirkaya *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 253) ~ *rametliĝ* (Aşağıgölyazı *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 189) ~ *rāhmetliĝ* (Aşağıgölyazı *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 190) ~ *rameTdig* (Büyükalan *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s.232) ~ *rametliK* (İsasofta *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s.341) ~ *rāmeTdik* (Yapracık *Etimesgut -Ankara) (AİA, 2012, s. 158) ~ *rāmetliĝ* (Aşağıgölyazı *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 189) ~ *rāmetlik* (Peçenek *Çamlıdere -Ankara) (AİA, 2012, s. 278), (Demirci *Gülağaç-Aksaray) (AYA, 2012, s. 491), (Afşar *Gelendost; 16 Haziran *Senirkent -Isparta) (GeA, 2017, s. 164) (SA, 2015, s. 333), (Kaymakçı

*Ödemiş -İzmir) (İİÖKBİA, 2020, s. 215) ~ **ra:metlik** (Peçenek *Altındağ -Ankara) ~ **ramatlıh** (Caferli *Yerköy -Yozgat) (YeYA, 2003, s. 105) ~ **rāmedlik** (Yukarı Sarıkaya *Sarıkaya -Yozgat) (YYA, 1998, s. 140) ~ **rameTlik** (Dayılı *Yerköy -Yozgat) (YeYA, 2003, s. 107) ~ **rāmeTlik** (-Afyonkarahisar) (AMA, 2006, s. 223) ~ **rāmetlik** (Hisarcık *İnhisar -Bilecik) (BİAİ, 2009, s. 376) ~ **rehmatlıh** (*Şenkaya -Erzurum) (ErİA II.C., 1995, s. 55) ~ **reḫmetlıh** (-Şanlıurfa) (UMA, 1997, s. 166) ~ **reḫmetlik** ~ **reḫmetlik** (Çeperli, Kötek *Kağızman -Kars) (KİA, 2020, s. 176) ~ **reḫmetlik** (Kulaksız *Ahlal -Bitlis) (AASV, 2017, s. 136), (Esmerçay *Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 213) ~ **reḫmetlik** (Pelteköy -Elazığ) (EYAD, 1994, s. 118) ~ **reḫmetlik** (*Demirözü -Bayburt) (BDİA, 2014, s. 196) ~ **reḫmetlik** (Doğanbeyli *Kemah -Erzincan) (ErYA, 1995, s. 299) ~ **rēmetlik** (Karakeçili *Gördes -Manisa) (MA, 2017, s. 745) ~ **rıḫmatlık** (Çabala *Yayladağı -Hatay) (YA, 2012, s. 309) (GeA, 2017, s. 391)

rahmetle valde vefat etmek (*Olur -Erzurum) (ErİA II.C., 1995, s. 40)

rāmed okumak (Kemikler *Milas -Muğla) (MYA, 2013, s. 370)

rāmete kalmak (-Kırklareli) (KİASV, 2013, s. 229)

reḫmetlik olmak (Rabat *İliç -Erzincan) (ErYA, 1995, s. 271)

reḫmet gètmek ~ **raḫmete gètmek** (Hayriye *Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 173), (UMA, 1997, s. 158)

ruhunu teslim etmek (Kazancı* Osmaneli -Bilecik) (BİAİ, 2009, s. 594)

sakalı yıldıza dikmek (-Çorum) (ÇAS, 2015, s. 325)

sesi semadan gelmek (*Bor -Niğde) (DS, 2009, s. 3594)

sırasını savmak (*Bor -Niğde) (DS, 2009, s. 3616)

sizlerē_ ömür (Boyalı *Ürgüp -Nevşehir) (NYA, 1994, s. 164) ~ **sizlere ömür** (-Afyonkarahisar) (AMA, 2006, s. 211)

tahtalı köy (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 321)

tabanı genişlemek (Çorum) (DS, 2009, s. 3799)

taħdeda gétme (Doğanbeyli *Kemah -Erzincan) (ErYA, 1995, s. 426)

teslim olmak (Erbildi -Elazığ) (EYAD, 1994, s. 76)

toprağı bol olmak (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 331)

topraħ olmak (*Yerköy -Yozgat) (YeYA, 2003, s. 134)

vaħdına hazır olmaħ (-Erzurum) (ErĀ III.C., 1995, s. 325)

ya kemeri ya ħendegi doldurmak (-Erzurum) (ErĀ III.C., 1995, s. 330)

yer altında kitli sanduħ (*Safranbolu -Karabük) (AĀAD, 1995, s. 201)

yeri cenneT_ōsun (Şenköy *Çınarcık -Yalova) (YĀYA, 2020, s. 327)

yıldızı düşmek (*Ünye -Ordu) (DS, 2009, s.), (OASV, 2017, s. 484)

7.1.1. Ölümle ilgili dualar ve iyi dilekler

allah_acı ölüm vermiye (*Çüngüş-Diyarbakır) (DİÇÇYA, 2001, s. 182)

allah_cennetlere nesip etsun (Saraç *Tonya -Trabzon) (TYA, 2006, s. 128)

allā acılarını yaşatmasın (Oluklu -Kocaeli) (KĀBMA, 2018, s. 619)

allah_ecir versin (Aldan *Çamlıdere -Ankara) (AĀA, 2012, s. 335) ~ **allah ecir sabır virsin** (Çoğlu -Karaman) (KĀAAAAY, 2011, s. 233)

allah gabir garanluğunda gomasın. Cennet bahçesi étsin. Muhammed ümmetini de cennetine goysun. Cehenneminde yakmasın (*Gerede -Bolu) (BoĀA, 2019, s. 190)

allahım gabirde buħaltmasın suwalda yaħıltmasın (Devekovan *Şereflikoçhisar -Ankara)

(AÖAB, 2013, s. 153)

allah ğani ğani rahmet ętsin (-Diyarbakır) (DA, 2011, s. 112)

allah öliye reğmet ętsin (Hasan Çelebi *Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 239)

allah ireğmet ętsiň (Kuyucak *Mecitözü -Çorum) (ÇİMİKKA, 2013, s. 119) ~ **allah reğmet ętsin** (Gaziler *İspir, *Pasinler -Erzurum) (ErİA II.C., 1995, s. 88/154) ~ **alláh rahmet ętsin** (-Ağrı) (AğİA, 2009, s. 819) ~ **allah rahmet ętsin** (*Çermik -Diyarbakır) (DİÇÇYA, 2001, s. 152) ~ **allah rameT ętsin** (*Yerköy -Yozgat) (YeYA, 2003, s. 134) ~ **allah rāmet ętsin** (Umutkaya -Elazığ) (EYAD, 1994, s. 217) ~ **allah reğmet ęde** (Apçağa *Kemaliye -Erzincan) (ErYA, 1995, s. 227) ~ **allah reğmet ętsin** (Kineęi *Arpaçay -Kars) (AKD, 1998, s. 51) ~ **allah reğmet ętsin** (Saka *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 112), **allah reğmet ętsin** (Hacı Ömer *Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 110) ~ **aļlah rahmet ętsin** (Yenicami *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 427) ~ **aļlah rahmeT ętsin** (Çadırkaya *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 251) ~ **alla rağmet ętsun** (Kale *Çamlıhemşin -Rize) (RİA, 2003, s. 209) ~ **allā rahmet ętsin** (Böcüklü, Kötek *Kağızman -Kars) (KİA, 2020, s. 199) ~ **alla remet ętsin** (Dambüyük -Elazığ) (EYAD, 1994, s. 138).

allah ırāmet ęylesin (Kösrelik *Çubuk -Ankara) (AİA, 2012, s. 335) ~ **allah ırāmeT ęylesin** (Yelten *Korkuteli -Antalya) (AİKİYA, 2017, s. 256) ~ **allah ireğmet ęlesin** (Kineęi *Arpaçay -Kars) (AKD, 1998, s. 85) ~ **allah rahmed ęylesiň** (Beyobası *Balıseyh, Ceceli *Keskin -Kırıkkale) (KıİA, 2016, s. 209) ~ **allah rahmet ęylesin** (Damlapınar -Karaman) (KİAAAAY, 2011, s. 246) ~ **allah rahmet ęylesin** (Devekovan *Şereflikoçhisar -Ankara) (AÖAB, 2013, s. 152) ~ **allah rahmet ęylesin** (Hamidiye *Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 110) ~ **aļlah rahmeT ęyley ę** (Daldere *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 277) ~ **allah rahmeT ęlesin** (*Şereflikoçhisar -Ankara) (AİA, 2012, s. 335) ~ **allah rāmeT ęylesin** (Hisarcık *İnhisar -Bilecik) (BİAİ, 2009, s. 376) ~ **allah rāmeT ęylesiň** (Selmanhacılar *Selendi -Manisa) (MA, 2017, s. 873) ~ **allah reğmet ęylesin** (Dağbaşı *Horasan -Erzurum) (ErİA II.C., 1995, s. 140) ~ **allah reğmeT ęylesiň** (Üşümüş *Demirci -Manisa) (MA, 2017, s. 703) ~ **allah rēmeT ęlesin** (Ketendere *Milas -Muğla) (MYA, 2013, s. 267) ~ **allah ırāmat ęylesin** (Evren *Mut -Mersin) (SMSBYA, 2009, s. 240) ~ **allah ırāmet ęlesin** (*Mihalıççık -Eskişehir) (EİMİYA, 2008, s. 261) ~ **allah rahmet ęylesin** (*Kula -Manisa) (MA, 2017, s. 1115) ~ **allah rāmet ęylesin** (Çukurköy *Çiftlikköy -Yalova) (YİYA, 2020, s. 360) ~ **aļlah rahmeT ęlesin** (Köseoęlu *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 382) ~ **aļlah rahmet ęylesin** (Yuvacık *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 526) ~ **aļlah ramet ęylesin** (İsasofta *Ladik -Samsun) (LA, 2020, s. 347) ~ **allā ırāmaT ęylesin** (Cambazlı *Ahmetli -Manisa) (MA, 2017, s. 642) ~ **allā rahmet ęylesin** (Köşen -Edirne) (EİA, 1998, s. 185) ~ **allā rahmeT ęylesiň** (Kargın *Ahmetli -Manisa) (MA, 2017, s.

621) ~ *allā rāmet_eylesin* (Ambarcı *İzmit -Kocaeli) (KİBMA, 2018, s. 499) ~ *allah_rāmeT_eylesin* (Cumhuriyet *Senirkent -Isparta) (SA, 2015, s. 286) ~ *ālla_rāmet_eylesin* (Dişbudak *Lâpseki -Çanakkale) (LYA, 2015, s. 451) ~ *allā_rāmeT_eylesin* (*Marmaris -Muğla) (MYA, 2013, s. 434) ~ *allā_rāmet_eylesiñ* ~ *allā_rāmeT_eylesiñ* (-Kütahya) (KüYA, 1988, s. 158) ~ *aļļāh_īrahmed_eylesin* (*Boyabat -Sinop) (SİBİA, 2019, s. 274) ~ *aļļa_rāmet_eylesiñ* (Altınova *Onikişubat -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 400) ~ *aļļa_īramat_ēylesiñ* (Torun *Andırın -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 265)

allā_rāmet_eylesiñ_yaTTī_yerlē_nur_ōsun (Bedeller *Saruhanlı -Manisa) (MA, 2017, s. 1169)

allah_rıhmat_kıssın_canına (Hisarcık *Yayladağı -Hatay) (YA, 2012, s. 453)

allah_sabırlar_versin (Hamidiye *Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 110) ~ *allah_sabır_wersin* (Hasan Çelebi *Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 239)

allah_sabır_salamatlık_versiñ (Bağdamlar *Milas -Muğla) (MYA, 2013, s. 239)

allah_şefa:tlarından_mahrum_ēylemesin (Devekovan *Şereflikoçhisar -Ankara) (AÖAB, 2013, s. 152)

amāneTiñi_al_güzel_allahım (Şirinköy -Manisa) (MA, 2017, s. 613)

anañ_atañ_nur_içinde_yatsın (Çoğlu -Karaman) (KİAAAAY, 2011, s. 233)

anan_baban_rahmet (-Diyarbakır) (DA, 2011, s. 143)

atana_irehmet (Kineği *Arpaçay -Kars) (AKD, 1998, s. 111)

baban_sinine_nur_yağā (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 386)

babaña_īrahmed (Efendiköy *Keskin -Kırıkkale) (KİA, 2016, s. 268)

başın_sağolsın (Gülali Bey *Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 116) ~ *başıñ_saolsun* (Bostanözü -Karaman) (KİAAAAY, 2011, s. 219) ~ *başıñ_sāōsun* (Osmaniye *Marmaris -Muğla) (MYA, 2013, s. 445) ~ *başı_sağ_ossun* (Üçkaya *Tuzluca -İğdır) (KİA, 2020, s. 315) ~ *başız_sağ_olsun* (Alt köyü *Refahiye -Erzincan) (ErYA, 1995, s. 318) ~ *başun_sağolsun* (-

Trabzon) (TYADS, 2015, s. 80)

cehennem görmüyesing (-Eskişehir) (AİAD, 1995, s. 151)

cennet ağasi ola (İkikubbe *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 233)

cenneT mekân_ōsuñ (Dindarlı *Sarıgöl -Manisa) (MA, 2017, s. 830) ~ *cennet mekânıñ olsun* (-Eskişehir) (AİAD, 1995, s. 151) ~ *megamı cennet ola* (*Bulanık -Muş) (AİAD, 1995, s. 97) ~ *mekanı cennet_ola* (Üçpınar *Çüngüş -Diyarbakır) (DİÇÇYA, 2001, s. 219) ~ *mekänneri cennet_ossuñ* (Kavşut *Göksun -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 376) ~ *cenneT mekânı olsun* (Küçükklü *Korkuteli -Antalya) (AİKİYA, 2017, s. 319)

cenneti alāyı bulasan (-Sivas) (STİAT, 1994, s. 136)

gabiri cennet olsun (Esinyurt *Gelendost -Isparta) (GeA, 2017, s. 187) ~ *ğabri cennet_olsun* ~ *ğabri cennet_olsun* (Taşmescit *Senirkent -Isparta) (SA, 2015, s. 368)

ğabri nūr olsun (Harmankaya *Kemaliye -Erzincan) (ErYA, 1995, s. 233) ~ *ğebre nūr_olsun* (*Pasinler -Erzurum) (ErİA II.C., 1995, s. 154)

geçmişize irahmât (Fatmalı -Kahramanmaraş) (KYA, 2011, s. 458)

irahmed_olasıca (*Boyabat -Sinop) (SİBİA, 2019, s. 127)

kadasını almak (-Malatya) (MİA, 2000, s. 407)

nur içinde yatsın (Çatyol *Akçadağ -Malatya) (MİA, 2000, s. 330) ~ *nur_ içinde yatsın* (-Afyonkarahisar) (AMA, 2006, s. 207) ~ *nur_ içinde yāTsin* (-Afyonkarahisar) (AMA, 2006, s. 243) ~ *nur_ içinde yatsıñ* (Şirinköy -Manisa) (MA, 2017, s. 612) ~ *nurlāñ içindi yatsın* (Yeşilyurt *Menteşe -Muğla) (MYA, 2013, s. 231)

ölünün canına değsin (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 389)

rāmed okumak (Kemikler *Milas-Muğla) (MYA, 2013, s. 370)

toprağı bol olsun (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 331)

yeri cenneT_ōsun (Şenköy *Çınarcık -Yalova) (YİYA, 2020, s. 327)

7.1.2. Ölümle ilgili ilençler

adın başkasına (küçüklere) kona (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 390)

allah ala seni (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 391)

anan baban fesinle, püskülünle (terliğinle) oynaya (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 393)

anan baban bir kızıl tabutta gide (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 393)

ağzına yuyucu parmağı gire (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 391)

ağzın soğuya (Tekke -Gümüşhane) (GİYASV, 2018, s. 9), (DS, 2009, s. 120)

alıcısı tuta (Gaziantep) (DS, 2009, s. 216)

allah alsın senin datlı canın (*Palandöken -Erzurum) (DİAT, 1995, s. 202)

allahın ateşine gele (*Şenkaya -Erzurum) (ErİA II.C., 1995, s. 56)

allah canını alsın ~ allah canını āsiñ (-Afyonkarahisar; -Mardin) (AMA, 145, s. 236), (MF, 2012, s. 134)

allah qaraltın kaldıra (İkikubbe *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 202)

allah seni elimnen ala (İkikubbe *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 203)

allah senin canın ala (İkikubbe *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 203)

añsızın ārı, fücçeten ölüm goresiñ (-Kayseri) (KMİA, 2000, s. 291)

andır kalmak (*Alucra, *Şebinkarahisar, *Tirebolu -Giresun; -Kars; Arpaköy -Ordu; -Sinop) (DS, 2006, s. 260) ~ **andır galmak** (-Ordu) (OASV, 2017, s. 48) ~ **andır_galmağ** (-Giresun; -Ordu) (KIAT, 1994, s. 306)

ayahta galasın etlerin töküle (-Elazığ) (BAAD, 2019, s. 68)

ayağın şarka çevrile (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 393)

baba çıksın (-Çorum) (ÇAS, 2015, s. 27) ~ **baba çıkasica** (Çayırılı *Gölbaşı, *Haymana -Ankara; -Çankırı; -Çorum; *Akkuş, *Ünye -Ordu) (DS, 2009, s. 449), (OASV, 2017, s. 67), (-Gümüşhane) (GIYASV, 2018, s. 35)

babalar ala (*Mesudiye -Ordu) (DS, 2009, s. 449), (OASV, 2017, s. 68)

baba tutasica (*Akkuş, *Ünye -Ordu) (DS, 2009, s. 449), (OASV, 2017, s. 67)

bancıla kalmak (*Sivrihisar -Eskişehir) (DS, 2009, s. 517)

başına taş dikile (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 394)

başını bārını yemek (*Zara -Sivas) (SİZİAKD, 2016, s. 39)

başını yésin (-Tokat) (TYADSK, 2020, s. 50) ~ **başını (beynini, bargını) yisin** (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 394)

bedenin yerlerde çürüye (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 395)

beéméciklē olası (Dereçine *Sultandağı -Afyonkarahisar) (DS, 2009, s. 4453)

bemecōsun (Dereçine *Sultandağı -Afyonkarahisar) (DS, 2009, s. 4457)

beyliğe çıksın (Dereçine *Sultandağı -Afyonkarahisar) (DS, 2009, s. 4457)

beyliklere çıksın (Dereçine *Sultandağı -Afyonkarahisar) (DS, 2009, s. 4457)

beytambala ~ beytambala kalmak (Çiftepınar *Erdemli -Mersin) (DS, 2009, s. 648)

bobalara çıkası (Dereçine *Sultandağı -Afyonkarahisar) (DS, 2009, s. 4463)

boynun altan kıla (İkikubbe *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 228)

boyu batmak (*Bor -Niğde) ~ **boyu boyanmak** (*Erciş -Van) ~ **boyu boyarhı olmak** (*Erciş -Van) (DS, 2009, s. 747)

boynun bostan arhi ola (Selçuklu *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 228)

boynun kıpa (-Diyarbakır) (DA, 2011, s. 144)

boyu devrilesicē (Çoğlu -Karaman) (KİAAAAY, 2011, s. 233) ~ **boyi dewrül-** (-Erzurum) (ErİA III.C., 1995, s. 76) ~ **boyuñ posuñ devrilsin** (Çaltı *Söğüt -Bilecik) (BİAİ, 2009, s. 398)

canı burnundan gelesice (*Düziçi -Osmaniye) (DSODAK, 2017, s. 1378)

canınıñ derdine düşesice (*Düziçi -Osmaniye) (DSODAK, 2017, s. 1378)

canını gapasıca (*Düziçi -Osmaniye) (DSODAK, 2017, s. 1378)

cannalası (-Çorum) (ÇAS, 2015, s. 56)

cehennemde kıalsın özi de mezari da (-Diyarbakır) (DA, 2011, s. 77)

cennēt yüzü görmesin (-Afyonkarahisar) (AMA, 2006, s. 194)

cigerin ağızından gele (-Diyarbakır) (DA, 2011, s. 144)

çeneñ ğamansıñ (Çaltı *Söğüt -Bilecik) (BİAİ, 2009, s. 399)

çerliyesin (-Sivas) (SİYA, 2006, s. 585)

daylı (Ulukışla *Bor -Niğde) (DS, 2009, s. 4485)

doñuz_ölümünden öl! (Kuşu *Simav -Kütahya) (KüYA, 1988, s. 188)

epriyıp çüriyisen, lap lap tökilesen (-Şanlıurfa) (UMA, 1997, s. 209)

etlerin töküle (-Elazığ) (EYSV, 2008, s. 68)

ezilesen tökülesen hitmi haşşek olasan (-Diyarbakır) (DA, 2011, s. 144)

'ezrâyil seni seve deligine tepe (-Diyarbakır) (DA, 2011, s. 144)

ğara habarı gelesice (-Tokat) (TYADSK, 2020, s. 43)

gara toprağlarda murad alasin (Eymir *Sorgun -Yozgat) (OAAD, 1995, s. 186)

garayola get (-Bayburt; *Arpaçay, *Sarıkamış -Kars) (DS, 2009, s. 1921)

gelmezine gitmek (*Bor -Niğde) (DS, 2009, s. 1984)

germece gerilesice (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 399)

gidesen gelmiyese (-Diyarbakır; Haliliye *Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 10, s. 276), (DA, 2011, s. 144)

gidişin ola gelişin olmaya (-Diyarbakır) (DA, 2011, s. 144)

ğebir ezabi ver- / çeyhdir- (-Erzurum) (ErİA III.C., 1995, s. 125)

gıran giresice *Karamanlı, *Tefenni -Burdur; İğneciler *Mudurnu -Bolu; *Elmalı, *Korkuteli -Antalya) (DS, 2009, s. 2053) ~ *ğırangiresice* (-Kayseri) (KMİA, 2000, s. 412) ~ *ğıran girescē* (Çoğlu -Karaman) (KİAAAAY, 2011, s. 233)

gıran guylası (İğneciler *Mudurnu -Bolu) (DS, 2009, s. 2053)

gorbagor _et- (-Erzurum) (ErÍA III.C., 1995, s. 143)

goruna siş- (-Erzurum) (ErÍA III.C., 1995, s. 142)

gorunda hoplayasın (-Elazığ) (EYSV, 2008, s. 91)

ğódeñ yirēssiñ (-Kayseri) (KMÍA, 2000, s. 412)

ğözü'ñ çırası söyünsün (-Kayseri) (KMÍA, 2000, s. 412)

hollāyası (İğneciler *Mudurnu -Bolu) (DS, 2009, s. 2397)

igidler çigninde gidesen (Selçuklu *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 311)

igid ölesen (İkikubbe *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 311)

issi yata soyuğ gaḥasan (-Erzurum) (ErÍA III.C., 1995, s. 186) ~ **isi yatasan savuḥ gaḥasan** (Saka *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 150)

karababaya tutulmak (-Amasya; Bayadı *Altınordu -Ordu; *Doğubeyazıt -Ağrı) (DS, 2009, s. 2638)

kara haberin gele (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 401)

kara yere gidesin (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 402)

kanın içen dola (İkikubbe *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 176)

kavğarmak (-Amasya) (DS, 2009, s. 2690)

kefin parasi et- (-Erzurum) (ErÍA III.C., 1995, s. 194)

keserin kalksın (*Mudurnu -Bolu) (DS, 2009, s. 2764)

kırançıklar gire (Çomaklıdere *Korkuteli -Antalya) (DS, 2009, s. 2817)

kısır 'ömür olasan (-Diyarbakır) (DA, 2011, s. 144)

kör miğ (-Adıyaman) (AİYASV, 2018, s. 171)

kanan somun doğrana (İkikubbe *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 321)

kurşun seen dege, tike tike olasan (Haliliye *Siverek Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 276)

makamı cenned olsuñ (Şahçalı *Delice -Kırıkkale) (KıA, 2016, s. 394)

mavrat (-Kırşehir) (DS, 2009, s. 3138)

meytin serile (-Adıyaman) (AİYASV, 2018, s. 191)

naha ğıran ğesiñ de gebere ğā (Çaltı *Söğüt-Bilecik) (BİAİ, 2009, s. 399)

ölün çıksın ~ ölüñ çıhsıñ (-Kayseri; -Mardin) (MF, 2012, s. 135), (KMİA, 2000, s. 482)

ölüne su bulunmaya (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 404)

ölün kukum kukum koksun (-Mardin) (MF, 2012, s. 135)

ölüsü ğesin dirisi gelmesin (Bahçeyaka *Yatağan -Muğla) (MYA, 2013, s. 294)

ömrin moz ömri ola (Selçuklu *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 139)

ömrüne (ömrüne, gününe) doymıyasın (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 404)

ömrün günün kısa gele (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 404)

ömrün günün tükene/tükenesice (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 404)

pörkün anan kıoyunda kala (Selçuklu *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 372)

sabaha çıkmyasıca (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 404)

sabaha salın kalkar inşallah (-Çorum) (ÇAS, 2015, s. 326).

tahtada kala o totaba şiklin totaba başın (Selçuklu *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 396)

tefin dürüne (Uluğbey *Senirkent -Isparta; -Bitlis) (DS, 2009, s. 3860)

torpağ başan (Selçuklu *Ahlat -Bitlis) (AASV, 2017, s. 139) ~ **torpağ başan** (-Elazığ) (EYSV, 2008, s. 208) ~ **torpak başan** (-Gümüşhane) (GİYASV, 2018, s. 373) ~ **toprağ başan ola** (-Diyarbakır) (DA, 2011, s. 144)

üz eti yere tökülmek (-Elazığ) (EYSV, 2008, s. 217)

yağız yere gidesin (-Elazığ) (EYSV, 2008, s. 221)

yanığralardan gidesice (*Çavdır -Burdur) (ÇADSK, 2014, s. 1546)

yaşı kara gelesice (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 406)

yaşına ömrüne doyamayasıca (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 406)

yaşın (yaşın, ömrün) kesile (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 406)

yaşın ömrün kısa gele (kala) (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 406)

yaşın yaş üzüme döne (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 406)

yaşın yerde sayıla (yaşı yerde sayılasıca) (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 406)

yavruların yalağ başında kalasıca (Çoğlu -Karaman) (KİAAAAAY, 2011, s. 233)

yere giresen ~ yirre giresen (Haliliye *Siverek -Şanlıurfa) (SMA, 2009, s. 276)

yerin yurdun gedik kala (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 407)

yer olası (Güney *Yeşilova -Burdur) (DS, 2009, s. 4255)

yetişmiyesice ~ yetmiyesice (-Sivas) (SİYA, 2006, s. 714)

yiğit iken yıkılasın (yıkılasıca) dal iken devrilesin (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 407)

zanğolümüne gelesice! (Kuşu *Simav -Kütahya) (KüYA, 1988, s. 188)

7.1.3. Ölümle ilgili atasözü ve deyimler

7.1.3.1. Ölümle ilgili atasözleri

acıdan kimse ölmemiş (-Afyonkarahisar; -Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 243), (BAAD, 2019, s. 26)

acıdan öldü demesinler de yemiş çatlamış desinler (Gündüzbey *Yeşilyurt -Malatya) (BAAD, 2019, s. 26)

açık yara(-dan) adam öldürmez (Ziyere *Merzifon -Amasya; *Ünye -Ordu) (BAAD, 2019, s. 27)

açla eceli gelen söyleşir (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 244)

ağrısız baş, mezardeki taş (*Ereğli -Konya) (BAAD, 2019, s. 32)

allah deldiği boğazı aç komaz (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 251)

anası ölen kız, hanım; babası ölen oğlan, bey oldum sanır (*Silifke -Mersin) (BAAD, 2019, s. 41)

attan düşen ölmemiş, eşekten düşen ölmüş (Gündüzbey *Yeşilyurt -Malatya; İslamdağ *Fatsa -Ordu; Çayköyü *Niksar -Tokat) (BAAD, 2019, s. 49)

at yıkılır, adam ölür (-Adana; *Bor -Niğde) (BAAD, 2019, s. 50)

azgın köpeğin ölümü çarkesinde olur (*Emirdağ -Afyonkarahisar) (BAAD, 2019, s. 52)

azma uzma, kendi mezarını kendin kazma (Hacıhamzalı *Tarsus -Mersin) (BAAD, 2019, s. 53)

babasının mezarını bilmediğin adama kız verme (-Niğde) (BAAD, 2019, s. 55)

babası ölen, ağa oldum sanır; anası ölen, hanım oldum sanır (-Adana) (BAAD, 2019, s. 55)

babası ölen, bey oldum sanırmış (Anamas *Eğirdir -Isparta) (BAAD, 2019, s. 55)

bahanesiz ölüm olmaz (-Afyonkarahisar; -Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 262), (BAAD, 2019, s. 56)

ben umarım bacımdan, bacım ölür acıdan (*Selim -Kars; -Van; -Bitlis) (BAAD, 2019, s. 61)

bey de ölür, abdal da ölür, yanı sıra çökdöl de ölür (*Silifke -Mersin) (BAAD, 2019, s. 61)

bey de ölür, aptal da (-Gaziantep; -Niğde) (GA II.C., 1945, s. 266), (BAAD, 2019, s. 61)

bir adamın adı çıkmadan (çıkacağına) canı (götü) çıkması iyi (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 267)

bir günlük ölüye, üç günlük yiyecek gerek (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 268)

biri ölmeyince biri onmaz (Peşman *Daday -Kastamonu) (BAAD, 2019, s. 65)

biri ölmezse biri dirilmez (-Van) (BAAD, 2019, s. 65)

bi torba altın götürmek (-Adıyaman) (AİYASV, 2018, s. 30)

büyük öküz ölmeden yeri belli olmaz (*Şavşat -Artvin) (BAAD, 2019, s. 71)

can çekişmeden ölmek yeğmiş (*Silifke -Mersin) (BAAD, 2019, s. 73)

culhe (çulha) kefinsiz ölür (-Bitlis) (BAAD, 2019, s. 74)

dağda eşek ölür, zararı eve olur (*Şebinkarahisar -Giresun) (BAAD, 2019, s. 83)

deliyle ölü sahibinindir (*Eğirdir -Isparta) (BAAD, 2019, s. 88)

dığaskanın kırk gün mezarı açık durur (*Gürün -Sivas) (BAAD, 2019, s. 91)

dost için ölmeli, düşman için dirilmeli (Şebinkarahisar -Giresun) (BAAD, 2019, s. 95)

dün ölen, dün gömülür (Uluköy *Dinar -Afyonkarahisar) (BAAD, 2019, s. 98)

eceline susamış eşek, çiftçinin ekmeğini yer (-Mardin) (MF, 2012, s. 124)

el elin ölüsüne ağlamaz (Çayköy *Niksar -Tokat) (BAAD, 2019, s. 106)

el elin ölüsüne güle güle ağlar (-Artvin) (BAAD, 2019, s. 106)

el elin ölüsüne dın dın diyi ālar (Muşalikallesi *Akdağımadeni -Yozgat) (OAAAD, 1995, s. 196)

elin öldürdüğü yılan dirilir de sokar (Gürmedere, Üzümlü *Fethiye -Muğla) (BAAD, 2019, s. 108)

elin ölümü ele tan gelir (*Silifke -Mersin) (BAAD, 2019, s. 108)

elin ölüsü ele uyur gelir (Eldirek *Fethiye -Muğla) (BAAD, 2019, s. 108)

elin vurduğu ölür, verdiği pay olur (-Niğde) (BAAD, 2019, s. 108)

erkeğin ölüsü, kadının dirisi (Gündüzbey *Yeşilyurt -Malatya) (BAAD, 2019, s. 112)

eşek ölür semeri, insan ölür eseri kalır (-Artvin; Gündüzbey *Yeşilyurt -Malatya) (BAAD,

2019, s. 115)

etme bulursun işleme ölürsün (-Konya) (BAAD, 2019, s. 116)

evinde ölüsü olan bir defa, delisi olan her vakit ağlarmış (Boztepe *Eynesil -Giresun) (BAAD, 2019, s. 117)

eyle olmak (*Zara -Sivas) (SİZİAKD, 2016, s. 38)

falan ölmüş filan ölmüş, bir gün derler Sinan ölmüş (*Manyas -Balıkesir) (BAAD, 2019, s. 119)

fukara: "ondum" demiş de şeytan: "ben öldüm mü" demiş (Çayköy *Niksar-Tokat) (BAAD, 2019, s. 120)

gavur diye öldürürler, şehit diye kaldırırılar (-Kayseri) (BAAD, 2019, s. 121)

gelin olmak isteyen kız "öleyim" der, evlenmek isteyen oğlan "gurbete gideyim" der (-Niğde) (BAAD, 2019, s. 123)

gidenin yeri, ölenin eri (-Van) (BAAD, 2019, s. 124)

giden ölmez, yeten ölür (-Van) (BAAD, 2019, s. 124)

gördün bir böcü, öldür de öyle acı (*Silifke -Mersin) (BAAD, 2019, s. 126)

gösterem göresen vermiyem ölesen (-Bitlis) (BYDAD, 2019, s. 57)

hasta başında ölü bekler (-Niğde) (BAAD, 2019, s. 133)

hasta olan ölmez, eceli gelen ölür (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 309)

hasta ol benim için öleyim senin için (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 309)

hastalık ölüm getirmez (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 309)

hastalık şaşırır, ölüm yıkar (Karahüseyinli *Alaçam -Samsun) (BAAD, 2019, s. 133)

hastanın başı yastıkta ezilir (Anamas *Eğirdir -Isparta) (BAAD, 2019, s. 133)

hasta yatan ölmemiş, vadesi yeten ölmüş (Karahüseyinli *Alaçam -Samsun) (BAAD, 2019, s. 133)

hayf ölene olur (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 310)

hayır istersen öldür yılanı, cennete gitmek istersen incitme canı (-Diyarbakır) (BAAD, 2019, s. 133)

hırlamanın ölüme faydası yoktur (*Merzifon -Amasya) (BAAD, 2019, s. 138)

incitme canı, öldür yılanı (-Van) (BAAD, 2019, s. 145)

inek öldü hap kesildi, dana öldü hep kesildi (-Bayburt; *Çıldır, *Sarıkamış -Kars) (BAAD, 2019, s. 145)

it dadandığı yerde aç ölür (*Gürün -Sivas) (BAAD, 2019, s. 148)

itin iyisi ölüsünü göstermez (-Samsun) (BAAD, 2019, s. 149)

itin ölümü gelirse caminin hayadına (yahut: mescide yakın) sıçar (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 319)

iti öldüreğine yalnız kes (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 320)

kağanın yerini ölenin avradını alılar (-Adıyaman) (AİYASV, 2018, s. 150)

kardeş mezarı yok, karı mezarı çok (*Gürsu -Bursa) (BAAD, 2019, s. 156)

karı hasta olacağına ben olsam, ben öleceğime karı ölse (*Safranbolu -Zonguldak) (BAAD, 2019, s. 157)

keçinin ölümü gelince (sırtı kaşınınca) çobanın değneğine sürünür (Gündüzbey*Yeşilyurt -Malatya; -Niğde) (BAAD, 2019, s. 161)

kefensiz mezar, parasız çarşı olur mu? (-Trabzon) (BAAD, 2019, s. 161)

kendi devesini yeden ölmemiş (*İlyas -Burdur) (BAAD, 2019, s. 162)

kırmızı öküz kızara kızara ölür (-Erzurum) (BAAD, 2019, s. 164)

kıyas kıyamete kalmaz (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 329)

kibarın ayağı ucunda ölmek, yobazın başı ucunda ölmekten iyidir (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 330), (BAAD, 2019, s. 167)

kin, engerek gibidir ve ikisi de ölüm kusar (-Mardin) (MF, 2012, s. 126)

kuduz ölür amma, dalağı da ölür (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 335)

mahallede ölü olur, herkes (kendi) ölüsüne ağlar (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 339), (BAAD, 2019, s. 179)

marttan sonra yağan durmaz, doğan ölmez (*Eğirdir -Isparta) (BAAD, 2019, s. 180)

men umerem bacımnan, bacım ölü acımnan (-Bitlis) (BYDAD, 2019, s. 172)

misafir ite ölüm gaipten gelir (*Silifke -Mersin) (BAAD, 2019, s. 181)

öküz ölür çift kalır, eşek ölür yük kalır (Uğurlu *Alanya -Antalya) (BAAD, 2019, s. 190)

öküz ölür gönü kalır, yiğit ölür ünü kalır (-Gaziantep; *Gürün -Sivas; -Van)(BAAD, 2019, s. 190)

öl de baygınlık gösterme (-İzmir) (BAAD, 2019, s. 190)

öldürürsen yılanı kendin öldür, elin öldürdüğü yıla tez canlanır (Kayadibi *Yeşilova

-Burdur) (BAAD, 2019, s. 190)

öldür üstesini ver (Gündüzbey *Yeşilyurt -Malatya) (BAAD, 2019, s. 190)

ölecek karga kırılacak dala konar (*Mudurnu -Bolu; -Çankırı) (BAAD, 2019, s. 190)

ölenin ardı sıra ölünmez (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 348)

ölenin erini, kalkanın yerini alırlar (*Silifke -Mersin) (BAAD, 2019, s. 190)

ölenin öldüğü sararıp solduğu kalır (*Silifke -Mersin) (BAAD, 2019, s. 190)

ölenle beraber ölünmez, ölenin ardı sıra gidilmez (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 348)

ölen, kalan da terbiyesiyle durur (*Ünye -Ordu) (BAAD, 2019, s. 190)

ölen keçi yağlı olur (Eldirek *Fethiye -Muğla) (BAAD, 2019, s. 190)

öl git de, yoku eşeğine duralanma (*Ünye -Ordu) (BAAD, 2019, s. 190)

öl ikrar verme, öl ikrardan dönme (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 348), (BAAD, 2019, s. 190)

ölme bayılmaya benzemez (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 348), (BAAD, 2019, s. 190)

ölmede belli olmaz, gömmede belli olur (-Tokat) (BAAD, 2019, s. 190)

ölmeden önce kimseye ne mutlu deme, adam çocuklarıyla belli olur (-Mardin) (MF, 2012, s. 127)

ölmeden önce kuvvetine göre dostuna iyilik et (-Mardin) (MF, 2012, s. 127)

ölme öldür, sinme sindir (*Tarsus -Mersin) (BAAD, 2019, s. 191)

ölmüş koyun kurttan korkmaz (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 348)

ölmüşün malı ölmüş olur (-Niğde) (BAAD, 2019, s. 191)

öl şehirde, kal şehirde (*Ermenek -Konya) (BAAD, 2019, s. 191)

ölü aş n'eylesin türbe taşı n'eylesin (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 349), (BAAD, 2019, s. 191)

ölü bızım kim ağliye, deli bızım kim bağliye. (-Bitlis) (BYDAD, 2019, s. 172)

ölü de komşuyla diri de (-Afyonkarahisar) (BAAD, 2019, s. 191)

ölü diriden, diri de Allah'tan ister (*Silifke -Mersin) (BAAD, 2019, s. 191)

ölü ile delinin hatırı sayılmaz (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 349), (BAAD, 2019, s. 191)

ölüler sanar, sağlar (diriler) hep (her gün) helva yiyor (Yavuz *Şavşat -Artvin; Baltalı *Çıldır -Kars; Pazarören *Pınarbaşı -Konya; *Gürün -Sivas; -Van) (BAAD, 2019, s. 191)

ölüm altın kapak (-Afyonkarahisar) (BAAD, 2019, s. 191)

ölüm bağıra bağıra gelmez (Kayadibi *Şavşat -Artvin) (BAAD, 2019, s. 191)

ölüm bir gün, figan iki gün (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 349) (BAAD, 2019, s. 191)

ölümden o yana köy yok (-Van) (BAAD, 2019, s. 191)

ölümden öte gâvur köyü yoktur (Anamas *Eğirdir -Isparta) (BAAD, 2019, s. 191)

ölümden öte yol gitmez, mezardan öte sal gitmez (*Silifke -Mersin) (BAAD, 2019, s. 191)

ölümden öte yol yok (-Çankırı) (BAAD, 2019, s. 191)

ölüm düşlendiği yere, düğün başlandığı yere (*Silifke -Mersin) (BAAD, 2019, s. 191)

ölüme giden gelmiş, paraya giden gelmemiş (-Gaziantep; -Van) (GA II.C., 1945, s. 349), (BAAD, 2019, s. 191)

ölüm gence, kocaya göre değil (-Trabzon) (BAAD, 2019, s. 191)

"ölüm kime yakın" demişler, "hastaya yakın" demişler (*Silifke -Mersin)(BAAD, 2019, s. 191)

ölümle misafir ansızın gelir (Anamas *Eğirdir -Isparta) (BAAD, 2019, s. 191)

ölüm ölüm, hırlaması ne zulüm (-Van) (BAAD, 2019, s. 191)

ölüm yüz aklıdır (Anamas *Eğirdir -Isparta) (BAAD, 2019, s. 191)

ölünün malı, diriye az gelir (İslamdağ *Fatsa -Ordu) (BAAD, 2019, s. 191)

ölü ölü ballanır (-Van) (BAAD, 2019, s. 191)

ölü rahmet bulsun da nasıl olursa olsun (-Trabzon) (BAAD, 2019, s. 191)

ölüsü olan bir (üç) gün ağlar, delisi olan her gün ağlar (Yavuz *Şavşat -Artvin; -Gaziantep; Arapgir, Gündüzbey Yeşilyurt -Malatya; -Samsun) (GA II.C., 1945, s. 349), (BAAD, 2019, s. 191)

ölüsü olan gülmüş de, delisi olan gelmemiş (-Niğde) (BAAD, 2019, s. 191)

ölüye başı üstüne ağlanır (-Bitlis) (BAAD, 2019, s. 191)

ölüye de dine dine ağlanır (Çayköy *Niksar -Tokat) (BAAD, 2019, s. 191)

ölüye varan ağlar, düğüne varan oynar (Bünyan -Konya; Çayköy *Niksar -Tokat) (BAAD, 2019, s. 191)

ölü yıkayanın ölüsü ortada kalır (Çökek *Ürgüp -Nevşehir) (BAAD, 2019, s. 191)

ölüyü çok yıkarsan osurgan olur (-Gaziantep; -Trabzon) (GA II.C., 1945, s. 349), (BAAD, 2019, s. 191)

ölüyü çok yıkarsan sıçağan olur (-Gaziantep) (BAAD, 2019, s. 191)

ölüyü diriye temiz eden sudur (-Van) (BAAD, 2019, s. 191)

ölüyü gününde (gömmeli), tavuğu pininde (tutmalı) (-Samsun) (BAAD, 2019, s. 191)

ölüyü mezar, ipliği pazar bilir (-Niğde) (BAAD, 2019, s. 192)

ölüyü örte komuşlar, deliğini dürte komuşlar (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 350), (BAAD, 2019, s. 192)

ölüyü teneşir bilir (-Niğde) (BAAD, 2019, s. 192)

parasız pazara, imansız mezara gidilmez (Çırakman *Tekkeköy -Samsun; Dört Sultandağı -Afyonkarahisar) (BAAD, 2019, s. 193)

sabır sabır (sabrın) sonu kabir (-Gaziantep; Gündüzbey *Yeşilyurt -Malatya) (BAAD, 2019, s. 197)

sevap istersen öldür yılanı, cennet istersen incitme canı (Merzifon -Amasya; Çamova *Divriği -Sivas) (BAAD, 2019, s. 200)

söz ölüm getirmez (Anamas *Eğirdir -Isparta) (BAAD, 2019, s. 202)

tasaya tasa demiş, erim ölmüş o da mı tasa? (*Tarsus -Mersin) (BAAD, 2019, s. 208)

testilinin çocuğu ölmüş, tuluklunun ölmemiş (*Silifke -Mersin) (BAAD, 2019, s. 211)

üste gelen üsteler, evi barkı desteler; alttaki ya ölür ya hastalar (-Van) (BAAD, 2019, s. 215)

üzüm vakti it ölmez (-Artvin) (BAAD, 2019, s. 215)

yaban durmaz, doğan ölmez (*Eğirdir -Isparta) (BAAD, 2019, s. 219)

yaramdan ölmedim, sorandan öldüm (*Bor -Niğde) (BAAD, 2019, s. 221)

yara öldürmez, yaradan öldürür (-Van) (BAAD, 2019, s. 221)

yatan ölmez, yeten ölür (-Trabzon) (BAAD, 2019, s. 222)

yiğidi öldür hakkını yeme (-Malatya) (MİA, 2000, s. 817) ~ *yiğidi öldür hakkını yime* (Poyraz Damaları -Manisa) (MA, 2017, s. 817)

zalimin zulmüne bakma, ömrünün kısalığına bak (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 373)

zenginın orospusu, fakirin cenazesi görünmezmiş (-Trabzon) (BAAD, 2019, s. 230)

7.1.3.2. Ölümle ilgili deyimler

acıyı yemek (Güney *İkizdere -Rize) (BAAD, 2019, s. 234)

aç öldüm harmanı (*Fethiye -Muğla) (BAAD, 2019, s. 234)

adı yerde galma (*Zara -Sivas) (SİZİAKD, 2016, s. 39)

-aman dayı ölüyoru, -vallah yeğenim sen bilirsın (-Niğde) (BAAD, 2019, s. 248)

anamın (babamın) öleceğini bilsem kulağı dolusu dariya satardım (değişirdim) (-Gaziantep) (GA II. C., 1945, s. 31), (BAAD, 2019, s. 249)

anamın öleceğini bilsem acı soğana değişirdim (Anamas *Eğirdir -Isparta) (BAAD, 2019, s. 249)

anan öle (ölsün) (Doğanbey *Beyşehir -Konya) (BAAD, 2019, s. 249)

anası ölmüş tay gibi yatmak (-Gaziantep) (BAAD, 2019, s. 250)

aptal öldükten sonra, dök başına pilav (-Trabzon) (BAAD, 2019, s. 251)

atın ölümü arpadan olmak (-Mardin) (MF, 2012, s. 128)

ayağı yar kaşında olmak (Yenice *Simav -Kütahya) (BAAD, 2019, s. 260)

babamın öleceğini bilsem satar da tuza verirdim (*Tirebolu -Giresun) (BAAD, 2019, s. 263)

babanı öldürdü isem, yemedim, ortada yatıyor (-Niğde) (BAAD, 2019, s. 263)

babası ölmemiş (-Isparta) (BAAD, 2019, s. 263)

başı sapıtma taşına değmek (-Gaziantep) (GA II.C.,1945, s. 46)

benim mezarıma seni, senin mezarına beni koymazlar (Çayköy *Niksar -Tokat) (BAAD, 2019, s. 270)

ben umarım bacımdan, bacım ölür acımdan (Ulukent -Elazığ; -Gaziantep; *Suşehri -Sivas; *Niksar -Tokat) (BAAD, 2019, s. 271)

bir ayağı çukurda olmak (-Trabzon) (TYADS, 2015, s. 86)

bitleri ölmüş, sirkeleri can çekiyor (-Van) (BAAD, 2019, s. 276)

boynuna boz ipi ölçmek (Böğürtlen *Sivrihisar -Eskişehir) (BAAD, 2019, s. 279)

çakal öldüye vermek (*Tarsus -Mersin) (BAAD, 2019,s. 287)

dana öldü süt kesildi, inek öldü hep kesildi (*Arapgir -Malatya) (BAAD, 2019, s. 295)

dereyi doldurmak (Bayat *Emirdağı -Afyonkarahisar) (BAAD, 2019, s. 299)

eceli kişnemek (Salman *Akkuş -Ordu) (BAAD, 2019, s. 309)

eceller çarpmak (Gökçehüyük, Taraşçı *Seydişehir -Konya) (BAAD, 2019, s. 309)

ecel teri terlemek (Ören *Ulubey -Ordu) (BAAD, 2019, s. 309).

elen Gülsü, gelen Gülsüm; Azrail ettiğini bulsun (Güney *İkizdere -Rize) (BAAD, 2019, s. 313)

erkeçler öldü de keçilere çan takıldı (Çanlı *Ayaş -Ankara) (BAAD, 2019, s. 319)

eşek öldüren güneş (Peşman *Daday -Kastamonu) (BAAD, 2019, s. 321)

fırsat bulur ölür, fırsat bulur dirilir (İslambey *Pınarhisar -Kırklareli) (BAAD, 2019, s. 327)

filan öldü, filan öldü, bir gün derler Sinan öldü (*Silifke -Mersin) (BAAD, 2019, s. 328)

göçü yükletmek (-Niğde) (BAAD, 2019, s. 333)

günde bir eni ölmek (-Gaziantep) (BAAD, 2019, s. 339)

hani ölen, hani sofraya getiren (-Niğde) (BAAD, 2019, s. 343)

hırılıya düşmek (*Gürün -Sivas) (BAAD, 2019, s. 347)

innalillah gediğini aşmak (-Niğde) (BAAD, 2019, s. 467)

keçi öldü, koturu kesildi (*Merzifon -Amasya) (BAAD, 2019, s. 366)

kemiği sürmedenlik olmak (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 135)

kepeği tükenmek (-Çankırı; -Erzurum) (BAAD, 2019, s. 470)

kilis piresi gibi öfelemekle ölmek (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 140) (BAAD, 2019, s. 372)

komşuya ölüm geldi, sana arbet değil (Gündüzbey *Yeşilyurt -Malatya) (BAAD, 2019, s. 374)

körünü öldürmemek (-Konya) (BAAD, 2019, s. 376)

kulağının bücüğü ölmek (-Gaziantep) (BAAD, 2019, s. 376)

olana kadar, ya hancı ölür ya da deveci (Beyceli *Fatsa -Ordu) (BAAD, 2019, s. 392)

oğmadığını ölmediğine saymak (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 158)

öküz öldü, kanı sındı (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 169)

öldü de kurtulacağı mı kaldı? (Çanlılı *Ayaş -Ankara) (BAAD, 2019, s. 396)

öleceğim, sağ yanım yere gelecek (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 160), (BAAD, 2019, s. 396)

ölem ki ağlayasın, item ki arayasın (*Mazgirt -Tunceli) (BAAD, 2019, s. 396)

ölenlerin öğütçüsü, kalanların ağıtçısı (*Silifke -Mersin) (BAAD, 2019, s. 396)

öllük geldi petek doldu, bilmem neden ayıp oldu (Gündüzbey *Yeşilyurt - Malatya) (BAAD, 2019, s. 396)

ölme diril, çıkma can (-Bitlis) (BAAD, 2019, s. 396)

ölmezsün ama yorgan geversin (Doğanbey *Beyşehir -Konya) (BAAD, 2019, s. 396)

ölmeyen domuzun var bir çekeceği (*Silifke -Mersin) (BAAD, 2019, s. 396)

ölmeye üç günü kalmış (Şekergüvezi *Fatsa -Ordu; Çayköy *Niksar -Tokat) (BAAD, 2019, s. 396)

ölmüş, aklıyeni yoh (Bitlis) (BYDAD, 2019, s. 178)

ölmüş eşek malı (-Muğla) (BAAD, 2019, s. 396)

ölmüş eşek arıyor ki nalını söke (çeke) (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 161)

ölmüşünden bir kaz boğazla (Beyceli *Fatsa -Ordu) (BAAD, 2019, s. 396)

ölmüş yılanın başına basmak (*Küre -Kastamonu) (BAAD, 2019, s. 396)

ölse ölüsü, dursa dirisi yakar (Taraşçı *Seydişehir -Konya) (BAAD, 2019, s. 396)

ölü bizim, Allah rahmet eylesin (-Gaziantep; -Niğde) (GA II.C., 1945, s. 161), (BAAD, 2019, s. 396)

ölü gâvura horon teptirmek (*Suşehri -Sivas) (BAAD, 2019, s. 396)

ölü götüne dönmek (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 161), (BAAD, 2019, s. 396)

ölüm allahın emri (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 161)

ölüm ölüm, hırlamaya ne borcum var (*Maçka -Trabzon) (BAAD, 2019, s. 396)

ölüm yok yasım var, çocuğum yok sesim var (*Silifke -Mersin) (BAAD, 2019, s. 396)

ölnüze tükürdün, dirinize tükürmeyin (Yukarıbozkuyu *Kadirli -Osmaniye) (BAAD, 2019, s. 396)

ölüp dirilip yapmak (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 161)

ölür gider, kuyruğu dik tutar (*Gürün -Sivas; *Boğazlıyan -Yozgat) (BAAD, 2019, s. 396)

ölürse al birisin, kalırsa sal ikisin (*Silifke -Mersin) (BAAD, 2019, s. 396)

ölüsü gününde, tavuğu pininde (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 161), (BAAD, 2019, s. 396)

ölüsünü, dirisini yerden çıkarmak (Ören *Ulubey -Ordu) (BAAD, 2019, s. 396)

ölüsü özsüz kor, dirisi gözsüz kor (*Ereğli -Konya) (BAAD, 2019, s. 396)

ölüye ağlamaz, diriye gülmez (-Çankırı) (BAAD, 2019, s. 396)

ölü yok, ölü yerinde ağlayan yok (Yeniköy *Seyitgazi -Eskişehir) (BAAD, 2019, s. 396)

ölüyü ağlatmamak, diriyi güldürmemek (Gülbayır *Niksar -Tokat) (BAAD, 2019, s. 396)

ölüyü görür ağlar, davulu görür oynar (-Niğde) (BAAD, 2019, s. 396)

(savaşta) ölürsem dere doldururum, kalırsam kemer doldururum (Yenice *Simav -Kütahya) (BAAD, 2019, s. 408)

purç iken budanmak (Yeşilçit, *Mesudiye -Ordu) (BAAD, 2019, s. 401)

senin öldüğün yerde ben bacak sallarım (-Giresun) (BAAD, 2019, s. 409)

şimdi sevmesin (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 180)

vasiyet ettim ama ölmedim (*Suşehri -Sivas) (BAAD, 2019, s. 427)

vurduğu çok amma, öldürdüğü yok (-Gaziantep) (BAAD, 2019, s. 427)

vursan ölecek, vurmasan payını elinden alacak (-Gaziantep; *Seydişehir -Konya; *Silifke -Mersin; Çökek *Ürgüp -Nevşehir) (GA II.C., 1945, s. 194), (BAAD, 2019, s. 428)

yastık düz (-Gaziantep) (GA II.C., 1945, s. 197)

yok ölümünde ölmek (-Isparta) (BAAD, 2019, s. 436)

yorgansız ölür de, ülvansız ölmez (Çarıkisaraylar *Şarkikaraağaç -Isparta) BAAD, 2019, s. 436)

SONUÇ VE BULGULAR

Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde ve çevresindeki bazı yörelerde konuşulmakta olan Türkiye Türkçesi ağızları, dil bilim çalışmaları için geniş bir konu ve etki alanına sahiptir. Bugüne kadar üzerine pek çok çalışmanın yapıldığı ve yapılmakta olduğu bilinmekle birlikte ağızlar konusunda bağımsız bir tematik konu çalışmasının oldukça sınırlı sayıda olan varlığından söz edilebilir. Bağımsız bir tema üzerine tasarlanan bu ağız araştırmasında, Türkiye sınırları içerisinde bulunan 81 ilin ağızlarından veri toplama ve fişleme işlemi yapılmaya çalışılmış fakat Batman, Bingöl, Hakkari, Siirt ve Şırnak illerinin ağızlarına yönelik herhangi bir metin derlemesi ya da bilimsel araştırma yapılmamış olmasından dolayı istenilen düzeyde eksiksiz bir veri toplama mümkün olmamıştır. Bu durumun aksine bazı illerin (Erzurum, Gaziantep ve Erzurum) ağızlarından derlenen verilerin sayıca fazla olduğu da görülmüştür. Bunun nedeni bu illerin ağızlarına yönelik yapılan çalışmaların ayrıntılı ve hacimli olmasıdır.

Harita 1.1. TTA'da ölümle ilişkili söz varlığının illere göre dağılımı

Ayrıca çalışma kapsamındaki hazırlıklar sonucunda 76 ilin ağızlarına dair hazırlanan 109 adet kaynak tespit edilmiştir. Bu kaynakların 66'sı kitap, 38'i tez ve 5'i makale olmak üzere tamamı incelenerek ölümle ilişkili olduğu tespit edilen söz varlığı unsurları kayıt altına alınmış ve çeşitli kategoriler altında değerlendirilmiştir. Bu tasnif neticesinde elde edilen veriler, ölüm olgusu ve sürecine dair hazırlanan *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Ölüm İle İlgili Söz Varlığı*, *İnsanlarda Ölüm Sürecine Ait Söz Varlığı*, *Ölen Kişinin Geride Kalan Hayatına Dair*

Söz Varlığı, Ahiret Hayatı İle İlgili Söz Varlığı, Hayvanlarda Ölüm Kavram Alanına Ait Söz Varlığı, Ölümle İlgili Kalıplaşmış Sözler başlıkları altında irdelenmiş ve incelenmiştir.

Söz varlığı unsurları arasında Türkçe kökenli olanların tarihsel süreç içerisinde kullanılan anlamları ifade edilerek ağızlarda tespit edilebilen tüm varyasyon ve bağlamları çalışmada detaylı bir biçimde sunulmuştur. Ayrıca Türkçe kökenli olmayıp dile ödünçleme yoluyla farklı dillerden giren ve hâlihazırda ağızlarda kullanılmakta olan söz varlığı unsurlarının köken bilgileri araştırılarak bu doğrultuda izah ve açıklamaları yapılmıştır.

Bu çalışmada Türkiye Türkçesi ağızları üzerine yapılan çalışmaların dikkatle incelenmesi sonucunda, ölüm kavram alanına ait 545'i kalıplaşmış söz (ölümle ilişkili bulunan dualar, ilençler, atasözleri ve deyimler) ve 519'u da sözcük yapısı olmak üzere 1064 adet söz varlığı unsuru tespit edilmiştir.

Harita 1.2. TTA'da ölümle ilişkili dualar, ilençler, atasözü ve deyimlerle ilgili sayısal verilerin illere göre dağılımı

Ayrıca bu verilerin tespitinde, ağızların derlenmesine yönelik önemli kaynaklardan biri kabul edilen *Derleme Sözlüğü*'nden de faydalanılmış, bu doğrultuda 171'i yalnızca bu sözlükte yer alan, başka kaynakta emsali bulunmayan ve 107'si de diğer kaynaklardan varlığı doğrulanmış olmak üzere 278 adet madde başı tespit edilmiştir.

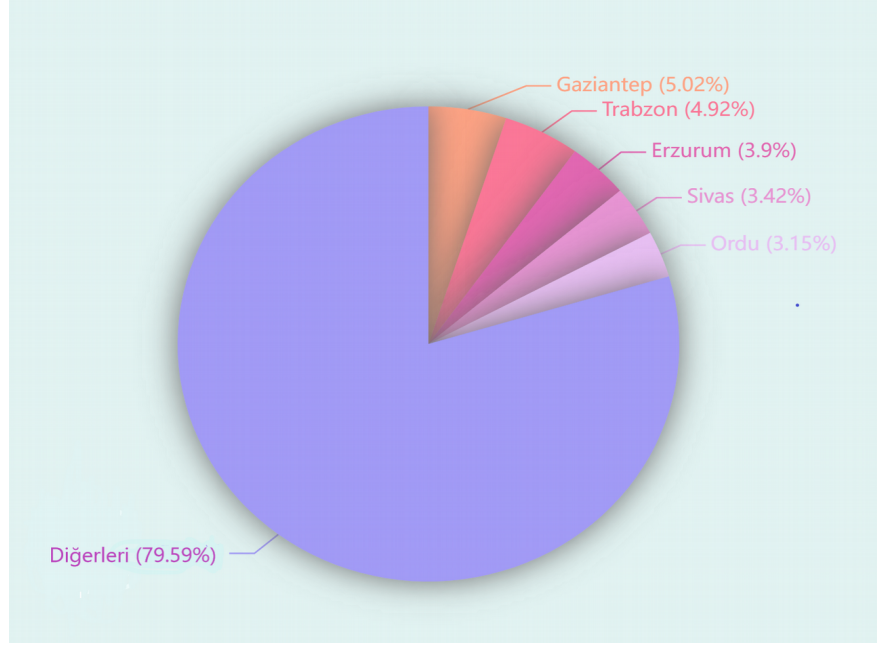

Harita 1.3. Derleme sözlüğü'ne göre TTA'da ölüm kavram alanına ait söz varlığı

Harita 1.3.'te *Derleme Sözlüğü*'nden taranarak elde edilen söz varlığı unsurlarının sayısal değerleri sunulmuştur. Bu doğrultuda Niğde ve Sivas illerinin sayısal değerlerinin yüksek olmasının, *Derleme Sözlüğü*'nün hazırlandığı dönemde bu illerin ağızlarının derleyicilerinin fazlalığından ve ölüm olgusu ile ilgili söz varlığı verilerinin dikkate değer ölçüde kayda geçirilmesinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çalışmada elde edilen söz varlığı unsurlarının 968'i Türkçe, 74'ü Arapça, 18'i Farsça, 2'si Fransızca ve 2'sinin ise İbranice kökenliği olduğu görülmüştür.

Derlemeye yönelik yapılan araştırma neticesinde, grafikte yer alan ilk üç ilin sayısal değeri göz önünde bulundurulacak olursa, elde edilen verilerin %5,02'sinin Gaziantep, %4,92'sinin Trabzon ve %3,9'unun Erzurum iline ait olduğu görülmüştür.

Şekil 1.1. TTA'da ölümlle ilişkili söz varlığının illere göre dağılım grafiği

Bu illerin ağızlarından derlenen ölümlle ilişkili söz varlığı unsurlarının bu denli hacimli olmasının nedeni, Efrasiyap Gemalmaz'ın Erzurum ili ağızları üzerine hazırladığı *Erzurum İli Ağızları* (Cilt I-II-III), Ömer Asım Aksoy'un Gaziantep ağızları üzerine hazırladığı *Gaziantep Ağızları* (Cilt I-II-III) ve Nurettin Demir'in Trabzon ağızları üzerine hazırladığı *Trabzon ve Yöresi Ağızları* (Cilt 1-2-3.) adlı çalışmalarının metin derleme yönünden nicelik bakımından önemli sayılabilecek bir düzeyde olması dolayısıyladır.

Varlığına ilk kez Orhon yazıtlarında rastlanılan ve bir renk adı olmasının yanı sıra farklı anlamlarda da kullanılan *kara* kelimesiyle oluşturulmuş *karaçıkın*, *karadeve*, *karayazı* ve *karayol* gibi sözcüklerin ağızlarda güzel adlandırma yoluyla doğrudan ölüm olgusunu ifade etmek amacıyla kullanıldığı tespit edilmiştir.

Eski Uygur Türkçesi metinlerinde 'kabir, mezar' anlamıyla geçen ve günümüzde de aynı şekilde kullanılmaya devam eden *sın > sin* kelimesinin anlam değişmesiyle MİA'da 'ölüm' anlamıyla doğrudan ölüm olgusunu karşıladığı, AAT'de ise 'ölü' yaşamını yitirmiş olan kimseyi ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

Standart Türkiye Türkçesinde varlığına rastlanılmayan ve *Derleme Sözlüğü*'nde yer alan *çökel*, *karaçıkın*, *karadeve*, *avuş-*, *dımı-*, *dıngıl-*, *gevre-*, *dindir-*, *dürü-*, *dürtül-*, *gadak-*, *hadla-*, *kaykıl-*, *sorut-*, *tımla-*, *geş ol-*, *gongoyu dik-*, *patrav ol-*, *tabanı genişle-*, *çuğundur-*, *dımit-*, *ihart-*, *keşert-*, *goley ol-*, *hotalan-*, *inezi-* gibi doğrudan anlamı tespit edilemeyen sözcük ve söz

gruplarının ölüm olgusu ile ilgili kavramları ifade etmek amacıyla kullanılmakta olduğu görülmüştür.

Argoya ait bazı söz varlığı unsurlarının Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ağızlarda da kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, *öl-* eylemini ifade etmek için *zıbar-*, *gümle-*, *kıkırda-*, *mortla-*, *güme git-*, *mort murt ol-*, *mort ol-*, *tabanı güneşlet-*; *öldür-* eylemini ifade etmek için *ye-*, *kıkırdat-*, *tepele-*, *defterini dür-*, *işini bitir-* son olarak ölünün defnedildiği mekân olan mezarlığı ifade etmek için ise *tahtalı köy* gibi argo kabul edilen söylemler tercih edilmiştir.

Türkçe Sözlük, Derleme Sözlüğü ve Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı gibi temel kaynak olarak kullanılmış olan sözlüklerde yer almayan, varlığına yalnızca konuşulduğu ağzın derleme metinlerinde rastlanılan pek çok sözcük ve sözcük grubu bulunmaktadır. Bunlardan bazıları *düşüt*, *gel*, *hımlen ~ hımlan*, *lavik ~ lavuğ*, *nahşe*, *meyrat*, *mini*, *selece*, *baş daşı*, *durdu daşı*, *gannı melak*, *heyret yemeği*, *kağur buğur*, *kél taşı*, *örgülük evi*, *ter hasdali*; *gamle-*, *herren-*, *yatahla-*, *bi yannı et-*, *bir torba altın götür-*, *eline ölüm geç-*, *gordan ölüleri çihart-*, *iki karış dört barmağ yere gir-*, *kellē gülā düşür-*, *murt git-*, *sakalı yıldız dik-*, *sini sal ol-*, *tabanı güneşlet-*, *tahdeda git-*, *vahdına hazır ol-* vb. gibi hakkında tam olarak bilgi sahibi olunmayanlar ve dolayısıyla izahlarına yeteri kadar yer verilemeyen unsurlardır.

Eski Türkçenin söz varlığına ait ve bugünkü Türkiye Türkçesi ağızlarında da kullanılmakta olan bazı sözcüklerin varlığına rastlanılmıştır. Bu sözcüklerin bazıları Türkiye Türkçesinde ilk anlamlarını korurken *agu > ağı* 'zehir', *keç- > geç-* 'geçmek, ölmek', *öl-* 'ölmek', *sagu* 'ağıt', *sın > sin* 'mezar, kabir', *uç-* 'uçmak, vefat etmek', *yog* 'yas töreni' gibi, bazıları *agrı* 'hastalık' sözcüğünde olduğu gibi anlam değişmesine uğramıştır. Ayrıca ölçünlü dilde artık kullanılmayan *kergek bol-* 'ölmek, vefat etmek' birleşik fiilinin ağızlarda anlamında bir değişiklik olmadan kullanılmaya devam ettiği de tespit edilmiştir.

Çalışmada yer alan bir bazı sözcük ve sözcük gruplarında,

'1. Ölmüş aile büyüklerinin hatırası sayılan insan ve eşya. 2. Ölen kimsenin arkada kalan tek evladı.' (DS) anlamlarıyla *andaç*,

'1. Başsağlığı. 2. Ölü için ilk gün yapılan tören.' (DS) anlamlarıyla *aza ~ azâ*,

'1. Mezar.' (DS) ve 'Kabirdeki ölü.' (GYAS) anlamıyla *gûr ~ gor*,

'Toplu ölümlere yol açan bulaşıcı hastalık' (TS) ve 'Ölüm' (TYA) anlamlarıyla *kırgın ~ kırgan*,

'1. Ölüsü olan yaşlı. 2. Ölü çıkan ev. 3. Ölü çıkan eve eş dostun götürdüğü yemek.' (DS) anlamlarıyla *ölgülü*,

'Üstünde ölü yıkanan kerevet, tenesir' (TS) ve 'Ceset, ölü, sedye, tabut' (Tietze) anlamlarıyla *salaca ~ salacak ~ salacı*,

'1. Ölü. 2. Ölünün üzerinden çıkan giysi' (DS) *soyka*, örneklerindeki gibi ağızlarda birden fazla anlamlarıyla yer bulan sözcüklerin varlığına rastlanılmıştır.

Bir üst dilin içerisinde farklı dil bilgisel düzeylerde gerçekleşebilen çeşitlenme olarak tanımlanabilecek varyantlaşma, yalnızca yazılı veya konuşulan dile has olmayıp o dilin

içerisinde yer alan yerel konuşma biçiminde de görülmektedir. Bir bölge ya da ilin ağızlarının kendi içerisinde oluşturduğu farklı sesletimlere örnek olmak üzere bu çalışmada yer alan ve nicelik bakımından kayda değer olduğu düşünülen *rahmetli*, *rahmetlik* sözcükleri ve *vefat et-* kalıbı ele alınmıştır. Buna göre *rahmetli* sözcüğünün

Ankara ağzında *ırahmatlı ~ rahmatlı ~ rāmetlē*

Isparta ağzında *ırāmatlı ~ irāmetli ~ irehmetli ~ rāhmeTli ~ rāh̄meTli ~ rāmetli*

Kahramanmaraş ağzında *ırahmatlı̄ ~ ıraḥmetlī ~ ırahmatlı̄ ~ rahmetli*

Karaman ağzında *ırahmetli ~ irāmetli ~ rahmetli ~ rāmetli*

Kocaeli ağzında *erahmetli ~ ırahmetli ~ irāmetli ~ irāmetli ~ rahmetli rāmetli ~ rāmetli*

Muğla ağzında *ırāmedli ~ ırāme^lli ~ ireme^lli ~ irēme^lli ~ irēmeTli ~ rāmā^llı ~ rāmedli ~ ırāmetdli*

Samsun ağzında *lahmeTli ~ rametli ~ rāmetli*

Sinop ağzında *ırahmetlī ~ ırahmetlü ~ rahmetli ~ rāmeTlü*

Zonguldak ağzında *ıraḥmetli ~ ırāmetli ~ irāmetli ~ ırahmetli,*

rahmetlik sözcüğünün

Afyonkarahisar ağzında *ırahmetliK ~ ırahmeTliK ~ ırāmāTliK ~ rāmeTliK*

Aksaray ağzında *ırahmatlıḥ ~ ırahmatlık ~ ırahmetlik ~ ırahmatlık ~ rahmetlik ~ rāmetlik*

Ankara ağzında *ırahmeTdik ~ ıraḥmeTdik ~ ırahmetlik ~ ıra:metlik ~ ırāmeTdik ~ ırāmetlik ~ rahmeTlik ~ rahmetlik ~ rahmetlik̄ ~ rāhmetlik ~ rāmeTdik ~ ra:metlik ~ rāmetlig*

Balıkesir ağzında *ırāma'liK̄ ~ ırāme'lik ~ ırāme'lik ~ ırāmetlik*

Bayburt ağzında *ireḥmetlik ~ raḥmetlig ~ rāḥmetliK ~ reḥmetlik*

Bilecik ağzında *ırāmetliK ~ irāmetliK ~ rāmetliK*

Erzincan ağzında *ireḥmetlik ~ ireḥmetliḡ ~ irihmetlik ~ rehmetlik*

Erzurum ağzında *rahmetiḥ̄ ~ rahmetleh ~ rahmetleḥ ~ rahmetluḡ ~ rehmatlıḥ̄*

Hatay ağzında *ırahmatlıĒ ~ ırahmetlik ~ rahmatlik ~ rahmatlık̄ ~ rahmatlik ~ rahmeTliK̄ ~ rahmetlik ~ rahmatlıĒ̄ ~ rıḥmatlık̄ ~ rāmetlik*

Isparta ağzında *ırahmeTliK ~ ırāḥmetlik ~ ıraḥmetlik ~ ırāmatlık̄ ~ ırāmetlik ~ ırāmetliK̄ ~ irehmetlik ~ rahmeTlik ~ rahmeTlik̄ ~ rahmetlik ~ rahmeTliK̄ ~ rāhmetlik ~ rāhmetliK̄~ rāmetlik*

İzmir ağzında *ıraamatlıK̄ ~ irehmetliK̄ ~ irehmätliK̄ ~ irāmetliK̄ ~ irāhmätliK̄ ~ irāmätlik~ rāmetlik*

Kahramanmaraş ağzında *ırahmatlıḥ̄ ~ ırahmatlıK̄ ~ ıraḥmatlık̄ ~ ıraḥmaTlıḥ̄ ~ ıraḥmatlıḥ̄ ~ ırahmätlik̄ ~ ırahmätliḥ̄ ~ ırahmetlik̄ ~ ıraḥmetlik̄ ~ ırahmatlıḥ̄ ~ ırahmetliḥ̄ ~ ırahmetlik̄*

Kars ağzında *irehmeḥ̄dik̄ ~ irehmetdiḥ̄ ~ irehmettik̄ ~ ireḥmettik̄ ~ reḥmetlik̄ ~ reḥmeḥ̄dī ~ reḥmetlik̄*

Osmaniye ağzında *ırahmatlıK̄ ~ ırāmatlıK̄ ~ ırāmaTlıḥ̄ ~ ırāmaTlıK̄ ~ rahmaTlıḥ̄*

Samsun ağzında *ırahmetlik ~ irametlig ~ irametlíK ~ ırāḡmeddíg ~ ırahmetlig ~ rahmetlig ~ raḡmetlig ~ rahmetliK ~ ramelig ~ rametlig ~ rameTdig ~ rametlíK ~ rāḡmetlig ~ rāḡmeTlih ~ rāḡmeTluḡ~ rāmetlig*

Malatya ağzında *ırahmatlıḡ ~ irahmetlik ~ raḡmatlıḡ ~ rahmeTliḡ ~ rahmetlik ~ rahmetliK*

Manisa ağzında *ırāmatlıḡ ~ iramaThıḡ ~ ırameTliK ~ irametliK ~ ırāmetliK ~ irehme'liK ~ rahmetliK ~ rēmetliK*

Yozgat ağzında *ırahmatlıḡ ~ ırāmedlik ~ ramatlıḡ ~ rameTlik ~ rāmedlik*

ve *vefat et-* kalıbının

Ankara ağzında *meFād_it- ~ meFāt_it- ~ meFād_it- ~ mefa:t it- ~ mefāt_it-*

Isparta ağzında *mefat_et- ~ mefat_eT- ~ meFaT_eT-*

İzmir ağzında *mefat et- ~ mefaT et- ~ mefāt et-*

Kahramanmaraş ağzında *máfáat ol- ~ mefaat_ét- ~ méfaat_ét- ~ mēfaat_ét- ~ mefāt_ét- ~ meFāt_ét- ~ mēfāt_ét-*

Karaman ağzında *mefat_ét- ~ mefat_ét- ~ mefāt_ét- ~ mefāt it- ~ meḡak_ét- ~ vefat it-*

Kırıkkale ağzında *mefad_éd- ~ mefād_éd- ~ mefat_et-*

Kocaeli ağzında *mefat et- ~ mefat_ét- ~ vevat_et-*

Malatya ağzında *máfat et- ~ mefāt et- ~ vafat et-*

Manisa ağzında *mefaT_et- ~ mefaT_eT- ~ mifat ol-*

Nevşehir ağzında *mefat_it- ~ mefed_ol- ~ mefāt_it-*

Samsun ağzında *mefāt_ét- ~ mefat_ét- ~ mefāt_ét- ~ vefāt_ét-* biçimlerinde, yer aldıkları ağızlarda farklı sesletimlere sahip oldukları tespit edilmiştir.

Türkiye Türkçesi ağızlarında çoğunlukla hastalık adları ve ölüm olgusunda kendini gösteren güzel adlandırmaların kullanımı yaygındır. Ağızlarda 'ölüm' anlamı için *avuş-*, *çökel*, *emrihak*, *karaçıkın*, *karayol*, *öt-*; öl- eylemi için *dindir-*, *geçin-*, *hadla-*, *allahın rahmetine kavuş-*, *can ver-*, *dünyası deḡiş-*, *emrihak vaki ol-*, *hakkın rahmetine kavuş-*, *kaybet-*, *rahmete git-*, *rahmetlik ol-*, *ruhunu teslim et-*, *toprak ol-*, *vadesi yet-*, *vefat et-*; ölen kimseyi ifade etmek için 'ölü' anlamıyla *kurukan*, *mevta*, *rahmatlı ~ ırahmatlı vb.*; verem hastalığı için, *ince aḡrı*, *ince hastalık*; azrail için *alıcı ~ alıcı melek*, *can alıcı*, *vurucu*; cellat için *kanlı melek*; kefen için *yakasız gömlek*; mezarlık için *tahtalıköy vb.* güzel adlandırmaların kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye Türkçesi ağızlarında ölümle ilişkilendirilmiş ve zaman içerisinde de kalıplaşan *bir ayaḡı çukurda ol-* 'çok yaşlanmış, ölümü çok yaklaşmış olmak', *göç et-* 'ölmek', *göç zamanı 'mec. ölüm vakti'*, *kanına gir-* 'birini öldürmek veya öldürtmek', *kanyıla öde-* 'yaptığı iş yüzünden hayatını kaybetmek, hayatına mal olmak', *kara haber* 'ölüm veya felaket haberi, kötü haber', *kepeḡi tüken-* 'eceli gelmek', *ölüm çanlarının çalması* 'ölümün habercisi (temsili)', *yolcu* 'ölümü yakın' gibi metaforik tasarımlar bulunmaktadır.

Türkiye Türkçesi ağızlarında ölüm kavram alanına ait söz varlığının derlenmesi ve incelenmesine yönelik yapılan çalışma neticesinde şu sonuçlara varılabilir:

Ağızlar üzerine yapılan sınırlı sayıdaki çalışmalardan elde edilen verilerin niceliğine bakıldığında ölümle ilişkili bulunan söz varlığı unsurlarının dikkate değer düzeyde olduğunu belirtmek gerekir.

Ölümle ilişkili, ölçünlü dilde yer almayan bazı arkaik unsurların varlığına ağızlarda rastlanılmıştır. Bu durum, ağızların ölçünlü dile kıyasla daha ağır bir değişim geçirdiği sonucunu da doğurabilir.

Çalışmada, Türkiye Türkçesi ağızları kapsamında, var olan sözcüklere ve diğer söz varlığı unsurlarına farklı anlamlar yükleyip gerek kötü adlandırma gerek güzel adlandırma veya başkaca metaforik araç ve yöntemlerle ölümü ve ölümle ilişkili olguları tanımlama yoluna gidildiği gözlemlenmiştir. Bu yönüyle, ilgili olguları ve kavramları dilde ifade etmede ağızların son derece çeşitli mekanizmaları işlettiği ve bunların bazılarını bir arada kullanarak dilde ifade çeşitliliğini ortaya çıkardığını belirtmek gerekmektedir. Tüm bunlar, mevcut sınırlı sayıdaki sözvarlığı unsurunun gerek anlamsal gerek kavramsal genişleme yoluyla da ölüm ve bununla ilişkili her türlü olguyu serbestçe ifade edecek şekilde varyantlaştığını tanımlamaktadır.

*Derleme Sözlüğü'*nde yer alan fakat diğer sözlüklerde varlığına rastlanılmayan pek çok sözcük ve sözcük grubu bulunmaktadır. Aynı durum, müstakil olarak hazırlanmış olan ağızlar üzerine yapılan çalışmalarda da gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda ağızların, tarihsel süreç içerisinde kendi yapısına özgü bir söz hazinesi oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmada yer alan maddi ve manevi kültürün yansıtıcısı durumunda bulunan atasözü, deyim, dua ve beddualar gibi ölümle ilişkili bulunan kalıplaşmış sözlerin sıklıkla kullanılmış olması ölüm gerçeğinin Anadolu toplumu üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir.

Müstakil olarak bir ilin veya bölgenin ağızlarının derlendiği çalışmalarda ölüm ile ilişkili söz varlığı nicelik olarak incelendiğinde tespit edilen sayısal değerlere dayanarak, *Derleme Sözlüğü'*nün Türkiye Türkçesi ağızlarının mevcut söz varlığını ortaya koymada yetersiz kaldığı görülmüştür.

Bu doğrultuda yapılan bu çalışmanın ağız araştırma ve incelemelerine kaynaklık edebileceği ve ağızların derlenmesine yönelik yapılacak olan müstakil veya tematik çalışmalara da örnek olabileceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

A. Araştırma Kaynakları

Kitaplar

Durkheim, E. (1992). *İntihar*, Çev. Özer Ozankaya, Ankara: İmge Yayınları.

Eker, S. (2017). *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.

Elçin, Ş. (1989). *Türk Bilmeceleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ekici, M. (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası Soylamalar ve 13. Boy Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ergin, M. (2009). *Orhun Abideleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Gökdayı, H. (2020). *Türkçede Kalıp Sözcükler*, İstanbul: Kriter Yayınları.

Gülsevin, G. (2010). *Yaşayan ve Tarihî Türkiye Türkçesi Ağızları*, İstanbul: Özel Kitaplar.

Kaçalin, M. S. (2017). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kılıç, O. (2004). *Eskiçağdan Yakınçağa Genel Hatlarıyla Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklar*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Basımevi.

Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ocak, A. Y. (2005). *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

Ögel, B. (1989). *Türk Mitolojisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ögel, B. (2014). *Türk Mitolojisi* (II. Cilt), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Örnek, S. V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Örnek, S. V. (2000). *Türk Halk Bilimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Roux, J. P. (1999). *Altay Türklerinde ölüm*, İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

Tatçı, M. (2016). *Yûnus Emre Dîvanı (Seçmeler)*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Tekin, T. (2020). *Orhon Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tryjarski, E. (2012). *Türkler ve Ölüm*, Çev. Hafize Er, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Tezler

Albayrak, A. (2017). *İslam Hukukunda Vasiyet*, (Yüksek Lisans Tezi), Yozgat: Bozok Üniversitesi.

Karaduman, E. (2013). *Kur'ân ve Sünnette Haşir ve Mahşer*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kayaoğlu, T. (2014). *Türk Halk Kültüründe Cennet*, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özay, Y. (2012). *Evliyâ Çelebi'nin Acayip ve Garip Dünyası*, (Doktora Tezi), Ankara: İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi.

Seçgin, M. (2019). *Eski Hukukumuzda İdam Cezası*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Makaleler/Bildiriler

Adıgüzel, A. (2013). Dünyada ve Türkiye Türkçesinde Ağız Çalışmaları ve Yöntemler, *Journal of Turkish Studies*, 8 (9), 387-401.

Akar, A. (2006). Ağız Araştırmalarında Yöntem Sorunları, *Turkish Studies*, 1 (2), 41-53.

Aktaş, A. (2015). Alevilerde Ölüm, Cenaze, Yas İlgili İnanış ve Ritüeller, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi*, 12, 17-65.

Alpyavuz, T. (2009). Soykırım Suçu, *Journal Of Naval Science and Engineering*, 5(1), 49-61.

Arnazarov, S. (2008). Türkmen ve Türkiye Türkçesinin Kesmele İlgili Ortak Fiillerinin Anlam Farklılıkları Üzerine, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 56 (1), 31-42.

Arık, D. (2015). Çubuk ve Çevresindeki Halk İnanışları, *Bütün Yönleriyle Çubuk ve Çevresi Uluslararası Sempozyumu*, 191-208.

Arslan, M. (2015). Argo, *Türk Dili*, CIX (767-768), 196-221.

Arslan, M. N., Koç, S. (2016). Ölüm Belirtileri, *Türkiye Klinikleri J Foren Med-Spesial Topics*, 2 (1), 12-19.

Atasagun, G. (2006). Ziyaret Fenomeni, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(21), 33-60.

Atıcı, E. (2007). Tıp Tarihinde Kanser ve Lösemi, *Türk Onkoloji Dergisi*, 22 (4), 197-204.

Aydemir, A. (2013a). Manevi Kültürümüze Ait İki Kelime 'Ağıt' ve 'Sığıt' Üzerine: Semantik Bir Yaklaşım, *Turkish Studies*, 8(1), 781-802.

Aydemir, A. (2013b). Sarıkız Efsanesindeki Sarıkız ve Eski Türk İnançlarındaki Albız Üzerine, *Turkish Studies*, 8(6), 61-67.

Bars, M. E., (2014). Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Şor Kahramanlık Destanlarına Yansımaları, *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 27, 379-398.

Baş, M. (2016). Türkçede Göz Sözcüğünün Deyimler Aracılığıyla Kavramsallaştırılması, *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2, 17-37.

Bayraktar, N. (2004). Kara ve Siyah Renk Adlarının Türkçedeki Kavram ve Anlam Boyutu Üzerine, *TÖMER Dil Dergisi*, 126, 56-77.

Baydar, T. (2013). İsim + Yardımcı Fiil Şeklinde Oluşan Birleşik Fiiller Üzerine, *Atatürk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 49, 55-66.

- Besli, E., Çalış, K. (2016). Orhun Yazıtlarında Geçen Fiillerin Kutadgu Bilig'deki Görünümü, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 14 (28), 67-84.
- Biri, A., Öztürk ve J., Maral, I. (2002). 1997-2000 Arasında Ankara'daki Hastanelerde Gerçekleşen Anne Ölümleri, *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi*, 22, 142-147.
- Bogenbayev, N., Calmırza, A. (2014). Eski Türk Dünya Görüşündeki Kut ve Karga Kavramları, *Milli Folklor Dergisi*, 13(103), 69-79.
- Bozpolat Ayan, S. (2020). Ölülerin Toprağında Dirilerin Kavgası: Sivas'ta Paylaşılmalı Maşatlık (1841-1888). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1), 63-76.
- Buran, A. (2011). Türkiye Türkçesi Ağızlarının Tasnifleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Turkish Studies*, 6 (1), 41-54.
- Çakmak, M. (2017). Epikür ve Lukretius'un Ölüm ve Yokluk Algılarına Dair Bir Değerlendirme, *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 8 (1), 357-376.
- Çıblak, N. (2002). Anadolu'da Ölüm Sonrası Mezarlıklar Çevresinde Oluşan İnanç ve Pratikler, *Türk Kültürü*, XL. (474), 605-614.
- Çıblak Çoşkun, N. (2013). Alevi-Bektaşî Geleneğinde Dârdan İndirme Cemi ve Bu Cemin Toplum Yaşamındaki Önemi, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 65, 271-280.
- Çiçek, A. (2009). Sözlük Bilimi Açısından Kâmûs-i Türkî Üzerine Bir İnceleme, *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2).
- Çoruhlu, Y. (2004). Eski Türklerde Ölüm, *Cogito*, 40, 244-268.
- Demirbaş, T. (2016). Şiddet Suçlarına Genel Bir Bakış, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65 (4), 3345-3353.
- Demirci, K. (2008). Örtmece (Euphemism) Kavramı Üzerine, *Milli Folklor*, 77, 21-34.
- Demirkol, M. E. (2016). Ölüm İyiliği Fenomeni, *Çukurova Medical Journal*, 41(3), 559-563.
- Demirtaş, Ö. (2019). Eşrefoğlu Rûmî'nin "Müzekki'n-Nüfûs" İsimli Eseri Bağlamında *Tevekkül Anlayışı*, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8 (2), 1437-1453.
- Erdem, M. (2014). Soğdca, Türkçedeki Soğdca Kelimeler ve Bunların Türkçeye Uyumları, *Türkoloji Dergisi*, 21(1), 65-90.
- Ergun, P. (2013). Türk Kültüründe Ölümle İlgili Bazı Terimler, *Milli Folklor*, 100, 134-148.
- Ersoy, R. (2014). Türklerde Ölüm ve Ölü İle İlgili Rit ve Ritüeller, *Milli Folklor*, 54, 86-101.
- Gabain, A. V. (1959). *Türkische Turfantexte X. Das Avadâna des Dämons ātavaka*, Bearbeitet von Tadeusz Kowalski + Aus dem Nachlass herausgegeben, Berlin: Akademie Verlag.
- Gemalmaz, E. (1999). Ağız Bilimi Araştırmaları Üzerine Genellemeler, *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997)* içinde (4-13. ss.) Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Göksu, E. (2009). Kutadgu Bilig'e Göre Savaş Sanatı, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (6), 266-281.
- Gölpınarlı, A. (1934). Yunus Emre'de Öz Türkçe Kelimeler. *Türkiyat Mecmuası*, 4, 265-280.
- Güler, S. (2018). Türk Dünyası Geçiş Dönemi Ritüelleri ile Amasya'nın Geçiş Dönemi Ritüellerinin Karşılaştırılması, *TUDOB*, 189-200.
- Güngör, H. (2007). Geleneksel Türk Dininden Anadolu'ya Taşınanlar, *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler*, 1.
- Hacıgökmen, M. A. (2013). Türklerde Yas Âdeti Temelleri ve Sonuçları, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Yayınları*, 393-423.
- Harman, M. (2012). Başlangıcından 17. Yüzyıla Kadar İslam Minyatür Sanatında Bazı Cehennem Tasvirlerinin İkonografisi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (29), 173-195.
- Kafesoğlu, İ. (1972). Eski Türk Dini, *Ülkü Dergisi*, 3, 1-34.
- Kankal, R. (2016). Türk Kültüründe Servi Ağacı, *Yunus Emre Enstitüsü Türkiye'nin Kültür Dergisi*, 11, 50-57.
- Kaplan, Y. (2011). Emrî Dîvânı'nda Halk Kültürü, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 46, 30-54.
- Karataş, A. İ. (2006). Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlere Tanınan Din ve Vicdan Hürriyeti, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 267-297.
- Kefeli, E. (2016). Argo: *Edebiyat Argo İlişkisi*, Ed. Emine Gürsoy Naskali ve Gülden Sağol Yüksekaya, (ss. 199-213), İstanbul: Ka Kitap.
- Kesik, B. (2018). Atasözleri ve Deyimlerimizde Deve, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 4 (3), 825-840.
- Keskinbora, K. (2016). Savaştaki Düşmanlardan Bir Diğeri: Tüberküloz, *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 6 (3), 174-184.
- Koca, F. (2014). Dinî Mûsikî Formu Olarak Salât ü Selâm Kültürü, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 117-153.
- Koçak, A. (2012). Ölümünden de Beter: Ölüm Olayının Morfolojik Olarak Beddualara Yansımaları, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 3, 29-40.
- Korkmaz, Z. (1975). Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar, *Türk Dili Araştırmaları Yılığ-Belleten*, 23, 143-172.
- Korkmaz, Z. (2003). Türkiye Türkçesinde Yazı Diline Girmiş Yaşamla İlgili Alıntı Sözler ve Ekler, *Türk Dili*, 620, 118-127.
- Korkmaz, Z. (2007). Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Dayandığı Temeller, *Belleten*, 55, 87-110.
- Kuyumcu, E. (2020). Renk Kavramının Türkçedeki İfade Özellikleri, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 7 (1), 513-538.

- Kuzay Demir, G. (2016). Atasözleri ve Deyimlerde "Kan" Kavramı, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 41, 13-35.
- Küçük, M. A. (2013). Türk Destanlarından "Sayı" Motifinin Dinî Yansımaları, *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 13, 91-109.
- Küçük, S. (2010). Eski Türk Kültüründe Renk Kavramı, *Bilig*, 54, 185-210.
- Memiş, M. R., Kara, M. (2018). "Kara" Kelimesinin Dede Korkut Oğuznameleri'ndeki Kullanımı Üzerine, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (6), 799-807.
- Özbaş, M. (2010). Kurtarıcı Kargadan Burnu Pislikten Çıkmayan Kargaya: Türk Halk Anlatılarında Karganın Dönüşümü, *Milli Folklor*, 22(88), 57-65.
- Özcan, B. A. (2018). Türk Slav Kültüründe Siyah Renk, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5 (18), 269-292.
- Özdamar, F. (2012). Şambayat Köyü'nde Derlenen Bilmeceler Üzerine Bir Değerlendirme, *In Prof Dr Fikret Türkmen Kitabı*, Ege Üniversitesi Basımevi, 141-151.
- Özden, M. (2020). Eski Anadolu Türkçesinde Kullanılan Hayvan Adlarının Günümüz Anadolu Ağzlarındaki Durumları, *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 20, 44-75.
- Parıldar, H. (2020). Tarihte Bulaşıcı Hastalık Salgınları, *Tepecik Eğit. ve Araşt. Hast. Dergisi*, 30 (Ek sayı), 19-26.
- Rezaei, M. (2018). Türkçede Ala Sözcüğü, *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 7 (16), 8-18.
- Sağol Yüksekkaya, G. (2008). Standart Dil ile Halk Dili Arasındaki Anlam ve Kullanım Farklılıkları Üzerine, *Türkiye Türkçesi Ağız Araştırmaları Çalıştayı Bildirileri*, 25-30.
- Seçkin, K., Seçkin, P. (2015). Halk Dilinde Sağlık Deyişleri Üzerine Bir İnceleme, *Uluslararası Söz, Sanat, Sağlık Sempozyumu*, Edirne, 563-568.
- Sertkaya, O. F. (2019). Orun Kelimesinin Etimolojisi Üzerine, *Türk Dili Dergisi*, 810, 4-9.
- Seyidov, M. (1988). Gök, Ak ve Kara Renklerinin Eski İnançlarla Alakası, Çev. Orhan Yavuz, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 54, 52.
- Sümbüllü, Z. (2004). Eski Türklerde Defin Şekilleri Üzerine Bir İnceleme, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (2), 61-72.
- Şen, S. (2018). Gebermek Fiilinin Kökeni Üzerine, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7 (1), 126-135.
- Şimşek, Y., Satar, S. (2013). Suda Boğulma ve Acil Servis, *Türkiye Acil Tıp Dergisi*, 13 (2), 81-85.
- Törenek, M. (2005). Yol ve Yolculuk Benzetmeleri Bağlamında Şiirimizde Ölüm, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 28, 129-143.
- Tunç, M. N. (2014). Osmanlı'da Hanedan İçi Katl, *Electronic Turkish Studies*, 9 (4), 1133-1167.

- Türkmen, S. (2009). Türkçedeki Örtmece Sözcükler, *Karadeniz Araştırmaları*, 6 (23), 131-140.
- Türkoğlu, İ. (2015). Vefatının 100. Yılında İsmail Bey Gaspıralı, *Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Belgi Dergisi*, 10, 1445-1453.
- Uygur, C. V. (2014). "Dul (Tul) Kelimesine Dair" *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün Kuruluşunun 90. Yılında 11. Milli Türkoloji Kongresi*.
- Üçer, M. (2002). Beşik-Eşik-Keşik-Sivas'da Ölümle İlgili İnanışlar Sözlü Gelenek ve Sivas Mezarlıkları, *Erdem*, 13(39), 507-542.
- Ünsal, S. (2008). *Yoğun Bakım Hemşirelerinin Ölüm Hakkındaki Düşünceleri ve Yaşadıkları Anksiyetenin Karşılaştırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Halic Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yaltırık, M. B. (2013). Türk Kültüründe Hortlak-Cadı İnanışları, *Tarih Okulu Dergisi*, XVI, 187-232.
- Yıldız, H. (2004). Alevî Geleneğinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Uygulamalar, *Uluslararası Türk Kültüründe Ölüm Sempozyumu*.
- Yılmaz, S. (2006). Elmalılı Hamdi Yazır'ın Allah'ın Rahman ve Rahim Sıfatlarını Tahlili, *Kelam Araştırmaları*, 4 (2), 105-114.
- Yüksel, E. (2017). Osmanlı Cellatları, *Yeditepe Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Dergisi*, 1(1), 78-84.
- Zafer, C. (2019). Ölüm Olgusu ve Ölümünün Sosyolojik Etkileri, *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (MÜSBİD)*, 8 (15), 64-82.

Sözlükler

- Aksoy, Ö. A. (1984). *Atasözü ve Deyimler Sözlüğü (II Deyimler Sözlüğü)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aktunç, H. (2017). *Büyük Argo Sözlüğü (Tanıklarıyla)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford: Oxford University.
- Çotuksöken, Y. (2004). *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: Toroslu Kitaplığı.
- Devellioğlu, F. (1980). *Türk Argosu İnceleme ve Sözlük*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Devellioğlu, F. (2015). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Ercilasun, A. B., Akkoyunlu, Z. (2018). *Dîvânü Lugâti't-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2018). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözlüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Karaağaç, G. (2018). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kâşgarlı Mahmûd (2005). *Divânü Lugâti't-Türk*, çev: S. Erdi, S. T. Yurteser, İstanbul: Kabcacı Yayınevi.

Korkmaz, Z. (2017). *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Sami, Ş. (2016). *Kâmûs-ı Türkî*, haz. R. Gündoğdu, E. F. Gündoğdu, İstanbul: Nadir Eserler Kitaplığı.

Tietze, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, İstanbul: Simurg Kitapçılık.

Ansiklopedi Maddeleri

Aksu, H. (2006). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Musallâ Taşı md. 31. Cilt, ss. 232-233), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Atar, F. (2010). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Şehid md, 38. Cilt, ss. 428-431), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Bardakoğlu, A. (1999). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Iskat md. 19. Cilt, ss. 137-143), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Bardakoğlu, A. (2002). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Katil md. 25. Cilt, ss. 45-48), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Bırışık, A. (2007). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Rahmet md. 34. Cilt, ss. 419), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Bozkurt, N. (2004). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Mezarlık md. 29. Cilt, ss. 519-522), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Bozkurt, N. (2006). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Namazgâh md. 32. Cilt, ss. 357-358), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Çağrıçı, M. (2011). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Tâziye md. 40. Cilt, ss. 202-203). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Demirci, K. (2001). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Kabir md. 24. Cilt, ss. 33-35), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

DİA (1994). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Diş Kirası md. 9. Cilt, ss. 375), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Durmuş, A. (2012). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Vade md. 42. Cilt, ss. 415-416), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Günay, H. M. (2011). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Telkin md. 40. Cilt, ss. 404-406). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Gürkan, S. L. (2007). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ölüm md. 34. Cilt, ss. 32-34), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Harman, Ö. F. (2003). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Matem md. 28. Cilt, ss. 127-128), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Hökelekli, H. (2000). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İntihar md, 22. Cilt, ss. 351-353), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İpşirli, M. (1993). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Cellât md. 7. Cilt, ss. 270-271), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

İşli, N. (1991). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Asrî Mezarlık md. 3. Cilt, ss. 503), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Keskin, M. (2002). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Kefen md. 25. Cilt, ss. 184-185), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Keskin, M. (2002). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Kefen md. 25. Cilt, ss. 184-185), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Maşalı, M. (2007). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ölüm Cezası md. 34. Cilt, ss. 40-43), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Orman, İ. (2012). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Türbe md. 41. Cilt, ss. 464-466), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ögüt, S. (2007). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ölü md, 34. Cilt, ss. 31-32), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Öz, M. (2004). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Meşhed md, 29. Cilt, ss. 362-363), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Özcan, N. (2009). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Salâ md. 36. Cilt, ss. 15-16), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Özel, A. (1988). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Adak md. 1. Cilt, ss. 337-340), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Şahin, M. S. (1993). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Çan md. 8. Cilt, ss. 196-197). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Şenel, S. (1988). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ağıt md. 1. Cilt, ss. 472-473), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Şener, M. (1993). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Cenaze md. 7. Cilt, ss. 35-37), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Şener, M. (2001). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Kabir md. 24. Cilt, ss. 354-357), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Topaloğlu, B. (1988). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Âhret md. 1.Cilt, ss. 543-548), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Topaloğlu, B. (2007), *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ölüm md. 34.Cilt, ss. 34-35), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Toprak, S. (2006). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Münker ve Nekir md. 32.Cilt, ss. 14-15),

İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Tuncel, M. (1991). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Anadolu md. 3. Cilt, ss. 106-109), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Uludağ, S. (1988). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ağıt md. 1. Cilt, ss. 472-473). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yavuz, Y. Ş. (2001). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Kader md. 24. Cilt, ss. 58-63), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yavuz, Y. Ş. (2018). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ruh md. 35. Cilt, ss. 187-192), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

HUGAUM, (1999). Gençliğin Önemi, Erişim Tarihi: 13 Eylül 2020, <http://www.hugaum.hacettepe.edu.tr>.

Resmî Gazete, (2010). Mezarlık Yerlerinin İnşası İle Cenaze Nakil ve Defin İşlemleri Hakkında Yönetmelik, Erişim tarihi: 16 Ağustos 2020.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/01/20100119-6.htm>

B. Veri Kaynakları

AA Aydın, M. (2002). *Aybastı Ağzı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AASV Ertekinoglu, S. (2017). *Ahlat Ağzı Söz Varlığı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AAT Caferoglu, A. (1994). *Anadolu Ağızlarından Toplamalar*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AğİA Efendioğlu, S. (2009). Ağrı İli Ağızları, *Turkish Studies*, 4(3), 808-840.

AİA Akça, H. (2012). *Ankara İli Ağızları*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

AİKA Bulduk, B. T. (2011). *Adıyaman İndere (Zey) Köyü Ağzı*, (Yüksek Lisans Tezi), Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AİKİHK Göçer, O. (2014). *Adana İli Karaisalı İlçesi Halk Kültüründe Halk İnançları, Bayramlar ve Törenler*, (Yüksek Lisans Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi.

AİAD Caferoglu, A. (199). *Anadolu İlleri Ağızlarından Derlemeler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AİKİYA Atmaca, E. (2017). *Antalya İli Korkuteli İlçesi ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AİYASV Telli, B., Bulduk, T. B. (2018). *Adıyaman İli ve Yöresi Ağızları Söz Varlığı*, Ankara: Gazi

- Kitabevi.
- AKD Olca, S., Ercilasun, A.B., Aslan, E. (1998). *Arpaçay Köylerinden Derlemeler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AMA Boz, E. (2006). *Afyonkarahisar Merkez Ağzı*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- AMKGD Saltaş, E. (2016). *Ardahan'ın Merkez Köylerinde Geçiş Dönemleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ardahan: Ardahan Üniversitesi.
- AOİA Yıldırım, F. (2006). *Adana ve Osmaniye İlleri Ağızları* (II.cilt), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AÖAB Demir, N. (2013). *Ankara Örneğinde Ağızların Belgelenmesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ASYYGD Kabataş, Çetin, Ş. (2017). *Antalya ve Samsun'da Yaşayan Yörüklerin Geçiş Dönemleri Âdet ve Uygulamaları*, (Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- AYA Doğan, M. (2012). *Aksaray ve Yöresi Ağızları*, (Doktora Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- BAAD Kaçalın M. (2019). *Bölge Ağızlarında Atasözü ve Deyimler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BAS Gökçe, H. (2019). *Bursa Ağız Sözlüğü*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi.
- BDİA Kabadayı, R. (2014). *Bayburt Demirözü İlçesi Ağzı: Cümle Yapısı*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi.
- BİA Mutlu, H. K. (2008). *Balıkesir İli Ağızları*, (Doktora Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi.
- BoİA Öztürk, E. (2019). *Bolu İli Ağızları*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- BİAİ Özden, M. (2009). *Bilecik İli Ağız İncelemesi*, Ankara: Paradigma Akademi.
- BİASV Memiş, Ö. (2019). *Bayburt İli Ağız Söz Varlığı*, (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi.
- BYA Korkmaz, Z. (1994). *Bartın ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BYDAD Saraç, G. G., (2019). *Bitlis Yöresinde Derlenen Atasözü ve Deyimlerin Tematik Açıdan Sınıflandırılması*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- ÇADSK Tokat, F. (2014). *Çavdır Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar*, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 3 (1), 153-166.
- ÇAS Gösterir, İ. (2015). *Çorum Ağız Sözlüğü*, Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.
- ÇİMİKKA Ocak, F. (2013). *Çorum İli Mecitözü İlçesi Kuyucak Köyü Ağzı*, (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.

- ÇİYA Abaz, A. (2004). *Çorum İskilip ve Yöresi Ağızları*, (Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- DöA Yazıcı, S. (2006). *Dörtyol Ağzı*, (Yüksek Lisans Tezi), Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- DHKGD Türbedar, Ö. (2011). *Düzce Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- DİÇÇYA Özçelik, S., Boz, E. (2001). *Diyarbakır İli Çüngüş ve Çermik Yöresi Ağzı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DİAT Caferoğlu, A. (1995). *Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DS (2009). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DSODAK Demirci, M. (2017). Derleme Sözlüğü'ne Osmaniye, Düziçi Ağzından Katkılar - 1, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6 (3) 1360-1383.
- DTS Devlet Kitapları Müdürlüğü (t.y.). *Dinî Terimler Sözlüğü*, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- DTYA Olcay, S. (1995). *Doğu Trakya Yerli Ağzı*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- EA Çelebioğlu, S. (2019). *Erciş Ağzı*, (Yüksek Lisans Tezi), Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- EİA Kalay, E. (1998). *Edirne İli Ağızları*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- EİMİYA İleri, C. (2008). *Eskişehir İli Mihalççık İlçesi ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ErİA Gemalmaz, E. (1995). *Erzurum İli Ağızları (II.cilt)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ErİA Gemalmaz, E. (1995). *Erzurum İli Ağızları (III.cilt)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EYA Elbir, D. (2011). *Eğirdir ve Yöresi Ağızları*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- ErYA Sağır, M. (1995). *Erzincan ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- EYSV Buran, A. ve İlhan, N. (2008). *Elazığ Yöresi Söz Varlığı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EYAD Gülensoy, T., Buran, A. (1994). *Elazığ Yöresi Ağızlarından Derlemeler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- GA Aksoy, Ö.A. (1945). *Gaziantep Ağzı (I. Cilt)*, İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- GA Aksoy, Ö.A. (1945). *Gaziantep Ağzı (II. Cilt)*, İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi.
- GeA Pektaş, T. (2017). *Gelendost Ağzı*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- GBAA Korkmaz, Z. (1994). *Güney-Batı Anadolu Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GDİAT Caferoğlu, A. (1995). *Güney Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GİYASV Bulut, S. (2018). *Gümüşhane İli ve Yöresi Ağızları Söz Varlığı*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- GYAS Tekin, F., Cantürk, S. (2018). *Giresun ve Yöresi Ağız Sözlüğü*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi.
- HDSDS Öztekin, Z. (2018). *Halk Dilinde Sağlık Değişleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İİÖKBİA Çakır, A. (2020). *İzmir İli Ödemiş-Kiraz-Beydağ İlçeleri Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KAÜA Sakaoğlu, S. (2012). *Konya Ağzı Üzerine Araştırmalar*, Konya: Kömen Yayınları.
- KıYA Günşen, A. (2000). *Kırşehir ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KİA Ercilasun, A.B. (2020). *Kars İli Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KİA Haşimi, A. (2016). *Kırıkkale İli Ağızları*, (Yüksek Lisans Tezi) Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi.
- KİAAAAY Uysal, İ.N. (2011). *Karaman İli Ağızları ve Anadolu Ağızları Arasındaki Yeri*, Karaman: Komsan Matbaacılık.
- KİASV Özkaya, H. (2013). *Kırklareli İli Ağızları Söz Varlığı*, (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi.
- KİAT Caferoğlu, A. (1994). *Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KİBMA Samsun, A. (2018). *Kocaeli İli Balkan Muhacir Ağızları*, (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi.
- KİMİKA Şanlı, C. (1990). *Kırklareli İli Merkez İlçe Köyleri Ağızları*, (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi.
- KKA Bilyaz, B. (2019). *Kocaeli Kandıra Ağzı*, (Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.
- KMKA Gül, R. (1993). *Kilis Merkez ve Köyleri Ağızları*, (Yüksek Lisans Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi.

- KMİA Bayraktar, F.S. (2000). *Kayseri Merkez İlçe Ağzı*, (Doktora Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KYA Erdem, M.D. ve Kirik, E. (2011). *Kahramanmaraş ve Yöresi Ağızları*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş İl Özel İdaresi.
- KüYA Gülensoy, T. (1988). *Kütahya ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- LA Özgül, A. G. (2020). *Ladik (Samsun) Ağzı*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- LYA Doğar, B. (2015). *Lâpseki ve Yöresi Ağızları*, (Yüksek Lisans Tezi), Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- MA İlker, A. (2017). *Manisa Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MF Ayan, A. Ü. (2012). *Mardin Folkloru*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Konya Selçuk Üniversitesi.
- MGD Karaağaç, M. (2013). *Malatya'da Geçiş Dönemleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- MİA Gülseren, C. (2000). *Malatya İli Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- MYA Akar, A. (2013). *Muğla ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- NYA Korkmaz, Z. (1994). *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- OAAD Caferoğlu, A. (1995). *Orta Anadolu Ağızlarından Derlemeler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- OASV Küçük, S. ve Ateş, M. (2017). *Ordu Ağzı Söz Varlığı*, Ankara: Gece Kitaplığı.
- OİYA Demir, N. (2001). *Ordu İli ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- RİA Günay, T. (2003). *Rize İli Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SA Şavklı, A. (2015). *Senirkent Ağzı*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- SİA Öçalan, M. (2004). *Sakarya İli Ağızları*, (Doktora Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- SiA Özdi, E. (2019). *Silivri Ağzı*, (Yüksek Lisans Tezi), Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- SİAİA Gümüş, E.M. (2017). *Sinop İli Ayancık İlçesi Ağzı*, (Yüksek Lisans Tezi), Aksaray: Aksaray Üniversitesi.
- SİBİA Akgül, Z. (2019). *Sinop İlinin Boyabat İlçesi Ağzı*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi.
- SİYA Demir, N. ve Şen, Ü. (2006). *Sivas İli ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- SİZİAKD Güven, Ö. (2016) Sivas İli Zara İlçesi Ağızlarında Kullanılan Deyimler Üzerine Bir İnceleme, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 55

- (55), 35-50.
- SMA Özçelik, S. ve Boz, E. (2009) *Siverek Merkez Ağzı*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- SMSBYA Öztürk, E. (2009). *Silifke ve Mut'taki Sarıkeçili ve Bahşiş Yörükleri Ağzı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- STİAT Caferoğlu, A. (1994). *Sivas ve Tokat İlleri Ağızlarından Toplamalar* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ŞHKÖ Keskin, Y. Z. (2006). Şanlıurfa Halk Kültüründe Ölüm, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 7-41.
- TİYA Demir, N. (2006). *Tokat İli ve Yöresi Ağızları*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- TS (2011). *Türkçe Sözlük* haz. Şükrü Akalın, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TYA Demir, N. (2006). *Trabzon ve Yöresi Ağızları (Cilt 1-2-3.)*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- TYAD Gülensoy, T., Buran, A. (1992). *Tunceli Yöresi Ağızlarından Derlemeler*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- TYADS Sezgin, B. (2015). *Trabzon Yerel Ağızlar Derleme Sözlüğü*, İstanbul: Cinius Yayınları.
- TYADSK Kuşdemir, A. (2020). Tokat ve Yöresi Ağzından Derleme Sözlüğü'ne Katkılar I, *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*, 5 (1), s. 39-55.
- UA Gülbahar, B. (2010). *Uluborlu Ağzı*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- UİA Gülsevin, G. (2002). *Uşak İli Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UMA Özçelik, S. (1997). *Urfa Merkez Ağzı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- VGHÖG Eren, M. (2010). *Van Gölü Havzası Ölüm Gelenekleri ve Türk Kültür Ekolojisi İçerisindeki Yeri*, (Doktora Tezi), Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- YA Yurtman, K. (2012). *Yayladağı Ağzı*, (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi.
- YİYA Çelik, A. (2020). *Yalova İli Yerli Ağzı*, İstanbul: Hiper Yayın.
- YeYA Acer, F. (2003). *Yerköy ve Yöresi Ağızları*, (Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- YYA Kılıçer, İ. (1998). *Yozgat ve Yöresi Ağızları*, (Yüksek Lisans Tezi), Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- ZBKİA Eren, M.E. (1997). *Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağızları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

SÖZLÜK

<i>acıyı yemek</i>	Birinin yakını ölmek.
<i>açla eceli gelen söyleşir</i>	Acın göze hiçbir şey görmez: Karşısına çıkıp kendisiyle tartışanı öldürmesi bile mümkündür.
<i>adın başkasına (küçüklere) kona</i>	'Ölürsün inşallah!' (Yeni doğan bir çocuğa bazen ölmüşlerden birinin adını koyarlar.)
<i>adı yerde galma</i>	Ölmüş bir insanın adının varisleri tarafından yeni doğan çocuklarına verilmesi.
<i>ağızına yuyucu parmağı gire</i>	'Ölürsün de, ölü yıkayıcının parmağı, temizlemek için ağızına girer inşallah' (Ağızla ilgili bir söz konuşulurken)
<i>ağzının buğu tükene</i>	'Ölürsün inşallah' (Nefes bitince ağızdan buğu çıkma.)
<i>ağzın soğuya</i>	'Öl, geber' anlamında bir ilenç.
<i>alıcısı tutmak</i>	Öldürücü hastalığa yakalanmak, alıcısı tuta (ilenç)
<i>alı yeşili üsdüne d'ökülmek</i>	(Alı yeşili üzerine dökülmek) Muradını alamadan ölen genç kızlar için söylenir.
<i>allah ala seni</i>	'Allah canını alsın inşallah' anlamında bir ilenç.
<i>allah deldiği boğazı aç komaz</i>	Allah yarattığı hayvanın rızkını da verir. Hiçbir insan ve hayvan acından ölmez.
<i>allah karaltın kaldıra</i>	Bir ilenme sözü.
<i>anan baban bir kızıl</i>	
<i>tabutta gide</i>	Hem anan hem baban aynı zamanda bir kanlı cinayete kurban olurlar da iki bir tabuta konulur.
<i>anan baban fesinle, püskülünle</i>	
<i>(terliğinle) oynaya</i>	'Genç yaşında ölürsün de anan, baban seni hatırlatacak giyeceklerini ellerine alıp ağlaşırlar inşallah'
<i>ayağın şarka çevrile</i>	'Ölürsün inşallah' (İslamlıkta ölen kimse başı batıya ayakları doğuya ve yüzü kibleye -güneye- gelmek üzere sağ yanı üzerine yatırılır ve mezara böylece konulur.)
<i>baba çıka</i>	'Öl, geber' anlamında bir ilenç.
<i>babalar ala</i>	'Öl, geber' anlamında bir ilenç.

<i>bancıla kalmak</i>	'Öl, geber' anlamında bir ilenç.
<i>başına taş dikile</i>	'Ölürsün de baş ucuna mezar taşı dikilir inşallah' (Kadın bedduasıdır)
<i>başını bārını yemek</i>	'Ölsün, yok olsun' karşılığında kullanılır.
<i>başını (beynini, bargını) yisin</i>	'Ölümüne sebep olur inşallah' anlamında bir ilenç.
<i>başını yèsin</i>	Ölmek anlamında beddua amaçlı kullanılır.
<i>başı sapıtma taşına değmek</i>	Uzun süre aymazlıktan nihayet uyanmak. (Ölü tekrar dirileceği zaman, uzun bir uykudan uyanmakta olduğunu sanırmış. Fakat kalkarken başını birdenbire bu taşa çarpınca vaktiyle ölmüş olduğunu şimdi dirildiğini anlarmış.
<i>bedenin yerlerde çürüye</i>	'Ölürsün de bedenin toprakta çürür inşallah' anlamında bir ilenç.
<i>beéméciklē olası</i>	'Ölesice' anlamında bir ilenç.
<i>bemecōsuñ</i>	'Sen ve yakınların ölsün; malınız varlığınız devlete kalsın' anlamında bir ilenç.
<i>beyliklere çıksıñ</i>	'Sen ve yakınların ölsün; malınız varlığınız devlete kalsın' anlamında bir ilenç.
<i>beytambala, beytambala kalmak</i>	Yok olmak, ölmek.
<i>bobalara çıkası</i>	'Ölsün, yok olsun' anlamında bir ilenç.
<i>boynuna boz ip ölçüle</i>	'Geberirsin inşallah' (Ne kadar kefen gerek olduğu anlaşılacak için boyu ip ile ölçülecek) anlamında ilenç.
<i>boynun altan kıla</i>	Bir ilenme sözü.
<i>boynun bostan arhi ola</i>	'Ölesin' anlamında anlamında bir ilenç.
<i>bir adamın adı çıkmadan</i>	
<i>canı çıkması iyi</i>	Kötü şöhret sahibi olmaktan, ölmek daha iyidir.
<i>bi torba altın götürmek</i>	Acı çeken, yatağa bağımlı olarak yaşayan bir hastanın ölümünün kendisi için bir nimet olduğunu anlatan deyim.
<i>boynuna boz ipi ölçmek</i>	Birinin ölümünü istemek.

<i>cannalası</i>	'Canı çıkası' anlamında bir ilenç.
<i>canı burnundan gelesice</i>	Bedduada belirtildiği gibi ölmek.
<i>canınıñ derdine düşesice</i>	'Yaşam mücadelesi versin, ölümle yüz yüze yaşasın' anlamında bir beddua.
<i>canını gapasıca</i>	Kişi can verecek dereceye gelsin.
<i>cennet ağası ola</i>	Hayırla anılan kişiler için edilen bir dua.
<i>çerliyesin</i>	'Ölesin.'
<i>daylı</i>	'Ölesice' anlamında bir ilenç.
<i>dereyi doldurmak</i>	Ölmek.
<i>etlerin töküle</i>	İlenç olarak kullanılır, 'Ölesin' anlamında beddua.
<i>eyle olmak</i>	Ölmek, vefat etmek.
<i>garayola get</i>	'Öl, geber' anlamında bir ilenç.
<i>gelmezine gitmek</i>	Ölmek (ilenç anlamında kullanılır).
<i>germece gerilesice</i>	'Allah canını alsın inşallah' (Germeç: çamaşır ipi demek ise de burada çarımha gerilmek gibi bir anlam vardır. Bu beddua 'gelin olmak' gibi 'ge' ile başlayan bir söz söylendiği zaman kullanılır.)
<i>gıran guylası</i>	'Ölesice' anlamında bir ilenç.
<i>gorbagor _etmek</i>	Ölmüş birisi için sövüp saymak.
<i>goruna şişmek</i>	Ölmüş biri için küfür sözü.
<i>gorunda hoplamağ</i>	Mezarda rahat olmamak, kabir azabı çekmek.
<i>ğódeñ yirëssiñ</i>	(Gövden yere gelsin) Ölümünü istemek.
<i>göçü yükletmek</i>	Ölmek.
<i>hırılıya düşmek</i>	Ölümün son saatlerine gelmek.
<i>hollāyası</i>	Ölenlerin arkasından söylenen ilenç.
<i>igidler çigninde gidesen</i>	'Ölesin ve cenazen omuzlarda taşısın' anlamında kullanılan bir ilenme sözü.
<i>issi yata soyuğ gağasan</i>	Ölüm dileği taşıyan kargış sözü.

<i>innalillah gediğini aşmak</i>	Ölmek.
<i>ğara habarı gelesice</i>	Ölmesini istemek anlamında bir ilenç.
<i>kadasını almak</i>	Yerine ölmek (dua, temenni).
<i>kanı somun doğrana</i>	'Ölesin, kanın aksın' anlamında bir ilenç.
<i>karababaya tutulmak</i>	Çaresiz hastalığa tutulmak, ölmek (ilenç olarak kullanılır).
<i>kara haberin gele</i>	'Ölüm haberin gelir inşallah' anlamında bir ilenç.
<i>kara yere gidesin</i>	'Mezara gidersin inşallah' (Bir yere gitmesine veya gitmemesine kızılan kimseye karşı) anlamında bir ilenç.
<i>kavğarmak</i>	Ölüye ilenmek.
<i>kemiği sürmedenlik olmak</i>	Öleli çok zaman olmak (Eti çürümek, İliği kalmıyan kemiği de sürme kabı yapılacak hale gelmek.
<i>kepeği tükenmek</i>	Eceli gelmek.
<i>keserin kalksın</i>	'Ölesin' anlamında bir ilenç.
<i>kıracıklar gire</i>	'Öl, yok ol' anlamında bir ilenç.
<i>kıyas kıyamete kalmaz</i>	Adam öldüren kimsenin suçunu insanlar anlamasalar bile Allah bilir ve cezasını bu dünyada verir: Kendisini de başkası öldürür.
<i>kör miğ</i>	'Zıkkımın dibi, ölümün körü, cehennem dibi' anlamında bir söz.
<i>kanı somun doğrana</i>	'Ölesin, kanın aksın' anlamında bir ilenç.
<i>mavrat</i>	'Öl, geber' anlamında bir ilenç.
<i>merahdan patlamak</i>	Meraktan ölmek.
<i>meyit gibi yatmak</i>	Ölü gibi yatmak.
<i>ömrüne (ömrüne, gününe)</i>	
<i>doymıyasın</i>	'Gençliğine doymadan ölürsün inşallah' anlamında bir ilenç.
<i>ömrün günün kısa gele</i>	'Çok yaşamaz, genç yaşında ölürsün inşallah' anlamında bir ilenç.

<i>ömrün, günün tükene</i>	'Artık yaşama, öl inşallah' anlamında bir ilenç.
<i>patrav olmak</i>	Ölmek.
<i>pörkün anan koyununda kala</i>	'Ölesin' anlamında bir ilenç.
<i>purç iken budanmak</i>	Genç yaşta öldürülmek.
<i>sabaha çıkmıyasıca</i>	'Artık yaşama, öl inşallah' anlamında bir ilenç.
<i>şimdi sevmesin</i>	Birisini seven adam öldükten sonra bu sevgiyi anlatan şahıs, sevilenin şimdi ölü tarafından sevilmesi, (yani ölümden uzak kalması) dilediğini bu sözle belirtir.
<i>tahtada kıala</i>	
<i>o totaba şiklin totaba başın</i>	'Ölesin, tabuta giresin' anlamında bir ilenç.
<i>tahtaya gelesice</i>	Ölmesini istemek anlamında kullanılan bir beddua.
<i>tefin dürüne</i>	'Öl' anlamında bir ilenç.
<i>torpağ başan</i>	Ölüp üzerine toprak döküle, beddua.
<i>torpağ başan ola</i>	'Ölesin' anlamında bir ilenç.
<i>üz eti yere tökülme</i>	Ölmek, ölüp cesedin çürümesi, beddua.
<i>yağız yer</i>	Cehennem, sin, kara yer (söz) 'yağız yere gidesin' anlamında bir ilenç.
<i>yanğralardan gidesice</i>	Vebadan öl.
<i>yastık düz</i>	Bu hastalıktan ölen yok.
<i>yaşı kara gelesice</i>	'Yaşamıyası' anlamında bir ilenç.
<i>yaşına ömrüne doymıyasıca</i>	'Gençliğine doymadan ölürsün inşallah' anlamında bir ilenç.
<i>yaşın (yaşın, ömrün) kesile</i>	'Çok yaşamaz, genç yaşında ölürsün inşallah' anlamında bir ilenç.
<i>yaşın ömrün kısa gele</i>	'Çok yaşamaz, genç yaşında ölürsün inşallah' anlamında bir ilenç.
<i>yaşın yaş üzüme döne</i>	'Çok yaşamaz, genç yaşında ölürsün inşallah' anlamında bir ilenç.
<i>yaşın yerde sayıla</i>	'Genç yaşında toprağa düşersin de «şimdi sağ olsa şu

	yaşta olurdu» derler inşallah' anlamında bir ilenç.
<i>yerin yurdun gedik kala</i>	'Allah canını alsın da, dünyadaki yerin boş kalsın' anlamında bir ilenç.
<i>yer olası</i>	'Ölsün' anlamında bir ilenç.
<i>yetişmiyesice</i>	'Büyümeden ölsün' anlamında bir ilenç.
<i>yiğit iken yıkılasın, dal iken</i>	
<i>devrilesin</i>	'Genç yaşında toprağa düşersin inşallah' anlamında bir ilenç.
<i>zalimin zülmüne bakma,</i>	
<i>ömrünün kısalığına bak</i>	Zalim zülüm yapar ama, bu çok sürmez. Çünkü onu halkın ahı tutar: Bütün zalimlerin ömrü kısadır.